T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK TERCÜMESİ

ÇEVİREN:

BESİM ATALAY

TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN

KÜTAHYA SAYLAVI

CİLT

II

Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA - 1985

دکتر جواد هیئت
طهران - خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱
طبقه اول تلفن ۶۶۶۳۶۶

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLE

SÂLİMDEN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تَبْذِی tapdı: "قُلْ تَنْكْرِیكَا تَبْذِی kul Teñrige tapdı = kul Allaha taptı", "أُلْ خانْقا تَبْذِی ol Xanka tapdı = o, Hakana hizmet etti". Başkası da böyledir; "أُلْ نانْكْنِی تَبْذِی ol neñni tapdı = o, yiten şeyi buldu", (تَبارْ - تَبْماقْ tapar - tapmak).

تَبْذِی tepdi: "أُلْ قُلِنْ تَبْذِی ol kulın tepdi = o, kölesini ayağiyle tepti", (تَبارْ - تَبْماكْ teper - tepmek).

جَبْذِی çapdı: "اَرْ سُفْدا جَبْذِی er suwda çapdı = adam suda yüzdü"; "أُلْ أَتْنِی جِبِقْ بِرْلا جَبْذِی ol atın çıbık birle çapdı = o, atını çubukla yavaşçana vurdu, çırpıştırdı"; "جُمَقْ تَتْ بُيْنِنْ جَبْذِی çomak tat boynın çapdı = müslüman, gâvurun boynunu vurdu". Uygurca. "اَرْ اَوِنْ جَبْذِی er ewin çapdı = adam evini arı çamurla sıvadı", (جَبارْ - جَبْماقْ çapar - çapmak).

سَبْذِی sapdı: "يِچِی يِكْنا سَبْذِی yiçi yigne sapdı = terzi iğneye iplik geçirdi", "أُلْ قُشْ قَنِنْ سَبْذِی

ol kuş kanatın sapdı = o, kuşun kanadını sardı". Bir şey, kendi cinsinden eksik kalır veya az olup ta başka bir şeyle tamamlanırsa, sarılırsa yine böyle denir, (سَبارْ - سَبْماق sapar - sapmak).

قَبْدِى kapdı: "اَرْ تُونْ قَبْدِى er ton kapdı = adam elbise kaptı". Başkası da böyledir; "اُغلانِغْ يِيل قَبْدِى oglanığ yėl kapdı = çocuğa yel dokundu" (çocuğa cin yeli dokundu), (قَبارْ - قَبْماق kapar - kapmak). Yel, elbise ve elbiseye benzer şeyleri uçurursa yine böyle denir.

قُبْدِى kopdı: "اَرْ يُقارُو قُبْدِى er yokaru kopdı = adam yerinden ayağa kalktı", "تِپى قُبْدِى tüpi kopdı = tipi koptu, tipi çıktı", "قُشْ قُبْدِى kuş kopdı = kuş kalktı". Başkası da böyledir; (قُبارْ - قُبْماق kopar - kopmak).

بِچْدِى bıçdı: "اَرْ اَتْ بِچْدِى er et bıçdı = adam et kesti". Başkası da böyledir; (بِچارْ - بِچْماق bıçar - bıçmak).

سَچْتِمْ saçtım: "مَنْ يِپارْ سَچْتِمْ men yıpar saçtım = ben misk saçtım". Başkası da böyledir, "اُلْ اَفْكا سُوفْ سَچْدِى ol ewge suw saçdı = o, eve su saçtı". Başkası da böyledir, (سَچارْ - سَچْماق saçar - saçmak).

سِچْدِى sıçdı: "اَرْ سِچْدِى er sıçdı = adam sıçtı", (سِچارْ - سِچْماق sıçar - sıçmak). Başkası da

böyledir.

قَچْدِى kaçdı: "اَرْ قَچْدِى er kaçdı = adam kaçtı". Başkası da böyledir; (قَچارْ - قَچْماق kaçar - kaçmak).

قُچْدِى koçdı: "اُلْ مَنِى قُچْدِى ol meni koçdı = o, beni koçtu, kucakladı", (قُچارْ - قُچْماق koçar - koçmak).

كَچْتِى keçti: "آيْ كُونْ كَچْدِى ay kün keçti = ay, gün geçti", "اَرْ سُوفْ كَچْدِى er suw keçti = adam su geçti". Başkası da böyledir; "اَرْ كَچْدِى er keçti = adam geçti, öldü", (كَچارْ - كَچْماكْ keçer - keçmek).

كُچْتِى köçti: "سُو كُچْتِى sü köçti = asker göçtü". Başkaları da böyledir; (كُچارْ - كُچْماكْ köçer - köçmek).

Doğrusu, sert harflerde mâzi alâmeti olan د harfi, söylenişi tatlılaştırmak için ت ye çevrilmektir. Sert harfler şunlardır: (sert ب = p), (sert ج = ç), (ق = k) ve (sert ك = ke).

Bunlardan başka harflerde doğru olan, mâzi sıygası د ile söylenmektir; çünkü bu, daha güzeldir; nitekim şu parçada gelmiştir:

تُنْلا بِلا كُچالِمْ يَمْرْسُقِنْ كَچالِمْ
تَرْكُوكْ اُسُقِنْ اِچالِمْ يُقْغا يَغِى قُلْسُونْ

Tünle bile köçelim

Yamar suwın keçelim
Terngük suwın içelim
Yuwga yagı uwulsun

"Geceleyin göçelim, Yamar suyunu geçelim, kaynaktan içelim, yufka duşman ezilsin".

(Geceleyin göçelim, Yamar suyunu geçelim -bu bir deredir-; sızan, kaynıyan sudan içelim, yufka duşman elimizde didik didik olsun).

بَرْدِي. bardı: " اَلْ اَفْكا بَرْدِي ol ewge bardı = o, eve vardı", (بَرِرْ - بَرْمَاقْ barır - barmak). Başkası da böyledir.

بُرْدِي. bürdi: "اُلْ يَنْچُقْ اَغْزِي بُرْدِي ol yanguk agzı bürdi = o, torbanın ağzını büzdü". Don uçkurluğu ve torba gibi şeyleri büzmek için de böyle denir, (بُرَارْ - بُرْمَاكْ bürer - bürmek).

بُرْدِي. burdı: " يِپَارْ بُرْدِي yıpar burdı = misk koktu". Herhangi bir güzel kokulu şeyin kokmasına da böyle denir; "سُوفْ بُرْدِي suw burdı = suyun buğusu yükseldi, su buğulandı".Başkası da böyledir, (بُرَارْ - بُرْمَاقْ burar - burmak).

تُرْدِي turdı: " اَرْ يُقَارُو تُرْدِي er yokaru turdı = adam ayağa kalktı"; "تُمَانْ تُرْدِي tuman turdı = duman koptu, duman çıktı", تُرُرْ - تُرْمَاقْ turur - turmak).

تُرُرْ turur: Bu muzari fiilidir, mâzisiz ve mas-

tarsız kullanılır;anlamı"odur"demektir: " اُلْ تَاشْ تُرُرْ ol taş turur" sözünde olduğu gibi ki "o, taştır" demektir. Ve yine " اُلْ قُشْ تُرُرْ ol kuş turur" denir ki "o, kuştur" demektir.

Bu, sözbağlantısıdır. Arapçada bunun eşiti (yaraşır = يَنْبَغِي) sözüdür. Bunun mâzisi ve mastarı yoktur.

تُرْدِي türdi: " اُلْ بِتِيكْ تُرْدِي ol bitik türdi = o, kitap dürdü". Başkası da böyledir; (تُرَارْ - تُرْمَاكْ türer - türmek).

سَرْدِي serdi: " اُلْ سَرْدِي ol serdi = o, sabretti",(o, bir işte sabretti). (سَرَارْ - سَرْمَاكْ serer - sermek).

سُرْدِي sürdi: "اُلْ اَتْ سُرْدِي ol at sürdi = o, at sürdü". Başkası da böyledir, "اَرْ اِتِغْ سُرْدِي er ıtıg sürdi = adam köpeği koğdu", (سُرَارْ - سُرْمَاكْ sürer - sürmek). Başkası da böyledir. Bey, bir kimseyi bir şehirden sürerse yine böyle denir.

قُرْدِي kurdı: " خَانْ سُوسِينْ قُرْدِي Xan süsin kurdı = Han askerini topladı"; " خَانْ چُوَاچْ قُرْدِي Xan çuvaç kurdı = Han, çadır kurdu, açtı", (قُرَارْ - قُرْمَاقْ kurar - kurmak).

قِرْدِي kırdı: "اَرْ يِيرِكْ قِرْدِي er yériğ kırdı = adam yeri kazdı". Başkası da böyledir; (قِرَارْ - قِرْمَاقْ kırar - kırmak).

قُرْدِي kurdı: " اَرْ يَا قُرْدِي er ya kurdı = adam yay

kurdu", (قُرارْ - قُرْماقْ kurar - kurmak).

كَرْدِى kerdi: "اَرْيِبْ كَرْدِى er yıp kerdi = adam ip gerdi". Başkası da böyledir; "بَكْ يُولْ كَرْدِى Beg yol kerdi = Bey, yolu kapattı", (bu,Beyin, duşmandan çekindiği zaman, tanınmıyan kimselerin geçmesinin önünü almak ve gözetlemek için, önezeye adam oturtmasıdır). "اِتْ كَرْدِى ıt kerdi = köpek ürdü". Karlukça. (كَرارْ - كَرْماكْ kerer - kermek).

كُرْدِى kördi: "اَلْ مَنِى كُرْدِى ol meni kördi = o, beni gördü", (كُرارْ - كُرْماكْ körer - körmek). Şu savda dahi gelmiştir: "يُوزْكا كُرْما اَرْدَمْ تِلا yüzge körme erdhem tile = yüze bakma, fazilet ara", (yüzün rengine,güzelliğine bakma; adamdan edep ve fazilet iste).

كِرْدِى kirdi: "اَلْ اَفْكا كِرْدِى ol ewge kirdi = o, eve girdi". Başkası da böyledir; (كِرُرْ - كِرْماكْ kirür - kirmek).

بَزْدِى bezdi: "اَرْ تُمْلِغْدِنْ بَزْدِى er tumlığdın bezdi = adam soğuktan titredi". Başkası da böyledir; (بَزارْ - بَزْماكْ bezer - bezmek).

بُزْدِى bozdı: "اَلْ اَفْ بُزْدِى ol ew bozdı = o, ev yıktı". Başkası da böyledir; (بُزارْ - بُزْماقْ bozar - bozmak).

تَزْدِى tezdi: "كِيكْ تَزْدِى keyik tezdi = geyik kaçtı, tezikti". Başkası da böyledir; (تَزارْ - تَزْماكْ tezer - tezmek).

تُزْدِى tüzdi: "بَكْ اِيلِنْ تُزْدِى Beg elin tüzdi = Bey ilini, vilâyetini düzeltti", "اَلْ يِيرِكْ تُزْدِى ol yerig tüzdi = o, yeri düzeltti". Başkası da böyledir; (تُزارْ - تُزْماكْ tüzer - tüzmek).

تِزْدِى tizdi: "اَلْ يِنْجُو تِزْدِى ol yinçü tizdi = o, inci dizdi". Bir kimse söz dizdiği, nazmettiği zaman da "اَلْ سُوزْ تِزْدِى ol söz tizdi" denir; (تِزارْ - تِزْماكْ tizer - tizmek).

چِژْدِى çıjdı: "يَغِرْلِغْ اَتْ چِژْدِى yagırlıg at çıjdı = yağırı olan at, binilmek istendiğinde kocundu". Sırtında yağırı olan her hayvan, yük vurulmak istendiği zaman böyle yapar; (چِژارْ - چِژْماقْ çıjar - çıjmak). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

چُژْدِى çüjdi: "اُراغُتْ يِپْ چُژْدِى uragut yıp çüjdi = kadın ip çekti, uzattı". İp ve koyun bağırsağı gibi çekmekle uzatılabilen her şey için de böyle denir; (چُژارْ - چُژْماكْ çüjer - çüjmek). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

سُزْدِى süzdi: "اَلْ سُوفْ سُزْدِى ol suw süzdi = o, su süzdü". Başkası da böyledir, (سُزارْ - سُزْماكْ süzer - süzmek).

سِزْدِى sızdı: "ياغْ سِزْدِى yağ sızdı = yağ eridi". Başkası da böyledir. "كُونْ سِزْدِى [+] kün

[+] Basma nüshada bu kelime görülen şekilde ise de yazma nüshada سِزْدِى imlâsındadır. B. A.

sızdı = güneşin ucu göründü", " شَكَلْ سِزْدِى sökel sızdı = hasta arıkladı, zayıfladı"; (سِزَارْ - سِزْمَاقْ sızar - sızmak).

قَزْدِى kazdı: " اَرْ اَرِقْ قَزْدِى er arık kazdı = adam ark kazdı". Başkası da böyledir, " اَتْ قَزْدِى at kazdı = at haşarılandı, çamışlandı ve ön ayaklariyle yeri kazdı", (قَزَارْ - قَزْمَاقْ kazar - kazmak).

كَزْدِى kezdi: " اُلْ يِيرِكْ كَزْدِى ol yèriğ kezdi = o, yeryüzünü dolaştı, gezdi", (كَزَارْ - كَزْمَاكْ kezer - kezmek).

بَسْدِى basdı: " اَنِى بُرْتْ بَسْدِى anı burt basdı = onu karabasan (kâbus) bastı", " بَكْ اِيلْ بَسْدِى Beg èl basdı = Bey vilâyeti bastı, sanki üzerine çöktü", " بَكْنِى يَغِى بَسْدِى Begni yagı basdı = Beyi duşman bastı". Başkası da böyledir; " اَرْ قِزِغْ بَسْدِى er kızığ basdı = adam kızı bastı, üzerine çöktü, çullandı", " اِتْ كَيِكْنِى بَسْدِى ıt keyikni basdı = köpek avı bastı ve yıktı"; (بَسَارْ - بَسْمَاقْ basar - basmak).

بُسْدِى püsdi: " اَرْ قُلِنْ بُسْدِى er kulın püsdi=adam kölesini döğüş döğdü, çok döğdü". (بُسَارْ - بُسْمَاكْ püser - püsmek).

بُسْدِى pusdı: " بَكْ يَغِيقَا بُسْدِى Beg yağıka pusdı = Bey, duşmanı beklemek için pusuya girdi", (بُسَارْ - بُسْمَاقْ pusar - pusmak).

قُسْدِى kusdı: " اَرْ قُسْدِى er kusdı = adam kustu". Baş-

kası da böyledir; (قُسَارْ - قُسْمَاقْ kusar - kusmak).

قُسْدِى kusdı: " بُدْغْ قُسْدِى bodhuğ kusdı = boya soldu, bezikti".

قِسْدِى kısdı: " قَبُغْ اَرِكْ اَذَاقِنْ قِسْدِى kapuğ eriğ adhakın kısdı [+] = kapı, adamın ayağını kıstırdı". Herhangi bir nesneyi kıstıran şey için de böyle denir; (قِسَارْ - قِسْمَاقْ kısar - kısmak).

قِسْدِى kısdı: " اُلْ اَنِكْ تُونْلُقِنْ قِسْدِى ol anıng tonlukın kısdı = o, onun elbiseliğini, görenek olan şeklinden kıstı"(o, onun elbiseliğinden parça çaldı). Herhangi bir şey, görenek olduğu şeklinden kısaltılırsa, alıkonursa yine böyle denir.

كَسْدِى kesdi: " اُلْ يِغَاجْ كَسْدِى ol yıgaç kesdi = o, ağaç kesti". Başkası da böyledir; (كَسَارْ - كَسْمَاكْ keser - kesmek). Şu savda da gelmiştir : " اُيْغُرْ يِغَاجْ اُزُونْ كَسْ. تَمُرْ قِسْغَا كَسْ Uygur yıgaç uzun kes, temür kısga kes = ey Uygur ! ağacı uzun, demiri kısa kes", (ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir uzatılabilir).

Uygurların bir dellâlı vardır, her gün çağırır ve hükmü onlara

[+] Bu cümle, yazma nüshada قَبُغْ اَيَكِنْ اَذَاقِنْ قِسْدِى şeklindedir. Bay Kilisli, bu Türkçe cümleyi, arapçadaki ضَغَطَ الْبَابُ رِجْلَ الرَّجُلِ sözüne uyması için düzeltmiştir. B. A.

bildirir.

کُسْدی küsdi: "اَلْ اَنْدِنْ کُسْدی ol andın küsdi = o, ona küstü", (کُسَارْ - کُسْمَاكْ küser - küsmek). Oğuzca.

بُشْدُمْ buşdum: "مَنْ بُو اِیشْدِنْ بُشْدُمْ men bu ışdın buşdum = ben bu işten sıkıldım", (بُشْمَازْمَنْ - بُشْمَاقْ buşmazmen - buşmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشْمَاسَارْ بُوزْ قُشْ تُتَارْ . اِیفْمَاسَارْ اُرُنْكْ قُشْ تُتَارْ buşmasar boz kuş tutar, èwmeser ürüng kuş tutar = avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar". (Adam, işinde sıkılmazsa av avladığında beyaz doğan avlar, acele etmezse doğanların en güzelini avlar). Bu sav, dileğine ermek için işinde ivmemekle emrolunan kişi için söylenir.

بِشْدی pışdı: "اَشِّجْ بِشْدی aşıç pışdı = çorba pişti", "یِمِشْ بِشْدی yemiş pışdı = meyva oldu, erdi", "اَرْ قِمِزْ بِشْدی er kımız pışdı = adam, olması için kımız tulumunu salladı", (بِشْمَازْ - بِشْمَاقْ pışmaz - pışmak).

تَشْدی taşdı: "اَشِّجْ تَشْدی aşıç taşdı = tencere kaynadı, taştı"; "سُوفْ تَشْدی suw taşdı = su taştı"; su, kaptan veya ırmaktan taşarsa yine böyle denir. (تَشَارْ - تَشْمَاقْ taşar - taşmak).

تُشْدی tuşdı: "اَلْ مَنْكَا تُشْدی ol manğa tuşdı = o, bana duş oldu, bana rastladı, beni gördü",

(تُشَارْ - تُشْمَاقْ tuşar - tuşmak).

تُشْدی tüşdi: "اَرْ اَتِّنْ تُشْدی er attın tüşdi = adam attan indi"; "اَرْ تَامْدِنْ تُشْدی er tamdın tüşdi = adam damdan düştü". Attan düşmek te böyledir. Yerinden düşen herhangi bir şey için dahi böyle denir, (تُشَارْ - تُشْمَاكْ tüşer - tüşmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكْرَا اَلِبْ اَكْرَلِمْ   اَتِنْ تُشُبْ یُكْرَلِمْ
اَرْسَلَنْلَیُو كُكْرَلِمْ   كُوجِی اَنِكْ كَولْسُونْ

Tegre alıp egrelim
Attın tüşüp yügrelim
Arslanlayu kökrelim
Küçi anın kewilsün

"Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip-yüğrükçe-koşalım, arslan gibi kükriyelim; onun gücü gevşesin". (Duşmanı çevirelim, kuşatalım; attan inerek gayretle saldıralım; arslan kükreyişiyle kükriyelim; tâ ki, bundan duşman zayıflasın).

Şu savda dahi gelmiştir: "اِبْقَكْ سِنْكَاكْ سُوتْكَا تُشُرْ èwek singek sütge tüşür = iven sinek süte düşer". Bu sav, işlerinde aceleyi terk ile emrolunan kişi için söylenir.

سَشْدی seşdi: "اَرْ اَتِّنْ كِشَنْ سَشْدی er attın kişen seş-

di = adam, attan köstek çözdü", (adam atın kösteğini çözdü). Herhangi bir şeyi bağından çözersen yine böyle denir, (سَشَارْ - سَشْماكْ seşer - seşmek).

قُشْدِى koşdı: "اُلْ قُوْيْقا اَچْكُو قُشْدِى ol koyka eçkü koşdı = o, koyuna keçi kattı, arkadaş etti". Herhangi bir şey bir başkasına eş, öğür yapılırsa yine böyle denir; "اُولْ يِيرْ قُشْدِى ol yır koşdı = o, koşma, türkü düzdü", (o, gazel ve şiir nazmeyledi), (قُشَارْ - قُشْماقْ koşar - koşmak).

بُغْدِى bogdı: "اُلْ اَرْنِى بُغْدِى ol erni bogdı = o, adamı boğdu". Başkası için de böyle denir, (بُغَارْ - بُغْماقْ bogar - bogmak).

تُغْدِى togdı: "كُونْ تُغْدِى kün togdı = güneş doğdu", "اُغُلْ تُغْدِى ogul togdı = çocuk doğdu". Şu savda da gelmiştir: "مُوشْ اُغْلِى مُياوُ تُغَارْ muş oglı muyavu togar = kedi yavrusu miyavlıyarak doğar", (kedi yavrusu anası gibi miyavlar). Bu sav, babasının huyu ile huylanan çocuklar için söylenir, (تُغَارْ - تُغْماقْ togar - togmak).

تِغْدِى tıgdı: "اُقْ بَشَقِنْ تَاشْ تِغْدِى ok başakın taş tıgdı = taş, ok temrenini körleştirdi, taşa değmekle körlendi", (تِغَارْ - تِغْماقْ tıgar - tıgmak).

چِغْدِى çıgdı: "اُلْ تُرْكَاكْ چِغْدِى ol türkek çıgdı = o, bohçayı dürdü, çıkıladı, bağladı".

Başkası da böyledir, (چِغَارْ - چِغْماقْ çıgar - çıgmak).

سَغْدِى sagdı: "اَرْ قُوىْ سَغْدِى er koy sagdı = adam, koyun sağdı". Başkası da böyledir, (سَغَارْ - سَغْماقْ sagar - sagmak).

سُغْدِى sogdı: "اُلْ قُوىْ دَا قُرُتْ سُغْدِى ol koydan kurut sogdı = o, koyundan kurut edindi, kuru yoğurt elde etti", (سُغَارْ - سُغْماقْ sogar - sogmak). Bunun aslı "سُغُرْدِى sogurdı"dır.

سِغْدِى sıgdı: "بُو سُوزْ كُنْكُلْكَا سِغْدِى bu söz köngülge sıgdı = bu söz, gönüle koydu, tesir etti", "اُونْ قَابْقَا سِغْدِى un kapka sıgdı = un kaba sığdı". Başka şeyler için de böyle denir; (سِغَارْ - سِغْماقْ sıgar - sıgmak).

تَفْدِى tewdi: "اُلْ اَتِكْ سِشْقَا تَفْدِى ol etiğ sışka tewdi = o, eti şişe dizdi". Başkası da böyledir; (تَفَارْ - تَفْماكْ tewer - tewmek).

سَفْدِى sewdi: "اُلْ مَنِى سَفْدِى ol meni sewdi = o beni sevdi", (سَفَارْ - سَفْماكْ sewer - sewmek). Şu savda da gelmiştir: "تَيْغَانْ يُكُرْكَنْنِى تِلْكُو سَفْمَاسْ taygan yügürgenni tilkü sewmes = tazının yüğrüğünü tilki sevmez", (tilki, tazı köpeklerinin çok koşanını sevmez; çünkü o, onu yakalar). Bu sav, arkadaşları arasında faziletle ün alan kimse için söylenir; arkadaşları onu çekemezler, ona karşı hınç

beslerler.

قُوْدى kowdı: "اِتْ كِيكْنِى قُوْدى ıt keyikni kowdı = it, avı koğdu, kovaladı". Arkasından gidilerek kovalanan her şey için de böyle denir; (قُوْارْ - قُوْماقْ kowar - kowmak).

كَفْدى kewdi: "اَرْ سُوزُكْ كَفْدى er sözüğ kewdi = adam sözü geveledi". Bunun aslı " تَنْچُونِى كَفْدى tançunı kewdi" sözünden alınmıştır, "lokmayı gevdi", (lokmayı ağzında gevdi, yutmadı) demektir; (كَفَارْ - كَفْماكْ kewer - kewmek).

بَقْدى bakdı: "اُلْ مَنْكَا بَقْدى ol manğa bakdı = o, bana baktı", (بَقَارْ - بَقْماقْ bakar - bakmak).

بُقْدى bukdı: " اُلْ اَذَاقِنْ بُقْدى ol adhakın bukdı = o, ayağını topladı", (o, uzanmış olan ayağını kendine doğru çekti, topladı). (بُقَارْ - بُقْماقْ bukar - bukmak).

تِقْدى tıkdı: "اُلْ قَابْقَا اُونْ تِقْدى ol kapka un tıkdı = o, kaba un tıktı". Herhangi bir nesneye tıkarak, sıkıştırarak konulan şey için de böyle denir. Taneleri birbirine sıkışık olan üzüme " تِقْما اُزُمْ tıkma üzüm" denir.

تَقْدى takdı: "اَرْ بُرُنْدُقْ بُتْلُوقَا تَقْدى er burunduk butluka takdı = adam, burunduruğu burun yumşağına taktı", (o, yuları burun yumşağına taktı). Oğuzca. Başka bir şeye bağlanan her ip için de böyle denir. (تَقَارْ - تَقْماقْ takar - takmak).

چَقْدى çakdı: "اُلْ سُوزُكْ اَنِكْ قُلَاقِنْقَا چَقْدى ol sözüğ anıng kulakka çakdı = o, sözü onun kulağına çaktı, eriştirdi". Oğuzca; " اُلْ اِكِّى كِشِى اَرَا چَقْدى ol ikki kişi ara çakdı = o, iki kişinin arasını kışkırttı", "اُلْ چَقْماقْ چَقْدى ol çakmak çakdı = o, çakmak çaktı", (چَقَارْ - چَقْماقْ çakar - çakmak). Bu, hem isim, hem mastardır.

چُقْدى çukdı: "قُشْ چُقْدى kuş çukdı = kuş indi, kondu", (چُقَارْ - چُقْماقْ çukar - çukmak). Şu beyitte dahi gelmiştir:

اَرَنْ قَمُغْ اَرْتَدى نَانْكْلَرْ اُذُو
تَفَارْ كُرُبْ اُسِنْ[+] اَيُو اَشْكَا چُقَارْ

Eren kamuğ artadı nenğler udhu
Tawar körüp uslayu eske çukar
"Mal yüzünden adamlar hep bozuldu ;
mal gördüklerinde kartal gibi leşin
üzerine inerler".
(Mala tamâ etmek yüzünden halkın ahlakı bozuldu; bir mal gördüklerinde, kartalın leşe konduğu gibi konarlar).

چِقْدى çıkdı: "اَرْ اَفْدِنْ چِقْدى er ewdin çıkdı = adam evden çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir:" كُوچْ اَلْدِنْ كُرْسَا تُرُو

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu kelime yazma nüshada اُسِنْ şeklindedir. Bizce bu kelime kartal manasına gelen "اُسْ us" olmalıdır. Bk. I, 39, 15. B. A.

تنكلك ترجقار küç èldin kirse törü tünlükten çıkar [+] = zor kapıdan girince görenek bacadan çıkar", (zulüm evin aralığından girerse, görenek ve insaf pencereden çıkar). (جقار - جقماق çıkar - çıkmak).

سقدم sokdum: "من انى اوكا سقدم men anı ewge sokdum = ben, onu eve soktum". Başkası da böyledir. Sapı baltaya yerleştirmek gibi sıkıca bir nesneyi başka bir şeye koymak için de böyle denir. "ار توز سقدى er tuz sokdı = adam tuz döğdü". Başkası da böyledir. "قش منك سقدى kuş meng sokdı = kuş tane topladı"; "انى يلان سقدى anı yılan sokdı = onu yılan soktu". Oğuzca. (سقار - سقماق sokar - sokmak).

سقدى sıkdı: "ال ازم سقدى ol üzüm sıkdı = o, üzüm sıktı". Başkası da böyledir; (سقار - سقماق sıkar - sıkmak).

بكدى bükdi: "ال منى كروب بكدى ol meni körüp bükdi = o, beni görüp kapandı", (o, beni görerek yere kapandı, gizlenerek alçaldı, sindi); "ال اشدن بكدى ol aşdın bükdi = o, yemekten doydu, tıkanasıya kadar doydu, usandı"; "ال تفارقا بكدى

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda الدين şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir; çünkü aynı sav III,86,9 da ايلدين şeklinde geçmektedir. Bundan başka, aynı kelime I, 49,14 te ايل şeklinde geçmektedir. B. A.

ol tawarka bükdi = o, mala bıktı", (gözü mala doydu). Başkası da böyledir. (بكار - بكماك büker - bükmek).

بكدى bükdi: "ال سوغ بكدى ol suwuğ bükdi = o, suyu durdurdu, önüne yaptığı germeçle, büğet ile suyu topladı"; "بك سوسين بكدى Beg süsin bükdi = Bey askerini topladı", (بكار - بكماك büker - bükmek).

Her zaman çoklukta, askerin suya benzetilmiş olduğunu bilesin: "سوف اقتى suw aktı = su aktı"; "سو اقتى sü aktı = asker aktı".

تكدى tökdi: "اغلان سوف تكدى oglan suw tökdi = oğlan su döktü"[+], (تكار - تكماك töker-tökmek). Şu savda da gelmiştir: "اغلان سوف تكار الغ يانى سينور oglan suw töker, uluğ yanı sınur = çocuk su döker, büyüğün bir yanı incinir", (çocuk su döker, bundan büyüğün ayağı kayar, kırılır). Bu sav, küçüğün yaptığı fenalık yüzünden büyüğün zarar gördüğü zaman söylenir.

تكدى tegdi: "ال اوكا تكدى ol ewge tegdi = o, eve vardı, erişti". Başkası da böyledir; (تكير - تكماك tegir - tegmek). Şu savda dahi gelmiştir: "ايفك اوكا تكماس ewek ewge tegmes = iven, eve ermez; çünkü o, yürüyüşte koşar, atını yorar, yardımsız olarak boynu buruk kalır". Bu sav, işlerde yavaşlıkla emredilen kim-

[+] Bu kelimenin, basma ve yazma nüshalarda muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B. A.

se için kullanılır. Şu beyitte dahi gelmiştir :

آتغالر اقني آزاق
تگمدي بو ساو اشاق

Atgalır oknı azak
Tegmedi bu saw uşak

"Bana, nerden geldiği belli olmıyan okunu atar; bu koğcu söz bana gelmedi".

(Bana bu koğculuk erişmedi; o oynak kadın,nereden geldiği belli olmıyan bir okla beni vurmak istiyor).

تكدي tügdi: "آر تكون تكدي er tügün tügdi = adam düğüm düğdü". Başkası da böyledir.(- تكار تكماك tüger - tügmek). Şu savda da gelmiştir: "تلن تكمشني تشن يزماس tılın tügmişni tışın yazmas = dil ile bağlanan dişle çözülmez". Bu sav, sözünü yerine getirmekle emrolunan kimse için kullanılır.

تكدي tikdi: "آر تون تكدي er ton tikdi = adam elbise dikti"; "آتغ يلان تكتي atığ yılan tikti = atı yılan soktu". Başkası da böyledir. Kuyruğuörü (akrep) sokarsa dahi böyle denir. " آر يغاچ تكتي er yıgaç tikti = adam, ağaç dikti". Dikilen her şey için de böyle denir. (- تكار تكماك tiker - tikmek). Şu savda da gelmiştir : " تكمكنچا انماس . تلامكنچا بلماس

tikmeginçe önmes, tilemeginçe bulmas= dikilmedikçe bitmez, aramadıkça bulmaz", (ağaç, dikilmedikçe bitmez; bunun gibi, bir dilek aranmadıkça bulunmaz, elde edilmez). Bu sav, işlerinde çalışmakla emrolunan kimse için söylenir.

چكدي çekdi: "ال بتك چكدي ol bitik çekdi = o, kitabı noktaladı", "ال آتن چكدي ol atın çekdi = o, atın damarından kan aldı", (چكار - چكماك çeker - çekmek).

چكدي çökdi: "ال بككا چكدي ol Begge çökdi = o, Beyin önüne diz çöktü". Başkası da böyledir. "توي چكدي tewi çökdi = deve çöktü, ıhtı", "تمر سودا چكدي temür suwda çökdi = demir suyun dibine çöktü". Başkası da böyledir. (چكار - چكماك çöker - çökmek).

چكدي çekdi: " ال ترككاك باغن چكدي ol terkek bagın çekdi = o, bohçanın bağını sıkıladı". Başkası da böyledir. (چكار - چكماك çeker - çekmek).

سكتي sökti: "ال يماغ سكتي ol yamağ sökti = o, yama söktü", (o, elbiseden yamalık söktü). " ال اون سكتي ol ewin sökti = o, evini söktü"; " ال بككا سكتي ol Begge sökti = o, Beyin önünde diz çöktü". Başkası da böyledir. Bu sözden alınarak " ال آر سكا söke oltur" denir ki

"diz çökerek otur" demektir. (- سُكَارْ
سُكْمَاكْ söker - sökmek).

سِكْتِى sikti: "اَرْ اُرَاغُتْنِى سِكْتِى er uragutnı sikti = erkek kadını sikti", (سِكَارْ - سِكْمَاكْ siker - sikmek).

بُلْدِى buldı: "اُلْ يَرْمَاقْ بُلْدِى ol yarmak buldı = o, para buldu". Başkası da böyledir, (- بُلُورْ
بُلْمَاقْ bulur - bulmak).

بِلْدِى bildi: " اُلْ بِلِكْ بِلْدِى ol bilig bildi = o, bilgi bildi", (o, akıl, ilim ve hikmet öğrendi). Başkası da böyledir, (- بِلِيرْ
بِلْمَاكْ bilir - bilmek).

Argular " بِلُورْ bilür" şeklinde kullanırlar; çünkü bunlar kelimenin ل harfini ötre olarak söylerler. Başka Türkler bunlara uymazlar.

تَلْدِى teldi: "اَرْ تَامْ تَلْدِى er tam teldi = adam duvar deldi". Başkası da böyledir.

تَلْدِى teldi: "اُلْ اُغْلَاقْ سَغْلِقْقَا تَلْدِى ol oglakıg saglıkka teldi = o, oğlağı sağılana kattı", (o, oğlağı, emzirmesi için sütlü keçiye kattı). Bu, keçinin sütü azaldığı, yahut öldüğü ve süt emen oğlağın arkaya kaldığı zaman yapılır. (تَلْمَاكْ - تَلِيرْ telir - telmek).

تُلْدِى tuldı: "اَرْ تُپِقْنِى اَدْرِى بِلَا تُلْدِى er topıknı adhrı bile tuldı [+] = adam, topu çatal değ-

[+] Bu kelime, bu cümlede gördüğünüz şekilde yazılmış ise de yazma nüshada تُلْدِى - تُلَارْ şeklinde yazılmıştır. Basma nüshada her üç fiilde de ت harfi ötre yazılmıştır. B. A.

nekle vurdu". Bu, bir Türk oyunudur; şöyle oynanır : Oynıyanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman, yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir. (تُلْمَاقْ - تُلَارْ tular - tulmak).

تِلْدِى tildi: "اَرْ يَرِنْدَاقْ تِلْدِى er yarındak tildi = adam sırım, kayış dildi". Uzunlamasına yarılan her şey için de böyle denir. (تِلْمَاكْ - تِلَارْ tiler - tilmek).

چَلْدِى çaldı: "اُلْ اَنِى چَلْدِى ol anı çaldı = o, onu yere çaldı, yendi", "اُلْ سُوزُكْ مَنِيڭْ قُلَاقْقَا چَلْدِى ol sözüg meniñ kulakka çaldı = o, sözü benim kulağıma işittirdi". Şu savda dahi gelmiştir: "چَقْسَا تُتْنُورْ. چَلْسَا بِلْنُورْ çaksa tütnür, çalsa bilnür = çakmak çakılsa duman tüter, söz kulağa çalsa bilinir", (çakmak çakılsa ateş çıkar, söz işidilse dilek anlaşılır).

" تُونُغْ تَاشْ اُزَا چَلْدِى tonug taş üze çaldı = elbiseyi taşa vurdu", (çamaşırcı, elbiseyi taşa çaldı, vurdu). Şu parçada da gelmiştir :

اِتِمْ تُوتُبْ قَدِى چَلْدِى
اَيِكْ تُوسُنْ قَرِيلْدِى

بِسِنْ اَلِبْ قُذِي سَلْدِي
بُغَزْ[+] اَلِبْ تُكَلْ بُغْدِي

Itım tutup kudhı çaldı
Anıng tüsin kıra yoldı
Başın alıp kudhı [++] saldı
Boguz alıp tükel bogdı

"Köpeğim onu tutup yere çaldı, onun tüyünü büsbütün yoldu, başını koparıp aşağıya saldı, boğazını yakalayıp tamamen boğdu".
(Köpek, kurdu yakaladı, onu yendi, tüylerini yoldu, arkaya attı, boğazını ısırdı, boğdu); (جَلاز - جَلْماق çalar - çalmak).

سَلْدِي saldı: "اُلْ مَنْكَا تُونْ سَلْدِي ol manga tonın saldı = o, bana elbisesiyle işaret etti", "اُلْ مَنْكَا كِشِي دا اَلْتُنْ سَلْدِي ol manga kişide altun saldı = o, bana bir kişi ile altın gönderdi", (o, bana bir kişi üzerinde altın çıkardı), "سُوفْ يِغاجِغْ سَلْدِي suw yıgaçıg saldı = su, ağacı saldi, topladı". Başkası da böyledir. (سَلاز - سَلْماق salar - salmak). Bir adam uzaktan elleriyle işaret ederse yine böyle denir.

[+] Bu kelime, basma nüshada gördüğünüz şekilde ise de yazma nüshada بُغْزُ diye yazılmıştır; biz yazmayı kabul ettik.

[++] قُذِي ve قُدِي kelimeleri, her ne kadar Brockelmannda "kodhı" ve "kodı" şeklinde yazılmış ise de bugün bu kelimeler hem "kudı = kuyı", "kuylu" şekillerinde, hem de Brockelmannın yazdığı şekilde kullanılmaktadır. Her iki şekil de dilde yaşamakta olduğundan biz "u"lu şekli aldık. Çünkü en çok kullanılan şekil, bizim aldığımız şekildir. B. A.

قَلْدِي kaldı: "اَرْ كِذِنْ قَلْدِي er kidhin kaldı = adam arkaya kaldı", "اُلْ اُيُونْ دا قَلْدِي ol oyunda kaldı = o, yarışta kaldı". Kalan ve bırakılan her şey için de böyle denir. Şu savda dahi gelmiştir: "اِيلْ قَلْدِي تُرُو قَلْماسْ El kaldı törü kalmas = Vilâyet kalır, görenek kalmaz", (Vilâyet terkedilir, âdet terkedilmez). Bu sav, göreneğe uygun çalışması için emrolunan kimseye söylenir. (قَلُزْ - قَلْماق kalır - kalmak).

قُلْدِي koldı: "اُلْ مَنْدِنْ نانْكْ قُلْدِي ol mendin neng koldı = o, benden bir şey istedi", (قُلُوزْ - قُلْماق kolur - kolmak).

قِلْدِي kıldı: "اَرْ اِيشْ قِلْدِي er ış kıldı = adam iş yaptı"; "اَرْ قِيزِغْ قِلْدِي er kızıg kıldı = adam, kızı yaptı". Bu söz, erkekle dişinin birleşmesinden kinayedir; onun için Oğuzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve "قِلْدِي kıldı" yerinde "اِيتِّي ėtti" derler. Nitekim adam namaz kıldığı zaman "اَرْ يُكُنْجْ اِيتِّي er yüküng ėtti" derler. Türkler "قِلْدِي kıldı" derler, (قِلُوزْ - قِلْماق kılur - kılmak).

كَلْدِي keldi: "اَرْ اَفْكا كَلْدِي er ewge keldi = adam eve geldi"; Başkası da böyledir. (كَلِيرْ - كَلْماكْ kelir - kelmek). Şu savda da

gelmiştir: " بِرْ قَرْغَا بِرْلَا قِشْ كَلْمَسْ "
bir karga birle kış kelmes = bir karga ile kış gelmez". Bu sav, kendisine yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işlerinde ağır olmakla emredilen kimse hakkında söylenir.

كُلْدِي küldi: " أَرْ كُلْدِي er küldi = adam güldü". Başkası da böyledir. (كُلَارْ - كُلْمَاكْ küler - külmek). Şu beyitte dahi gelmiştir: [+]

كُلْسَا كِشِي أَنْكَارْ أُرْتَرْ كُلَا
بَقِّلْ أَنْكَارْ أَدْكُولُكُنْ أَغْزِنْ كُلَا

Külse kişi atma angar örter küle
Bakkıl angar edhgülügün agzın küle
"Sana karşı gülen bir kimsenin yüzüne sıcak kül atma; ona yüzün gülerek, iyilikle bak".

Bununla "iyiliğe iyilikle karşılık ver" demek istiyor.

تَمْدِي tamdı: " سُوْ تَمْدِي suw tamdı = su damladı". Başkası da böyledir, (تَمَارْ - تَمْمَاقْ tamar - tammak).

جُمْدِي çumdı: " أُغْلَانْ سُفْدَا جُمْدِي oglan suwda çumdı = çocuk suya daldı", (جُمَارْ - جُمْمَاقْ çumar - çummak).

جُمْدِي çümdi: " أُرْدَكْ سُفْقَا جُمْدِي ördek suwka çümdi = ördek suya iyice daldı, çok daldı", (جُمَارْ - جُمْمَاكْ çümer - çümmek). Bu mastar ـلْ ile, bundan önceki mastar

[+] Bu mısradaki " كُلْسَا külse" sözü Dv. I, 115, 15 te ve aynı mısrada " كَلْسَا kelse" şeklinde geçmektedir; dikkat ! B. A.

ق ile yazılmıştır. Aralarındaki fark bilinsin için [+].

قَمْدِي kamdı: " أُلْ أَنِي قَمْدِي ol anı kamdı = o, onu çok döğdü", (o, onu kuvveti kesilesiye kadar döğdü, gebertti), (قَمَارْ - قَمْمَاقْ kamar - kammak).

قُمْدِي kumdı: " سُوْ قُمْدِي suw kumdı = su dalgalandı", (قُمَارْ - قُمْمَاقْ kumar - kummak).

كُمْدِي kömdi: " أُلْ أُلُكْنِي كُمْدِي ol ölügni kömdi = o, ölüyü gömdü". Başkası da böyledir, (كُمَارْ - كُمْمَاكْ kömer - kömmek). " كُوزْمَانْ كُمْدِي közmen kömdi = gömme gömdü, çöreği küle gömdü".

بَنْدِي bandı: " قُويْ بَنْدِي koy bandı = koyun bağlandı". Bir bağla bağlanan her şey için de böyle denir. (بَانِرْ - بَنْمَاقْ banır - banmak). (ن harfi ل dan çevrilmiştir).

تُنْدِي tundı: " كُوكْ تُنْدِي kök tundı = gök kapandı, bulutlandı", " قَبُغْ تُنْدِي kapuğ tundı = kapı kapandı". Sırt, dağbeli karla kapandığı zaman " أَرْتْ تُنْدِي art tundı" denir. (تُنُورْ - تُنْمَاقْ tunur - tunmak). Bu gibi muzarilerde Oğuzlarla Kıpçakların âdeti " تُنَارْ tunar" şeklinde fiili üstün kılmaktır.

[+] Bu, son parçadan ve " أُرْدَكْ سُفْقَا جُمْدِي ördek suwka çümdi" sözünden anlaşıldığına göre bu mastarda obartma (mübalâğa) anlamı vardır. B. A.

تِنْدِى tındı: " يَغْمُرْتِنْدِى yagmur tındı = yağmur dindi"; " اَرْ اُلُغْ تِنْدِى er uluğ tındı = adam kaba kaba soludu"; "اَرُوقْتِنْدِى aruk tındı = yorgun dinlendi", (تِنَارْ - تِنْمَاقْ tınar - tınmak).

Oğuzlar,bir kimseye söz söyletmek istemedikleri zaman " تِنْمَا tınma" derler. Bu, "susma" demektir; öbür Türkler " تِنْ tın" derler,"sus" anlamınadır. Bunlar, " تِنْمَا tınma" dedikleri zaman "susma" anlamı anlaşılır; Oğuzlar burada yanılmışlardır.

سَنْدِى sandı: "اُلْ اَرْ خَيْلْ[+]بِلَا سَنْدِى ol er ?.. bile sandı = o adam süvarilerden sayıldı". Başka bir şeyden sayılan herhangi bir nesne için de böyle denir, (سَانُرْ - سَنْمَاقْ sanur - sanmak). Şu savda dahi gelmiştir : " بَارِغْ اُتْرُو تُتْسَا يُوقَا سَنْمَاسْ barığ otru tutsa yokka sanmas = var olan öne konsa yok sayılmaz", (konuğa, hazır olan şey sunulsa, bir şey verilmemiş sayılmaz).

سُنْدِى sundı: "اُلْ مَنْكَا اَتْمَاكْ سُنْدِى ol manga etmek sundı = o, bana ekmek sundu". Başkası da böyledir: (سُنَارْ - سُنْمَاقْ sunar - sunmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu cümlede bulunan خيل kelimesi yanlıştır. Kelime arapçadır. Türkçe cümlenin arasında yeri yoktur. Bu kelime بيلغ kelimesinden bozulmuş olmalıdır. Bir ihtimale göre de kelime büsbütün yanlış olarak buraya konulmuştur. Bunun yerine " اتلغ atlığ" kelimesi konulmalıdır. B. A.

سِنْدِى sındı: "يِغَاجْ سِنْدِى yıgaç sındı = ağaç kırıldı". Başkası da böyledir. "سُوسِنْدِى sü sındı = asker bozuldu". (سِنُورْ - سِنْمَاقْ sınur - sınmak). " سِنَارْ sınar" dahi denir.

قُنْدِى kundı: " اُغْرِى تَوَارْ قُنْدِى ogrı tawar kundı = hırsız mal soydu". Şu beyitte de gelmiştir:

كِچِكْ بُلُبْ يَاغِينِى يَرْكُو اَمَاسْ
اَذْكَرْمَذْبْ قُذْسَا اَنِى اِلْنِى قُنَارْ

Kiçik bulup yagını yėrgü emes
Edhgermedhip kodhsa anı ėlni kunar
"Duşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmıyarak onu bırakırsa, o, vilâyetini çalar".
(Her ne kadar küçük olsa da duşmanı hakir görmemek gerektir; duşmandan çekinmiyerek onu bırakırsa vilâyetini elinden alır). (قُنَارْ - قُنْمَاقْ kunar - kunmak).

كُنْدِى köndi: "يِغَاجْ كُنْدِى yıgaç köndi = ağaç düzeldi". Başkası da böyledir. "اُغْرِى كُنْدِى ogrı köndi = hırsız ikrar etti", (hırsız, hırsızlığını ikrar etti). Herhangi bir şeyi inkâr eden bir adam ikrar ettiği zaman da böyle denir. " اَرْ يُولْقَا كُنْدِى er yolka köndi = adam

yola çıktı".

کندی köndi: " اوتنك كندى otunğ köndi = odun yandı". Bu, Argucadır. Yukarıda kuralı geçtiği üzere onlar ى harfini ن a çevirirler.

کندی köndi: " توسون آت کندی tosun at köndi = haşarı at yola geldi, düzeldi". Herhangi bir şey düzelirse,yola girerse yine böyle denir; (كنار - كنماك köner - könmek).

مندی mandı: " ار تلم مندی er tolum mandı = adam silâh kuşandı"; " ار اتماك سركاكا مندی er etmek sirkege mandı = adam, ekmeği sirkeye bandı". Herhangi bir şey, başka bir şeye banılır ve katık edilirse yine böyle denir; (منار - منماق manar-manmak).

مندی mundı: " قری ار مندی karı er mundı = ihtiyar adam saçmaladı". Başkası da böyledir; (منار - منماق munar - munmak).

مندی mündi: "ار آت مندی er at mündi = adam ata bindi". Başkası da böyledir, (منار - منماك müner - münmek).

\+

\+ +

KURAL VE ÇEKMELERLE SIFATLARIN BEYANI

VE

KURALLARIN YÜRÜYÜŞÜ

Yardım Tanrıdandır, diyerek başlarım.

Fiillerin temeli mâzi ve emir kalıpları üzerine kurulur. Yukarıda "fiiller mâzi üzerine döner" dedim;çünkü, kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında üstün ise muzari ile mastarda dahi üstün olur, mâzi ve mastarın evveli üstün kılınır. Mâzi sıygasının ilk harfi ötre olursa muzari ve mastarda dahi bu sıygaların ilk harfleri ötredir;esre ise esredir; beyanı şöyledir: " باردی bardı = gitti". Bu kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında dahi üstündür. Muzariinde " بارر barır", mastarında yine ب harfi üstün olarak " بارماق barmak"tır.

İlk harfi ötre olana örnek : " تردی turdı =kalktı". ت harfinin ötresiyle muzarii " ترر turur", mastarı " ترماق turmak"tır.

Esre olana örnek:"یinجو تزدی yinçü tizdi=incidizdi. Muzariinde"تزار tizer", mastarında " تزماك tizmek"tir; ت harfleri esredir.

Bu kelimelerin yapısı arapça kelimelerin yapısına uymaz. Arapçada mâzi, muzari, mastar birbirine uymaz. Mücerret halinde, mâzide قعد denir, ق harfi üstündür. Muzaride يقعد denir, ق sâkindir. Mastarında ق harfi ötre kılınarak قعودا denir.Nitekim

(مَطَرَ، يَمْطُرُ، مَطُوراً)diye çekilir: Ziyade baplarında أَكْرَمَ، يُكْرِمُ، إِكْرَاماً denir. Mâzide هَمْزَه üstün, muzaride ى ötre, mastarda هَمْزَه esredir. اِسْتَغْفَرَ، يَسْتَغْفِرُ، اِسْتِغْفَاراً denir; الف mâzide esredir.

Fiillerin hepsinde de mâzi muzarie ve mastara uymaz. Türk dilinde böyle değildir, hepsi bir düzen üzerine gelir; ikili, üçlü, dörtlü, beşli ve daha ziyade harfli fiillerde mâzi, muzari ve mastar bir düzen üzerinedir.

İkinci kural : Mâzi sıygasında muzaaf olan fiiller, muzari ve mastar sıygalarında muzaaf olmaz.

Üçüncü kural : Fiilden türeyen sıfatlar (ismi fail) -Oğuz, Kıpçak, Yemek, Yağma, Argu, Suvarlar, Peçenek ve Göçebe dillerince- mâzi üzerine kurulur. Mâzisi " بَرْدِى bardı" olan kelime, sıfat halinde "بَرْدَجِى bardaçı" olur. Mâzi alâmeti olan د ile ى arasına ج girmiştir; "gitti", "gidici" demektir. "تُرْدِى turdı" fiili de böyledir ; sıfat yapılacağı zaman "تُرْدَجِى turdaçı" denir; د ile ى arasına ج gelmiştir. Bütün fiillerde kural bu düzen üzerine yürür.

Emir sıygasına gelince : Biz,

fiilden çıkan sıfatların, Çiğil ve başkaları gibi Türk dillerinin çoğunda, emri hazır sıygası üzerine kurulduğunu söylemiştik. Ulu Tanrım dilerse, yakında anlatacağımız üzere, fiillere bir takım sebepler dolayısiyle gelen harfler emri hazır sıygasına da gelir.

Şurasını bilesin ki, mâzi sıygası bütün fiillerde ancak د ve ى ile gelir ; bu, hiç bozulmaz; yalnız sert harfler geldiği zaman -çıkağın şiddetinden dolayı- د harfi ت ye çevrilir. Sert harfler bu dilde dört tanedir : (sert ب = p), (ت = t), (sert ج = ç), (sert كاف = ke).

(Sert ب =p), " تَبْتِى tepti" kelimesinde olduğu gibidir. ت , " تُتْتِى tuttı", ج , " قَجْتِى kaçtı", ك " جُكْتِى çökti" kelimelerinde gelmiştir. ق ta sert kâfa uyarak bazı kere sert harfler arasına girebilir : " اُلْمَنْكَا بَقْتِى ol manğa baktı" gibi.

Bu gördüğünüz kelimelerdeki د harfi, çıkağın sertliği yüzünden -yukarıda söylediğim gibi- ت ye çevrilmiştir; asıl olan د dır. Fakat ت ile söylemek daha tatlıdır. Mücerret ve ziyadeli fiillerin hepsinde de ku-

ral budur.

Muzari sıygası,fiillerin hepsinde de ر harfi ile yapılır. Kelimenin sonunda   harfi bulunursa ikinci bir ر harfi getirilir. Birincisi kelimenin aslındaki, ikincisi muzari ve istikbal harfi olan ر dir.

Bu dildeki ر harfi, istikbal belgesi olduğu zaman arapçadaki ن .ى.ت.ا harfleri gibidir. Kelimenin aslında ر harfi olmazsa istikbal (muzari) belgesi olmak üzere bir ر getirilir.

Mâzi ve emir sıygalarında bu kuralın beyanı : Mâzi sıygasında ر dan evvel ر harfi bulunursa ر kalır. Yine böylece, emir sıygası yapılmak istenirse mâzi alâmeti olan ى ve ت düşer, ر harfi kalır. Bu ر kelimenin kökündendir. Bu halde, gerek bu gibi sonu ر li olan ve gerek olmıyan fiile bir ر harfi getirilerek muzari yapılır. Mâzi ve emir sıygalarının sonunda ر harfi bulunmazsa istikbal belgesi için bir ر getirilir.

Mâzide " بَرْدِى bardı", emirde " بَرْ bar". Emir sıygasında mâzi harfleri düşmüş, ر kalmıştır. Bu ر kelimenin kökündendir. Muzariinde "اُلْ

بَارِيرْ ol barır" denir. Bu sıyga, emir sıygası üzerine bir ر harfi getirilerek yapılmıştır. ر harfinin birisi kelimenin kendi kökündendir; öbürüsü muzari alâmetidir.

Yine böylece mâzide "اُلْ تُرْدِى ol turdı", emirde " تُرْ tur" denir. Muzaride "اُلْ يُقَارُو تُرُرْ ol yokaru turur" denilir. Bu kelimede iki ر toplanmıştır. Birisi kelimenin kendisinden olup ikincisi muzari belgesidir. Oğuzlar, dilde yeğnilik yapmak için muzari sıygasındaki ر nin birini birçok fiillerde atarlar ve emir sıygası gibi kelimeyi bir ر ile söylerler. Bu, güzel değildir; kurala uymıyan bir haldir.

Kendisinde ر bulunmıyan mâzi şekli " كَلْدِى keldi", emir sıygası "كَلْ kel"dir. Bunun muzariinde " كَلِيرْ kelir" denir. " كُلْدِى اَرْ küldi er" sözü de böyledir, "adam güldü" demektir; muzarii " كُلَرْ küler"dir; bu sıygaya muzari alâmeti için bir ر getirilmiştir, bu ر kelimenin kökünde yoktur. Oğuzlar, kelime kökünde ر olmıyan fiilden ر harfini atmamakta öbür Türklere uyarlar.

Üç, dört ve daha ziyade harfli fiillerde bir düzüye yürüyen kural

budur.

Bundan sonra fiillerin yapısını bilesin. Türk fiillerinin yapısı arap dili fiillerinin yapısına benzer. Mâzide فَعْلى , muzaride فَعِلُ , mastarda فَعْلاَنْ şeklindedir. Mâzisinde "بَرْدِى bardı" denir, "gitti" demektir. Bu kelime arapçanın عَقْرى ve حَلْقَى sözleri gibidir. Muzari sıygasında " بَرِرْ barır" denir, "gider" anlamınadır. Bu kelime, arapçanın نَمِرٌ . رَجِلٌ، بَكِرٌ kelimeleri gibidir; mastarında " بَرْماقْ barmak" olur; bu da arapçanın قَرْقَارْ ve خَلْخَالْ kelimelerine benzer.

Bu dilde gerek mücerret ve gerek ziyadeli fiillerin hepsinin yapısı böyledir.

İki harfli bir fiili, söyleniste tokça söyliyerek üç harfliler arasına koymak dahi olabilir. بَرْدِى denildiği gibi بارْدِى da denilebilir.

Yine bunun gibi تُرْدِى ve تُوْرْدِى dahi denilebilir [+].

Bu, ancak mâzi sıygasında ya-

[+] Bay Kilisli, basma nüshada nasılsa bu ibareyi unutmuş ve üçüncü cildin sonundaki cetvele koymuştur. Biz tercümesinde aldık. İbare şudur : وكذلك يقال تُرْدِى اذا قام فلو قيل تُوْرْدِى جاز
B. A.

pılır, muzari ve mastar sıygalarında yapılmaz; bu, mücerret isimlere, aslında bulunmamakla beraber, uzatma harfleri ve yumşak harfler ziyade kılmak gibidir. Nitekim يِغاجْ yazıldığı gibi يِغَچْ dahi yazılır, "ağaç" demektir. "Şâhit" anlamına olan تَنُوقْ ile تَنُقْ ta böyledir. Lâkin doğru ve güzel olan, isimlerde ve fiillerde kelimenin kısa ve söylenişte sağlam olmasıdır.

Mastar: Mastar, bütün fiillerde bir düzen üzerine olur. Kendisinde ق veya غ bulunan kelimelerle tok ve kalın âhenkli kelimelerde kökc ا ، ق م harfleri ziyade kılınır. Âhengi her üç harekesiyle ince olan kelimelerde ق yerine ك gelir. ق lı kelimelere örnek: " اُلْ يا قُرْدِى ol ya kurdı = o, yay kurdu", (قُرْماقْ - قُرارْ kurar - kurmak) gibi. Kelime ق lı olduğu için mastarında dahi ق gelmiştir. غ lı kelimeye örnek: "اُلْ سُوتْ سَغْدِى ol süt sagdı" cümlesindeki سَغْدِى sözü gibi. Kelime غ li olduğu için ق getirilmiştir. (سَغْماقْ - سَغارْ sagar - sagmak).

Âhengi kalın, tok kelimeye örnek: " اَرْ بَرْدِی er bardı" cümlesindeki بَرْدِی gibidir, "adam gitti" demektir. Muzarii ile mastarında (بَرِیر - بَرْمَاق barır - barmak) denir. (تُرْدِی - تُرُر - تُرْمَاق turdı - turur - turmak) ta böyledir. Kelime tok, kalın âhenkli olursa mastarında ق gelir.

ك harfine gelince: (كَلْدِی - كَلِیر - كَلْمَاك keldi - kelir - kelmek) gibi; kelime ك lı olduğu için mastarında da ك gelmiştir. Yumşak ك lı kelimeler de sert ك lı kelimeler gibidir: " اُلْ مَنِی اُكْدِی ol meni ögdi" gibi ki "o, beni öğdü" demektir. Bunun muzarii ve mastarı (اُكَرْ - اُكْمَاك öger - ögmek)tir.

Kelimenin baş tarafında yumşak ك olursa yine onun mastarı sert ك lıdır.

Yumşak kelime " اَرْ تَلِیمْ سَرْدِی er telim serdi" sözündeki سَرْدِی kelimesi gibidir; "adam çok kere sabretti" demektir. Muzarii ile mastarı (سَرَرْ - سَرْمَاك serer - sermek)tir.

Tok ve âhengi ağır olan kelimelerin mastarında ق geldiği gibi, âhengi yeğni olan kelimelerin mastarında ك gelir: " بَكْ اَنِی سُرْدِی Beg anı sürdi = Bey, ona kızdı, çıkıştı",

(سُرَرْ - سُرْمَاك sürer - sürmek) gibi [+]. " اَرْ بِتِیك تُرْدِی er bitik türdi" sözündeki تُرْدِی kelimesi de böyledir, "adam kitabı dürdü" demektir. (تُرَرْ - تُرْمَاك türer - türmek). " اُلْ يَرْمَاق تَرْدِی ol yarmak terdi" cümlesindeki " تَرْدِی terdi" kelimesi de böyledir, "o, para topladı" demektir, (تَرَرْ - تَرْمَاك terer - termek). " اَتْ سُرْدِی at sürdi" kelimesi de böyledir, (سُرَرْ - سُرْمَاك sürer - sürmek).

Bütün bunların hepsinde gösterdiğim gibi mastar ك lıdır; gerek mücerret, gerek ziyadeli ayrımların hepsinde, bütün fiillerde bir düzüye yürüyen kural budur; bundan hiç bir şey dışarıda kalamaz. Mastarların bütün asılları bilinsin için bu söylenen kelimelerde ق veya ك aranır. Bu, mastar asıllarının topluluğudur.

Mastarların bir başka çeşidi daha vardır; o da, failin o işi yaptığı zaman faile izafe suretiyle olan mastardır. Bu, isim yerinde kullanılır. Bunun kuralı şöyledir: Kök olan bir kelimenin sonuna, kalın âhenk-

[+] Yazma nüshada bu kelime (سَرْدِی - سَرَرْ - سَرْمَاك serdi - serer - sermek) şeklinde olduğu halde nasılsa basma nüshada (سُرْدِی - سُرَرْ - سُرْمَاك sürdi - sürer - sürmek) şeklinde çıkmıştır. Brockelmann dahi bu şekilde almış ise de doğru değildir. "Sürmek" te bu mana yoktur. Dv. III, 137, 8 de geçen "sermek" kelimesi de bu anlama gelmektedir. B. A.

li, غ lı veya ق lı kelimelerde ق ve ى getirirler.

Yahut yapılan şeyin faile izafeti halinde kelime yeğni olursa ك ve ى getirilir [+].

Kök, emri hazırın kendisi üzerinde durduğu kelimedir.

"اُلْ بَرِغْ بَرْدِى [++] ol barığ bardı = o, hiç bir şey üzerinde durmaksızın bir gidiş gitti", "اَنِكْ اِيشْ قِلِغِى بِلْكُولُكْ anıng ış kılıgı belgülüg = onun iş işlemesi belli" demektir. "سُكَلْ تِنِغِى اَرْتَقْ sökel tınıgı artak = hastanın soluğu fena". Bu söz "اَرْ اُلُغْ تِنْدِى er uluğ tındı" cümlesindeki تِنْدِى sözünden alınmıştır, "adam yüksek soludu, kaba kaba soludu" demektir. Ve yine "مَنِكْ يُرِقِمْ نَتَكْ mening yorıkım netek", "سَنِكْ يُرِقِنْكْ نَتَكْ sening yorıkıng netek" ve "اَنِكْ يُرِقِى نَتَكْ anıng yorıkı netek" denir ki "benim gidişim", "senin gidişin", "onun gidişi" nicedir, demektir. Bu çe-

[+] Gerek basma, gerek yazma nüshalarda buradaki ibare الغين والياء فى اضافة الشئ المشار اليه şeklinde ise de bunda bir yanlışlık olmalıdır. İbare şöyle olacaktır : . . . . او الكاف والياء فى اضافة Biz tercümede bu şekli aldık. B. A.

[++] Buradaki برغ بردى cümlesi yersizdir; çünkü yukarıdaki kuraldan anlaşıldığına göre bu çeşit mastarların faile izafesi lâzımdır. Bundan başka kökün sonuna ق ve ى harfleri getirilmek gerekti. Burada yalnız غ getirilmiştir. Nasılsa yanlışlıkla buraya konulmuş olan bu parça fazladır. B.A.

şit, izafetle mastar olmuştur. Aslı "يُرِيدِى yorıdı"dır, "yürüdü" anlamınadır. Bu fiilde ق yoktur. غ, kendisinde ancak ق bulunan fiillere gelir. Bu takımın kuralı, fiillerden mastarın çıkmasında göz önüne alınır. غ, kelime kökünün sonuna gelir; o da mâzi alâmeti olan د ve ى nin atılmasiyle kalan emir sıygasıdır.

ك, kendisine -bu anlamda- ق getirilmiyen yeğni âhenkli kelimede gelir: "اَنِكْ يَرْمَاقْ تِيرِكِى كُورْ anıng yarmak têrigi kör" gibi ki "onun para derdiğini gör" demektir. "تَازْ كَلِكِى بُرْكْچِيكَا taz keligi börkçige" savında dahi böyledir, "kelin geleceği külâhçı dükanıdır" [+], (kelini örtmek için kel, külâhçı dükânına gelmek zorağındadır) demektir. Bu sav, kendisine gerekli olan şeyden kaçan kimse için söylenir. Bu fiilin aslı "كَلْدِى keldi"dir.

Kelimenin manası değiştiğinde ona gördüğün gibi mastarlık ك ı getirilmiştir. Bu derecede mastar bu manaya gelirse غ yerine ق gelmez. Bu, ancak bu dereceden sonra kendisine غ nın gelmesine imkân olmıyan yerde gelir.

[+] Bugün, buna benzer bir atalar sözü Anadoluda da yaşamaktadır: "tilkinin geleceği yer kürkçü dükkânıdır" denir. B. A.

Bu ق mâzi alâmeti olan د ile ى nin arasına girerek mâzi sıygasına gelir. Bu suretle muzaf bir mastar elde edilmiş olur.

ـك , yukarıda işaret ettiğim yerlerde gelir. بردى fiilinden mastar yapıldığı zaman " اَنِكْ بَرْدُوقِى بَرْمادُوقِى بِيرْ anıng barduki barmadukı bir" denir ki "onun vardığı varmadığı, gidip gitmemesi bir" demektir. تُرْدِى kelimesinden yapılan mastar da böyledir. " مَنِكْ تُرْدُقُمْ تُرْمادُقُمْ بِيرْ mening turdukum turmadukum bir" denir ki "benim kalktığım kalkmadığım bir" demektir. Burada غ nın gelmesine yer yoktur; çünkü تُرْدُقِى denecek yerde تُرْدُقِى[+] demek olamaz. Yine bunun gibi مَنِكْ بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ demek te olamaz [++]. Bu çeşitte غ gelmez.

ـك , " اَنِكْ كَلْدُكِى كَلْمَدُكِى بِيرْ anıng keldügi kelmedügi bir" gibi yerlerde gelir, "onun geldiği, gelmediği bir" demektir. Ve yine سَنِكْ كُرْدُكُكْ كُرْمَدُكُكْ بِيرْ sening kördügüng körmedügüng bir" de-

[+][++] Gerek ikinci تُرْدُقِى ve gerek buradaki مَنِكْ بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ sözleri yanlış olmalıdır. Bunlar تُرْدُغِى ve مَنِكْ بَرْدُغُمْ بَرْمادُغُمْ şeklinde olmalıdır; çünkü bu gibi غ lı şekillerin câiz olmadığını söyledikten sonra bunlar misal getirilmiştir. Şu halde " تُرْدُغِى ve " بَرْدُغُمْ ، بَرْمادُغُمْ şekilleri câiz değildir" denilmek istenmiştir. Câiz olan şekiller تُرْدُقِى ve بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ dır. Dikkat edilirse ibareden anlaşılan da budur. B. A.

nir ki "senin gördüğün görmediğin bir" demektir.

Bu gibi mastarları ne isim, ne de fiil bahsinde söyledim; çünkü, yukarıdaki kuralları iyi belliyen kimse için kelimelerden bunu çıkarmak kolay olur. Mücerret ve ziyadeli fiillerden sahih, illetli, muzaaf gibi kelimelerin cümlesinde bu kural bir düzüye yürümektedir.

Bu ayrımda emir sıygası iki harf üzerinedir. Onun için biz buna "ikili" dedik. " بَرْ bar", " كَلْ kel" denir; "git", "gel" demektir; kök olan kelime budur. Türklerin çoğu tok sesli, kalın âhenkli, ق lı kelimelerde emir sıygasının müfredinin sonuna غ , ل ; kelimenin sonunda غ olursa ق , ل getirirler. Kelime, ince âhenkli yahut ك lı olursa ل ile beraber ك getirilir. Böylece fiil ikiliden dörtlüye, üçlüden beşliye, dörtlüden altılıya geçmiş olur. " بَرْغِلْ bargıl", " تُرْغِلْ turgıl" denir, "git", "kalk" demektir. Bu iki kelime ağır âhenkli olduğu için sonuna غ ve ل gelmiştir. Sonu غ lı olan kelimelerde dahi böyledir. " تاغقا اَغْقِلْ tağka ağkıl", " سُوتْ سَغْقِلْ süt sağkıl" denir ki "dağa çık", "süt sağ"

demektir. Kelimenin sonu غ lı olduğu için ق getirilmiştir.

ك lı kelimelerde "اَفْكاكِرْكِلْ ewge kirgil", "يَرْماقْ تِرْكِلْ yarmak tergil" denir, "eve gir", "para topla" demektir. Yukarıda söylediğim sebepler dolayısiyle bu kelimelerin sonuna ك, ل getirilmiştir. Kelime iki harfliden dört harfliye çıkmıştır.

Üç harflilere örnek: "يُوكْ كُتُرْ yük kötür", "تامْ اُتُرْ tam ötür" cümlelerindeki "kötür" ve "ötür" kelimelerinin sonuna كِلْ getirilerek "كُتُرْكِلْ kötürgil", "اُتُرْكِلْ ötürgil" denir; bu kelimeler böylece üçlüden beşliye çıkarılmış olur.

Dört harflilere örnek: "اَتْ سُقْغَرْ at suwgar", "مَنِي اُذْغُرْ meni udhgur" cümlelerindeki "سُقْغَرْ suwgar" ve "اُذْغُرْ udhgur" gibi. Bunların sonuna غ ve ل getirilerek emir sıygası dörtlüden altılıya çıkarılmış olur, ve "اُذْغُرْغِلْ udhgurgıl", "سُقْغَرْغِلْ suwgargıl" denir.

Bu çeşit emir sıygaları ancak aytanan (muhatap) bir kişi olduğu zaman yapılır. Aytanan iki kişi veya daha çok olursa bu kural yürümez.

Emir sıygası iki kişiye, yahut birçok kişiye karşı söylendiği zaman yine bir düzen üzeredir. Erkekle

dişi arasındaki hüküm dahi ayrılmaz.

Bir kişi için "بَرْ bar" denir, "git" demektir. İki kişi için "بَرِنْكْلارْ اِكْكُو barınglar ikigü" denir, "ikiniz gidiniz" demektir. Daha fazlası için "بَرِنْكْلارْ قَمُغْ barınglar kamuğ" denir ki "hepiniz gidiniz" demektir.

Aytanan yaşça ve orunca sayılan adam olursa Türkler ona karşı cemi sözü kullanırlar; böylece "git" denecek yerde "بَرِنْكْ barıng" derler ki, kelimenin asıl manası "gidiniz" demektir.

Oğuzlarla Kıpçaklar tek kişiye "بَرْ bar", birkaç kişiye "بَرِنْكْ barıng" derler. Cemi belgesi olan "lar"ı atarlar; onun yerine gunneli ك ile birlikte bir kişiye, acımak ve onu ağırlamak istedikleri zaman ز getirirler. Oğuz dilinde bu, cem'in cemi olur, fakat tek kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

اَقْلَبْ مَنِي قُيْمَنْكِزْ اِيُوْ اَيِبْ قَيْمَنْكِزْ
اَقَرْ كُزُمْ اُشْ تَنْكِزْ تَكْرا يُراقُشْ اُجار

Awlap meni koymanğız
Ayık ayıp kaymanğız
Akar közüm uş tenğiz
Tegre yüre kuş uçar

"Beni avlayıp bırakıverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar".

(Beni avlayınca horlama, alçak görme; verdiğin sözü tut, gözümden deniz suyu akıyor, -çünkü denizin suyu tuzlulukta göz yaşına benzer- gözümden akan suların etrafında kuşlar uçuşur).

Gunneli ڭ ancak aytanç (muhataba) sıygasında olur; birinci şahıs (mütekellim) ve üçüncü şahıs (gaip) sıygalarında kullanılmaz; çünkü gunneli ڭ ancak aytanana emredildiği zaman düşünülebilir. "بَرْدِنْكْ bardıng", "كَلْدِنْكْ kelding" denildiğinde aytanılan işten haber verilmiş olur; bu, emir değildir. Mâzi olan "بَرْدِنْكْ bardıng" ile emir olan "بَرِنْكْ barıng" kelimeleri birbirinden kolaylıkla ayrılabildiği için, gunneli ڭ emir sıygasında dahi düşmemiştir; düşmemesi de bir karışıklık yapmamıştır.

Bundan sonra, mâzi alâmeti olan د birinci, ikinci, üçüncü şahıslarda her zaman esredir: "بَرْدِمْ bardım", "بَرْدِنْكْ bardıng", "بَرْدِى bardı" gibi; bütün hallerde د esredir. م harfi, iş, o işi yapanın kendine izafe kılındığı zaman getirilir: "بَرْدِمْ bardım" gibi.

Gunneli ڭ aytanca belgedir: "بَرْدِنْكْ bardıng" gibi. ى üçüncü şahsa belgedir: "بَرْدِى bardı" gibi.

Türkler, sayılan bir adama aytamak istedikleri zaman "بَرْدِنْكِزْ bardıngız" derler; gunneli ڭ ile ز aslında topluluk için konmuştur. Oğuzlar bu kelime ile topluluğa aytarlar ve "بَرْدِنْكِزْ bardıngız" derler ki "gittiniz" demektir. Oğuzların kullanışı kurala uygunsa da öbür Türklerin kullanışı, söz güzelliği yönünden, küçükle büyük arasını ayırd etmek bakımından daha uygundur.

Bu yerlerin hepsinde, yukarıda söylediğim üzere د harfi hep esredir. Bütün Türklerin dilinde her fiilde kural budur.

Fail: Bu ayrımdan ve ayrımların hepsinden, bir takım anlamlar için fail beş yolda gelir. Bir fail, kendisinden çıkan fiilin nasıl söyleneceğinde Türkler arasında birleşme yoktur; başkasında, fiillerden çıkan sıfatlar üzerinde, birleşmişlerdir. Bütün Türkler bazı sebeplerde birleşmemekle beraber bunu bir yolda söylerler.

Birincisi : Türklerin üzerinde birleşemedikleri fail beyanındadır: Bu da " بَرْدَجِي bardaçı", " تُرْدَجِي turdaçı" kelimeleri gibidir, "varıcı", "kalkıcı" demektir. Burada, failin yapısı mâzi fiili üzerine kurulmuştur. Fiilin geçtiğine alâmet olan د ile ى arasına ج girmiştir. Bu, Oğuz, Kıpçak, Yağma, Oğrak, Suvarlar ve Rus diyarına değin Peçeneklerde böyledir; kural da budur; çünkü د harfi fiilin geçtiğine alâmet olmak üzere getirilmiştir. ى, fiilin gaibe izafe olduğuna işarettir; " بَرْدِي bardı" kelimesinde olduğu gibi. Görmez misin, fiil, muhataba izafe kılındığı zaman " بَرْدِنْكْ bardınğ" denir, ى harfi düşer. Birinci şahsa izafe edildiği zaman " بَرْدِمْ bardım" denir, ى düşmüştür, د harfi yerinde kalmış, hiç bir halde düşmemiştir. " بَرْدَجِي bardaçı" denildiği zaman ج ile ى nin faillik belgesi olduğu bilinmişti. Burada gaipten haber verici (mâzi alâmeti) olan, ى değildir; böyle olsaydı bu, nispet ve sıfat üzerine bina olunurdu; nitekim " أَتْجِي etçi = kasap", " أَتْمَكْجِي etmekçi = ekmekçi" kelimelerinde olduğu gibi.

Bütün Türk boyları -san'atı, iş-

liyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna ج ve ى getirmekte birleşmişlerdir : " تَرِغْ tarığ" kelimesinden " تَرِغْجِي tarıggı", " أَتُكْ etük" kelimesinden de " أَتُكْجِي etükçi" denir ki "ekinci", "pabuççu, kavaf" demektir.

" بَرْدَجِي bardaçı" ve " تُرْدَجِي turdaçı" gibi sıfatlar, yukarıda söylendiği üzere fiilden yapılmış sıfatlardır. " أَتْجِي etçi", " أَتْمَكْجِي etmekçi", " تَرِغْجِي tarıggı", " أَتُكْجِي etükçi" gibi sıfatlar isimden çıkmıştır.

ق lı yahut ك li ve tok sesli kelimelerde değişmemek üzere kural bir düzüye yürür. Fakat Çiğil, Kaşgar, Balasagun, Argu, Barsgan, Yukarı Çine kadar Uygur dillerinde bu anlamda fail yapısı emir sıygası üzerine kurulur. Kendisinde غ veya ق bulunan, âhengi ağır olan kelimelerde fiilin mazi olduğuna belge olan د yerine غ gelir; bundan başkasında yumşak ك gelir, ج ile ى oldukları halde kalırlar.

Beyanı şöyledir: Emrihazır sıygasında " بَرْ bar" denir. "Gidici" demek için, bu dillerde " بَرْغُوجِي barguçı" denir. Emir sıygası " تُرْ tur" olan kelime ق lı olduğu için, ismi faili " تُرْغُوجِي turguçı" şeklinde gelir.

" یاقرغوچی ya kurguçı" sözündeki " قرغوچی kurguçı" kelimesi de böyledir, "yay kurucu" demektir. Mal kapan kimse için " تَوار قبغوچی tawar kapguçı", at sulıyan kimse için "اَتْ سُغْفَرغوچی at suwgarguçı" denir. "مَنی اُذغورغوچی [+] meni udhgurçı" sözündeki "اُذغورغوچی udhgurguçı" da böyledir.

Kendisinde غ bulunan iki harfli kelimelerde bu sonradan getirilmiş olan غ harfi ق olur: "تاغقا اَغقوچی tağka ağkuçı", "قوی سَغقوچی koy sağkuçı" sözlerindeki اغقوچی ve سَغقوچی kelimeleri gibi ki "dağa ağıcı", "süt sağıcı" demektir. Burada غ harfinin ق olmasına sebep, iki tane boğaz harfinin yan yana toplanması ve söyleyişin güçleşmesi yüzündendir; bunlardan birisi, ağırlığı kaldırmak için, ق harfine çevrilmiştir.

Sonu غ olan emri hazır sıygasında dahi hüküm böyledir; غ harfi ق a çevrilir: " تاغقا آغقِل tağka ağ-

[+] Bu kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "اُذغورجی udhgurçı" şeklinde ise de gerek yukarıda söylenen kaideye ve gerek bundan evvel geçen "سُغْفَرغوچی suwgarguçı" kelimesine göre bunun da "اُذغورغوچی udhgurguçı"olması lâzımdır. Bu sebeplerden başka, yazma nüshanın kenarında aynı kalemle اُذغرغوچی şeklinde bir düzeltme dahi vardır. Nasılsa basım zamanında bu, gözden kaçmıştır.
Brockelmann I, 192, 16 daki اُذغرماق kelimesini "odhgurmak" okumuşsa da biz bunu doğru bulmadık. B. A.

kıl", " سوت سَغقِل süt sağkıl" sözlerinde olduğu gibi ki "dağa çık", süt sağ" demektir.

ك lı kelimelerde, fiilin maziliğine belge olan د harfinin yerine yumşak ك getirilir: " كلكوچی اَر külgüçi er", "اِفکا کرکوچی ewge kirgüçi", "یَرماق تِرکوچی yarmak tergüçi", "اَتْ سُرکوچی at sürgüçi" sözlerindeki كلكوچی, کرکوچی, تِرکوچی, سُرکوچی kelimeleri gibi ki "gülücü adam", "eve girici", "para derici", "at sürücü" demektir. Kural, Oğuzlar ve Oğuzlarla birlikte yukarıda söylediğim boylar dilincedir. Onların sözleri ilk söylediğim yolda gider. Bu çeşit sıfatta Çiğil ve başka Türkler Oğuzlarla birleşirler, aralarında ayrılık kalmaz.

Hısımlar, dünürler arasında gelip giden adama Oğuzlar " یُرغچی yorıgçı" derler, " یُریدَچی yorıdaçı" demezler. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi çifçiye " تَرِغچی tarıgçı" derler, " تَرِیدَچی tarıdaçı" demezler.

Bu çeşit sıfatlar, emir üzerine kurulduğuna ve emri hazır sıygasının sonu sâkin bulunduğuna göre failiyet belgesi olan yalnız ج ve ی ile bırakmak elde olmadı. Emri hazır sıygasının sonuna bir hareke verilerek

" بارجى baruçı", " ترجى turuçı" denildi. İş bu şekilde yapılınca kelimeden emri hazırlık şekli gitti. Bunun içindir ki, tok ve ق lı kelimelerde غ , ince ve ك lı kelimelerde yumşak ك getirilmiş ve emri hazırın sonu sâkin olarak kalmıştır [+] . Bu çeşit sıfatların, söylediğim boyların dillerinde emri hazır üzerine kurulmuş olduğu meydana çıktı.

Bundan sonra, bir takım manalar için başka harf getirilmekle beraber, bu gibi sıfatları yapmakta kelimenin sonuna غ veya ك getirilmek yeğrek oldu. Bu da, bu iki harfin (غ , ك) muzaf olan mastarlara dahi getirilmesiyle olur. "اَنِكْ تُرْغِى نَتَكْ" anıng turugı netek", "تَازْ كَلِكِى بُورْكِكَا" taz keligi börkçige" cümlelerindeki تُرْغِى ve كَلِكِى kelimeleri gibi.

Bazı kere fail mastarla sıfatlanır: رَجُلٌ نَوْمٌ , رَجُلٌ صَوْمٌ denir ki, رَجُلٌ نَائِمٌ ve رَجُلٌ صَائِمٌ demektir. Ulu Tanrının قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا sözünde olduğu gibi ki. buradaki غَوْرًا kelimesi غَائِرًا anlamınadır.

Bütün bölümlerde, Türk boyları

[+] Bu son parçaya örnek olarak " بَرْغُوجِى barguçı", " تُرْغُوجِى turguçı" kelimeleri getirilebilir; çünkü asıl kökün sonu sâkindir. B. A.

arasında ayrılıklar görülen sıfat, işte bu çeşit sıfatlardır.

İkincisi : İşin devamı ve işliyenden o işin çok olarak çıkmasiyle vasıflanan faildir. Bu çeşidin yapısı -bütün ayrımlarda ve bütün Türk boylarınca- emri hazır üzerine kurulur. Bu da kalın âhenkli ve ق lı kelimelerde ا ، ن ، غ getirmekle yapılır; ince âhenkli, ك lı ve çekmeli [+] kelimelerde غ yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygası " بَرْ bar" olan fiilde, fiille vasıflanan işleyiciden işin çok olarak çıkması bildirilmek istendiği zaman "اُلْ اَرْ اُلْ اَفْكَا بَرْغَانْ ol er ol ewge bargan" ve " اُلْ اَرْ اُلْ اِيشْلَارْقَا تُرْغَانْ ol er ol ışlarka turgan" sözlerinde olduğu gibi بَرْغَانْ , تُرْغَانْ denir ki "o adam eve çok giden kişidir", "o adam işlere çok çalışan, büyük işlere kalkışan adam" demektir.

Şu parça da buna örnektir :

تُرْغَا ذَالِغْ اِشْلَقَا
تُرْكِى اَدَبْ اَشْلَقَا
تُلْغْ قَدِزْ قِشْلَقَا
قَدْ تِي اَرِكْ اَنْدَرُو

[+] Kaşgarlı" اُول = imaleli"kelimesinden "söz, öz" kelimelerindeki "ö" harfini kastetmektedir. B. A.

Turgan uluğ ışlaka

Tèrgi urup aşlaka

Tumluğ kadır kışlaka

Kodhtı eriğ umduru

"Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofra seren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı".

(O kimse, büyük işlere kalkışırdı, şiddetli kış aylarında bile sofra serer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayrını ve selekliğini umar bir halde bıraktı).

ك lı kelimelerde "كُلْكَانْ اَرْ külgen er" denir, "çok gülen adam" demektir. Bunun emri hazırı " كُلْ kül"dür. Bu mana için emir sıygasına o harfler geldi.

İşin, vasıflanandan, işliyenden çok olarak çıkmasına belge olan غ ve ك harflerinin bu sıfata gelmesi caiz olursa "بَرْغُوجِى barguçı", "كَلْكُوجِى kelgüçi" gibi kelimelerde ziyade kılındığı -yeğrek olarak- meydana çıkar. Bu, arapçadaki فَعَّالْ ve مِفْعَالْ kelimelerine benzer. İşin çok olarak yapıldığı gösterilmek istendiği zaman مِطْعَامٌ ، طَلَّاعٌ ، شَرَّابٌ ve مِطْعَانْ denir.

Üçüncüsü: Bir iş yapılmadan önce o işin yapılmasını arzu eden ve sı-

fat olan bir faildir. Bunun yapısı emri hazır sıygası üzerine kurulmaz [+]. Kökün son harfinden sonra -tok sesli, ق ، ا ، س ، غ lı ve ق lı kelimelerde- غ ve ince âhenkli ve ك lı kelimelerde غ ve sondaki ق yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygasında sâkin olan son harf esre kılınır. Emri hazırında " بَرْ bar" olan kelime bu manada bir sıfat yapılmak istendiğinde "اُلْ اَفْكَا بَرْغُسَاقْ اُلْ ol ewge barıgsak ol" denir, "o adam eve gitmek isteğindedir" demektir. Emri hazırı "تُرْمُنْدَا tur munda" sözünde olduğu gibi " تُرْ tur" olan kelime, bu manada bir sıfat yapılmak istenilirse "اُلْ مُنْدَا تُرْغُسَاقْ اُلْ ol munda turıgsak ol" denir ki, "o, burada kalkmak dileğindedir" demektir. ك lı kelimelerde "اُلْ بَرُو كَلْكُسَكْ اَرْدِى ol berü keligsek erdi", "اُلْ اَفْكَا كِرْكُسَكْ اُلْ ol ewge kirigsek ol" ve "اُلْ تَوَارْ تِيرِكْسَكْ اُلْ ol tawar tèrigsek ol" denir ki, "o, beri gelmek istiyor", "o, eve girmek dileğindedir", "o, mal toplamak arzu ediyor" demektir. Bu kuralı iyi belle.

Bu anlam, isimlerde dahi iste-

[+] Kaşgarlı Mahmudun burada "bu fail emir sıygası üzerine kurulmaz" demesinden dileği "sonu sâkin olduğu halde" demek olsa gerektir. Nitekim "harfı aslı" demekle de buna işaret etmiş oluyor. B. A.

nildiği zaman kişi onunla vasıflanır. " اَلْ اَرْ اَلْ تَفَرْساق " ol er ol tawarsak", " بُواُراُغُتْ اَلْ اَرْساك " bu uragut ol ersek" denir ki "o adam mal sever", "o kadın erkek arzu eder, erkeğe düşkün" demektir. Bu gibi isimlerde غ ve ك ın yeri yoktur.

Dördüncüsü: Kendisinden haber verilen gizli bir fiili işlemek, failin hakkı olduğu manasına gelen bir sıfatla sıfatlanan faildir. Bunda bir başka mana daha vardır; o da failin, o işi yapmayı kurduğu, azmettiği manasiyle vasıflanmasıdır. Bu çeşit fail, emir sıygası üzerine kurulur. Emir sıygası sonu sâkin olarak kalır ve ق lı yahut ağır âhenkli kelimelerde ق ، ل غ getirilir. ك lı kelimelerde غ la sondaki ق yerine ك getirilir : "اَلْ بَرْغُلُقْ اَرْدی" ol barguluk erdi" ve " اَلْ مُنْدا تُرْغُلُقْ اَرْدی" ol munda turguluk erdi" denir ki "gitmek o adamın hakkı idi" yahut "o adam gitmeği kurmuştu", "onun burada kalkmak hakkı idi" yahut "o, burada kalkmayi kurmuştu" demektir.

Oğuzlardan bir takımları ل harfi yerine س getirirler: "[+] اَلْ مُنْدا بَرْغَسْقْ اَرْدی" ol munda barıgsak erdi", "اَلْ مُنْدِنْ بَرْغَسْقْ تَكُلْ" ol mundın barıgsak tegül" derler ki "onun buradan kalkmak hakkı idi", "o, buradan gitmeği kurmamıştı" demektir. Bu gibi sıfatlar ikili fiillerden yapılır ve beş harfli olur. Altı ve dört harfli fiillerden dahi kurulup yedi harfli olur. Ulu Tanrı dilerse bunlar yerlerinde söylenecektir.

Beşincisi: Fail, bir işi işlemeyi kendinde gizlemekle vasıflanır. Bu çeşit, bundan evvelki faile, işi işlemek azmi bakımından yakındır. Bu fail, emir sıygası üzerine kurulmayıp kelimenin sonu esre kılınır. Ve bütün ayrımlarda ziyade kılınan ekin ilk harfi sâkindir.

Emir sıygası üzerine ق lı yahut tok kelimelerde غ ، ل ، ی ; yumşak ve ك lı kelimelerde ك getirilir : "مَنْ سَنْكا بَرْغِلی مَنْ" men sanğa barıglı men", " اَلْ مُنْدا تُرْغِلی اَلْ" ol munda turuglı ol" sözlerindeki بَرْغِلی ، تُرْغِلی kelimeleri gibi ki "ben, sana gitmeği içimde gizlemiş idim", "o, burada kalkmayi içeri-

[+] Bu cümledeki " بَرْغَسْق barıgsak" kelimesi " تُرْغَسْق turugsak" olsa gerektir. Arapçasındaki anlam bunu gerekli kılar. Çünkü bundan evvelki iki misalden birisi " تُرْغُلُق turguluk" idi. B. A.

sinde kurmuştu" demektir. ڭ li kelimelerde "اُلْ مَنْكا كَلِكْلِى تُرُرْ ol manğa keligli turur"; "اُلْ مَنْكا تَفاوُزِرِكْلِى اُلْ ol manğa tawar bèrigli ol" denir ki, "o, bana gelmek dileği beslemektedir", "o, bana mal vermek kararındadır" demektir.

Sıfatlardan bu çeşidin kuruluşu, yapısı asıl olmıyan mastarlar üzerinedir; yalnız, buna ى ve ل ziyade kılınır, bu suretle sıfat olur; Çünkü biz, kökün sonundaki sâkin harf harekelenerek غ yahut گ ziyade kılınırsa asıl olmıyan mastar yapıldığını söylemiştik; bu şekilde işin yapılmakta olduğunu bildiren bir sıyga elde edilmiş olur. "اَنِكْ بَرِغى كُوْرْ anınğ barıgı kör", "اَنِكْ كَلِكى كُوْرْ anınğ keligi kör" cümlelerindeki بَرِغى , كَلِكى kelimeleri gibi ki,"onun gittiğini, gider olduğunu gör", "onun geldiğini, gelir olduğunu gör" demektir. Yukarıda söylediğim üzere ل ve ى ziyadesiyle mastar olan kelimeler gibi bunlar da mastar olmuşlardır.

Bu çeşit sıfatlar üzerinde birleşme vardır. Bütün Türk boyları arasında ayrışık yoktur. Fiillerin hepsinde de bir takım anlamlar için bu beş türlü sıfat, göstermiş olduğum düzen

üzerine gelir.

İsmi mef'ul : Bütün ayrımlarda bir düzüye gelir, bu da emri hazır sıygası üzerine م ve ش getirmekle olur: "Yay kur" anlamına olan " يا قُرْ ya kur" cümlesindeki " قُرْ kur" kelimesi,mef'ul halinde "قُرِمِشْ يا kurmış ya" denir ki "kurulmuş yay" demektir. "قَزِمِشْ اَرِقْ kazmış arık" sözü de böyledir, "kazılmış ark" demektir. Müteaddi fiillerde bu iki harf ziyade kılınarak kökün sonu her zaman sâkin kalır. Lâzım fiillerde, mazide bazı kere م ve ش gelir: "اَفْكا بَرْمِشْ ewge barmış", " اُلْ مَنْكا كَلْمِشْ ol manğa kelmiş" sözlerindeki بَرْمِشْ , كَلْمِشْ kelimeleri gibi ki "benim haberim olmadığı halde eve gitmiş", "benim haberim olmadığı halde bana gelmiş" demektir.

" بَرْدِى. bardı", "كَلْدِى keldi" sözlerinde olduğu gibi,mazi fiilinin belgeleri olan د ve ى yerine burada م ile ش gelmiştir. Bunların arasında fark, د ile ى söyliyen adamın ,işin olduğu zaman hazır bulunmasından ve işin yapıldığı zamanda yanında bulunmasından haber verir. "بَرْدِى. bardı" denildiği zaman "o gitti, ben de gözümle onun gittiğini gördüm" demektir.

Fakat م ile ش harfleri söyliyenin bulunmadığı zamanda fiilin yapılmış olduğunu haber verir " اُلْ بَرْمِشْ ol barmış", " اُلْ كَلْمِشْ ol kelmiş" denir ki "o gitmiş,ben gittiğini görmedim","o gelmiş,ben geldiğini görmedim" demektir.

Lâzım fiillerden ve başkasından gelmiş olan bütün mazi sıygalarında bu kural bir düzüye yürür. Bunda erkek, dişi sıygası, ق lı, tok âhenkli, ك lı ve yumşak âhenkli kelimeler arasında hüküm ayrılmaz; nitekim kuralı yukarıda geçtiği üzere "بَرْمِشْ كِشِي barmış kişi", " كَلْمِشْ اَرْ kelmiş er" cümlelerindeki بَرْمِشْ ve كَلْمِشْ kelimeleri sıfat haline gelmiş fiillerdir. Burada بَرْدِي , كَلْدِي sözlerinde olduğu gibi د ve ى nin yeri yoktur.

Çekme(tasrif):Çine varıncıya dek Uygur, Argu, Çiğil, Toxsı, Yağma gibi Türk boylarının büyük bir kısmı mâzi sıygasının د ve ى ile bağlı olmasında birleşmişlerdir. Bunlar mâzi sıygasında "بَرْدِي bardı" derler, Suvarlarla Kıpçaklardan bir takımları ile Oğuzlar onlardan ayrılmışlardır. Bunlar ى yerine ق lı yahut غ lı, yahut tok kelimelerde ق ; ك lı yahut ince âhenkli kelimelerde ك getirirler. Bu dilde müfret ve cemi sıygası bir olur,

araları ayırt edilmez. ق lı kelimelerde "يَا قُرْدُقْ ya kurduk" denir, "o yay kurdu" demektir; bunun gibi "مَنْ يَا قُرْدُقْ men ya kurduk" denir ki, "ben yay kurdum" demektir. " بِزْ يَا قُرْدُقْ biz ya kurduk = biz yay kurduk".

غ lı kelimelerde "اُلْ سُوتْ سَغْدِى[+] ol süt sagdı" denir, "o, süt sağdı" demektir; yine böyle " اُلَارْ تَاغْقَا اَغْدُقْ olar tağka agduk" denir ki, "onlar dağa ağdılar" demektir. Cemi birinci şahıs sıygasında dahi böyledir: " بِزْ اَغْدُقْ biz agduk" denir ki "biz ağdık" demektir.

Tok harfli kelimelerde "اُلْ اَنِي اُرْدُقْ ol anı urduk" denir ki "o, onu döğdü" demektir; " مَنْ مُنْدَا تُرْدُقْ men munda turduk" sözü de böyledir, "ben burada kalkdım"demektir.

ك lı kelimelere örnek: " اُلْ كَلْدُكْ ol keldük", " بِزْ كَلْدُكْ biz keldük", " اُلَارْ اَفْكَا كِرْدُكْ olar ewge kirdük" denir ki, "o geldi", "biz geldik", "onlar eve girdiler" demektir.

Çekmeli (imaleli) kelimelerde " مَنْ اَنْكَرْ تَوَارْ بِرْدُكْ men angar tawar berdük",

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu ibaredeki fiil "سَغْدِى sagdı" şeklinde yazılmış ise de bunun " سَغْدُقْ sagduk" olması daha doğrudur. Burası, öyle olmasını gerekli kılar. Nitekim yazma nüshada سغدى kelimesinin son harfi olan ى nin üzerine kırmızı mürekeple nokta koyarak ق şekline getirilmek istenmiştir. B. A.

" مَنْ يَرْمَاقْ بَيْرْدُكْ men yarmak tèrdük" denir ki "ben, ona mal verdim", "ben para topladım" demektir. Gördüğün gibi, burada müfretle cemi arası ayrılmamıştır.

Oğuzların bir çoğu birinci şahsın birinci sıygasında, öbür Türklerin " بَرْدِمْ bardım" dedikleri yerde م yerine ق getirerek "بَرْدُقْ barduk" derler, müfretle cemi arasını ayırmazlar; yalnız öbür Türklerle, kendisinden haber verilen gaip mâzi sıygasında birleşirler ve "gitti", "geldi" yerinde "بَرْدُقْ barduk", " كَلْدِي keldi" [+] demezler.

Emir sıygası: Bütün Türk dillerinde ayrılmaz bir yoldadır. Nefi şeklinde " بَرْمَادِمْ barmadım", "كَلْمَادِمْ kelmedim" denir. Şahıs sıygasında bütün Türk dilleri arasında birlik vardır.

Fiili gaibin nefyinde" بَرْمَادُقْ barmaduk", " كَلْمَادُكْ kelmedük" denir ki "gitmedi, gitmediğini işittim", "gelmedi, ben sonra böyle gördüm" demektir. Bu çeşit nefiler,işin yapılmış olduğunu göstermek bakımından söylediğim gibidir". " بَرْمِيشْ barmış", " كَلْمِشْ

[+] Burada "كَلْدِي keldi" kelimesi " كَلْدُكْ keldük" olacaktır. Sözün gelişi böyle olmasını gösterir. Çünkü Oğuzlar da öbür Türkler gibi bu sıyga ile "بَرْدِي bardı", " كَلْدِي keldi" şeklinde söylerler, yukarıda söylenmiş olan şekil, mâzi gaipte "بَرْدُقْ barduk", " كَلْدُكْ keldük" şeklidir. B. A.

kelmiş" denir ki "gitmiş, gelmiş amma ben görmedim, tanık olmadım" demektir. Tok sözlü, ق lı kelimeler ve yahut ك lı kelimeler nefyedildiği zaman bütün fiillerde bu manada, yine böyle yapılır. Nefyin tahkiki istenildiği zaman "بَرْمَادِي barmadı", "كَلْمَادِي kelmedi" denir ki, "hakikaten gitmedi","hakikaten gelmedi" demektir.

Oğuzlar "بَرْدُقْ barduk", " كَلْدُكْ keldük" gibi kelimelerde tahkik anlamını -gaip sıygasındaki ى den, şahıs sıygasındaki م den bedel- öbür Türklerin nefi olarak söyledikleri "بَرْمَادُقْ barmaduk", " كَلْمَادُكْ kelmedük" sözlerindeki ق ve ك ten alırlar ve bunu tahkika belge yaparlar, "barmadı", "kelmedi" derler. Bu kural bütün fiillerde yürür, hiç bir şey bundan dış kalmaz.

Mastar : Mastar, te'kit anlamına geldiği zaman -arapçanın aksine olarak- fiilden evvel gelir: "اُلْ بَرْمَاقْ بَرْدِي ol barmak bardı", "اُلْ كَلْمَاكْ كَلْدِي ol kelmek keldi" denir ki, "o, bir geliş geldi", "o, bir gidiş gitti" demektir. Fiilin çekilmesi şu yoldadır : (بَرْدِي - بَرِيرْ - بَرْمَاقْ bardı - barır-barmak), "gitti - gider - gitmek". Emri hazırın müfredinde " بَرْ bar", cem'in-

de "برینكلار barınglar" denir; "git,gidiniz" demektir.

Emri hazırın ceminde لار ziyade kılmak öbür Türklerin usulüdür. Oğuzlar [+] burada gunneli ڭ la "برینك barıng" derler; nitekim öbür Türkler bir ve saygı değer adam için bu kelimeyi kullanırlar.

Nehi yapmak için bir tek kural vardır, o da emir sıygası üzerine -bütün Türk dillerinde- م ve الف ziyade kılmaktır: "برما barma", "ترما turma" gibi ki, "gitme", "kalkma" demektir. Cemi yapılırsa "برمانكلار barmanğlar", "ترمانكلار turmanğlar" denir, "gitmeyiniz", "kalkmayınız" demektir.

Emri gaip sıygası için "برسون barsun", "كلسون kelsün"; nehyi gaipte "برماسون barmasun", "كلماسون kelmesün" denir [++].

Emri gaip sıygası -bütün Türk dillerinde- emri hazır sıygası üzerine س ، و ، ن getirmekle yapılır. Birinci şahıs sıygasında "بریرمن barırmen" denir; Oğuzlar, muzari sıygasında i-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "Oğuzlar" kelimesi unutulmuş. Buraya konulması lazımdır, sözün gelişi bunu icap ettirir. Biz tercümede koyduk. B. A.

[++] Hem yazma, hem basma nüshalarda buradaki arapça ibare alt üst olmuştur; biz onu tercümede düzelttik. B. A.

kinci ر harfini atıp kelimenin kökünde olan ر harfini bırakarak "من باران men baran", "من توران men turan" derler ki "ben varırım", "ben kalkarım" demektir. Asıl kelimede ر harfi bulunmazsa o kelimeye muzari halinde ر gelir: "من كليران men keliren", "من كلران men küleren" denir ki "ben gelirim", "ben gülerim" demektir. "كلدى keldi", "كلدى küldi" kelimelerinde ر harfi yoktur. Nitekim "من بريرمن men barır men" sözünde الف yoktur; buradaki م harfi, الف e çevrilmiştir. Ve yine "من ياقرارن men ya kuraran" denir; halbuki öbür Türkler "قورارمن kurar men" derler. Burada iki ر harfi vardır; birisi aslî, diğeri muzari belgesidir, kurala uygun olan budur. Oğuzların tuttuğu yol, kural yolu değilse de kolaylık yoludur. nefyinde "اول برماس ol barmas" denir, "o gitmez" demektir. Ve yine "من برماسمن men barmas men" denir ki; "ben gitmem" demektir. Burada, Oğuzlarla öbür Türkler arasında ayrılık yoktur.

Muzari sıygasının nefyinde emri hazır üzerine -birinci, ikinci şahıslar ister müfret, ister cemi olsun- م ، ا ، س ziyade kılınır. "الار برماسلار olar barmaslar", "بولار برماسلار bular

barmaslar" denir ki, "onlar gitmezler", "bunlar gitmezler" demektir.

Birinci şahsın ceminde "بز بارماس مز" biz barmas mız" denir, "biz gitmeyiz" demektir.

Gelecekte bir işin yapılacağını göstermek için emri hazır sıygasına - ق lı ve tok sesli kelimelerde- غ ی ، ا harfleri; başkalarında ك getirilir. Yine böylece غ lı kelimelerde dahi ق gelir: "اُل یا قورقای ol ya kurgay", "اُل سوت ساغقای ol süt sağkay" denir ki, "o, yay kuracak", "o, süt sağacak" demektir. Yine böylece "اُل اوْكا بارغای ol ewge bargay", "اُل منكا كلكای ol manga kelgey", "اُل يارماق تركای ol yarmak tèrgey" denir ki, "o, eve gidecek", "o, bana gelecek", "o, para toplıyacak" demektir.

Bu anlama gelince, her baptan bütün fiillerde kural değişmez, bir düzüye gider. Bir işi yapanın yapmak üzere olduğunu, işliyeyazdığını haber veren fiil sıygası şöyle yapılır: ق lı ve tok kelimelerde emri hazırın sonuna ر ، ل ، ا ، غ; غ lı kelimelerde ق ر ، ل ، ا; ince âhenkli kelimelerde ك ر ، ل ، ا harfleri getirilir. Bütün diller bu kuralda birleşmişlerdir:

" من بارغالر من men bargalır men", " من تورغالر من men turgalır men" denir ki "ben varmak üzereyim , ben varayazdım"; "ben kalkmaküzereyim, ben kalkayazdım"demektir. Ve yine böylece " اُل یا قورغالر ol ya kurgalır" denir ki "o, yay kurmak üzere". Yine "اُل تاغقا اغقالر ol tağka ağkalır" denir ki "o, dağa çıkmak üzere". ك li kelimelere örnek: " اُل اوكا كركالر ol ewge kirgelir", "اُل يارماق تركالر ol yarmak tèrgelir" denir ki "o, eve girmek üzeredir", "o, para toplamak üzeredir" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

İsmi zaman, ismi mekân, ismi âlet : Asıl kelimeye -Çiğil, Yağma, Toxsı, Argu, Yukarı Çine kadar Uygur dillerince- tok ve ق lı kelimelerde و ، غ; ince âhenkli kelimelerde - غ yerine- و ، ك getirilir. Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Bulgar dillerinde bu isimleri yapmak için, emri hazır sıygasına س ی ، و[+] harfleri getirilir. İsmi za-

[+] Gerek yazma, gerek basma nüshalarda ziyade kılınan harfler bu şekilde gösterilmiş ise de burada bir yanlışlık vardır. Ziyade, kılınan harfler ی ، س ، ا dir; nitekim "قراسی kurası", "تراسی turası", "اغاسی agası" kelimeleri bunu göstermektedir; bu kelimelerde و yoktur. B. A.

man için: "بُو يا قُرْغُو اُغُرْ اَرْماسْ bu ya kurgu ogur ermes" denir ki "bu, yay kuracak vakit değildir" demektir.

İsmi mekân için: "بُو تُرْغُو يِرْ اَرْماسْ bu turgu yer ermes" denir ki "bu, durulacak yer değildir" demektir. Oğuzlar, buralarda "بُو يا قُراسِى اُغُرْ تِكَلْ bu ya kurası ogur tegül", "بُو تُراسِى يِيرْ تِكَلْ bu turası yer tegül" derler ki "bu, yay kuracak vakit değil", "bu, duracak yer değil" demektir. Öbür Türkler "بُو تاغْ اَغْقُو اَرْماسْ bu tag ağku ermes" derler, "bu, dağa çıkacak zaman değildir" anlamınadır. Ben, sana yukarıda gösterdiğim üzere kelimenin sonunda غ bulunursa bu manada bir ق getirilir: "اَغْقُو agku" kelimesindeki ق böyledir. Burada Oğuzlar, bu anlamda "بُو تاغْ اَغاسِى اُغُرْ تِكَلْ bu tag agası ogur tegül" derler, "bu, dağa ağacak zaman değildir" demektir. Bununla beraber, zaman ve mekân isimleri olan "اُغُرْ ogur" ve "يِيرْ yer" kelimelerini birlikte söylerler. Bu kelimeden evvel gördüğün üzere kelimenin sonu غ olursa bu manada o kelimeye ق getirilir. ك li kelimelerde "اُلْ اِوْكا كِرْكُو اُوذْ اُلْ ol ewge kirgü ödh ol", "اُلْ بِزْكا كَلْكُو بُلْدِى ol bizge kelgü boldı" denir ki, "onun eve girme zamanıdır", "onun bize gelme za-

manı oldu" demektir. Oğuzlar bu anlamda "اُلْ بِزْكا كَلَسِى بُلْدِى ol bizge kelesi boldı" derler.

Fiillerin bu çeşidi, isim yerinde yürür; çünkü ona bitişiktir, muzaftır. "سَنِنْكْ بَرْغُونْكْ قَچانْ sening bargung kaçan" denir ki, "senin gitmen ne zaman?" demektir. Burada Oğuzlar "سَنِنْكْ بَراسِنْكْ قَچانْ sening barasıng kaçan" derler. Yine "مَنِنْكْ بَرْغُومْ يَقْتِى mening bargum yaktı" denir ki, "benim gitmem yaklaştı" demektir. Üçüncü şahısta "اَنِنْكْ بَرْغُوسِى anıng bargusı" denir; Oğuzlar "مَنِنْكْ بَراسِمْ mening barasım" derler ki "benim gitmem" demektir. س ile ى Oğuzların dilinde, bu çeşit isimlerde getirilmesi kuraldır. Kelime ister ق lı, ister ك li olsun, iş değişmez; ancak غ lı, ق lı kelimelerde, bu hüküm başkalarının dilinde değişir.

Her cinsten aygıt adı (ismi âlet) öbür isimler gibi yürür ve fiilden alınır; şöyle ki : "يِيكُو نانْكْ yegü neng=kendisiyle yenilecek şey" demektir. "اُرْغُو urgu" sözü de böyledir, "vurulacak âlet" demektir. Ağaç kesilen şeye, bıçkıya "يِغاجْ بِچْغُو yıgaç bıçgu" denir; emilecek şeye ve kan alma zamanında kan emilen aygıta "سُرْغُو sor-

gu" denir; bu kelime "آمِكْ سُرُدى emik sordı" sözünden alınmıştır, "meme emdi" demektir.

İsimlerin bu çeşidi -evvelce gösterilmiş olan yolda, Oğuzlardan başka, öbür Türklerin dillerinde olduğu gibi- غ lı, ق lı kelimelerde değişir; kural geçmiştir. Oğuzlara gelince: Aygıt adları, onların dilinde bütün fiillerde س ve ى iledir [+].

Nasıl ki "يغاچ بچاسي نانك yıgaç bıçası neng", "ييكاسي نانك yégesi neng" derler, "ağaç biçecek aygıt", "yemek yenecek nesne" demektir.

Bu söylediğim kurallar ve yollar yalnız bu ayrıma özger değildir; üç, dört, beş, altı harfli kelimelerde dahi -her kitapta- bir düzüye kural olarak yürür. Bu kuralları ve yolları iyi bellemek gerektir; çünkü ben bu ayrımda uzun uzadıya bahsettim. Çok kere sözü uzatmadan buraya havale ettim. Bu, Türk dillerinin usulünü bildiren bir kimyadır [++]. Bunun için birçok defterler doldurdum. Bir

[+] Burada getirilen harfler yalnız س ، ى değil, ا،س،ى dir. Dikkat ! B. A.

[++] Burada arapçasında .... فهذه كما اصول اللغات ibaresinde bir كيما kelimesi vardır. Bunu anlıyamadık. Biz kimya şeklinde olmasını göz önüne alarak bu şekilde yazdık. B. A.

adam bu kuralları bellerse, Türklerden, aslını bilmiyerek işittiği kelimelerin kuralını kendi kendine çıkarabilir. Bunu iyi anla !

İki harfliler ayrımı bitti.

X

X X

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE DE ORTASI HAREKELİ فعَلدى AYRIMI

تبُرْدى tüpürdi: "تُپى تبُرْدى tüpi tüpürdi = rüzgâr esti, toprağı savurdu", (تُبِراز - تُبِرْمالك tüpirer - tüpirmek). Şu savda dahi gelmiştir : "تُتُشْمايِنجا تُزُلْماسْ ، تُبِرْمايِنجا آچِلْماسْ tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe açılmas = kavga etmeyince düzen olmaz, tipi olmayınca hava açılmaz" demektir. Bu sav, kavga etmiş olan iki adamın arasını bulmıya uğraşan kimse için söylenir.

قَبَرْدى kabardı: "باشْ قَبَرْدى baş kabardı = yara kabardı", (قَبَرُرْ - قَبَرْمَقْ kabarur - kabarmak). Aslı قابَرْدى dır; lâkin fasih olanı kısa olanıdır.

قترْدى koturdı: "اُل اُنُغْ قُترْدى [+] ol unuğ koturdı =

[+] Bay Kilisli, basma nüshada قتردى fiilinin muzari ve mastarını قُبْرُرْ - قُبْرْماق şeklinde yazmışsa da doğru değildir. Yazma nüshada قُتْرُرْ - قُتْرْماق tır; biz, yukarıya yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

o, unu boşalttı, bir kaptan bir kaba aktardı", (قترماق - قترر koturur - koturmak).

قپردى kopurdı: "الْ مَنِى اورْنُمْدِن قپردى ol meni ornumdın kopurdı = o, beni yerimden kaldırdı". Yerinden kaldırılan, oynatılan her şey için de böyle denir; (قپرماق - قپرر kopurur - kopurmak). Şu savda dahi gelmiştir: "تُوتُن قپرسا اِشلنور tütün kopursa işlenür [+] = dumanı kurcalıyan kişi islenir", (dumanla oynıyan kişi islenir). Bu sav, bir fitneyi alevlendiren kişinin o fitneye yakalanacağı yolunda söylenir.

كپردى köpürdi: "آشچ كپردى aşıç köpürdi = tencere köpürdü", "سوت كپردى süt köpürdi = süt köpürdü". İnsanın ağzı köpürdüğü zaman da böyle denir, (كپرماك - كپرر köpürür - köpürmek).

بترْدى pütürdi: "اوت باشغ بترْدى ot başıg pütürdi = ilâç, em yarayı sağalttı", "اَنِنك اوزا الِمن بترْدى anıng üze alımın pütürdi = onun üzerindeki alacağını tanıkladı", (onun üzerindeki alacağını senetle ıspat etti, davayı kazandı). Borçtan başka şeyler için de böyle denir; (بترماك - بترر

[+] Basma nüshada اِشلنور şeklinde olan bu kelime yazma nüshada şu şekildedir: اِيشلنور. Bundan anlaşılıyor ki önceden اِشلنور şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek ش ın üstündeki üç nokta tutar haline konulmuş ve altına üç nokta yazılmış; doğrusu "اِشلنور işlenür" olacaktır. Bk. Dv. I, 250,12. B. A.

pütürür - pütürmek).

بتردى baturdı: "اُلْ سوزين منديِن بتردى ol sözin mendin baturdı = o, sözünü benden sakladı, gizledi", "اُلْ انى صوقا بتردى ol anı suwka baturdı = o, onu suya batırdı". Şekeri bulamaca batırma gibi, herhangi akar bir şeye batırılan nesne için de böyle denir; (بترماق - بترر baturur - baturmak).

تتردم taturdum: "من انكار اش تتردم men angar aş taturdum = ben, ona aş tattırdım", (تترمن - تترماق taturumen - taturmak).

تتردى tütürdi: "اُلْ انكار ات تتردى ol angar ıt tütürdi = o, ona köpeğini saldırttı, kışkırttı". Bazı kere "تتكردى tütkürdi" denir. Bu kelimede asıl olan, "ات تتردى ıt tüttürdi" sözünde olduğu gibi, üç ت li olmaktır. Yeğnilik olmak için birisi atılmıştır. (تترماك - تترر tüttürür - tüttürmek) [+].

تفردى tuwurdı: "ات قلاقن تفردى at kulakın tuwurdı = at kulağını dikti". Bu, bir şey sezdiği zaman atın kulağını dikmesidir. (تفيرماق - تفيرار tuwırar - tuwırmak).

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimenin mastarı "تترماك tüttürmek" şeklinde yazılmışsa da, biz bunu şüpheli bulduk. Çünkü bu kelime, olduğu gibi, bu manada Türkiyede "tutturmak" şeklinde hâlâ yaşamaktadır. Bundan başka, yazma nüshada önce تترماق şeklinde yazıldığı halde sonradan bir düzeltme görerek تترماك şekline getirilmiş olduğu görülmektedir. B. A.

قَتَرْدِي katardı: "اَلْ اَتِغْ قَتَرْدِي ol atıg katardı = o, atı yöneldiği yerden döndürdü", "يَغِي قَتَرْدِي yagı katardı = duşmanı döndürdü". Başkası da böyledir; (قَتَرُرْ - قَتَرْمَاقْ katarur - katarmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

اَرْدِي اَشِنْ تَتُرْغَانْ
يَفْلَقْ يَغِغْ قَتَرْغَانْ
بُيْنِنْ تُتُبْ قَذُرْغَانْ
بَسْتِي اُلُمْ اَغْتَرُو

Erdi aşın taturgan
Yawlak yagıg katargan
Boynın tutup kadhırgan
Bastı ölüm agtaru

"O, yemeğini tattırıcı, yavuz duşmanı döndürücü, tutup boynunu eğdirici idi; ölüm onu basarak yendi".

قَتُرْدِي katurdı: "اَلْ يُمْشَاقْ نَانْكِي قَتُرْدِي ol yumşak nengni katurdı = o, yumşak nesneyi katılaştırdı", (yumşak demir sertleştirildiği, çelikleştirildiği gibi o, yumşak şeyi katılaştırdı). "تَاشْ يِيرْ اَنِي قَتُرْدِي taş yer anı katurdı = taşra yer (gurbet) onu pişirdi, olgunlaştırdı, katılaştırdı", (قَتُرُرْ - قَتُرْمَاقْ katurur - katurmak).

قُتُرْدِي kuturdı: "اُغْلَانْ قُتُرْدِي oglan kuturdı = çocuk şımardı, yaramazlıkta ileri gitti", "تَرِغْ قُتُرْدِي tarıg kuturdı = ekin ve

bitki kudurdu, azdı". Başkası da böyledir. Haddini geçen, taşan her nesne için de böyle denir; (قُتُرُرْ - قُتُرْمَاقْ kuturur - kuturmak).

كُتُرْدِي kötürdi: "اَرْ يُكْ كُتُرْدِي er yük kötürdi = adam yük götürdü". Kadın gebe olursa yine böyle denir. (كُتُرُرْ - كُتُرْمَاكْ kötürür - kötürmek). Şu savda dahi gelmiştir: "تَوِي يُكْ كُتُرْسَا قَمِچْ يَمَا كُتُرُرْ tewi yük kötürse kamıç yeme kötürür = deve yük götürse kaşığı da beraber götürür". Bu, arabın اَتْبِعِ الْفَرَسَ لِجَامَهَا sözü gibidir.

سُچِرْدِي süçirdi: "اَچِغْ نَانْكْ سُچِرْدِي açıg neng süçirdi = acı şey tatlılaştı", (سُچِرَارْ - سُچِرْمَاكْ süçirer - süçirmek).

قَچُرْدُمْ kaçurdum: "مَنْ اَنِي قَچُرْدُمْ men anı kaçurdum = ben onu kaçırdım", (قَچُرُرْ مَنْ - قَچُرْمَاقْ kaçurur-men - kaçurmak).

كَچُرْدِي keçürdi: "اَلْ مَنِي سُوْدَنْ كَچُرْدِي ol meni suwdan keçürdi = o beni sudan geçirdi", "بَكْ اَنِنْكْ يَازُقِنْ كَچُرْدِي Beg anıng yazukın keçürdi = Bey onun suçunu bağışladı", (كَچُرُرْ - كَچُرْمَاكْ keçürür - keçürmek).

كُچُرْدِي köçürdi: "اَلْ اَنِي اَفْدِنْ كُچُرْدِي ol anı ewdin köçürdi = o onu evden göçürdü", "اَلْ بِتِكْ كُچُرْدِي ol bitik köçürdi = o, kitap yazdı, istinsah etti". Bir yerden başka bir yere göçürülen her şey için de böyle de-

nir. "اُلْ كِجُتْ كِجُرْدِى ol köçüt köçürdi = o, atı bir yerden başka bir yere nakletti", (كِجُرُرْ - كِجُرْمَاكْ köçürür - köçürmek).

تُذْرُدُمْ todhurdum: "مَنْ اَنِى تُذْرُدُمْ men anı todhurdum = ben, onu doyurdum". Aslı "تُذْغُرْدُمْ todhgurdum"dur, (تُذْرُرْمَنْ - تُذْرْمَاقْ todhururmen - todhurmak).

قَذِرْدِى kadhırdı: "اُلْ اَنِكْ بُيْنِنْ قَذِرْدِى ol anıng boynın kadhırdı = o, onun boynunu eğdirdi", (o, ona boyun büktürdü). "اُلْ اَنِكْ سُوزِنْ قَذِرْدِى ol anıng sözin kadhırdı = o, onun sözünü reddetti", (قَذِرَارْ - قَذِرْمَاقْ kadhırar - kadhırmak).

قُدُرْدِى kudurdı: "اُلْ بُو اِيشْتَا قُدُرْدِى ol bu ışta kudurdı = o, bu işin üzerine düştü, çok çalıştı", (قُدُرُرْ - قُدُرْمَاقْ kudurur - kudurmak).

كَذُرْدِى kedhürdi: "اُلْ مَنْكَا تُونْ كَذُرْدِى ol manğa ton kedhürdi = o, bana elbise geydirdi". Başkası da böyledir; (كَذُرُرْ - كَذُرْمَاكْ kedhürür - kedhürmek).

كَذِرْدِى kedhirdi: "اُلْ قُويُغْ كَذِرْدِى ol koyuğ kedhirdi = o, koyunu yüzdü, onu pastırma yaptı"; (كَذِرَارْ - كَذِرْمَاكْ kedhirer - kedhirmek).

قَرَرْدِى karardı: "تُونْ قَرَرْدِى tün karardı = gece karardı", "تُونْ قَرَارْدِى ton karardı = elbise karardı". Başkası da böyledir; (قَرَارُرْ - قَرَارْمَاقْ kararur - kararmak).

قُرُرْدِى kururdı: "قُرُرْدِى نَانْكْ kururdı neng = nesne kurumıya yüz tuttu", (قُرِيُرُرْ - قُرِرْمَاقْ kurırur - kurırmak).

قِزَرْدِى kızardı: "قِزَرْدِى نَانْكْ kızardı neng = nesne kızardı", (قِزَرُرْ - قِزَرْمَاقْ kızarur - kızarmak).

تَزَرْدِى tazardı: "تَزَرْدِى نَانْكْ tazardı neng = nesne kelleşti", (تَزَرُرْ - تَزَرْمَاقْ tazarur - tazarmak).

تُزَرْدِى tüzerdi: "يِيرْ تُزَرْدِى yer tüzerdi = yer düzeldi", (تُزَرُرْ - تُزَرْمَاكْ tüzerür - tüzermek).

كُزَرْدِى küzerdi: "اُوذْ كُزَرْدِى öd küzerdi = mevsim, vakit güzleşti", (كُزَرُرْ - كُزَرْمَاكْ küzerür - küzermek).

بَسُرْدِى basurdı: "تَنْكْرِى تَاغْ بِرْلَا يِيرِكْ بَسُرْدِى Tengri tağ birle yeriğ basurdı = Tanrı, dağlarla yeri bastırdı". Herhangi ağır bir nesnenin altına konan şey için de böyle denir; (بَسُرُرْ - بَسُرْمَاقْ basurur - basurmak).

بُسَرْدِى pusardı: " كُوكْ بُسَرْدِى kök pusardı = gök pusardı, duman koptu". (بُسَرُرْ - بُسَرْمَاقْ pusarur - pusarmak).

قِسُرْدِى kısurdı: "اُلْ اُزُنْ نَانْكْنِى قِسُرْدِى ol uzun nenğni kısurdı = o, uzun şeyi kısalttı", (قِسُرُرْ - قِسُرْمَاقْ kısurur - kısurmak).

كُسُرْدِى kösürdi: "اُلْ آتِغْ كُسُرْدِى ol atığ kösürdi = o, atın ayaklarını köstekledi". (كُسُرُرْ - كُسُرْمَاكْ kösürür - kösürmek).

بُشُرْدِى buşurdı: " اُلْ مَنِى بُشُرْدِى ol meni buşurdı = o, benim canımı sıktı", (بُشُرُرْ - بُشُرْمَاقْ buşurur - buşurmak).

بِشُرْدِى pışurdı: " اُلْ اَتْ بِشُرْدِى ol et pışurdı = o et pişirdi", (بِشُرُرْ - بِشُرْمَاقْ pışurur - pışurmak). Başkası da böyledir.

تَشُرْدِى taşurdı: " اُتْ اَشِغْ تَشُرْدِى ot aşıç taşurdı = ateş, tencereyi taşırdı". Bir yerden taşan her akar için de böyle denir; (تَشُرُرْ - تَشُرْمَاقْ taşurur - taşurmak).

تُشُرْدِى tuşurdı: " اُلْ مَنِى سَنْكَا تُشُرْدِى ol meni sanğa tuşurdı = o, beni sana kavuşturdu", (تُشُرُرْ - تُشُرْمَاقْ tuşurur - tuşurmak).

تُشُرْدِى tüşürdi: " اُلْ اَلِكْدِينْ يَرْمَاقْ تُشُرْدِى ol eligdin yarmak tüşürdi = o, elinden para düşürdü", " مَنْ اَنِى آتْدِينْ تُشُرْدُمْ " men anı attın tüşürdüm = ben, onu attan indirdim". Düşürmek te böyledir; (تُشُرُرْ - تُشُرْمَاكْ tüşürür - tüşürmek).

سَشُرْدِى saşurdı: "اُلْ يِنْجُونِى جَشْ بِلَا سَشُرْدِى ol yinçüni çeş bile saşurdı = o, inci ile peruze arasını ayırdı". Bundan başka, mücevheratı dizerken araları ayrılırsa yine böyle denir; (سَشُرُرْ - سَشُرْمَاقْ saşurur - saşurmak).

كُشَرْدِى küşerdi: " كُولْ كُشَرْدِى köl küşerdi = havuz doldu, taşasıya kadar doldu", (كُشَرُرْ - كُشَارْمَاكْ küşerür - küşermek).

Şu parçada dahi gelmiştir :

اَلِنْ تُوبُو يَشَرْدِى
اُرُتْ اُتِنْ يَشُرْدِى
كُولْ نِكْ سُوِنْ كُشَرْدِى
سِغِرْ بُقَا مُنْكْرَشُورْ

Alın tüpü yaşardı
Urut ? otın yaşurdı
Kölninğ suwın küşerdi
Sıgır boka münğreşür

"Dağların tepeleri yeşerdi, kuru ot yerine yeni ot çıktı, gölün suyu doldu; sığır, boğa böğrüşür".

(Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşerdi, kuru otların yerinde taze çemen-

ler çıktı; taşacak kadar göller doldu. Sığır, boğa sevinerek böğrüşür). Bir kap taşacak halde ağzına kadar dolduğu zaman da böyle denir.

بغردی bogardı: "ال یغاج بغردی ol yıgaç bogardı = o, ağaç kertti", (بغرور - بغرماق bogarur-bogarmak). Aslı " بغرادی bogradı"dır.

تغردی togurdı: "اراغت اغل تغردی uragut ogul togurdı = kadın, çocuk doğurdu". Hayvan doğurursa da böyle denir; (تغرر - تغرماق togurur - togurmak). Şu savda da gelmiştir: "آتا اغلی اتچ تغار ata oglı ataç togar = çocuk babasına çeker", (bir adamın çocuğu eriştiği zaman şüphesiz ahlakı babasına benzer).

تغردی togrudı: " ال منکا تغردی ol manğa togrudı = o, yolu bırakarak benden tarafa doğruluverdi". Yolu bırakarak bir şeye doğru yönelen kimse için dahi böyle denir. (تغرر - تغرماق togrur - togrumak) [+].

سغردی sagurdı: "ار سوف سغردی er suw sagurdı = adam su içti, yuttu", "قم سوف سغردی kum suw sagurdı = kum suyu çekti", " ال قرت سغردی ol kurut sagurdı = o, keşin suyunu çektirdi", (keş olmak için suyunu sızdırdı). Karlukça. "ال یقارو یارن سغردی ol yokaru yarın sagurdı = o, yukarıya, göğe doğru tükürdü". Bu, Barsgan dilincedir. Başkaları " سذقی sudhtı" derler. (سغرر - سغرماق sagurur - sagurmak). Şu savda da gelmiştir :" کوککا سغرسا یوزکا تشور kökge sagursa yüzge tüşür = bir adam göğe tükürse, yüzüne düşer". Bu sav, büyüklere fenalık yapmak istiyen adamın aynı fenalığa düşeceği yolunda söylenir.

سغردی sıgurdı: "ال اننغ قابقا سغردی ol unuğ kapka sıgurdı = o, unu kaba sığdırdı". Bir şeyi sıkıştırarak bir kaba doldurursan yine böyle denir, (سغرر - سغرماق sıgurur - sıgurmak).

قغردی kugurdı: " ال تارغ قغردی ol tarıg kugurdı = o, ekini kavurdu". Başkası da böyledir. Bu kelime yumşak ف ile "قغردی kuwurdı" şeklinde dahi söylenir; (قغرر - قغرماق [+] kagurur - kagurmak).

اوردی توردی ewürdi tewürdi: " ال تارغ اوردی توردی ol tawarıg

[+] Her iki nüshada dahi ال منکا تغردی şeklinde çıkan bu kelimenin mızarii ile mastarı تغرر - تغرماق şeklindedir. Biz bunu "togrur - togrumak" şeklinde aldık. Çünkü yazma nüshadan anlaşılan budur. Manasına gelince : Bugün Anadoluda kullanılmakta olan şekli göz önüne aldık. Bir adam yolu bırakır da yamaca sararsa "yolu bıraktı da yamaca doğruluverdi" derler. Yalnız,bu üç kelimeyi yukarıdaki şekilde harekelemek ayrıma uymamaktadır. Ayrıma göre kelimenin غ harfinin harekeli olması gerektir. Dikkat ! B. A.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin hem غ lı, hem de ف li şekilleri قغردی ve قفردی imlâsında yazılmış iken sıra mızariyle mastarına gelince قغرر - قغرماق olmuştur. Bize kalırsa doğru olan şekil son şekildir. Çünkü bugün bile yaşamakta olan budur ve çünkü Dv.II,185,9 da قغرلدی şeklinde gelmiştir. Bununla beraber şimal Türklerinden Başkırtlar bu kelimeyi bu manada "kugurmak" şeklinde söylemektedirler. B. A.

ewürdi tewürdi = o , malı evirdi çevirdi, altını üstüne getirdi, tasarruf etti". Burada أفرْدِي asıldır. تَفْرْدِي, ona uyarak gelir. (تَفْرارْ - تَفْرْماك tewürer-tewürmek).

جَفْرْدِي çewürdi: "أرأُق جَفْرْدِي er ok çewürdi = adam tırnağının üzerinde oku çevirdi". Sol elin baş parmağı üzerinde herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir. "أُلْ جغرِي جَفْرْدِي ol çıgrını çewürdi = o, makarayı, çıkrığı çevirdi", (جَفْرارْ - جَفْرْماك çewürer - çewürmek).

سَفْرْدِي sawurdı: "أرترَغ سَفْرْدِي er tarıg sawurdı = adam ekin savurdu". Harman yerinde rüzgârda savurularak temizlenen her şey için de böyle denir, (سَفْرارْ - سَفْرْماق sawurar-sawurmak).

قَفْرْدِي kawurdı: "بلازُك كُنْك اِلِكِنْ قَفْرْدِي bilezük küng eligin kawurdı = bilezik cariyenin elini sıktı, kavradı". Herhangi bir şeyi sıkan nesne için de böyle denir [+]; (قَفْرارْ - قَفْرْماق kawurar - kawurmak).

بُقْرْدِي bukurdı: "أُلْ آتْ تَكِرِنْدا بُقْرْدِي ol at tegirinden bukurdı = o, atın değerinden indirdi". Herhangi bir şey kendi yerinden aşağı

[+] Her iki nüshada da bu fiilin mazisi " قفْرْدِي kawurdı", muzarii " قفْرارْ kawurar", mastarı " قفْرْماق kawurmak" şeklinde yazılmış ise de bu yazılışta bir yanlışlık olduğu görülmektedir. Bizce bu kelimeler "kawradı - kawrar - kawramak" olmalıdır; çünkü yaşamakta olan şekil budur. Fakat bu şekil ayrıma uymamaktadır. Dikkat. B. A.

indirilirse yine böyle denir; (بُقْرُرْ - بُقْرْماق bukurur - bukurmak).

بَقْرْدِي bakurdı: " أُلْ منكا كِشِي بَقْرْدِي ol manga kişi bakurdı = o, bana birisini baktırdı", (بَقْرُرْ - بَقْرْماق bakurur - bakurmak).

جِقَرْدِمْ çıkardım: " مَنْ أنِي أَفْدِنْ جِقَرْدِمْ men anı ewden çıkardım = ben onu evden çıkardım". Başkası da böyledir; (جقارُرْ - جقارْماق çıkarur - çıkarmak).

سِقِرْدِي sıkırdı: "قُشْ سِقِرْدِي kuş sıkırdı = kuş ıslık çalar gibi ses çıkardı", "كِشِي سِقِرْدِي kişi sıkırdı = adam ıslık çaldı", (سِقِرارْ - سِقِرْماق sıkırar - sıkırmak).

قِقِرْدِي kıkırdı: "أرقِقِرْدِي er kıkırdı = adam yüksek sesle çağırdı". (قِقِرارْ - قِقِرْماق kıkırar - kıkırmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

قُذِي قِقِرِبْ أُغُشْ تِرْدِمْ
يَغِي قارُو كِرِشْ قُرْدُمْ
تُقُشْ اِجْرا أُرُشْ بِرْدِمْ
أرَنْ كُورُبْ بَشِي تَغْدِي

Kudhı kıkrıp oguş tėrdim
Yagı karu kiriş kurdum
Tokuş içre uruş bėrdim
Eren körüp başı tıgdı

"Aşağıya bağırarak oymağı topladım; düşmana karşı yay kurdum, savaşta vuruştum; adamları görüp başlarını eğdiler".

(Dağın tepesinden aşağıya bağırarak oymağı topladım. Yayı kurdum, düşmana

attım. Benim askerimi görünce boyunları eğildi ve kaçtı).

تَكُرْدِى tegürdi: "اُولْ مَنْكَا بَكْدِنْ سُوزْ تَكُرْدِى" ol manğa Begdin söz tegürdi = o, bana Beyden söz getirdi". Başkası da böyledir; (تَكُرُرْ - تَكُرْمَاكْ tegürür - tegürmek).

چَكُرْدِى çökürdi: "اُولْ تَوِى چَكُرْدِى" ol tewey çökürdi = o, deveyi çökerdi, ıhdırdı". Bir adama diz çöktürülse yine böyle denir; (چَكُرُرْ - چَكُرْمَاكْ çökürür - çökürmek).

كَكِرْدِى kegirdi: "اَرْ كَكِرْدِى" er kegirdi = adam geğirdi", (كَكِرَارْ - كَكِرْمَاكْ kegirer - kegirmek).

كُوكَرْدِى kögerdi: "كُوكَرْدِى نَانْكْ" kögerdi neng = nesne göğerdi, gök rengini aldı", (كُوكَرُرْ - كُوكَرْمَاكْ kögerür - kögermek).

كُولَرْدِى kölerdi: "كُولَرْدِى سُوفْ" kölerdi suw = su toplandı, su göllendi". (كُولَرُرْ - كُولَرْمَاكْ kölerür - kölermek).

كُلَرْدِى külerdi: "اَتْ كُلَرْدِى" at külerdi = at tökezidi", (karnının şişkinliğinden dolayı at tökezidi), (كُلَرُرْ - كُلَرْمَاكْ külerür - külermek). Şu savda da gelmiştir:

"اَرْ اُغْلِى مُنْكَاذْمَاسْ اِتْ اُغْلِى كُلَرْمَاسْ" er oglı mungadhmas, ıt oglı külermes = insan oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez", (insan oğlu uzun zaman bunda kalmaz, bir yolunu, bir çaresini bulur, ondan kurtulur; nitekim köpek

eniği tökezimez).

تَمُرْدِى tamurdı: "اَرْ بُرْنِى تَمُرْدِى" er burnı tamurdı = adamın burnu kanadı, damladı" [+].

تُمُرْدِى tomurdı: "اَرْ يِغَاجْ تُمُرْدِى" er yıgaç tomurdı = adam, ağacı tomruk yaptı", (adam, ağacı direk dibi gibi değirmi şekilde kesti), (تُمُرُرْ - تُمُرْمَاقْ tomurur - tomurmak).

جُمُرْدِى gumurdu: "اُولْ اَنِى سُوقَا جُمُرْدِى" ol anı suwka gumurdı = o, onu suya daldırdı", (جُمُرُرْ - جُمُرْمَاقْ gumurur - gumurmak).

جُمُرْدِى gümürdi: Suya daldırdı. Bu daldırış, evvelkinden daha derin bir daldırıştır; (جُمُرُرْ - جُمُرْمَاكْ gümürür - gümürmek).

سُمُرْدِى sömürdi: "اُولْ سُوتُوكْ سُمُرْدِى" ol sütüg sömürdi = o, sütü sömürdü". Başkası da böyledir; (سُمُرُرْ - سِمُرْمَاكْ [++] sömürür - sömürmek).

سُبُرْدِى süpürdi: "اُولْ اَفْ سُبُرْدِى" ol ew süpürdi = o, ev süpürdü". Başkası da böyledir; (سُبُرُرْ - سُبُرْمَاكْ süpürür - süpürmek).

كَمُرْدِى kemürdi: "اُولْ سُنْكُوكْ كَمُرْدِى" ol süngük kemürdi = o, kemik kemirdi", (كَمُرُرْ - كَمُرْمَاكْ kemürür-

[+] Kaşgarlı Mahmut bu kelimenin muzari ve mastar şekillerini vermemiştir. B. A.

[++] Basma nüshada "سِمُرْمَاكْ simürmek" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada س harfinin altına esre, üzerine ötre konarak سِمُرْمَاكْ ve Dv.II,168,12 de dahi bu kelime yine س harfine hem esre, hem ötre konarak سِمُرْشْدِى imlâsında yazılmıştır. Bizce bu şekil doğru değildir. Yazma nüshanın kenarında dahi sonradan tâlik yaziyle düzeltildiğine göre doğrusu "سُمُرْمَاكْ sömürmek"tir. B. A.

kemürmek).

تُنَرْدِي tünerdi: " تُنَرْدِي يِيرْ tünerdi yėr = yer karanlık oldu, karardı". Zaman için de böyle denir; (تُنَرُرْ - تُنَرْمَاكْ tünerür - tünermek).

تَبُزْدِي tabuzdı: " اَلْ مَنْكَا سُوزْ تَبُزْدِي ol manğa söz tabuzdı = o, bana bilmece söyledi", (تَبُزُرْ - تَبُزْمَاقْ tabuzur - tabuzmak).

تُتُزْدُمْ tutuzdum: " مَنْ اَنْكَارْ سُوزْ تُتُزْدُمْ men anğar söz tutuzdum = ben, ona tutulması, riayet edilmesi lâzımgelen bir söz söyledim", (تُتُزُرْ - تُتُزْمَاقْ tutuzur - tutuzmak).

تَمُزْدِي tamuzdı: " اَلْ سُوفْ تَمُزْدِي ol suw tamuzdı = o, su damlattı". Başka şey damlatılırsa yine böyle denir; (تَمُزُرْ - تَمُزْمَاقْ tamuzur - tamuzmak).

كُذَزْدِي ködhezdi: " اَلْ مَنْكَا كُذَزْدِي ol manğa ködhezdi = o, bir şeyi benim için sakladı", ' اُلْ مَنِي كُذَزْدِي ol meni ködhezdi = o, beni bekledi, gözledi". Bu kelime, hem saklamak, hem de gözlemek manasına kullanılır. (كُذَزُرْ - كُذَزْمَاكْ ködhezür - ködhezmek). Aslı " كُوزْ اَتِّي köz attı"dır. Başka bir söylenişe göre bu kelime " كُزَتِّي közetti" olur [+].

Bu gibi fiillerde ز harfi kuraldan dış olarak gelmiştir; çünkü

[+] Bu kelime, bugün Türkiyede Kaşgarlının yukarıda söylediği gibi hem saklamak, hem beklemek manasına gelir. B. A.

lâzım bir fiil, müteaddi yapılmak istenirse, yolu, emri hazır sıygasının sonuna ر getirilmektir. Adam kaçtığı zaman " اَرْ قَجْتِي er kaçtı" denir. Bu fiil, lâzımdır. Müteaddi şekli " قَجُرْدِي kaçurdı"dır; " اَلْ اَنِي قَجُرْدِي ol anı kaçurdı" sözünde olduğu gibi. " اَرْ سُوفْ كَجْتِي er suw keçti = adam su geçti", müteaddisi " كَجُرْدِي keçürdi"dir; " اَلْ اَنِي كَجُرْدِي ol anı keçürdi" sözünde olduğu gibi. Bu fiiller aslında lâzımdır; " سُوفْ تَمْدِي suw tamdı" sözündeki تَمْدِي [+] , fiili gibi ki "su damladı" demektir.

Türklerin " مَنِي كُذْتِي meni ködhti" sözü "beni gözledi" demektir. Bu söz, kıyas üzerine vacip oldu?[++].

Oğuzlar bazı kere ر yerine ز getirirler: " اَلْ تَوَارْ اَلْدُزْدِي ol tawar alduzdı = o, malı aldırdı, malı soyuldu". Bunun aslı " اَلْدِي aldı"dır.

تَپِشْدِي tepişdi: " اَلْ مَنِكْ بِرْلَا تَپِشْدِي ol mening birle tepişdi = o benimle tepişti", تَپِشُورْ - تَپِشْمَاكْ tepişür - tepişmek).

[+] Basma nüshada, II, 71, 16 daki arapça ibare وَهٰذِهِ اَفْعَالُ لَوَازِمِ فِي الْاَصْلِ فَقَوْلُهُمْ سُوفْ تَمْدِي şeklinde ise de, yazma nüshada doğru olarak وَهٰذِهِ اَفْعَالُ لَوَازِمِ فِي الْاَصْلِ فَقَوْلُهُمْ سُوفْ تَمْدِي şeklindedir. Basma nüshadaki şekilden bir mana çıkmaz. Biz yazma nüshadaki şekli alarak dilimize çevirdik. B. A.

[++] Burada hem yazma, hem basma nüshalarda bir eksiklik vardır; mana tamam olmıyor. Bu,... اَنْ يَكُونَ ... şeklinde olmalıdır. B.A.

قبشدی kapışdı: "اُل مَنِكْ بِرْلا تُوقْ قبشدی" ol meniñ birle topık kapışdı = o, benimle top kapıştı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıştı). Başkası da böyledir. (قبشور - قبشماق kapışur - kapışmak).

قبشدی kopuşdı: "اُل مَنِكْ بِرْلا قبشدی" ol meniñ birle kopuşdı = o benimle kalkıştı", (o, benimle ayağa kalkmakta yarış etti). Yardımlaşmak ta böyledir; (قبشور - قبشماق kopuşur - kopuşmak).

كبشدی köpüşdi: "اُل مَنْكا تُونْ كبشدی" ol maña ton köpüşdi = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (كبشور - كبشماك köpüşür - köpüşmek).

بتشدی bitişdi: "اُل مَنْكا بِتِك بتشدی" ol maña bitik bitişdi = o, bana kitap yazmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (بتشور - بتشماك bitişür - bitişmek).

بتشتلار bitiştiler: "اُولار اِكِي بتشتلار" olar ikki bitiştiler = onlardan her biri, arkadaşının kendi üzerine iddia ettiği şeyi ikrar ettiler", (بتشورلار - بتشماك bitişürler - bitişmek).

تتشدیلار tutuşdılar: "اُلار اِكِي تتشدیلار" olar ikki tutuşdılar = onlar ikisi tutuştular". Bir şey başka bir şeye yapışırsa yine böyle denir; (تتشور - تتشماق tutuşur - tutuşmak).

تتشدی tütüşdi: "اُلْ مَنْكا كيك تتشدی" ol maña keyik tütüşdi = o, bana avı yakalamakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir. "اُلاراِكِي تتشدیلار" olar ikki tütüşdiler = onlar ikisi tutuştular, çekiştiler". (تتشور - تتشماك tütüşür - tütüşmek). Asıl olan evvelkidir.

تتشدی titişdi: "اُلْ مَنْكا يُونك تتشدی" ol maña yüñ titişdi = o, bana yün ditmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir. Biri öbürünün elbisesini yırtarsa yine böyle denir; (تتشور - تتشماك titişür - titişmek). Şu savda da gelmiştir: "سكشور اُرْشُر . اُتْرا تُونْ تتشور" sögüşüp uruşur, otra ton titişür = söğüşerek vuruşulur, arada elbise yırtılır", (söğüşmekten kavga kızışır, arada elbise yırtılır). Bu sav, söğüşmekten çekinmesi emrolunan kimse için söylenir.

ستشدی satışdı: "اُلْ مَنْكا تَوار سَتشدی" ol maña tawar satışdı = o, bana mal satmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (ستشور ستشماق satışur - satışmak).

قتشدی katışdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا تَلقانقا ياغ قتشدی" ol meniñ birle talkanka yağ katışdı = o, bana kavuta yağ katmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (قتشور - قتشماق katışur - katışmak).

كتشدی kétişdi: "اُلار بِرْ اِكِنْدِ يدين كتشدی" olar bir ikin-

didin kètişdi = iki arkadaş birbirinden ayrıldılar". (كِيتِشْمَاك - كِيتِشُورْ - kèti - şür - kètişmek).

Şu parçada da gelmiştir:

يَرَغ بُلُبْ يَغُشْدِى
اَرْ تُقلُقِنْ سُكُشْدِى
قُلُنْ قَبُبْ كِيتِشْدِى [+]
سُرْدِى مَنِڭ قويمى

Yarağ bolup yaguşdı
Er toklukın sögüşdi
Kulun kapup kètişdi
Sürdi[++] meninğ koyumı

"Fırsat bulup duşmanlık etti, ortaklığını ayırdı, tayları kapıp ayrıldı, benim koyunumu sürdü".

(Kazanç yaptıktan sonra kendisinden bir takım şeyleri saklıyan ortağını anlatarak diyor ki: O,fırsatını bula-

---

[+] Basma nüshada كِيتِشْدِى - كِيتِشُورْ - كِيتِشْمَاك şeklinde çıkan bu kelimeler, yazma nüshada كَتِشْدِى - كَتِشُور - كَتِشْمَاك imlâsındadır. Yalnız yazma nüshada كتشور kelimesinin ilk harfi olan ك in üzerinde üstün, altında esre vardır; sonradan bir düzeltme görerek esre çizilmiş ve ك harfinin üzerindeki üstün olduğu gibi kalmıştır. Bundan başka, yukarıdaki parçanın üçüncü mısraında geçen كتشدى kelimesinin ilk harfi olan ك harfinin üzerinde, yazma nüshada çok zayıf bir üstün sezilmekte ve kelimenin ikinci harfi bulunan ت nin altında esre görülmektedir. Bu kelime, basma nüshada ك harfinin esresiyle " كِيتِشْدِى kitişdi" şeklinde çıkmıştır; dikkat!. B. A.

[++] سُرْدَامَنِڭ قويمى mısraındaki سُرْ دا kelimesi hem basma, hem yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlıştır. Bunun " سُرْدِى sürdi" olması lâzımdır. Başka türlü olmasına imkân yoktur. B. A.

rak tayımı çaldı, şirketi bozdu, koyunlarımı sürdü, benden ayrıldı).

لِكِنْ ، لِقِنْ lıkın,likin: "İle" manasına iki edattır; ل harfi esre,bazı kere ötre okunur. Bazı yerde bu edat, mef'ulü bih edatı olur: " بِلِكِنْ[+] اُلُغْلُقَا تَگْدِمْ biligin uluğlukka tegdim" cümlesindeki لِكِنْ kelimesi gibi,ki "bilgi ile ululuğa eriştim" demektir. " اَذْكُولُكِنْ كَلْ ، اِيسِزْلِكِنْ كَلْمَا edhgülükün kel, isizligin kelme = hayırla gel, şerle gelme" savındaki اَذْكُولُكِنْ اِيسِزْلِكِنْ kelimeleri de böyledir; bu eklerde ق asıldır; ك , âhengi ince ve çekmeli kelimelerde ق tan bedel gelmiştir. nitekim yukarıda söyledim.

Bu ek, kendisine getirilen kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) ötre olursa bu edatlarda ki ل harfi ötre olur. Kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) esre veya sâkin olursa ل esre kılınır [++].

بِجِشْدِى bıçıgdı: "اُلْ مَنِڭ بِرْلا يِغَاجْ بِجِشْدِى ol meninğ birle yı-

---

[+] Basma ve yazma nüshalarda بِلِكِنْ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Çünkü bu örnek لِكِنْ ekini göstermek için getirilmiştir. Nasıl ki bundan sonra gelen اَذْكُولُكِنْ kelimesi de bunu teyit eder. Bundan başka, yazma nüshanın kenarında çok ince bir kalemle " بِلِكْلِكِنْ biligligin" şeklinde eski bir düzeltme görülmektedir. B. A.

[++] Bu, çok önemli bir kuraldır. Türk dilinin yapısında büyük yeri bulunan bu kural, bizim birçok görüşlerimizi kuvvetlendirmektedir. Sırası gelince buna baş vuracağız. B. A.

gaç bıçışdı = o, benimle ağaç biçme işinde yarıştı". Başkası da böyledir. Yardımlaşmak için de böyle denir ; (بچشور - بچشماق bıçışur - bıçışmak). İki adam birbirinden ayrılırlarsa yine böyle denir.

سوجشدی süçüşdi: "سوجشدی نانك süçüşdi neng = nesne tatlılandı", (سجشور - سجشماك süçişür - süçişmek).

سچشدی seçişdi: "اول منكا يارماق سچشدی ol manğa yarmak seçişdi = o, para saçmakta bana yardım etti", (سچشور - سچشماك seçişür - seçişmek). Başkası için de böyle denir. Yarış ta böyledir.

سچشدی suçuşdı: "اتلار قمغ سچشدی atlar kamuğ suçuşdı = atlar bütün sıçradı, kalkıdı". Başkası için de böyle denir [+](سچشور - سچشماق suçuşur - suçuşmak).

قچشتی kaçıştı: "الار بر بردن قچشتی olar bir birdin kaçıştı = onlar, birbirinden kaçıştı", (قچشور - قچشماق kaçışur - kaçışmak).

قچشدی koçuşdı: "اول منك برلا قچشدی ol mening birle koçuşdı = o, benimle kucaklaştı", (قچشور - قچشماق koçuşur - koçuşmak).

[+] Bay Kilisli basma nüshada وَيقالُ اتلار قمغ سچشدی ای استنت (؟) الخيول cümlesini iyice anlıyamamış. Yaptığı tercümede de bunu anlıyamadığını söylemiş ise de Bay Atıf bunun وثب den gelmesi suretinde anlamıştır. Bu anlayış yerinde ve doğrudur. Brockelmann dahi Bay Kilisli gibi iyice anlıyamamış, arapça başka bir kelime ile izaha çalışmıştır. B. A.

کچشتی keçişti: "اول منك برلا سوو کچشتی ol mening birle suw keçişti = o, benimle su geçmekte yarışdı", (کچشور - کچشماك keçişür - keçişmek).

كچشدی küçeşdi: "الار ايكی تاوار كچشدی olar ikki tawar küçeşdi = onların ikisi mal yağma etmekte birbirleriyle yarıştılar". Yardımlaşma da böyledir; (كچشور - كچشماك küçeşür - küçeşmek).

بدشدی büdhüşdi: "اوغلان بدشتی oglan büdhüşdi = çocuklar oyunda (rakısta) yarıştılar, (بدشور - بدشماك büdhüşür - büdhüşmek).

بدشدی budhuşdı: "بدشدی نانك budhuşdı neng = bir şey ayrıldı", (eğri bacaklar gibi ayrıldı), (بدشور - بدشماق budhuşur - budhuşmak).

تدشدی tıdhışdı: "الار بر برك تدشدی olar bir birig tıdhışdı = onlar birbirini alıkoymakta, birbirine engel olmakta yarıştılar", (تدشور - تدشماق tıdhışur - tıdhışmak).

قدشدی kadışdı: "اول منكا تون قدشدی ol manğa ton kadışdı = o, bana elbise dikmekte yardım etti". "Kadıma" bir çeşit sık dikiştir. Yarış ta böyledir; (قدشماق kadışmak)[+].

قدشدی kıdışdı: "اول منكا بورك قدشدی ol manğa börk kıdışdı = o, bana börk dikmekte yardım et-

[+] قدشماق mastarının muzarii yazma nüshada olmadığı halde Bay Kilisli basma nüshada "قدشور kadışur" diye bir muzari göstermiştir. B. A.

ti". Değirmi bir şeyin kenarlarını dikmekte yardımlaşmak dahi böyledir; (قدِشُور - قدِشماق kıdışur - kıdışmak). Yarış ta böyledir.

قدشدى koduşdı: "الار بيربيركا ايش قدشدى olar bir birge ış koduşdı = onlar birbirine iş bıraktı, güvendi", (قدشور - قدشماق koduşur - koduşmak).

كدشدى küdüşdi: "الار بيربيرك كدشدى olar birbiriğ küdüşdi = onlar birbirini bekledi, bekleştiler", (كدشور - كدشمك küdüşür - küdüşmek).

برشدى barışdı: "الار بيربيركا برشدى olar birbirge barışdı = onlar birbirine gittiler". Yardımlaşmak ve yarışmak ta böyledir; (برشور - برشماق barışur - barışmak).

برشدى bürüşdi: "ال منكا بوما برشدى ol manğa bürme bürüşdi = o, bana ağ dikmekte yardım etti". Torba başı gibi yuvarlak olarak dikilen her şey için de böyle denir. (برشور - برشماق bürüşür - bürüşmek)[+].

برشدى buruşdı: "برشدى نانك buruşdı neng = nesne buruştu, asık çehre gibi buruştu", (برشور - برشماق buruşur - buruşmak).

برشدى bérişdi: "الار بيربيركا قيز برشدى olar bir birge kız bérişdi = onlar, birbirlerine kız verictiler". Onlar birbirlerine bir

[+] Yazma nüshada برشماك şeklinde olan bu kelime basma nüshada yanlış olarak برشماق şeklindedir. B. A.

şey verdikleri zaman da böyle denir. (برشور - برشماك bérişür - bérişmek).

ترشدى turuşdı: "كچك اولغ بيرلا ترشدى kiçik uluğ birle turuşdı = küçük, büyüğe karşı durdu, mukavemet etti", (ترشور - ترشماق turuşur - turuşmak). Şu savda da gelmiştir: "كچك اولغقا ترشماس . قرغوى سنككرقا قرشماس kiçik uluğka turuşmas, kırguy songkurka karışmas = küçük büyüğe karşı koyamaz, atmaca sonkura karşı duramaz", (küçük, yiğit te olsa büyüğe karşı duramaz, gücü yetmez; nitekim, atmaca sonkura karşı koyamaz).

ترشدى tireşdi: "ال منك بيرلا ترشدى ol meniğ birle tireşdi = o benimle çekişti". Kapıyı pekiten tırkazı vurmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (ترشور - ترشماك tireşür - tireşmek) [+].

ترشدى türüşdi: "ال منكا بيتك ترشدى ol manğa bitik türüşdi = o, bana kitap dürmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (ترشور - ترشماك türüşür - türüşmek). Yarış için de böyle denir.

ترشدى térişdi: "ال منكا يمش ترشدى ol manğa yémiş térişdi = o, bana meyva dermekte yardım etti". Başkası da böyledir. Herhangi bir şeyi dermek ve toplamak için dahi böyle denir, (ترشور - ترشماك térişür -

[+] Basma nühada ترشك توزار الباب ibaresine (∴) işareti konarak ترشك nin anlaşılmadığı gösterilmiş. Bu توزار sıfat olan bir fiildir. B.A

terişmek). Yarış ta böyledir.

ترشدی tireşdi: " يلقى تيغن ترشدى yılkı tuyağın tireşdi = hayvan sıkıntıdan yürümez oldu, çekindi". (ترشور - ترشماك tireşür - tireşmek).

سرشدی sarışdı: "اول منكا سفلوق سرشدی ol manğa suwluk sarışdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi dürmek ve dürmekte yarış etmek için de böyle denir. (سرشور - سرشماق sarışur - sarışmak).

سُرشدی soruşdı: "تون تارك سرشدی ton teriğ soruşdı = elbise teri sordu, içti", (سرشور - سرشماق soruşur - soruşmak).

سرشدی sorışdı: "انك يوزى سرشدى anıng yüzi sorışdı = onun yüzü ekşidi, o, somurttu", (سرشور - سرشماق sorışur - sorışmak).

سيرشدی sırışdı: "قيز اناسينكا كيدز سيرشدی kız anasınğa kidhiz sırışdı = kız anasına keçe dikmekte yardım etti", (o, Türkmen çadırlarının örtüsünü teyelti yapmak gibi, keçeyi sık dikmekte anasına yardım etti). (سيرشور - سيرشماق sırışur - sırışmak).

سرشدی sürüşdi: "اذغر قسراق بيرلا سرشدی adhgır kısrak birle sürüşdi = aygır kısrak ile sürüştü", (aygır kısrağı dişliyerek sürükledi). Bunu aygır, aşmak istediği zaman yapar. "اول منك بيرلا سرشدی ol meninğ birle sürüşdi = o, benimle itişti", "اول اندا المين سرشدی ol anda alımın sürüşdi = o, ondaki alacağını ödeşti", (سرشور - سرشماك sürüşür - sürüşmek).

قرشتی karıştı: " بوری تیشی قرشتی böri tışı karıştı = kurdun dişi karıştı (kamaştı)". Bir şey yemediği zaman kurdun dişi kamaşır, çünkü, kurt ayda bir hafta bir şey yemez, bu sırada hava yutarak geçinir. " تن كون برلا قرشدی tün kün birle karıştı = gece ile gündüz karşılaştı". Şu parçada dahi gelmiştir:

يای قيش بيلا قرشتی اردم ياسين قورشتی

چريك توتوب كورشتی اوقتاغلى اورتشور

Yay kış bile karıştı

Erdem yasın kurıştı

Çeriğ tutup körüşti [+]

Oktagalı örtüşür

"Yaz kışla karşılaştı; hüner yayını kuruştular, saf bağlayıp güreştiler, ok atarak birbirine geçireyazdılar". (Yazla kış karşılaştılar, çekiştiler, her birisi hüner yayını kurdu, savaş coştu, vuruştular, birbirine ok atar gibi oldular).

[+] Basma nüshada " كورشتی körüşti" şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır. Yazma nüshada kelimenin harekesi كُرشتی şeklinde olup ötre harekesi ك ile ر arasındadır. Şu hale göre kelime "küreşti" olsa gerektir; sözün geliri de budur. Bk. Dv. I, 394, 2. B. A.

قرشتیلار karıştılar: "ایکی بکلار قرشتیلار" ikki Begler karıştılar = iki Bey karşılaştı, çarpıştı", "الْ منکا یولدا قرشتی" ol manğa yolda karıştı = o, beni yolda karşıladı, istikbal etti". (قرشور - قرشماق karışur - karışmak).

قرشتی kuruştı: "الْ منینک بیلا قرشتی" ol mening birle ya kuruştı = o, benimle yay kurmakta yarıştı". Yardımlaşma için de böyle denir; (قرشور - قرشماق kuruşur - kuruşmak).

قرشدی kuruşdı: "اتماک قمغ قرشدی" etmek kamuğ kuruşdı = ekmek büsbütün kurudu", (ekmeğin her parçası kurudu). (قرشور - قرشماق kuruşur - kuruşmak). Başkası da böyledir.

قرشتی korıştı: "الْ منکا قرغ قرشتی" ol manğa korığ korıştı = o, bana koruyu korumakta yardım etti". (قرشور - قرشماق korışur - korışmak) [+].

قرشدی kırışdı: "الْ منکا یر قرشدی" ol manğa yér kırışdı = o, bana toprağı sıyırmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (قرشور - قرشماق kırışur - kırışmak).

کرشلدی kerişdi: "الْ منکا ایپ کرشدی" ol manğa yıp kerişdi = o, bana ip germekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (کرشور - کرشماک kerişür - kerişmek). Başkası da böyledir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

کرشدی kerişdi: "الْ انینک بیرلا کرشدی" ol anıng birle kerişdi = o, onunla çekişti", (o, onunla bir şeyde çekişti). (کرشور - کرشماک kerişür - kerişmek).

کورشدی körüşdi: "الْ منینک بیرلا کورشدی" ol mening birle körüşdi = o, bana gözle baktı". Birbirini gören her şey için de böyle denir; (کورشور - کورشماک körüşür - körüşmek).

کرشدی küreşdi: "الْ منکا قار کرشدی" ol manğa kar küreşdi = o, bana kar kürümekte yardım etti". Başka şey kürümek ve yarış için de böyle denir; (کرشور - کرشماک küreşür - küreşmek).

کرشدی kirişdi: "الْ منینک بیلا ایشقا کرشدی" ol mening birle ışka kirişdi = o, benimle işe girişti", (o, benimle bir işe girişmekte yarış etti). Başkası da böyledir. (کرشور - کرشماک kirişür - kirişmek).

بزشدی bezeşdi: "الْ منکا بزاک بزشدی" ol manğa bezek bezeşdi = o, bana bir şey nakşetmekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بزشور - بزشماک bezeşür - bezeşmek).

بزشدی bozuşdı: "الْ منکا اف بزشدی" ol manğa ew bozuşdı = o, bana ev, çadır bozmakta yardım etti", (o, bana ev yıkmakta yardım etti). Yarış ta böyledir; (بزشور - بزشماق bozuşur - bozuşmak).

تزشدی tezişdi: "الار ایکی تزشدی" olar ikki tezişdi = onlar birbirinden ürküştü ve kaçıştı", (تزشور - تزشماک tezişür - tezişmek).

توزشدی tüzüşdi: "الْ منکا یر توزشدی" ol manğa yér tü-

züşdi = o, bana yer düzlemekte yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (تُزَشُوْرْ - تُزَشْمَاكْ tüzeşür - tüzeşmek) [+].

تِزْشْدِى tizişdi: "اَلْ مَنِكْ بِرْلَا يِنْجُو تِزْشْدِى ol mening birle yinçü tizişdi = o, benimle inci dizmekte yarıştı". Şiir yapmak ve başka şey dizmek te böyledir. Yardımlaşma için de böyle denir, (تِزْشُوْرْ - تِزْشْمَاكْ tizişür - tizişmek).

قَزِشْدِى kazışdı: "اَلْ مَنْكَا يِرْ قَزِشْدِى ol manğa yér kazışdı = o, bana yer kazmakta yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (قَزِشُوْرْ - قَزِشْمَاقْ kazışur - kazışmak).

كَزِشْدِى kezişdi: "اَلْ مَنْكَا يِرْ كَزِشْدِى ol manğa yér kezişdi = o, benimle yeryüzünü dolaşmakta yarıştı", (كَزِشُوْرْ - كَزِشْمَاكْ kezişür - kezişmek).

كُزَشْتِى közeşti: "اَلْ مَنْكَا اُوتْ كُزَشْتِى ol manğa ot közeştı = o, bana ateş ölçermekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (كُزَشُوْرْ كُزَشْمَاكْ közeşür - közeşmek).

بَسِشْدِى basışdı: "اَلْ مَنْكَا اُيْمَا بَسِشْدِى ol manğa oyma basışdı = o, bana keçeden çizme yapmakta yardım etti", (o, bana çizme yapılan

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu üç kelimenin ikinci harflerinin harekesi birbirine uymamaktadır; "تُزُشْدِى tüzüşdi", (تُزَشُوْرْ - تُزَشْمَاكْ tüzeşür, - tüzeşmek) imlâsında yazılmıştır. Bize kalırsa "تُزُشْدِى tüzüşdi" şekli yanlıştır. Mastar ve mızariinde olduğu gibi ز harfi üstün olarak "تُزَشْدِى tüzeşdi" olmalıdır; çünkü Dv. II, 64, 7 de "يِيرْ تُزَرْدِى yér tüzerdi", (تُزَرُرْ - تُزَرْمَاكْ tüzerür - tüzermek) imlasındadır. Anlamca ve kökçe iki fiil birdir. Bunun için تُزَشْدِى kelimesindeki ز harfinin üstün olması gerektir. B. A.

Türkmen keçesini tepmekte yardım etti). Kabarıklığı, sertliği, kabalığı giderilmek için üzerine basılan her nesne için de böyle denir; (بَسِشُوْرْ - بَسِشْمَاقْ basışur - basışmak).

بُسُشْدِى pusuşdı: "بَكْلَارْ بُسُشْدِى Begler pusuşdı = Beyler birbirine karşı pusu kurdular", (بُسُشُوْرْ بُسُشْمَاقْ pusuşur - pusuşmak).

سُسُشْدِى süsüşdi: "اِكِّى قُجْنْكَارْ سُسُشْدِى ikki koçnğar süsüşdi = iki koç süsüştü", (سُسُشُوْرْ - سُسُشْمَاكْ süsüşür - süsüşmek).

كَسِشْدِى kesişdi: "اَلْ مَنْكَا يِغَاجْ كَسِشْدِى ol manğa yıgaç kesişdi = o, bana ağaç kesmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (كَسِشُوْرْ - كَسِشْمَاكْ kesişür - kesişmek).

كُسَشْدِى köseşdi: "اَرْ قَمُغْ تَوَارْ كُسَشْدِى eren kamuğ tawar köseşdi = bütün adamlar mal istediler". Mal ile öğünürlerse yine böyle denir; (كُسَشُوْرْ - كُسَشْمَاكْ köseşür - köseşmek).

بُغُشْدِى boguşdı: "اُلَارْ اِكِّى بُغُشْدِى olar ikki boguşdı = onlar birbirini boğdular, boğuştular", (بُغُشُوْرْ - بُغُشْمَاقْ boguşur - boguşmak).

سَغِشْدِى sagışdı: "اُلَارْ اِكِّى سُوتْ سَغِشْدِى olar ikki süt sagışdı = onlar ikisi süt sağmakta yarış ettiler". Yardımlaşmak ta böyledir; (سَغِشُوْرْ - سَغِشْمَاقْ sagışur - sagışmak).

سُغُشْدِى soguşdı: "اُودْ سُغُشْدِى öd soguşdı = hava soğumağa yüz tuttu". (سُغُشُوْرْ - سُغُشْمَاقْ soguşur - soguşmak).

تُوِشْدِى tüwişdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا اَتْ تُوِشْدِى ol mening birle et tüwişdi = o, benimle şişe et dizmekte yarıştı". Yardımlaşma ve başkası için de böyle denir; (تُوِشُورْ - تُوِشْمَاكْ tüwişür - tüwişmek).

سَفَشْدِى sawaşdı: " اُلَارْ اِكِّى سَفَشْدِى olar ikki sawaşdı = onlar, ikisi savaştılar, çarpıştılar", Oğuzca. (سَفَشُورْ - سَفَشْمَاقْ sawaşur - sawaşmak).

سَفِشْدِى sewişdi: " اُلَارْ اِكِّى سَفِشْدِى olar ikki sewişdi = onlar, ikisi seviştiler", (سَفِشُورْ - سَفِشْمَاكْ sewişür - sewişmek).

سُفِشْدِى suwışdı: " يُغُرْمِشْ اُونْ سُفِشْدِى yugurmış un suwışdı = yuğurulan un, suyun çokluğundan dolayı sıvıklaştı, cıvıklaştı". Suyunun çokluğu dolayısiyle cıvıklaşan her akar için de böyle denir; (سُفِشُورْ - سُفِشْمَاقْ suwışur - suwışmak).

سُفَشْدِى suwaşdı: " اُلْ مَنْكَا اَفْ سُفَشْدِى ol manga ew suwaşdı = o, bana ev sıvamakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (سُفَشُورْ - سُفَشْمَاقْ suwaşur - suwaşmak).

قَفُشْدِى kawuşdı: " اَرْكَكْ تِشِيقَا قَفُشْدِى erkek tışıka kawuşdı = erkek kadına yaklaştı, nikâh etti". Kelimenin aslı, bir şeyin bir şeye kavuşması anlamınadır. " قَدَاشْ قَدَاشْقَا قَفُشْدِى kadaş kadaşka kawuşdı = hısım hısıma kavuştu". Barışık bulunan iki Hânın buluşup görüşmelerine de " قَفُشْتْ kaw-

şut" denir. Şu savda dahi gelmiştir: " تَاغْ تَاغْقَا قَفُشْمَاسْ . كِشِى كِشِيكَا قَفُشُورْ tag tagka kawuşmas, kişi kişige kawuşur = dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur", (قَفُشُورْ - قَفُشْمَاقْ kawuşur - kawuşmak). Bu kelimede yumşak ف yerine و getirilmesi dahi caizdir.

قُفُشْدِيلَارْ kowuşdılar: " اُلَارْ بِرْ اِكِنْدِينِى قُفُشْدِيلَارْ olar bir ikindini kowuşdılar = onlar birbirini koğmağa, tardetmeğe çalıştılar"; (قُفُشُورْ - قُفُشْمَاقْ kowuşur - kowuşmak).

بَقِشْدِى bakışdı: " اُلَارْ بِرْ بِرْكَا بَقِشْدِى olar bir birge bakışdı = onlar birbirine bakıştılar", (onlar göz ucu ile birbirine bakıştılar); (بَقِشُورْ - بَقِشْمَاقْ bakışur - bakışmak).

تُقُشْتِى tokuştı: " بَكْلَارْ تُقُشْتِى Begler tokuştı = Beyler harp ettiler, çarpıştılar". Başkaları için de böyle denir; (تُقِشُورْ - تُقِشْمَاقْ tokışur - tokışmak). Şu parçada da gelmiştir:

كُچِى تَنْكِى تُقِشْتِى   اُغُشْ قُونُمْ اُقُشْتِى
چَرِكْ تَبَا يَقِشْتِى   بِزْكَا كَلِبْ اُچْ اُتَارْ

Küçi tengi tokıştı
Oguş konum okuştı
Çerig taba yakıştı
Bizge kelip öç öter

"gücü yettiği kadar vuruştu, bütün oymağı çağırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öç almak istiyor".

تِقِشْتِى tıkıştı: "كِشِى اُفْدا تِقِشْتِى kişi ewde tıkıştı = halk eve tıkıldı, sıkıştı", (تِقِشُورْ - تِقِشْماقْ tıkışur - tıkışmak).

جَقِشْدِى çakışdı: "اُلْ مَنْكا جَقْماقْ جَقِشْدِى ol manğa çakmak çakışdı = o, bana çakmak çakmada yardım etti". Yarış ta böyledir; (جَقِشُورْ - جَقِشْماقْ çakişur - çakışmak).

جِقِشْدِى çıkışdı: "اُلارْ اِكِّى اُفْدِنْ جِقِشْدِى olar ikki ewdin çıkışdı = o ikisi evden çıkmakta yarış etti". Yardımlaşma da böyledir; (جِقِشُورْ - جِقِشْماقْ çıkışur - çıkışmak).

سُقُشْدِى sokuşdı: "اُلْ مَنْكا تُوزْ سُقُشْدِى ol manğa tuz sokuşdı = o, bana tuz döğmekte yardım etti" [+]. Yarışmak ve başkası da böyledir; (سُقُشُورْ - سُقُشْماقْ sokuşur-sokuşmak).

سِقِشْدِى sıkışdı: "اُلْ مَنْكا اُزُمْ سِقِشْدِى ol manğa üzüm sıkışdı = o, bana üzüm sıkmakta yardım etti". Yarış ta böyledir [++]; (سِقِشُورْ - سِقِشْماقْ sıkışur - sıkışmak). "كِشِى سِقِشْدِى kişi sıkışdı = halk sıkıştı, (yer daralacak kadar halk sıkıştı).

قَقِشْدِى kakışdı: "اَرَنْ قَمُغْ قَقِشْدِى eren kamuğ kakışdı = adamlar birbirlerine kızıştılar, öfke-

[+] Kayseri, Niğde gibi yerlerde "soku" dibek manasınadır. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda: اَلْ مَنْكا اُزُمْ سِقِشْدِى اَىْ اَعانَنِى فِى عَصْرِ الْعِنَبِ وَكَذٰلِكَ الْإِعانَةُ ibaresinin son parçası yanlıştır. Doğrusu: وَكَذٰلِكَ الْمُباراةُ olacaktır; çünkü metinde verilen örnekler bu şekildedir. B. A.

lendiler", "اُلارْ اِكِّى بَشْرا قَقِشْدِى olar ikki başra kakışdı = onlar birbirlerinin başına vuruştular"; (قَقِشُورْ - قَقِشْماقْ kakışur - kakışmak).

بَكِشْدِى bekişdi: "بَكِشْدِى نَانْكْ bekişdi neng = nesne sağlamlaştı", (بَكِشُورْ - بَكِشْماكْ bekişür - bekişmek).

بُكُشْدِى büküşdi: "اُلْ مَنْكا تالْ بُكُشْدِى ol manğa tal büküşdi = o, bana dal bükmekte yardım etti", (بُكُشُورْ - بُكُشْماكْ büküşür-büküşmek). Başkası da böyledir. (Bu kelime sert ك iledir).

بُكُشْدِى bügüşdi: "اُلْ مَنْكا سُوفْ بُكُشْدِى ol manğa suw bügüşdi = o, bana suyun önünü bügemekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بُكُشُورْ - بُكُشْماكْ bügüşür - bügüşmek).

تَكِشْدِى tegişdi: "اُلارْ اِكِّى بَكْكا تَكِشْدِى olar ikki Begge tegişdi = onlar Beyin huzurunda muhakeme oldular", "مَنِكْ اِلِكِمْ تَرُسْقا تَكِشْدِى mening eliğim taruska tegişdi = elim çatıya değdi", (تَكِشُورْ - تَكِشْماكْ tegişür - tegişmek). Şu savda da gelmiştir:

"مُوشْ يَقْرِيقا تَكِشْماسْ . اَيُرْ كِشِى نَنْكِى يَرَشْماسْ muş yakrıka tegişmes, ayur kişi nengi yaraşmas = kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der", (kedi, çivide takılmış bulunan yağa erişemez de bana elin malı yaraşmaz der). Bu sav, istediği şeye erişemiyerek "ben onu bıraktım, arzu etmedim" diyen kimse

için kullanılır.

تُكُشْدِى tügüşdi: " اَلْ مَنِكْ بِرْلَا تُكُونْ تُكُشْدِى ol mening birle tügün tügüşdi = o, benimle düğüm düğmekte yarıştı". Yardımlaşma da böyledir; (تُكُشُورْ - تُكُشْمَاكْ tügüşür - tügüşmek).

تُوكُشْدِى tögüşdi: " اَلْ مَنِكْ بِرْلَا تُوزْ تُوكُشْدِى ol mening birle tuz tögüşdi = o, benimle tuz döğmekte yarış etti". Başkası ve yardımlaşma da böyledir; (تُوكُشُورْ - تُوكُشْمَاكْ tögüşür - tögüşmek).

تِكِشْتِى tikişti: " اَلْ مَنْكَا تُونْ تِكِشْتِى ol manga ton tikişti = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (تِكِشُورْ - تِكِشْمَاكْ tikişür - tikişmek) [+].

تِكِشْدِى tekişdi: " اَلْ مَنْكَا تُرْمَاكْ تُرْمَاكْ [++] تِكِشْدِى ol manga türmek tegişdi [+++]= o, benimle dürüm [++++] dürüştü". Başkası da böyledir; (تِكِشُورْ - تِكِشْمَاكْ tegişür - tegişmek).

تُوكُشْدِى töküşdi: " اَلْ مَنْكَا تَرِغْ تُوكُشْدِى ol manga tarıg töküşdi = o, bana harmanda ekin döğmekte yardım etti". Saçarak suyu dökmek için de böyle denir; (تُوكُشُورْ - تُوكُشْمَاكْ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[++] Bu örnekte gelen iki "türmek" kelimesinin birisi fazladır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfleri olan ت de hiç bir hareke yoktur. Brockelmann bunu "tikişmek" şeklinde ت harfini esre olarak almışsa da yanılmıştır. Doğrusu "tegişmek" olacaktır. Bk. Dv. I, 307, 7-8. B.A.

[++++] Orta ve Güney Anadoluda taze yufkanın içerisine peynir, yağ yahut pastırma gibi şeyler koyarak dürerler, avuç içerisinde sıkıştırarak yerler. Buna "dürüm, dürme" veya "sokum" derler. B. A.

töküşür - töküşmek). Yarış ta böyledir.

چِكِشْدِى çekişdi: " اَلْ مَنْكَا چِكِكْ چِكِشْدِى ol manga çikik çekişdi = o, bana nokta koymakta yardım etti" [+]; (چِكِشُورْ - چِكِشْمَاكْ çekişür - çekişmek).Yarış ta böyledir.

سِكِشْدِى sikişdi: " اَرْ اُرَاغُتْ بِرْلَا سِكِشْدِى er uragut birle sikişdi = adam kadınla sikişti". Bunlardan her ikisi de bu kelimede birleşmişlerdir. (سِكِشُورْ - سِكِشْمَاكْ sikişür - sikişmek).

سُكُشْدِى sögüşdi: " اُلَارْ اِكِّى سُكُشْدِى olar ikki sögüşdi = onlar söğüştüler", (سُكُشُورْ - سُكُشْمَاكْ sögüşür - sögüşmek).

سُكُشْدِى söküşdi: " اَلْ مَنْكَا تُونْ سُكُشْدِى ol manga ton söküşdi = o, bana elbise sökmekte yardım etti". Ev ve eve benzer şeyleri yıkmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (سُكُشُورْ - سُكُشْمَاكْ söküşür - söküşmek). Yarış için de böyle denir.

بِلِشْدِى bilişdi: " اَلْ مَنِكْ بِرْلَا بِلِشْدِى ol mening birle bilişdi = o, benimle bilişti, tanıştı", (بِلِشُورْ - بِلِشْمَاكْ bilişür - bilişmek).

بُلُشْدِى buluşdı: " اُلَارْ اِكِّى بِرْ بِرِكْ بُلُشْدِى olar ikki birbirig buluşdı = onlar ikisi buluştular", (بُلُشُورْ - بُلُشْمَاقْ buluşur - buluşmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda burada " چِكِكْ çikik" şeklinde geçen kelime yanlış olmalıdır. Çünkü Dv.II,143, 5 te ve II, 118, 1 de bu kelime doğru olarak " چِكَكْ çekik" imlâsındadır. B. A.

بُلُشْدِى boluşdı: "اُلْ مَنْكَا بُلُشْدِى ol manğa boluşdı = o, benden yana çıktı, benimle beraber oldu", (benimle kavga eden adamla benim için kavga etti); (بُلُشُوْرْ - بُلُشْمَاقْ boluşur - boluşmak).

تَلِشْدِى telişdi: "اُلَارْ اِكِّى تَامْ تَلِشْدِى olar ikki tam telişdi = onlar ikisi duvar delmekte yarıştılar". Başkası ve yardımlaşmak için de böyle denir; (تَلِشُوْرْ - تَلِشْمَاكْ telişür - telişmek).

تِلِشْدِى tilişdi: "اُلْ مَنْكَا يَرِنْدَاقْ تِلِشْدِى ol manğa yarındak tilişdi = o, bana kayış dilmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (تِلِشُوْرْ - تِلِشْمَاكْ tilişür - tilişmek).

تِلَشْدِى tileşdi: "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلَا نَنْكْ تِلَشْدِى ol meninğ birle nenğ tileşdi = o, benimle nesne dilemekte yarıştı", (o, benimle kaybolan şeyi bulmakta yarıştı). (تِلَشُوْرْ - تِلَشْمَاكْ tileşür - tileşmek).

جَلِشْدِى çalışdı: "قَبُغْ جَلِشْدِى kapuğ çalışdı = kapı aralıkları açıldı". Çanağın çatlağı ve eğerin ekleri ayrılırsa yine böyle denir; (جَلِشُوْرْ - جَلِشْمَاقْ çalışur - çalışmak). "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلَا جَلِشْدِى ol meninğ birle çalışdı = o, benimle güreşti".

جِلَشْدِى çılaşdı: "اُلْ مَنْكَا اُتْ جِلَشْدِى ol manğa ot çılaşdı = o, bana ot ıslatmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Bu kelimenin aslı dört harfli ise de böyle kullanılır. (جِلَشُوْرْ - جِلَشْمَاقْ çılaşur-çılaşmak).

سَلِشْدِى salışdı: "اُلَارْ اِكِّى يِنْكْ سَلِشْدِى olar ikki yenğ salışdı = onlar birbirine yenlerini salladılar". Güreşte iki adamdan birisi öbürünü tutarak sağa sola sallaması için de böyle denir, (سَلِشُوْرْ - سَلِشْمَاقْ salışur - salışmak). Bu kelimenin asıl manası "iki kişi arasında elbise silkmek"tir.

سُلُشْدِى soluşdı: "يَاشْ سُلُشْدِى yaş soluşdı = yaş olan nesne soldu". Herhangi yaş meyva veya sebze gibi şeyler tazeliğini kaybettiğinde yine böyle denir; (سُلُشُوْرْ - سُلُشْمَاقْ soluşur - soluşmak).

قَلِشْدِى kalışdı: "اَتْ اَذْغِرْ قَلِشْدِى at adhgır kalışdı = at, aygır sıçraştı", (قَلِشُوْرْ - قَلِشْمَاقْ kalışur - kalışmak). Halkı terketmekte yarış yapan iki kişi için de böyle denir.

قِلِشْدِى kılışdı: "اُلْ مَنْكَا اِشْ قِلِشْدِى ol manğa ış kılışdı = o, bana iş yapmakta yardım etti". Yarış için de böyle denir, (قِلِشُوْرْ - قِلِشْمَاقْ kılışur - kılışmak).

قُلُشْدِى koluşdı: "اُلَارْ اِكِّى قِيزْ قُلُشْدِى olar ikki kız koluşdı = onlar birbirlerinden kız istedi". Birbirinden başka şeyler istiyen iki kişi için de böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

توڭكر قَذِنْ بُلُشْتِى قِرْقِنْ تقِى قُلُشْتِى
اَمْدِى تِشِم قَمَشْتِى اَلْتِى تُرُمْتَايِمْنِى

Tüngür kadhın buluştı
Kırkın takı koluştı
Emdi tışım kamaştı
Altı "Turumtay"ımnı

"Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirinden istediler. Şimdi dişim kamaştı. "Turumtay"ımı aldı".
(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle dünürlük yaptı, kızımı istedi, ben ondan kızını istedim. Sonra bana gadretti, "Turumtay" adındaki kölemi aldı, götürdü; bu yüzden dişim kamaştı).

كَلِشْدِى بَرِشْدِى keligdi barıgdı: "اُلْ مَنْكَا كَلِشْدِى بَرِشْدِى ol manğa keligdi barıgdı = o, bana geldi, ben ona gittim, birbirimize gelip gittik". (كَلِشُورْ - كَلِشْمَاكْ keligür - keligmek).

كُلِشْدِى küligdi: " اُلْ مَنْكَا اُلُكْ كُلِشْدِى ol manğa ölüğ küligdi = o, bana ölü gömmekte yardım etti", (كُلِشُورْ - كُلِشْمَاكْ küligür - küligmek).

كُلُشْدِى külügdi: "بُذُونْ قَمغْ كُلُشْدِى budhun kamuğ külügdi = halk hep gülüştü", (كُلُشُورْ - كُلُشْمَاكْ külügür - külügmek).

تَمِشْدِى tamıgdı: "سُوُقْ تَمِشْدِى suw tamıgdı = su damladı", (buzdan su damladı). Başkası da böyledir; (تَمِشُورْ - تَمِشْمَاقْ tamıgur - tamıgmak).

جُمُشْدِى çumugdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا سُفْقَا جُمُشْدِى ol meninğ birle suwka çumugdı = o, benimle suya dalmakta yarış etti", (جُمُشُورْ - جُمُشْمَاقْ çumugur - çumugmak). Yine böylece جُمُشْدِى جُمُشُورْ - جُمُشْمَاقْ [+] denir ki, bu, öbüründen daha derin dalmaktır.

قَمَشْدِى kamaşdı: "تِيشْ قَمَشْدِى tıg kamaşdı = diş kamaştı", (ekşi ayva yemekten diş kamaştı). Başkası da böyledir; (قَمَشُورْ - قَمَشْمَاقْ kamagur - kamagmak).

قُمِشْدِى kumugdı: "اُلَارْ اِيشْقَا قُمِشْدِيلَارْ olar ışka kumugdılar = onlar işe koyuldular", (onlar iş için neş'e içinde harekete geçtiler). Bu kelimenin aslı "سُوُقْ قُمِشْدِى suw kumugdı" sözünden alınmıştır ki "her yandan su dalgalandı, coştu" demektir;(قُمُشُورْ - قُمُشْمَاقْ kumugur - kumugmak).

كُمُشْدِى kömügdi: "اُلْ مَنْكَا نَانُكْ كُمُشْدِى ol manğa nenğ kömügdi = o, bana -yere- birşey gömmekte yardım etti",(كُمُشُورْ - كُمُشْمَاكْ kömigür -kö-

[+] جُمُشْدِى - جُمُشُورْ - جُمُشْمَاقْ kelimeleri basma ve yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlış olduğu şüphesizdir. Çünkü bundan evvel geçen mastar ve muzariin aynen tekrarı demektir. Arada mana farkı bulunmaması lâzımdır. İkinci ve kuvvetli delilimiz şudur: Dv.II,70,8 de جُمُرْمَاقْ fiili "bayağı dalmak" manasına geldiği halde yine bu satırda " جُمُرْمَاكْ çümürmek" sözünün "daha çok, daha derin dalmak" anlamına geldiği söylenmiştir. Şu halde yukarıdaki üç kelime "çümüşmek, çümüşür, çümügdi" olmalıdır. B. A.

mişmek).

كَشْدِى kemişdi: "اُلْ نَانَكْ كَشْدِى ol neng kemişdi = o, bir şey çıkardı, attı". (كَشُورْ - كَشْمَاكْ kemişür - kemişmek). Şu savda da gelmiştir: " اَدْكُو لُكُوْنِى سُوْقْ اَدَاقِنْدَا كَمِشْ بَشِنْدَا تِلَا edhgülügni suw adhakında kemiş başında tile = iyiliği su ayağına at, başında ara", (insanlar için, iyiliği suyun aşağısına at, onu sen yukarısında bulursun). Bunun başka bir anlamı daha vardır: (Yemeği ırmağın aşağısına bırak, yukarısında bulursun).

تَنْشْتِى tanuştı: "اُلَارْ اِكِّى سُوزْ تَنْشْتِى olar ikki söz tanuştı = onlar birbirine söz danıştılar". Bunun aslı " تُودِى tanudı"dır; (تَنْشُورْ - تَنْشْمَاقْ tanuşur - tanuşmak).

تَنِشْدِى tanışdı: "اُلَارْ مَنِى تَنِشْدِى olar meni tanışdı [+] = onlar, birbirinin borcunu inkâr ettiler", (تَنِشُورْ - تَنِشْمَاقْ tanışur - tanışmak).

سُنُشْدِى sunuşdı: "اُلَارْ اِكِّى اَتْمَاكْ سُنُشْدِى olar ikki etmek sunuşdı = onlar birbirlerine ekmek sundular". Yarış ta böyledir; (سُنُشُورْ - سُنُشْمَاقْ sunuşur - sunuşmak).

قُنُشْدِى kunuşdı: "اُلَارْ اِكِّى تَوَارْ قُنُشْدِى olar ikki tawar kunuşdı = onlar birbirinin mallarını soydular". Yarış ve yardım da böyledir; (قُنُشُورْ - قُنُشْمَاقْ kunuşur - kunuşmak).

قِنِشْدِى kınışdı: "يِكِتْلَارْ اِشْقَا قِنِشْدِى yigitler ışka kınışdı = yiğitler istekle işe koyuldular". Bu, bir işe kalkışıldığı zaman söylenir; (قِنِشُورْ - قِنِشْمَاقْ kınışur - kınışmak).

Bu ayrımda kural: Bu bölümde ش harfi bir takım anlamlara gelir. Bu fiillerin kökleri ikilidir. "اَرْ تَوَارْ قَبْتِى er tawar kaptı", " اُلْ اَنِى تَبْدِى ol anı tepdi", "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا تُوبُقْ قَبُشْدِى ol mening birle topık kapuşdı", " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا تَبِشْدِى ol mening birle tepişdi" sözlerinde olduğu gibi ki "o, mal kaptı", "o, onu tepti", "o benimle top kapıştı", "o, benimle tepişti" demektir.

Böylece bu ayrımda dört kol meydana gelir:

Birincisi: İşte yardımlaşma manasınadır: " اُلْ مَنْكَا تُونْ تِكِشْدِى ol manga ton tikişdi", " اُلْ مَنْكَا بِتِكْ بِتِشْدِى ol manga bitik bitişdi" gibi ki, "o, bana elbise dikmekte yardım etti", "o, bana kitap yazmakta yardım etti" anlamlarınadır.

[+] Buradaki اُلَارْ مَنِى تَنِشْدِى sözünde bir eksiklik olsa gerektir; nitekim Bay Kilisli de buna işaret etmiştir. İbarenin tamamı " اُلَارْ اِكِّى اَلِمْنِى تَنِشْدِى olar ikki alımnı tanışdı" şeklinde olmalıdır. Bu sözün arapça tercümesine uyan şekil ancak böyle olabilir. B. A.

İkincisi: Bir işte kimin daha kuvvetli, daha becerikli, daha yeğin olduğunu göstermek için yarış anlamına gelir : " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا جَلِشْدِى ol meniñ birle çalışdı = o, benimle güreşti", (hangimiz daha güreşken, hangimiz daha kuvvetli diye o, benimle güreşti). Yine bunun gibi " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا يَا قُرُشْتِى ol meniñ birle ya kuruştı" denir ki "o,benimle yay kuruştu", (yay kurmakta hangimiz daha kuvvetliyiz diye, o, benimle yay kuruştu) demektir.

Yardım ile yarış arasını şöyle ayırt ederiz: Söz arasında "bana" anlamına olan " مَنْكَا manğa" sözü gelirse yardımlaşma, "benimle" anlamına olan " مَنِكْ بِرْلَا meniñ birle" sözü gelirse yarış manasınadır.

Üçüncüsü: Bu ش harfi isimlerde ل ile bir arada bulunabilir; bu suretle anlam oyunda, yarışta, atışta öndül anlamına gelir. " اُيْنَادِمْ آتْلَشُو oynadım atlaşu", " اُيْنَادِمْ آلْتُنْلَشُو oynadım altunlaşu" sözlerinde olduğu gibi ki "atı öndül koyarak, ortaya koyarak, oyun oynadım", "altını öndül koyarak oyun oynadım" demektir; bu da bir çeşit yarıştır.

Dördüncüsü: Fiilin, şu saydığım anlamlardan hiç birisine gelmiyerek sade kendi öz anlamına gelmesidir: " اُلْ كَمِشْدِى نَاكُنْ [+] kemişdi neñgin", " اُلْ اَنِكْ بِرْلَا كِرِشْدِى ol anıñ birle kerişdi" sözlerinde olduğu gibi ki, "o, nesneyi çıkarıp attı", "o, onunla çekişti" demektir. Burasını iyi anla!

تَرِقْتِى tarıktı: " يِيرْ تَرِقْتِى yér tarıktı = yer daraldı". Başkası da böyledir; (تَرِقَارْ - تَرِقْمَاقْ tarıkar - tarıkmak).

تُرُقْتِى turuktı: " قَانْ تُرُقْتِى kan turuktı = kan duruktu, toplandı". Yarada irin ve cerahat toplanırsa yine böyle denir; (تُرُقَارْ - تُرُقْمَاقْ turukar - turukmak).

سُرُقْتِى soruktı: " تِيُولْ سُرُقْتِى tiyül soruktı [++]= kaybolan nesne arandıktan sonra salığı alındı", (سُرُقَارْ - سُرُقْمَاقْ sorukar - sorukmak).

قَرِقْتِى karıktı: " اَرْ كُوزِى قَرِقْتِى er közi karıktı = adamın gözü kamaştı", (adamın kardan gözü kamaştı); (قَرِقَارْ - قَرِقْمَاقْ karıkar - karık-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda نَاكُنْ şeklinde çıkan bu kelime, bizim görüşümüze göre, yanlış olmalıdır. Doğrusu " نَاڭِنِى nenğni" olmalıdır. Çünkü sözün ve anlamın gereği budur. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تِيُولْ tiyül" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " يِتُوكْ yitük" olacaktır. Brockelmann dahi "tiyül" yazmakla Bay Rifat ve Bay Atıf gibi yanlışlığa düşmüştür. Dv.II,113,9 daki "yitük" kelimesi ve III,137,11 deki " اَرْ يِتُوكْ سُورْدِى er yitük sordı" cümlesindeki "yitük" sözü de bize hak verdirir. B.A.

mak). Bu kelime "kar" sözünden alınmıştır, fiili " قَرِقْتِى karıktı"dır, nâkıstır. "Göz bebeği" manasına olan " قَرَقْ karak" kelimesinden gelirse fiil, sahih olur. (قَرِقَارْ - قَرِقْمَاقْ karıkar - karıkmak).

بَسِقْتِى basıktı: " كِشِى يَغِقَا بَسِقْتِى kişi yagıka basıktı = adam, duşmana basıldı", (بَسِقَارْ - بَسِقْمَاقْ basıkar - basıkmak). Aslı س harfinin şeddesiyle " بَسِّقْتِى bassıktı"dır.

بُسُقْتِى pusuktı: " اَرْ بُسُقْتِى er pusuktı = adam pusuktu, pusuya girdi", (بُسُقَارْ - بُسُقْمَاقْ pusukar - pusukmak).

تُسُقْتِى tusuktı: " بُو اُوتْ مَنْكَا تُسُقْتِى bu ot manğa tusuktı = bu ilâç bana iyi geldi, yaradı", (تُسُقَارْ - تُسُقْمَاقْ tusukar - tusukmak).

تَشِقْتِى taşıktı: " اَرْ اَفْدِنْ تَشِقْتِى er ewdin taşıktı = adam evden çıktı". Bu söyleyiş, Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabakı ve Türkmenlerden bir takımlarının dilincedir; Türklerin çoğu " چِقْتِى çıktı" derler; (تَشِقْتِى - تَشِقَارْ - تَشِقْمَاقْ taşıktı - taşıkar - taşıkmak) [+].

تَتِقْتِى tatıktı: " تُرْكْ تَتِقْتِى Türk tatıktı = Türk Tatlaştı", (Türk Farslaştı).

تُتُقْتِى tutuktı: " قِلِچْ تُتُقْتِى kılıç tutuktı = kılıç paslandı". Bu, pastır. (تُتُقَارْ - تُتُقْمَاقْ tutukar - tutukmak).

تِلِقْدِى tılıkdı: " كِشِى مَنِنْكْ بِرْلَا تِلِقْدِى kişi mening birle

[+] Bu fiilin ilk harfi olan ت harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Bu hal, kelimenin "taşıktı" ve "tışıktı" şekillerinde okunabileceğini işaret için yapılmış olsa gerektir. Bu şekil Divanda çok geçer; biz hepsine şerh vermedik, yalnız arapçasında bir harfe iki hareke koyarak geçtik.B.A.

tılıkdı = adam benimle konuştu", (kişi benimle konuştu, benden haber sordu). " اَرْ اِسِزْ تِلِقْتِى [+] er ısız tılıktı = o adamın ırsızlığı dile düştü", (kötü işleri dolayısiyle o adam dillere düştü, dillerde söğülür oldu). Birincisi Oğuz dilincedir; öbür Türkler bunu bilmezler. (تِلِقَارْ - تِلِقْمَاقْ tılıkar - tılıkmak).

تَغِقْتِى tagıktı: " اَچْكُو تَغِقْتِى eçkü tagıktı = keçi dağa çıktı, yozlaştı". Başkası da böyledir; (تَغِقَارْ - تَغِقْمَاقْ tagıkar - tagıkmak).

جَفِقْتِى çawıktı: " اَرْ جَفِقْتِى er çawıktı = adam ün sahibi oldu, ünlendi", (جَفِقَارْ - جَفِقْمَاقْ çawıkar-çawıkmak).

جِنِقْتِى çınıktı: " سُوزْ جِنِقْتِى söz çınıktı = söz gerçekleşti", (söz ve salık tahakkuk etti). (جِنِقَارْ - جِنِقْمَاقْ çınıkar - çınıkmak).

كِرِكْتِى kirikti: " تُونْ كِرِكْتِى ton kirikti = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (كِرِكَارْ - كِرِكْمَاكْ kiriker - kirikmek).

سِيزِكْتِمْ sèziktim: " بُو اِيشِغْ اَنْكَارْ سِيزِكْتِمْ bu ışıg angar sèziktim = bu işi ondan sèzdim", (سِيزِكَارْمَنْ - سِيزِكْمَاكْ - sèzikermen - sèzikmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تِلِقْدِى، تِلِقْتِى، تِلِقَارْ، تِلِقْمَاقْ kelimelerinin ilk harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Bu şekilde kelime, hem " تَالْ tal" ve hem de " تِلْ tıl" gibi okunabilmektedir. Bize kalırsa bu harflerdeki üstün harekeleri yanlıştır. Kelimeler ancak " تِلْ tıl" ile başlıyacaktır. Çünkü bunların "tıl" ile ilgisi vardır; bu ilgi, anlamlarında görülüp durmaktadır. B. A.

كزكتى küzükti: " يل كزكتى yıl küzükti = mevsim güzleşti", (كزكار - كزكماك küzüker - küzükmek).

بلكتى bölükti: " قوى بلكتى koy bölükti = koyun bölüklere ayrıldı", (بلكار - بلكماك bölüker - bölükmek). Herhangi bir hayvan sürüsü bölük bölük bir yerde toplanırsa yine böyle denir.

جلكتى çülükti: " ار ايشى جلكتى er ışı çülükti = adamın kılığı perişanlaştı", (جلكار - جلكماك çülüker - çülükmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تينى يسا اجكتى ارى اتى اجكتى
ايشى تقى جلكتى سوزن انك كيم تتار

Tını yeme üçükti
Eri atı içikti
Işı ? takı çülükti [+]
Sözin anıng kim tutar

"Onun sesi kısıldı, atı, adamı teslim oldu; kılığı kıyafeti bozuldu; onun sözünü kim tutar".

Bir takım kelimelere gelerek onları fiil yapan ق ve ك iki türlüdür :

Birincisi: Alt olan -yahut- kendisi üzerinde eser kalan bir faile

[+] Divanda üç yerde ايشى جلكتى şeklinde geçen bu ibarenin birinci kelimesi " يين yin" olsa gerektir; çünkü "hey'et" aynı zamanda "vücut" manasınadır; fakat, "iş" manasına değildir. Vücut'un şahıstan ayrılmadığı meydandadır. Onun için dir ki, Dv. II, 95, 6 da yalnız " ار جلكتى çülükti er" şeklinde gelmiştir. B. A.

fiil olmaktır; " بسقتى ار bassıktı er" sözünde olduğu gibi ki, "adam basıldı", (adam duşman tarafından basıldı) demektir; aslı " بسدى basdı"dır." تون كركتى ton kirikti = elbise kirlendi" gibi.

İkincisi : Bu manaya gelmeyip kendi ayrımındaki manaya gelen fiildir: "ار بلقتى er balıktı = adam yaralandı" gibi; (بلقار - بلقماق balıkar - balıkmak). " ار جلكتى çülükti er = adam perişanlaştı", (adamın kıyafeti perişanlaştı) gibi.

بتلدى bitildi: " بتك بتلدى bitik bitildi = kitap yazıldı", (بتلور - بتلماك bitilür - bitilmek).

تپلدى tepildi: " تپلدى يير tepildi yėr = yer tepildi", (تپلور - تپلماك tepilür - tepilmek). Başkası da böyledir.

تبلدى tubuldı: " اوت تبلدى öt tubuldı = delik delindi"; " ار تونن تبلدى er tonın tubuldı = adam elbisesini çıkardı". Oğuzca.(تبلور - تبلماق tubulur - tubulmak).

تبلدى tapuldı: " تبلدى نانك tapuldı nenğ = nesne bulundu"; (saklanmış şey bulundu).(تبلور - تبلماق tapulur - tapulmak).

جبلدى çapıldı: " انك اوى جبلدى anınğ ewi çapıldı = onun evi sıvandı", (onun evi ince, yumşak çamurla sıvandı), (جبلر - جبلماق çapılur - çapılmak). Bir adamın boynu vurulursa yine böyle denir. Uygurca.

سَبِلْدِى sapıldı: "يِبْ يِكْنَاكَا سَبِلْدِى yıp yignege sapıldı = iplik iğneye saplandı", "اُغُلْ اَتَاسِنْكَا سَبِلْدِى ogul atasınğa sapıldı = oğul babasına katıldı", (bir yere giderken yanına takıldı), (سَبِلُرْ - سَبِلْمَاقْ sapılur - sapılmak).

قَبِلْدِى kapıldı: "اَرْ اِفْدَا قَبِلْدِى er ewde kapıldı = adam eve kapandı, evde hapsedildi", "اَنِكْ تُونِى قَبِلْدِى anıng tonı kapıldı = onun elbisesi kapıldı", (قَبِلُورْ - قَبِلْمَاقْ kapılur - kapılmak).

كُبُلْدِى köpüldi: "اَنِكْ تُونِى كُبُلْدِى anıng tonı köpüldi = onun elbisesi dikildi"; (كُبُلُرْ[+] - كُبُلْمَاكْ köpülür - köpülmek).

تُتُلْدِى tutuldı: "كِيكْ تُتُلْدِى keyik tutuldı = yaban hayvanı tutuldu". Başkası da böyledir; (تُتُلُورْ - تُتُلْمَاقْ tutulur - tutulmak).

تَتِلْدِى tatıldı: "اَشْ تَتِلْدِى aş tatıldı = aş tatıldı". Başkası da böyledir; (تَتِلُورْ - تَتِلْمَاقْ tatılur - tatılmak).

تِتِلْدِى tıtıldı: "اَتْ بِشِبْ تِتِلْدِى et pışıp tıtıldı = et pişip didildi". Elbise yırtılıp parçalanırsa yine böyle denir; (تِتِلُورْ - تِتِلْمَاقْ tıtılur - tıtılmak).

[+] Basma nüshada كبلاق şeklinde yazılan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada كبلاك şeklindedir. Biz doğrusunu yazdık. Bu kelime birçok kereler geçmiştir. B. A.

تَيِتْلِدِى ? : "اُغْلَانْ تَيِتْلِدِى oglan ? [+] = çocuk akıllandı"; (تَيِتْلُورْ - تَيِتْلَاكْ).

سَتِلْدِى satıldı: "تَوَارْ سَتِلْدِى tawar satıldı = mal satıldı", (سَتِلُرْ - سَتِلْمَاقْ satılur-satılmak).

قَتِلْدِى katıldı: "اَرْپَا اُكُرْ بِرْلَا قَتِلْدِى arpa öküر birle katıldı = arpa darı ile karıştırıldı". Herhangi bir şey başka bir şey ile karıştırılırsa yine böyle denir. "اَرْ اُرَاغُتْقَا قَتِلْدِى er uragutka katıldı = erkek kadınla çiftleşti"; (قَتِلُرْ - قَتِلْمَاقْ katılur - katılmak).

قُتَلْدِى kutaldı: "اَرْ قُتَلْدِى kutaldı er = adam mesut oldu". Bunun aslı "قُتْ اَلْدِى kut aldı"dır, "saadet buldu"demektir. (قُتَالُرْ - قُتَلْمَاقْ kutalur - kutalmak).

قُتُلْدِى kutuldı: "اَرْ اَمْكَكْتِنْ قُتُلْدِى er emgektin kutuldı = adam zahmetten kurtuldu"; (قُتُلُرْ - قُتُلْمَاقْ kutulur - kutulmak). "اُرَاغُتْ قُتُلْدِى uragut kutuldı = kadın doğurdu,kurtuldu"[++], (kadın doğum sıkıntısından kurtuldu). Bu kelime için iki görünüş vardır; birincisi: Kendisinden bir harfin atılmış olmasıdır; " قُرْتُلْدِى kurtuldı" ke-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda yukarıda gördüğünüz şekilde geçen bu üç kelimeyi anlıyamadık. Dv. I, 97, 9 daki parçanın birinci mısraında dahi böyle bir kelime vardır. Basma nüshada تيتلون şeklinde harekesiz olarak görülen bu kelime yazma nüshada birinci ت harfinin üzerine kırmızı mürekeple konulmuş bir üstün harekesi vardır, şu şekildedir: تَيتلون Brockelmann bunu "titilmek" şeklinde almıştır. B. A.

[++] Bugün bu anlamda Anadoluda "kadın kurtuldu" denir. B. A.

limesi bunun aslı olabilir,"sıkıntıdan kurtuldu" demektir.

İkincisi: "قت بلدى kut buldı" sözünden alınmış gibi görünür; bu da "baht buldu" demektir.

بچلدى bıçıldı: " يغاج بچلدى yıgaç bıçıldı = ağaç biçildi". Başka şey için de yine böyle söylenir; (بچلور - بچلماق bıçılur-bıçılmak).

سچلدى saçıldı: " يرماق سچلدى yarmak saçıldı = para saçıldı". Saçılan herhangi bir şey için de böyle denir; (سچلور - سچلماق saçılur - saçılmak).

سچلدى suçuldı: "ار تونن سچلدى er tonın suçuldı = adam elbisesini çıkardı, soyundu". Koyun yüzülürse yine böyle denir; (سچلور - سچلماق suçulur - suçulmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

يغمر يغب سچلدى تزلك چچك سچلدى
يجو قابى اچلدى چندان يپار يغرشور

Yagmur yagıp saçıldı
Türlüg çeçek suçuldı
Yinçü kabı açıldı
Çından yıpar yugruşur

"Yağmur yağıp saçıldı, türlü çiçek çıktı, inci kabı açıldı, sandal, misk yuğruşur".

(Baharı anlatarak diyor ki: Yağmur taneleri saçıldı, yerden çiçekler çıktı; inci, mercan çiçekleri açıldı; bu mevsimde sandalla misk birbiriyle yuğrulmuş gibi koku saçar).

سرلدى serildi: " ار سرلدى er serildi [+] = adam sendeledi", (sarhoş yalpaladı, düşeyazdı); (سرلور - سرلماك serilür - serilmek). Herhangi bir kimse yalpa yaparak düşer gibi olursa yine böyle denir.

سرلدى sarıldı: "بك انكار ارلدى سرلدى Beg angar arıldı, sarıldı = Bey ona kızdı, darıldı".Başkası da böyledir; (سرلور - سرلماق sarılur - sarılmak).

سرلدى sürüldi: "ات سرلدى at sürüldi = at sürüldü", "ار سرلدى er sürüldi = adam sürüldü".Başkası da böyledir; "منجق سرلدى moncuk sürüldi = boncuk döğüldü, ezildi". Herhangi bir şey kendi kendine ezilip dağılacak olsa yine böyle denir. Bu kelime hem müteaddi, hem lâzımdır; (سرلور - سرلماك sürülür - sürülmek).

سرلدى sarıldı: " يشغ يغاچقا سرلدى yışıg yıgaçka sarıldı = ip ağaca sarıldı". Başkası da böyledir; (سرلور - سرلماق sarılur - sarılmak).

سرلدى sırıldı: " ياغ اليككا سرلدى yağ eligge sırıldı =

[+] Arapça tercümesine bakılırsa ار سرلدى ibaresi " اسرك سرلدى esrük serildi" şeklinde olmalıdır. B. A.

yağ ele bulaştı". Un ve una benzer şeylerin eczası başka bir şeyin eczasına veya ele bulaştığı zaman yine böyle denir [+]; (سِرلاق - سِرِلُر sırılur - sırılmak).

سُزُلدِی süzüldi: "سُوْ سُزُلدِی suw süzüldi = su süzüldü". (سُزُلمَك - سُزُلُر süzülür - süzülmek). Başkası için de böyle denir.

سَشِیلدِی seşildi: "تُكُوْنْ سَشِیلدِی tügün seşildi = düğüm kendi kendine çözüldü". Başkası tarafından çözüldüğü zaman da böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (سَشِیلمَك - سَشِیلُر seşilür - seşilmek).

سِشِلدِی sışıldı: "بِشِغْ تَرِغْ سِشِلدِی pışığ tarığ sışıldı = pişmiş tane şişti", (su ile kaynatılmış buğday, kaba sığmıyacak kadar şişti). Herhangi bir şey bulunduğu yere sığmıyacak kadar şişer, sıkışırsa yine böyle denir; (سِشِلمَاق - سِشِلُر sışılur - sışılmak).

سَغِلدِی sagıldı: "سُوْتْ سَغِلدِی süt sagıldı = süt sağıldı", (سَغِلمَاق - سَغِلُور sagılur - sagılmak).

سُغُلدِی soguldı: "سُوْ سُغُلدِی suw soguldı = su çekildi". Süt çekilir, azalırsa yine böyle denir; (سُغُلمَاق - سُغُلُور sogulur-sogulmak).

سَوُلدِی sawuldı: "كُوْنْ سَوُلدِی kün sawuldı = gün savuldu", (güneş indi, gitti); "كُنْكُلُوْمْ اَنْكَارْ سَوُلدِی könğlüm anğar sawuldı = gönlüm ona aktı". Herhangi bir şey bulunduğu halden ayrılırsa, yahut bir yana eğilirse yine böyle denir; (سَوُلمَاق - سَوُلُر sawulur - sawulmak).

سُوَلدِی suwaldı: "تَرِغْ سُوَلدِی tarığ suwaldı = ekin sulandı". Herhangi bir şeyin üzerine su saçılırsa yine böyle denir; (سُوَلمَاق - سُوَلُر suwalur - suwalmak).

سُوَلدِی suwaldı: "اَوْ سُوَلدِی ew suwaldı = ev sıvandı"; (سُوَلمَاق - سُوَلُر suwalur - suwalmak). Başkası da böyledir.

سُقُلدِی sokuldı: "تُوْزْ سُقُلدِی tuz sokuldı = tuz sokuda, dibekte döğüldü"; (سُقُلمَاق - سُقُلُر sokulur - sokulmak).

سُقُلدِی sokuldı: "تَوَارْ اَوْكَا سُقُلدِی tawar ewge sokuldı = mal eve sokuldu". Başkası da böyledir; (سُقُلمَاق - سُقُلُر sokulur - sokulmak) [+].

سِقِلدِی sıkıldı: "اُزُمْ سِقِلدِی üzüm sıkıldı = üzüm sıkıldı". Herhangi bir şey sıkılır ve sıkıştırılırsa yine böyle denir; (سِقِلُر - سِقِلمَاق sıkılur - sıkılmak).

سُكُلدِی söküldi: "تُوْنْ سُكُلدِی ton söküldi = elbisenin dikişleri söküldü". Yapı söküldüğü za-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: "يُقال لِلدُّهن اِذا اصاب اليد: سِرِلدِی ... اَجزاء غيره كالدقيق وغيره باليد سِرِلُر - سِرلماق".
Burada son kelime yanlış olmalıdır. Doğrusu بِاليد olacaktır. Biz çevirmeyi buna göre yaptık. B. A.

[+] Bu parça, yazma nüshada bulunduğu halde basma nüshada unutulmuştur. B. A.

man da böyle denir; (سُكْلَاكْ - سُكْلُوْرْ sökülür - sökülmek). Başkası da böyledir.

سُكْلْدِي söküldi: "اَرْ اَتْ سُكْلْدِي er et söküldi[+] = et kızartıldı". Başkası da böyledir; (سُكْلُوْرْ - سُكْلْمَاكْ sökülür - sökülmek).

سِكِلْدِي sikildi: "اُرَاغُتْ سِكِلْدِي uragut sikildi = kadın sikildi"; (سِكِلُرْ - سِكِلْمَاكْ sikilür - sikilmek).

سِنَلْدِي sınaldı: "اِيشْ سِنَلْدِي ış sınaldı = iş sınandı", (سِنَلُرْ - سِنَلْمَاقْ sınalur - sınalmak).

تِذْلْدِي tıdhıldı: "اَرْ اِيشْتِنْ تِذْلْدِي er ıştan tıdhıldı = adam işten kaçındı, çekindi". Başka birisi işten alıkorsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. (تِذْلُرْ - تِذْلْمَاقْ tıdhılur - tıdhılmak).

تَرِلْدِي tarıldı: "تَرِغْ تَرِلْدِي tarığ tarıldı = ekin ekildi". Başkası da böyledir; (تَرِلُرْ - تَرِلْمَاقْ tarılur - tarılmak).

تَرِلْدِي tarıldı: "نَنْكْ تَرِلْدِي tarıldı neñ = nesne ayrıldı".

تَرَلْدِي taraldı: "سَجْ تَرَلْدِي saç taraldı = saç tarandı", (تَرَلُرْ - تَرَلْمَاقْ taralur - taralmak).

تُرُلْدِي turuldı: "اَرْ اِيشْتِنْ تُرُلْدِي er ıştın turuldı = adam işten usandı". Bir adam yemekten bıkarsa yine böyle denir; (تُرُلُرْ - تُرُلْمَاقْ turulur - turulmak).

[+] اَرْ اَتْ سُكْلْدِي sözündeki اَرْ kelimesi buraya yanlışlıkla konulmuş olmalıdır. B. A.

تِرِلْدِي tirildi: "اُلُكْ تِرِلْدِي ölüg tirildi = ölü dirildi", (تِرِلُرْ - تِرِلْمَاكْ tirilür - tirilmek).

تِرِلْدِي tèrildi: "بُذُنْ تِرِلْدِي budhun tèrildi = halk toplandı", "يَرْمَاقْ تِرِلْدِي yarmak tèrildi = para toplandı". Başkası da böyledir; (تِرِلُرْ - تِرِلْمَاكْ tèrilür - tèrilmek).

تُرُلْدِي türüldi: "بِتِكْ تُرُلْدِي bitik türüldi = kitap dürüldü". Başkası da böyledir; (تُرُلُرْ - تُرُلْمَاكْ türülür - türülmek).

تُزُلْدِي tüzüldi: "يِيرْ تُزُلْدِي yèr tüzüldi = yer düzlendi", "اِيشْ تُزُلْدِي ış tüzüldi = iş düzeldi, yoluna kondu"; (تُزُلُرْ - تُزُلْمَاكْ tüzülür - tüzülmek).

تِزِلْدِي tizildi: "يِنْجُو تِزِلْدِي yinçü tizildi = inci dizildi". İnci dizilirse, koşuk düzülürse ve herhangi bir şey kendi kendine düzgünleşirse yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (تِزِلُرْ - تِزِلْمَاكْ tizilür - tizilmek).

تُسُلْدِي tusuldı: "بُو اُتْ اَنْكَارْ تُسُلْدِي bu ot añar tusuldı = bu ilâç ona yaradı, fayda verdi". Herhangi bir şey başka bir şeye yarar, fayda verirse yine böyle denir. Bunun aslı "تُسُو بُلْدِي tusu boldı"dır; (تُسُلُرْ - تُسُلْمَاقْ tusulur - tusulmak).

تَشِلْدِي teşildi: "قَابْ تَشِلْدِي kap teşildi = kap yarıldı, deşildi". Şu parçada dahi gelmiş-

tir :

قانی اقب یشلدی   قابی قمغ تشلدی

اُلُك بلا قشلدی   تغمش کنی اش بتار

Kanı akıp yuşuldı

Kabı kamuğ teşildi

Ölüğ bile koşuldı

Togmış küni uş batar

"Kanı akıp dondu, bütün kabı deşildi, ölü ile birleşti, doğan güneşi şimdi batar".

(Çatlak bir kapta toplanmış gibi olan kanı aktı, bütün kabın içindekiler aktı, döküldü"; şimdi ölüm yaklaştı, doğmuş olan güneşi batıyor. "Güneş"le yaşamayı ve devleti murat ediyor); (تشلر تشلماك teşilür - teşilmek).

تشلدی töşeldi: " توشك تشلدی töşek töşeldi = döşek döşendi"; (تشلر - تشلماك töşelür - töşelmek) [+].

تشلدی tişeldi: "اورغاق تشلدی orgak tişeldi = orak bilendi, dişendi", (orağın dişleri keskinleştirildi), " تکرمان تشلدی tegirmen tişeldi = değirmen dişendi". Bıçakı dişenirse yine böyle denir; (تشلر - تشلماك tişelür - tişelmek).

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B.A.

تغلدی tagıldı: " اوق بشی تشقا تکب تغلدی ok başakı taşka tegip tagıldı = ok temreni taşa değip körleşti". Herhangi bir şey, taşa veya sert bir nesneye değerek körleşirse yine böyle denir; (تغلر - تغلماق tagılur - tagılmak).

تقلدی takıldı: " ات شیشقا تقلدی et şışka takıldı = et şişe takıldı, dizildi". Başkası da böyledir; (تقلر - تقلماق takılur - takılmak).

تقلدی tokuldı: " ار تقلدی er tokuldı = adam döğüldü"; " بوز تقلدی böz tokuldı = bez dokundu". Başkası da böyledir; " قلج تقلدی kılıç tokuldı = kılıç döğüldü". Bıçak döğülürse de böyle denir; " ار تقلدی er tokuldı = adam döğüldü". Oğuzca. (تقلر - تقلماق tokılur - tokılmak).

تقلدی tıkıldı: " کندکا اون تقلدی kendükke un tıkıldı = küpe un tıkıldı", " افکا کشی تقلدی ewge kişi tıkıldı = adam eve tıkıldı", (halk eve tıkıldı, sıkıştı). Herhangi bir şey, yeri daralacak şekilde tıkılırsa yine böyle denir; (تقلور - تقلماق tıkılur - tıkılmak).

تکلدی töküldi: " سوف تکلدی suw töküldi = su döküldü". Buğday ve un gibi tozanları (zerreleri) olup ta başka bir nesne üzerine dökülen her şey için de böyle denir; (تکلر - تکلماك tökülür - tökülmek). Bu fiil, hem müteaddi, hem lâzımdır.

تكلدى tügüldi: " تكون تكلدى tügün tügüldi = düğüm düğüldü". Herhangi bir şey düğümlenirse yine böyle denir; (تكلر - تكلماك tügülür - tügülmek). Bu fiil, hem müteaddi hem lâzımdır.

تكلدى tügüldi: " آش بغزدا تكلدى aş boguzda tügüldi = aş, boğazda düğüldü", (تكلر - تكلماك tügülür - tügülmek).

تيكلدى tegildi: " انك كوزى تيكلدى anıng közi tegildi = onun gözü şaşılaştı"; (تيكلر - تيكلماك tegilür - tegilmek).

تيكلدى tikildi: " يغاج تيكلدى yıgaç tikildi = ağaç dikildi". Herhangi bir şey dikine konursa, dikilirse yine böyle denir; (تيكلر - تيكلماك tikilür - tikilmek).

تنلدى tanuldı: " انكار سوز تنلدى angar söz tanuldı = ona söz söylendi, söz geçildi". Başkası da böyledir; (تنلور - تنلماق tanulur - tanulmak).

تنلدى tınıldı: " امكاكين تنلدى emgektin tınıldı = sıkıntıdan dinlenildi", (yorgunluktan, mihnetten kurtulundu, dinlenildi). Bu fiil, lâzımdan yapılmış olan meçhul bir fiil şeklidir. Türk dilinde bunun örneği çoktur. Arapçada lâzım olan fiillerden meçhul sıygası gelmez. Halbuki Türkçede bu şekil çoktur: " اوكا برلدى ewge barıldı", " تاغدن انلدى tağdın inildi" gibi ki "eve varıldı","dağdan inil-

di" demektir; (تنلور - تنلماق tınılur - tınılmak).

برلدى bürüldi: " بتك برلدى bitik bürüldi = kitap, mektup buruşturuldu, büküldü". Başkası da böyledir; (برلر - برلماك bürülür - bürülmek).

برلدى bėrildi: " انكار يرماق برلدى angar yarmak bėrildi = ona para verildi". Başkası da böyledir; (برلر - برلماك bėrilür - bėrilmek).

بزلدى bezeldi: " او بزلدى ew bezeldi = ev bezendi, nakışlandı". Başkası da böyledir; (بزالور - بزلماك bezelür - bezelmek).

بزلدى bozuldı: " او بزلدى ew bozuldı = ev bozuldu". Ev ve buna benzer şeyler yıkılırsa yine böyle denir. (بزلر - بزلماق bozulur - bozulmak). Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. " ار بزلدى er bozuldı = adamın malı harap oldu ?" [+].

بغلدى boguldı: " ار بغلدى er boguldı = adam boğuldu". Başkası da böyledir; (بغلر - بغلماق bogulur - bogulmak).

بقلدى bakıldı: " يركا بقلدى yėrge bakıldı = yere bakıldı". Başkası da böyledir; (بقلر - بقلماق bakılur - bakılmak).

بقلدى bukuldı: " اذاق بقلدى adhak bukuldı = ayak bü-

[+] Bunun arapçasında "adamın malı harap oldu" manası verilmekte ise de Türkçesinde bu manayı anlatır kelime yoktur. Belki "er bozuldı" sözü bu manada bir tâbir olabilir. B.A.

küldü, burkuldu", (yayılmış olan ayak büküldü, toplandı), (بُقْلَر - بُقْلَاقْ bukılur - bukılmak) [+].

بُكْلْدِي büküldi: " بُتُقْ بُكْلْدِي butık büküldi = dal büküldü" [++]. Kesilirse yine böyle denir; (بُكْلُرْ - بُكْلْمَاكْ büklür - bükülmek).

Bükülen her şey de böyledir, bu, müteaddi ve lâzım olur.

بُكْلْدِي bügüldi: " سُوغْ بُكْلْدِي suw bügüldi = su bügendi, suyun önü bügenerek toplandı, çoğaldı"; (بُكْلُرْ - بُكْلْمَاكْ bügülür - bügülmek)[+++].

جُزْلْدِي çöjüldi: " يِبْ جُزْلْدِي yıp çöjüldi = ip gerildi", (gevşek ip gerildi). Sakız ve macun gibi koyu akarlar uzayıp sündüğü zaman da yine " جُزْلْدِي çöjüldi" denir, (جُزْلُرْ - جُزْلْمَاكْ çöjülür - çöjülmek). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

[+] Yazma nüshada تَقْلْدِي - تَقْلُرْ - تَقْلْمَاقْ imlâsında yazılan bu kelimeler basma nüshada gördüğünüz şekildedir; doğrusu da budur. Nitekim Dv. II, 15, 3 te " اُلْ أَذَاقِنْ بَقْدِي ol adhakın bukdı" sözü geçmektedir ki "adam ayağını büktü" demektir. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda ibare şöyledir : " بُتُقْ بُكْلْدِي butık büküldi" أَيْ قَدْ انْقَطَعَتِ الخُوطَةُ وَكَذَلِكَ إِذَا انْعَطَفَتْ. Bize kalırsa burada ufak bir yanlışlık vardır. Baştaki انقطعت kelimesi انْعَطَفَتْ olacaktır. Türkçesinden anlaşılan mana budur; çünkü "bükmek" kelimesi hiç bir zaman "kesmek" anlamına gelmemiştir. B. A.

[+++] Yazma nüshada ى ile başlıyan bu kelimeler yanlış olacaktır; doğrusu ب iledir. B. A.

جَغْلْدِي çoguldı: " ارِجْ جَغْلْدِي ?..." [+] = o bohça bağlandı"; (جَغْلُرْ - جَغْلَاقْ çogulur - çogulmak).

جَقِلْدِي çakıldı: " جَقْمَاقْ جَقِلْدِي çakmak çakıldı = çakmak çakıldı". Taşa bir şey vurularak ateş çıkarıldığı zaman " تَاشْ جَقِلْدِي taş çakıldı" denir; " سُوزْ قُلَاقْقَا جَقِلْدِي söz kulakka çakıldı = kulağa söz çakıldı", (جَقِلُرْ - جَقِلْمَاقْ çakılur - çakılmak). Şu parçada da gelmiştir :

يُكُرْدِي كَوَلْ آتْ جَقِلْدِي قِزِلْ اُتْ
كُيُرْدِي اَرُتْ اُتْ سَجْرَبْ اَنِنْ اُرْتَنُرْ

Yügürdi kewel at
Çakıldı kızıl ot
Köyürdi arut ot
Saçrap anın örtenür

"Soylu at koştu, kızıl ateş çıktı, kuru ot yandı, sıçrayıp onunla yanar". (Soy at koştuğu vakit tırnakları ateş çaktı, onunla kuru ot yandı).

جِقِلْدِي çıkıldı: " اِفْدِنْ جِقِلْدِي ewdin çıkıldı = evden çıkıldı". Başkası da böyledir; (جِقِلُرْ - جِقِلْمَاقْ çıkılur - çıkılmak).

جَكِلْدِي çekildi: " بِتِكْ جَكِلْدِي bitik çekildi = kitap noktalandı". Başkası da böyledir; (جَكِلُرْ

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu cümle yazma nüshada ارم جغلدى şeklindedir. Burada ne hareke, ne de birinci kelimenin üçüncü harfinde nokta vardır. Bize kalırsa bunun doğrusu " اُلْ بُغْ جَغْلْدِي ol boğ çoguldı" olmalıdır; çünkü " بُغْ boğ" sözü II,274,10 ve III,92,2 de "bohça" manasına geçmektedir. İkinci kelimeye gelince: Bu kökten gelen birkaç kelime vardır. Manaları birdir. Bk. Dv. II,277, II;III,219,4. ارِجْ جَغْلْدِي cümlesindeki " ار er" kelimesi dahi yanlıştır. " اُلْ ol" olmalıdır. B. A.

چكلماك çekilür - çekilmek).

چگلدى çigildi: "توگون چگلدى tügün çigildi = düğüm, sıkıştırıldı, sıkıca düğüldü". İp düğümlenirse yine böyle denir; (چكلور - چكلماك çigilür - çigilmek).

قچلدى kaçıldı: "اولمدين قچلدى ölümdin kaçıldı = ölümden kaçıldı". Başkası da böyledir; (قچلور - قچلماق kaçılur - kaçılmak).

قدلدى kadıldı: "تون قدلدى ton kadıldı = elbise seyrekçe dikildi", (قدلور - قدلماق kadılur - kadılmak).

قرلدى karıldı: "بر نانك بركا قرلدى bir neng birge karıldı = bir şey bir şeye karıştı". Oğuzca. Öbür Türkler "قتلدى قرلدى katıldı karıldı" diye iki kelimeyi bir arada söylerler; (قرلور - قرلماق karılur - karılmak).

قرلدى kuruldı: "ار الكى قرلدى er eligi kuruldı = adamın eli büzüldü". Ayak büzülse yine böyle denir; "يا قرلدى ya kuruldı = yay kuruldu", (قرلور - قرلماق kurulur- kurulmak).

قرلدى kırıldı: "قرلدى نانك kırıldı neng = nesnenin kabuğu soyuldu", (قرلور - قرلماق kırılur - kırılmak). "قار قرلدى kar kırıldı = kar küründü"; "ار قرلدى er kırıldı = adamın malı alındı, yoksullaştırıldı".

قزلدى kazıldı: "ارق قزلدى arık kazıldı = ark -ırmak- kazıldı", (قزلور - قزلماق kazılur - kazılmak). Başkası da böyledir.

قزلدى kızıldı: "ار يزقتن قزلدى er yazuktın kızıldı = adam, günahı yüzünden ağır ceza gördü ve yaptığı işin günahının acısını tattı; artık bundan sonra bir daha o suçu yapmak istemedi"; (قزلور - قزلماق kızılur - kızılmak).

قسلدى kısıldı: "الك قبغقا قسلدى elig kapugka kısıldı = eli kapıya kısıldı". Herhangi bir şey, iki şey arasına sıkışır, orada kalırsa yine böyle denir; (قسلور - قسلماق kısılur - kısılmak).

قشلدى koşuldı: "بر نانك بركا قشلدى bir neng birge koşuldı = bir şey bir şeye koşuldu". Başkası koşarsa yine böyle denir; (قشلور - قشلماق koşulur - koşulmak). "ير قشلدى yır koşuldı" sözü bundan alınmıştır, "manzume yapıldı, şiir düzüldü" demektir.

ققلدى kakıldı: "بشرا ققلدى bagra kakıldı = başa kakıldı", (ققلور - ققلماق kakılur - kakılmak). Bundan alınarak "ققلدى سقلدى kakıldı sokuldı" denir ki, bir adam horlanmak istendiği zaman"itildi kakıldı"demektir.

قملدى kamuldı: "ار قملدى er kamuldı = adam söykendi,yana yattı", (قملور - قملماق kamu-

lur - kamulmak).

كَجِلْدِي keçildi: "سُوْ كَچِلْدِي suw keçildi = su geçildi". Başkası da böyledir; (كَچِلُرْ - كَچِلْمَاكْ keçilür - keçilmek).

كُچَلْدِي küçeldi: "اَرْ تَوَارِي كُچَلْدِي er tawarı küçeldi = adamın malına zulmedildi, zorla elinden alındı". Başkası da böyledir ; (كُچَالُرْ - كُچَالْمَاكْ[+]küçelür - küçelmek).

كَذِلْدِي kedhildi: " تُوْنْ كَذِلْدِي ton kedhildi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; (كَذِلُرْ - كَذِلْمَاكْ kedhilür - kedhilmek).

كَرِلْدِي kerildi: " اَرْ كَرِلْدِي er kerildi = adam gerindi, esnedi", " اُرُقْ كَرِلْدِي uruk kerildi = ip gerildi". Deri ve sahtiyan gibi şeyler gerilirse yine böyle denir; (كَرِلُرْ - كَرِلْمَاكْ kerilür - kerilmek).

كُرُلْدِي körüldi: "كُرُلْدِي نَانْكْ körüldi neng = nesne göründü", (كُرُلُرْ - كُرُلْمَاكْ körülür - körülmek).

كِرِلْدِي kirildi: " اَفْكَا كِرِلْدِي ewge kirildi = eve girildi", (كِرِلُرْ - كِرِلْمَاكْ kirilür - kirilmek). Başkası da böyledir.

كَسِلْدِي kesildi: "كَسِلْدِي نَانْكْ kesildi neng = nesne kesildi", (كَسِلُرْ - كَسِلْمَاكْ kesilür - kesilmek).

كُسُلْدِي kösüldi: "اَرْ اَذَقْ كُسُلْدِي er adhak kösüldi"[+], (كُسُلُرْ - كُسُلْمَاكْ kösülür - kösülmek). Şu savda da gelmiştir : "يُغُرْقَنْدَا اَرْتُقْ اَذَقْ كُسُلْسَا اُيِشيُوْرْ yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür = yorgandan ziyade ayak uzatılırsa üşür" [++]. Bu sav, haddini geçmemekle emrolunan kimse hakkında söylenir.

كَفِلْدِي kewildi: "اَرْ كُوچِي كَفِلْدِي er küçi kewildi = adamın kuvveti zayıfladı, gevşedi"; (كَفِلُرْ - كَفِلْمَاكْ kewilür - kewilmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تَكْرَا اَفِبْ اَكْرَلِمْ   اَتِنْ تُشُبْ يُكْرَلِمْ

اَرْسِلَنْ لَيُوْ كَكْرَلِمْ   كُوجِي اَنِنْ كَفِلْسُونْ

Tegre awıp [+++] egrelim

Attın tüşüp yügrelim

[+] Brockelmann bu kelimeyi "köçelmek" şeklinde yazmış ise de doğru yapmamıştır. Kelime "küçelmek" olacaktır. Nitekim Dv. III, 194, 8 de اَلْ اَيَكْ تَوَارِنْ كُچَادِي ibaresindeki "كُچَادِي" sözünü kendi dahi "küçemek" imlâsında yazarak yaptığı tenakuzun farkına varmamıştır. B. A.

[+] Buradaki Türkçe ibare yanlış olduğu gibi arapçaya olan اَيْ بَسَطَ الرَّجُلُ رِجْلَهُ şeklindeki tercümesi dahi yanlıştır; çünkü كُسُلْدِي fiili meçhuldür, bu ayrım dahi meçhul fiiller ayrımıdır. Şu halde Türkçe ibare اَلْ اَذَاقْ كُسُلْدِي şeklinde olacaktır. "O ayak uzandı" demektir. Bizi burada haklı gösteren çok kuvvetli bir tanığımız daha vardır. Bir satır aşağıdaki savda gelen اَذَاقْ كُسُلْسَا sözünün arapça izahında مُدَّتِ الرِّجْلُ denmekle bu fiilin meçhul olduğu gösterilmiş olur. B. A.

[++] Bugün bu sav "ayağını yorganına göre uzat" şeklinde yaşamaktadır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ne olduğu belli olmıyan اَقِبْ kelimesi "awıp" olacaktır. Nitekim Dv.I, 152,5 ve III,296,15 te bu kelime geçmektedir. B. A.

Arslanlayu kökrelim
Küçi anıng kewilsün

"Etrafını evirip çevirelim, attan inerek koşuşalım, arslan gibi kükriyelim, bununla kuvveti zayıflasın".

مَنِلْدِی manıldı: "اَتْمَاكْ سِرْكَاكَا مَنِلْدِی etmek sırkege manıldı = ekmek sirkeye banıldı", (مَنِلُرْ - مَنِلْمَاقْ manılur - manılmak). Başkası da böyledir.

مُنَلْدِی müneldi: " تُونْ مُنَلْدِی ton müneldi = elbisenin yenleri ve fazla olan yerleri kesildi", (مُنَلُرْ - مُنَلْمَاكْ münelür - münelmek).

مُنُلْدِی münüldi: " اَتْ مُنُلْدِی at münüldi = at binildi". Başkası da böyledir; (مُنُلُرْ - مُنُلْمَاكْ münülür - münülmek).

Kural:

Bu bölüm, " ل=L" üzerine kurulmuştur; ل harfi üç yolda gelir:

Birincisi: İki harfli bir fiil, ل gelmesiyle üç harfli olur. Bu fiilde ل, meçhul belgesi olarak bulunur: " يَا قُرُلْدِی ya kuruldı", " اَرْ اُرُلْدِی er uruldı" gibi ki, "yay kuruldu", "adam vuruldu" demektir. Asılları " قُرْدِی kurdı" ve "اُرْدِی urdı"dır.

İkincisi: Lâzım bir fiilden meçhul fiil yapmak için getirilir. Bu, arap dili kuralından dıştır. " اَلْ نَانَكْ كُرُلْدِی ol neng körüldi" [+], " اُلْ يِيرْكَا بَرِلْدِی ol yerge barıldı" gibi ki, "o şey görüldü", "o yere varıldı" demektir.

Bazı kere bu harf, kendisinden sonra gelen harfe uyar [++]: " بِتِكْ بِتِنْدِی bitik bitindi", " اَرْ اِتِنْدِی [+++] er itindi" gibi ki "kitap yazıldı", "adam süründü" demektir. Bu kelimeler " بِتِلْدِی bitildi" ve " اِتِلْدِی itildi" dahi olabilir.

Üçüncüsü: Başlı başına bir fiil olmaktır: " اُلُكْ تِرِلْدِی ölüg tirildi", " سُوتْ سُغُلْدِی süt soguldı", " سُوفْ سُزُلْدِی suw süzüldi" gibi ki "ölü dirildi", "süt çekildi", "su süzüldü" demektir.

[+] Buradaki " كُرُلْدِی körüldi" kelimesi yerinde getirilmiş değildir. Çünkü "görmek" kelimesi lâzım değil müteaddidir. Halbuki yukarıdan anlaşıldığına göre lâzım bir fiilden meçhul yapılmak gerekti. Nitekim " بَرِلْدِی barıldı" böyle yapılmıştır. Bay Kilisli de bunun farkına varmıştır. B.A.

[++] Buradaki arapça ibare şöyledir: اَلْ يِيرْكَا بَرِلْدِی اَیْ قَدْ ذُهِبَ اِلٰى ذٰلِكَ الْمَكَانِ وَقَدْ يُوَافِقُ هٰذَا الْحَرْفُ الْحَرْفَ الَّذِی بَعْدَهُ، مِثْلُ قَوْلِهِمْ بِتِكْ بِتِنْدِی
Bunda bir yanlışlık vardır. Çünkü, arapça ibareden, meçhul belgesi olarak getirilen ل harfinin, kendisinden sonra gelen harfe uyduğu anlaşılmakta ve buna " بِتِنْدِی bitindi" örneği verilmektedir. Burada ل harfi yalnız ن olmuştur. Kendisinden sonra gelen harfe uymamıştır. Örnek "inindi", "tınındı" gibi kelimelerden ibaret olaydı, bu, doğru olabilirdi. Şu halde burada " ل harfi bazı kere ن harfine çevrilir" denmesi daha doğru olur. Aşağıdaki örnekler de bizi teyit eder. B. A.

[+++] " اَرْ اِتِنْدِی er itindi" cümlesi dahi buraya yanlış olarak getirilmiş bir örnektir. Çünkü fiilin aslı lâzım değil, müteaddidir. B. A.

"ن = N" harfine örnek: " مَنْ تَنْكَرِيكَا تَپِنْدِمْ
men Teñrige tapındım", " اُلْ بَكْنَكَا تَپِنْدِى
ol Begge tapındı" gibi ki, "ben Tanrıya tapındım", "o, Beye hizmet etti" demektir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

اُكْرَنْ اَنِكْ بِلِكِنْ كُنْدَا اَنْكَا ژبَارُو
قُتْلِقِنْ تَپِنْغِل قُدْغِل كُهَزْ نَارُو

Ögren anıñ biligin künde añar baru·
Kotkulıkın tapıngıl kodhgıl küwez naru

"Hergün yanına giderek onun bilgisini öğren, gönül alçaklığıyle ona hizmet et, gururu bir yana koy".
(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Bilgin ve hakîm bir kimseye rastladığında hergün onun yanına git, ondan hikmet öğren; ondan, gönül alçaklığıyle bilgi edin, gururlanmayı bırak...).
(تَپُنُورْ - تَپِنْمَاقْ tapınur - tapınmak).

تَپِنْدِى tepindi: " اَرْ اَتِنْ تَپِنْدِى er atın tepindi = adam atını tepti, (adam ayağiyle atını tepti). Bir kimse herhangi bir şeyi ayağiyle harekete getirse, kımıldatsa yine böyle denir; (تَپِنُورْ - تَپِنْمَاكْ tepinür - tepinmek).

بِتِنْدِى bitindi: " اَرْ بِتِكْ بِتِنْدِى er bitik bitindi = adam kitap yazındı", (adam kendini kitap yazar gösterdi). Başka birisinin yardımı olmaksızın yalnız başına yazsa dahi

böyle denir; (بِتِنُورْ - بِتِنْمَاكْ bitinür - bitinmek).

بُتَنْدِى butandı: " يِغَاجْ بُتَنْدِى yıgaç butandı = ağaç budandı". Adam, ağacı budar gibi, keser gibi göründüğü zaman da böyle denir; (بُتَنُورْ - بُتَنْمَاقْ butanur - butanmak).

بِچِنْدِى bıçındı: " اَرْ اُزْنْكَا اَتْ بِچِنْدِى er özünge et bıçındı = adam kendisi için et doğradı", (adam, kendisini et doğrar gibi gösterdi). Bu işi yalnız başına yaparsa yine böyle denir; (بِچُنُورْ - بِچِنْمَاقْ bıçınur - bıçınmak).

بُرُنْدِى büründi: " اُرَاغُتْ يُغُرْقَانْ بُرُنْدِى uragut yogurkan büründi = kadın yorgan büründü", (kadın örtü örtündü, peçelendi). Başkası da böyledir; (بُرُنُورْ - بُرُنْمَاكْ bürünür - bürünmek).

بَرِنْدِى barındı: " اُرَاغُتِنْ قَانْ بَرِنْدِى uraguttın kan barındı = kadından kan boşandı", (kadının damarından kan boşandı). Bu, hayız kanının çıktığı bir damardır ;(بَرُنُورْ - بَرِنْمَاقْ barınur - barınmak).

بَرِنْدِى barındı: " اُلْ اِفْكَا بَرِنْدِى ol ewge barındı = o, eve varır göründü". Başkası da böyledir ; (بَرُنُورْ - بَرِنْمَاقْ barınur - barınmak).

Fiillerden bu türlüsü تفاعل anlamınadır. Bu, hakikatte işlemediği halde, işliyen kimsenin kendiliğinden işler gibi bir şey göstermiş olmasıdır.

Nitekim تَصَامَّ الرَّجُلُ وَتَمَاوَتَ denir ki, "adam sağırlaştı, kendini sağır gibi, kendini ölmüş gibi gösterdi" demektir.

بَزَنْدِى bezendi: " اُراغُتْ بَزَنْدِى uragut bezendi = kadın bezendi, süslendi", " اَڤْ بَزَنْدِى ew bezendi = ev bezendi". (ن harfi ل dan çevrilmiştir), (بَزَنُورْ - بَزَنْمَاكْ bezenür - bezenmek).

بَسِنْدِى basındı: " اُلْ اَرِكْ بَسِنْدِى ol erig basındı = o, adamı zayıf gördü, bastı, kahretti", (بَسِنُورْ - بَسِنْمَاقْ basınur - basınmak).

بُشَنْدِى boşandı: "قُوىْ بُشَنْدِى koy boşandı = koyun boşandı, bağı çözüldü"; (بُشَنُورْ - بُشَنْمَاقْ boşanur - boşanmak)." تُكُونْ بُشَنْدِى tügün boşandı = düğüm çözüldü, boşandı"; "اُراغُتْ بُشَنْدِى uragut boşandı = kadın boşandı". Bu kelime Argu dilincedir, fasih değildir. (بُشَنُورْ - بُشَنْمَاقْ boşanur - boşanmak).

بُغُنْدِى bogundı: " آتْ بُغُنْدِى at bogundı = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُغُنُورْ - بُغُنْمَاقْ bogunur - bogunmak).

بَقِنْغِلْ bakıngıl: " اِيشْ كِيدِنْكَا بَقِنْغِلْ ış kidinğe bakıngıl = işin sonuna bak ve düşün", (بَقِنُورْ - بَقِنْمَاقْ bakınur - bakınmak).

بقندى bukundı: " اَرْ آذَاقِنْ بقندى er adhakın bukundı [+]= adam yayılmış olan ayağını büktü", (بقنور - بقنماق bukunur - bukunmak).

تَكِنْدِى tegindi: Çiğilcede, Hakana yahut Beye birisinin gelmesi haber verildiği zaman " اُلْ تَكِنْدِى ol tegindi" denir ki "o, hazır oldu, gelmek için emir aldı" demektir. Giderse yine böyle denir. Oğuzlar bu söze kızarlar; (تَكِنُورْ - تَكِنْمَاكْ teginür - teginmek).

تُكُنْدِى tügündi: " اُلْ تُكُونْ تُكُنْدِى ol tügün tügündi = o, kendi başına düğüm düğdü". Kendini düğüm düğer gösterdiği zaman da yine böyle denir; (تُكُنُورْ - تُكُنْمَاكْ tügünür - tügünmek).

بُلُنْدِى bulundı: " يِتُكْ بُلُنْدِى yitük bulundı = yitik bulundu". Başkası da böyledir; (بُلُنُورْ - بُلُنْمَاقْ bulunur - bulunmak).

بِلِنْدِى bilindi: " اَرْ اِيشِنْ بِلِنْدِى er ışın bilindi = adam işini bildi", (بِلِنُورْ - بِلِنْمَاكْ bilinür - bilinmek). " اَرْ يَازُقِنْ بِلِنْدِى er yazukın bilindi = adam suçunu söyledi, itiraf etti".

تُتُنْدِى tutundı: " كُونْ تُتُنْدِى kün tutundı = güneş tutuldu", " آىْ تُتُنْدِى ay tutundı = ay tutuldu"; " بَكْ مَنِى اُغُلْ تُتُنْدِى Beg meni ogul tutundı = Bey, beni oğul edindi, oğullandı". Başkası da böyledir. " اَرْ كِيكْ تُتُنْدِى er keyik tutundı = adam yalnız başına geyik tuttu". Herhangi bir şey yalnız

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimelerde hareke olmadığı gibi ilk harflerinde nokta dahi yoktur. Bize kalırsa kelime (bukundı-bukunur-bukunmak) olacaktır. Biraz önce geçen بُقُلْدِى kelimesinin haşiyesine bakınız! B. A.

başına elde edilirse yine böyle denir. "اوُتْ تُتُنْدِى ot tutundı = ateş tutuştu"; (تُتُنُورْ - تُتُنْماقْ tutunur - tutunmak). Şu beyitte dahi gelmiştir :

اُذِكْ اُتِى تُتُنُبْ اُبْكَا يُرَكْ قَغْرُلُورْ

Ödhik otı tutunup
Öpke yürek kagrulur

"Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yürek kavrulur".

"اُلْ اَفْرْتَا تُتُنْدِى ol awurta tutundı = o, süt nine, daya tuttu, daya edindi".

"اُلْ مَنِى اُتُكْجِى تُتُنْدِى ol meni ötükçi tutundı = o, beni ötüncü edindi",(o, beni Hakan yanında şefaatçı edindi). Bunun mastarı da yukarıdaki gibidir.

تِتِنْدِى titindi: "اُلْ اَنْكَرْ تِتِنْدِى ol angar titindi = o, ona dayandı, direndi". Şu savda dahi gelmiştir: "اَنِكْ يُوزِنْكَا تِتِنُو بَقْسَا بُلْماسْ anıng yüzinge titinü baksa bolmas = onun yüzüne dik baksa olmaz", (insan,onun güzelliği dolayısiyle yüzüne bakamaz);(تِتِنُورْ - تِتِنْماكْ titinür - titinmek).

تُدُنْدِى todundı: "اَرْ تُدُنْدِى er todundı = adam doyar göründü". Doyduğu zaman da böyle denir; (تُدُنُورْ - تُدُنْماقْ todunur - todunmak).

تِذِنْدِى tıdhındı: "اَرْ اِيشْتِنْ تِذِنْدِى er ıştın tıdhındı adam işten kaçındı", (تِذِنُورْ - تِذِنْماقْ tıdhınur - tıdhınmak).

تَرَنْدِى tarandı: "اُلْ سَچِنْ تَرَنْدِى [+] ol saçın tarandı = o, saçını taradı", (başkasının yardımı olmaksızın saçını taradı), (تَرَانُورْ - تَرَنْماقْ taranur - taranmak).

تَرِنْدِى tarındı: "اَرْ تَرِغْ تَرِنْدِى [++] er tarıg tarındı = adam ekin eker göründü". Yalnız başına ekerse de böyle denir; (تَرِنُورْ - تَرِنْماقْ tarınur - tarınmak).

تَرُنْدِى tarundı: "اَرْ اِيشْتَا بُشْتِى تَرُنْدِى er ışta buştı tarundı [+++] = adam işten osandı, sıkıldı", (تَرُنُورْ - تَرُنْماقْ tarunur - tarunmak).

تُرُنْدِى turundı: "اُلْ مَنْكَا اُتْرُو تُرُنْدِى ol manga utru turundı= o, bana dayattı".Karşısına durup direnirse yine böyle denir",(تُرُنُورْ - تُرُنْماقْ turunur - turunmak).

تُرُنْدِى türündi: "اَرْ اُوزْ بِتِكِنْ تُرُنْدِى er öz bitikin türündi = o, kendi kitabını dürdü, kendi başına dürdü", (تُرُنُورْ - تُرُنْماكْ türünür - türünmek).

تِرَنْدِى tirendi: "اَرْ اِيشْتِنْ تِرَنْدِى er ıştın tirendi = a-

[+] Basma nüshada " تَرِنْدِى tarındı" şeklinde geçen bu kelime " تَرَنْدِى tarandı" olacaktır. Yazma nüshada böyledir. Doğru olan da budur. B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada تَرِنْدِى dir. Doğrusu da budur. B.A.

[+++] Her ne kadar Brockelmann bu kelimeyi "boştı" şeklinde yazmışsa da doğru yapmamıştır, sanırım. Çünkü "boş" kökünden gelen fiilin anlamı ayrı, bunun anlamı yine ayrıdır. Nitekim Radloff IV,1870 te bu kelimeyi "buşmak" imlasında yazmıştır. B. A.

dam işten çekindi". Çekinilen her şey
için de böyle denir. " اَلْ تامْقا تِرَنْدِى ol
tamka tirendi = o, duvara dayandı". Baş-
kası da böyledir; (تِرَنْماكْ - تِرانُرْ tire-
nür - tirenmek).

تِرِنْدِى térindi: " اَلْ اُوزِنْكا يَمِشْ تِرِنْدِى ol özinge yémiş té-
rindi = o, kendisi için yemiş derdi".
Başkası da böyledir; (تِرِنْماكْ - تِرِنُورْ
térinür - térinmek).

تُرُنْدِى turundı: " اَتْ تُرُنْدِى at turundı = at arıklaş-
tı". Başkası da böyledir; (تُرُنْماقْ - تُرُنُورْ
turunur - turunmak).

تُرُنْدِى turundı: " اَرْ اِيشْتا تُرُنْدِى er ışta turundı = adam
işte durakladı", (تُرُنْماقْ - تُرُنُورْ turu-
nur - turunmak).

تَزِنْدِى tezindi: " اَلْ تَزِنْدِى ol tezindi = o, kaçar
göründü", (تَزِنْماكْ - تَزِنُورْ tezinür - te-
zinmek).

تِزِنْدِى tizindi: " اُراغُتْ يِنْجُوسِنْ تِزِنْدِى uragut yinçüsin ti-
zindi = kadın incisini dizdi", (تِزِنُرْ -
تِزِنْماكْ tizinür - tizinmek).

تُشَنْدِى tuşandı: " اَرْ اَذاقِى تُشَنْدِى er adhakı tuşandı =
adamın ayağı dolaştı, kösteklendi",
(adamın ayakları korkudan kösteklendi,
birbirine dolaştı). Şu savda da gel-
miştir: " اَرْسْلَنْ كُكْرَسا اَتْ اَذاقِى تُشالُرْ
arslan kökrese at adhakı tuşalır = ars-
lan kükreyince atın ayağı dolaşır,kös-
teklenir". Bu sav, kendisinden büyükle

çarpışan bir adamın çarpışma zamanı
yaklaştığında ayaklarının titremesi ü-
zerine söylenir; (تُشَنْماقْ - تُشانُرْ tuşa-
nur - tuşanmak).

تُشَنْدِى töşendi: " اَلْ اُوزِنْكا تُشَكْ تُشَنْدِى ol özinge töşek tö-
şendi = o, kendisine döşek döşedi",
(تُشَنْماكْ - تُشانُرْ töşenür - töşenmek).

تَفِنْدِى tewindi: " اَرْ اِلِكِنْ اُفِنْدِى تَفِنْدِى er eligin uwundı te-
windi = adam, işten tasalandı, utandı-
ğı ve sıkıldığı için elini oğuşturdu",
(تَفِنْماكْ - تَفِنُورْ tewinür - tewinmek).

تَقِنْدِى tokındı: " اَرْ تامْقا تَقِنْدِى er tamka tokındı = a-
dam duvara çarptı", " اَرْ تَقِنْدِى er tokın-
dı = adam döğüldü". Oğuzca " قِلِچْ تَقِنْدِى
kılıç tokındı = kılıç döğüldü". (تَقِنُورْ-
تَقِنْماقْ tokınur - tokınmak) [+].

تُقُنْدِى tokundı: " تَقُمْ تُقُنْدِى tokum tokundı = o, kendi-
si için hayvan kesti", (تُقُنْماقْ - تُقُنُورْ
tokunur - tokunmak).

تِقِنْدِى tıkındı: " اَرْ يُونْكْ تَغارْقا تِقِنْدِى er yüng tagarka tıkın-
dı = adam, dağarcığa, çuvala yünü te-
perek tıktı", " اَشْ تِقِنْدِى aş tıkındı =
yemek tıkındı". Bu söz, birine kızıl-
dığı zaman söylenir; (تِقِنْماقْ - تِقِنُورْ
tıkınur - tıkınmak).

تَلِنْدِى telindi: " تامْ تَلِنْدِى tam telindi = duvar delin-
di", (تَلِنْماكْ - تَلِنُرْ telinür - telin-

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoksa da biz koy-
duk. B. A.

mek). Şu parçada dahi gelmiştir :

كُجَنْدِي بِلَاكِم
يَغُودِي تِلَاكِم
تَلِنْدِي بِلِكِم
تَكْرُب اَنْكَر جَرْتِلُور

Küçendi bilegim
Yagudı tilegim
Telindi biligim
Tegrüp angar çertilür

"Bileğim ağırlaştı, dileğim yaklaştı, bilgim genişledi, ona yaklaşarak yok olur".

(Bileğim bana yük oldu, ağırlaştı, yoruldu; bilgi üzerine çok şeyler yazdığım için,ona zulmolundu; şimdi dileğim yaklaştı, göğsümde bilgi kaynakları açıldı; zaman beni oraya yaklaştırdığında ömrüm de bitiyor) [+].

[+] Bu parçanın arapçaya olan çevriminde yazma nüshada ibare يَقُولُ ثَقُلَ عَلَيَّ مِعْصَمِي وَ تَظَلَّمَ عَلَيْهِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَتَبْتُ مِنَ الْحِكَمِ şeklinde olduğu halde Bay Kilisli bunu basma nüshada... يَقُولُ ثَقُلَ عَلَيَّ مِعْصَمِي وَ تَظَلَّمَ عَلَيْهِ imlâsında yazarak sonra da, تَظَلَّمَ diye bir düzeltme yapmış ise de bizce bu kelime فَظَلِمَ olsa gerektir. Nitekim مِعْصَمِي kelimesiyle bu kelime arasında bulunan عطف واوی nın sonradan konduğu anlaşılmaktadır. معصمى kelimesinin son harfi olan ى nin üzerine ufak bir و harfi konmuştur. Şu halde kelime فَظَلِمَ imlâsında yazılmak lâzımken nasılsa نظلم şeklinde yazılmış, sonradan düzeltme yapıldığı zaman iyice anlaşılamadığı için bu kelimeden evvel bir و harfi konmuş olmalıdır. Halbuki, bunun yeri yoktur. Biz, manayı kendi anladığımıza göre verdik. B. A.

تِلِنْدِي tilindi: " تَرِي تِلِنْدِي teri tilindi = deri dilindi", (deri, uzunlamasına, kayış gibi yarıldı), (تِلِنُور - تِلِنْمَاك tilinür - tilinmek).

تَمَنْدِي tamındı: " اُلْ اُوزِنْكَا يَاغْ تَمَنْدِي ol özinge yağ tamındı = o, kendisi için yalnız başına sütten yağ çıkardı", (o, kendisi için, başlı başına yağ taktir etti), (تَمَنُور - تَمَنْمَاق tamınur - tamınmak).

چَپِنْدِي çapındı: " اَرْ اَتِنْ چَپِنْدِي er atın çapındı = adam atını kamçıladı", " اَرْ سُوْدَا چَپْدِي er suwda çapdı = adam suda yüzdü". Bu anlamda " چَپِنْدِي çapındı" dahi denir; (چَپِنُور - چَپِنْمَاق çapınur - çapınmak).

چَقِنْدِي çakındı: " اَرْ اُوزِنْكَا چَقْمَاق چَقِنْدِي er özinge çakmak çakındı = adam kendisi için çakmak çaktı", (adam, kendini çakmak çakar gösterdi), (چَقِنُور - چَقِنْمَاق çakınur - çakınmak).

چَكِنْدِي çekindi: " اَرْ بِتِكْ كَا چَكِكْ چَكِنْدِي er bitikge çekik çekindi = adam, kitaba nokta koymayı üzerine aldı", (چَكِنُور - چَكِنْمَاك çekinür - çekinmek).

چَكِنْدِي çekindi: " اُلْ يُوكُن چَكِنْدِي ol yükün çekindi = o, bohça bağlamayı kendi üzerine aldı ve yalnızca bağladı", (چَكِنُور - چَكِنْمَاك çekinür - çekinmek).

چَلِنْدِي çalındı: " اَتْ چَلِنْدِي at çalındı = yemin kötü-

lüğünden at arıkladı", "سوزبك قلاققكاجلنغى söz Beg kulakınga çalındı = söz Beyin kulağına çalındı". Başkası da böyledir. Oğuzca. "ار اوزن يركاجلندى er özin yerge çalındı = adam kendini yere çaldı , yahut çalar göründü", (جلنوُر - جلنماق çalınur-çalınmak).

چلندى çılandı: "نانك چلندى çılandı neñ = nesne yaşlıktan çilendi", aslı "چلندى çılandı" dır, (جيلنوُر - جيلنماق çılanur - çılanmak). " آت چلندى at çılandı = at terledi".

سپندى sapındı: "اشلار يكا سپندى ıglar yigne sapındı = kadın iğneye iplik saplamayı üzerine aldı". Hakikatte yapmadığı halde, kadın, iğneye iplik geçirir gibi göründü. (سپنوُر - سپنماق sapınur - sapınmak).

ستندى satındı: "ار آتن ستندى er atın satındı = adam, atını satar göründü", (ستنوُر - ستنماق satınur - satınmak).

سچندى saçındı: "ار اوزنكا سوق سچندى er özinge suw saçındı = adam, su saçmayı kendine iş edindi", (سچنوُر - سچنماق saçınur - saçınmak).

سچندى süçündi: "ار سوزكا سچندى er sözge süçündi = adam, sözün tadını aldı", (adam, sözün tadını buldu, söze başladı, işine bakmadı) (سچنوُر - سچنماك süçinür - süçinmek). Şu savda da gelmiştir: "سوزكا سچنسا الك ترير sözge süçünse bulun barır = lâfa da-

lan tutsak olur", (sözün tadına dalan bir kimse esir olur). Bunun bir hikâyesi vardır [+]. Bu sav, söze dalıp işini bırakan kimse için söylenir.

سرندى sarındı: "ار سولقن سرندى er suwlıkın sarındı = adam, sarığını sarındı", "اوراغت بورنچك سرندى uragut bürünçük sarındı = kadın, başörtüsünü örtündü", (سرنوُر - سرنماق sarınur - sarınmak). Bir adam herhangi bir şeyi örtünür veya sarınırsa yine böyle denir.

سرندى sarındı: "ار ایشقا سرندى er ışka sarındı = adam işe sarıldı", (adam, kendisini istediği, dilediği işi bulan kimselerden kıldı) [++]. (سرنوُر - سرنماق sarınur - sarınmak).

سرندى süründi: "كيشى اوز يينن سرندى kişi öz yinin süründi = adam kendi vücudunu kaşıdı", (سرنوُر - سرنماك sürünür - sürünmek). Sert bir şey döğülüp ezildiği zaman da böyle denir.

سزندى süzündi: "ار اوزنكا سوق سزندى er özinge suw süzün-

[+] Hikâyenin ne olduğu söylenmemiştir. B. A.

[++] Önceden yazma nüshada ار ایشقا سرندى sözünün arapça tercümesi اى صيّر الرجل نفسه فى جملة من وجد العمل الذى اراده وطلبه şeklinde iken صيّر kelimesinin altındaki noktanın birisi kazınarak صبّر şekline konulmuş. Bay Kilisli Rifat dahi bu son şekli kabul ederek o yolda bastırmıştır. Bize kalırsa bu kelime صيّر olacaktır. Çünkü صبّر kelimesi buraya gelmez. Bu anlamın صبّر ile hiç bir ilişiği yoktur. Bugün bile "adam işe sarıldı" deriz. Brockelmann bu kelimeyi "sermek" fiiliyle karşılaştırmak istemişse de bu fiilin kökü "sarmak" tır, "sermek" değildir. B. A.

di = adam, kendine su süzünür görün-
dü", (سُزْنُورْ - سُزْنْمَاكْ süzünür - süzün-
mek).

سِيزْنْدِى sezindi: "اُلْ اَنْكَارْ سِيزِكْ سِيزِنْدِى" ol angar sezik se-
zindi = o, onu sezdi", (o, onu bir se-
zişle sezdi). (سِيزْ نُورْ - سِيزِنْمَاكْ sezinür -
sezinmek).

سَسِنْدِى sesindi: "اَرْ قُلِنْ اُرْغَالِى سَسِنْدِى" er kulın urgalı se-
sindi = adam, kölesini döğmeğe hazır-
landı, döğmek diledi". At, bağından çö-
zülmek üzere olursa yine böyle denir;
(سَسِنُورْ - سَسِنْمَاكْ sesinür - sesinmek).

سُسُنْدِى süsündi: "اَرْ بَاشِنْ تَامْقَا سُسُنْدِى" er başın tamka süsün-
di = adam, başını duvara vurur görün-
dü". Başkası da böyledir; (سُسُنُورْ - سُسُنْمَاكْ
süsünür - süsünmek).

سَغِنْدِى sagındı: "اَرْ قُوينْ سَغِنْدِى" er koyun sagındı = a-
dam, koyunu sağar göründü", (سَغِنُورْ -
سَغِنْمَاقْ sagınur - sagınmak).

سُغُنْدِى sogundı: "اَرْ سُغُنْدِى" er sogundı = adam üşüdü";
"اَرْ سُغُنْدِى" er sogundı = adam sidikten ve
buna benzer şeylerden temizlendi",
(سُغُنُورْ - سُغُنْمَاقْ sogunur - sogunmak).

سِغِنْدِى sıgındı: "كِيكْ تُرَغْقَا سِغِنْدِى" keyik turagka sıgın-
dı = geyik sığıncağa sığındı". Başka
bir yere sığınan her şey için de böy-
le denir. "مَنْ تَنْكْرِيكَا سِغِنُورْ مَنْ" men Teng-
rige sıgınur men = ben Tanrıya sığı-
nırım", (سِغِنُورْ - سِغِنْمَاقْ sıgınur - sı-

gınmak).

سَفْنْدِى sewündi: "اَرْ سَفْنْدِى" er sewündi = adam sevindi",
(سَفْنُورْ - سَفْنْمَاكْ sewünür - sewünmek).

Şu beyitte dahi gelmiştir:

سَفْنْمَكِيلْ يُنْدْ اُكُرْ اَذْغِرْ اَنِنْ
اَلْتُنْ كُمُشْ بُلْنَبَنْ اَغِى تَفَارْ

Sewünmegil yund ögür adhgır anın
Altun kümüş bulnaban agı tawar
"At, aygır ile altun, gümüş, ipek ku-
maşla sevinme".

(At, aygır, tay, kısrak, altın, gümüş,
ipek kumaş bulmakla sevinme. Bunlardan
kendin için hayırlı iş edin).

سَغِنْدِى sagındı: "اُلْ مَنْكَا اَذْكُو سَغِنْدِى" ol manga edhgü sagın-
dı = o, beni iyi sandı", (benim için i-
yi zan besledi ve onu içerisinde gizle-
di). Sözle yardım ederse yine böyle de-
nir; (سَغِنُورْ - سَغِنْمَاقْ sagınur - sagın-
mak).

سَقِنْدِى sakındı: " اُلْ مَنْدِنْ سَقِنْدِى" ol mendin [+] sakındı =
o, benden sakındı". (Burada ق harfi
bundan evvelki kelimedekinden daha sert-
tir), (سَقِنُورْ - سَقِنْمَاقْ sakınur - sakın-
mak).

سُقُنْدِى sukındı: " اُرَاغُتْ بَاشِنْ سُقُنْدِى" uragut başın sukın-
dı = kadın başını yıkadı". Bu, Uç di-

[+] Yazma nüshada " اُلْ مِنْدِنْ ol mindin" şeklindedir. B. A.

lincedir. (سُقنُورْ - سُقنْماقْ sukınur - sukınmak).

سُكُنْدِى sökündi: "اَرْ بَكْكَا سُكُنْدِى er Begge söküldi = adam, Beyin önünde diz çöktü"," اَلْ تُونِنْ سُكُنْدِى ol tonın söküldi = o, elbisesini söker göründü", (سُكُنُورْ - سُكُنْماكْ sökünür - sökünmek).

سَلِنْدِى salındı: " يِنْجُو قُلاقْتِنْ سَلِنْدِى yinçü kulaktın salındı = inci kulaktan sarktı". Her sarkan şey için de böyle denir; (سَلِنُورْ - سَلِنْماقْ salınur - salınmak).

قَبِنْدِى kapındı: " اَرْ تَوارْ قَبِنْدِى er tawar kapındı = adam, mal yağma eder göründü", (قَبِنُورْ - قَبِنْماقْ kapınur - kapınmak). " اُغْلانْ يَلْ قَبِنْدِى oglan yėl kapındı = çocuğa yel dokundu".

قَتِنْدِى katındı: " اَلْ تَلْقانْقا ياغْ قَتِنْدِى ol talkanka yağ katındı = o, kavuta yağ katar göründü", (قَتِنُورْ - قَتِنْماقْ katınur - katınmak).

قَتَنْدِى kutandı: " نانْكْ قَتَنْدِى [+] kutandı neñ = nesne kuvvetli oldu, ulu nasipli oldu", (قاتَنُورْ - قَتَنْماقْ kutanur - kutanmak).

قَچِنْدِى kaçındı: " اَلْ مَنْدِنْ قَچِنْدِى ol mendin [++] kaçındı =

[+] Yukarıda geçen her üç kelimenin basma nüshada harekeleri yoktur. Yazma nüshada yalnız ilk kelimenin baş harfi olan ق ın üzerinde bir üstün harekesi vardır. Her üç kelimenin ikinci harflerinde nokta ve hareke yoktur. Bu kelimelerin " قُتَنْدِى kutandı", " قُتانُرْ kutanur", " قُتَنْماقْ kutanmak" olacağında şüphe yoktur. Çünkü Dv.II,97,2 de bu anlamda- قُتْلَدِى , قُتْلُغْ , قُتالُرْ sözleri vardır. ل harfinin ن a çevrildiği her zaman görülmektedir. Brockelmann bu kelimeyi " قَتَنْدِى katındı" şeklinde okumuşsa da yanılmıştır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelime "mindin" şeklinde geçmektedir. B.A.

o, benden kaçar göründü", (قَچِنُرْ - قَچِنْماقْ kaçınur - kaçınmak).

قُرِنْدِى korundı: " اَلْ تَوارِنْكا قُرِنْدِى ol tawarınğa korundı = o, malını esirgedi", (قُرِنُورْ - قُرِنْماقْ korınur - korınmak).

قُرِنْدِى kurundı: " اَرْ قُرِنْدِى er kurundı = adam kurundu, yıkandıktan sonra kurundu", (قُرِنُورْ - قُرِنْماقْ kurınur - kurınmak).

قِرِنْدِى kırındı: " اَلْ نانْكْنِى قِرِنْدِى ol nengni kırındı = o, bir şeyin kabuğunu soyar, kazır göründü", (قِرِنُورْ - قِرِنْماقْ kırınur - kırınmak).

قَزِنْدِى kazındı: " اَلْ اُوزِنْكا قُدُغْ قَزِنْدِى ol özinge kudhuğ kazındı = o, kendisi için kuyu kazmayı iş edindi". Kazar görünürse yine böyle denir; (قَزِنُورْ - قَزِنْماقْ kazınur - kazınmak).

قُزَنْدِى kozandı: " اُراغُتْ بَزَنْدِى قُزَنْدِى uragut bezendi, kozandı = kadın bezendi, süslendi", (قُزانُورْ - قُزَنْماقْ kozanur - kozanmak).

قِسِنْدِى kısındı: " اَرْ تَوارِنْ قِسِنْدِى er tawarın kısındı = adam, malını kıstı, cimrilik etti". Sidiği tutularak işeyemiyen kimse için de böyle denir; (قِسِنُورْ - قِسِنْماقْ kısınur - kısınmak).

قَشَنْدِى kaşandı: " اَتْ قَشَنْدِى at kaşandı = at ve başka hayvan kaşandı, işedi". Lâkin bu, yalnız ata özgerdir. (قَشَنُورْ - قَشَنْماقْ kaşanur - kaşanmak).

قُلُنْدِى kolundı: " اَرْ نَانِكْ قُلُنْدِى er neng kolundı = adam bir şey istedi", (قُلُنُورْ - قُلُنْمَاقْ kolunur--kolunmak).

قِلِنْدِى kılındı: " اَرْ تَكْمَا قِلِنْج قِلِنْدِى er tegme kılınç kılındı = adam, her cins iş işledi". Birisi haddini geçmek istediği zaman " اُكُوشْ قِلِنْمَا öküş kılınma" denir ki, "haddini tecavüz etme, aşırı gitme" demektir. (قِلِنُورْ - قِلِنْمَاقْ kılınur - kılınmak).

كَچُنْدِى keçündi: " اَرْ سُوفْ كَچُنْدِى er suw keçündi = adam kendini suyu geçer gibi gösterdi", (كَچُنُورْ - كَچُنْمَاكْ keçünür - keçünmek).

كُچَنْدِى küçendi: " اَتْ كُچَنْدِى at küçendi = atın, ağır yük taşımaktan gücü, kuvveti kalmadı"; " اُلْ اَنِكْ تَوَارِنْ كُچَنْدِى ol anıng tawarın küçendi = o, onun malına zulmetti". Birinci fiil lâzım, bu müteaddidir. (كُچَانُورْ - كُچَنْمَاكْ küçenür - küçenmek).

كِچِنْدِى kiçindi: " اُرَاغُتْ كِچِنْدِى uragut kiçindi = kadın orospu oldu, giçişti". Bundan alınarak " كِچِنْمَا kiçinme" denir ki "kaşınma, giçişme" demektir. Aslı " اَتْ كِچِنْدِى et kiçindi" sözünden alınmıştır, "vücut kaşındı, giçişti" demektir. (كِچِنُورْ - كِچِنْمَاكْ kiçinür - kiçinmek).

كِرِنْدِى kirindi: " اَرْ سُفْدَا كِرِنْدِى er suwda kirindi = adam suya girindi, yıkandı", " اَرْ اَفْكَا كِرِنْدِى er ewge kirindi = adam, kendisini eve girer gibi gösterdi", (كِرِنُورْ - كِرِنْمَاكْ kirinür - kirinmek).

كُرُنْدِى köründi: " اُلْ بَكْكَا كُرُنْدِى ol Begge köründi = o, Beye kavuştu, o, Beyi gördü", " تَاغْ كُرُنْدِى tag köründi = dağ göründü". Başkası da böyledir. Uzaktan karaltı halinde belиren her şeye de böyle denir; (كُرُنُورْ - كُرُنْمَاكْ körünür - körünmek).

كُزْنْدِى közündi: " كُزْنْدِى نَانْكْ közündi neng = nesne görüldü". Arguca. Burada bir kural var-dır; kural şudur: Bu kelime "göz" anlamına olan " كُوزْ köz"den alınmıştır. Yalnız, Argular bu fiilin emri hazırında mâziye uymıyarak " كُرْ kör" derler, "gör" demektir; bu kelime ر ile, mâzisi ز iledir. (كُزُورْ - كُزْنْمَاكْ közünür - közünmek).

كَسِنْدِى kesindi: " اُلْ اُوزِنْكَا اَتْ كَسِنْدِى ol özinge et kesindi = o, kendisi için et kesindi". Başkası da böyledir; (كَسِنُورْ - كَسِنْمَاكْ kesinür - kesinmek).

كُشُنْدِى köşündi: " اَرْ كُنْكَا كُشُنْدِى er künge köşündi = adam güneşten gölgeye çekildi, gölgelendi". Birinden gizlenen kimse için de böyle denir; (كُشُنُورْ - كُشُنْمَاكْ köşinür - köşinmek).

كُفَنْدِى küwendi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا كُفَنْدِى ol mening birle küwendi = o, benimle öğündü", (كُفَنُورْ - كُفَنْمَاكْ küwenür - küwenmek).

کُلَنْدِی külündi: " اَرْ اَلِکِی اَذاقِی کُلَنْدِی er eligi adhakı külündi = adamın çalışmaktan,yürürken çok sallanmaktan, sanki ağırlıktan bağlanmış gibi eli ayağı yoruldu",(کُلُنُورْ - کُلُنْماکْ külünür - külünmek).

کُمُنْدِی kömündi: " اَرْ تَفارِنْ کُمُنْدِی er tawarın kömündi = adam, malını gömer göründü", (کُمُنُرْ - کُمُنْماکْ kömünür - kömünmek).

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Failin, başkasından yardım olmaksızın başlı başına bir işi işlemesi anlamınadır. Bu çeşidin aslı, iki harfli fiillerden olmaktır:" اَلْ اَفْکا بَرِنْدِی ol ewge barındı = o, eve gerçekten gitmediği halde gider göründü", " اَلْ اَشْ تَتِنْدِی ol aş tatındı = o, hakikatte tatmadığı halde aşı tatar gibi göründü". Bu çeşit, arapçadaki تَفاعُلْ babı yerindedir: تَصامَّ الرَّجُلُ denir ki "adam, sağır olmadığı halde sağır göründü" demektir. Akıllı olmadığı halde akıllı görünen kimseye تَعاقَلَ denildiği gibi [+].

İkincisi:Failin bir işi, başkalarının yardımına kalmadan, tek başına yapmasıdır:" اَرْ اَلِنْ اَلِنْدِی er alımın alındı = adam alacağını kendi başına aldı", " اَلْ تَرِغْ تَرِنْدِی ol tarıg tarındı = o, kendisi için, kendi başına tohum ekti" gibi. Bu anlamda olduğu zaman cümlede " اُوزْ öz" kelimesi gelir. " اُوزِنْکا özinge = kendisine", " اُوزِی özi = kendisi" demektir. اُوزِنْکا kelimesindeki کْ arapçada "için" anlamına olan لْ yerindedir. Fiil hakikaten yapılmayıp ta yapılır gibi göründüğü zaman "öz" kelimesi söylenmez. Bu ikisi arasındaki fark şudur : İşler, bütün insanlar arasında ortaktır. Onlardan biri bir işi başkasının yardımı olmaksızın, kendi kendine işlemeğe girişirse "öz" kelimesi söylenmedikçe sıfat noksan olur; "öz" kelimesi söylendiği zaman tamamlaşır. Bu şekilde iş, işliyene bağlı olur, ortaklıktan çıkar. Ulu Tanrının فَاقْتُلُوا اَنْفُسَکُمْ sözü de böyledir. Çünkü " قتل = öldürmek" işi bütün halk arasında ortaktır. اَنْفُسَکُمْ denmekle halk arasında onlar tahsis edilmiş oluyor. نفس kelimesi zikredilmedikçe sıfat nakıs olacak idi. Amma, fiil,"gösteriş" manasına olursa lâzım olur; fiilde ortaklık olmaz. "Öz" kelimesi zikredil-

[+] Bu birinci kısmın başlığı, misallerine uymamaktadır. Başlığın tercümesini verdik. Arapçası şudur : اَحَدُها اَنْ یَکُونَ لِلْاِسْتِبْدادِ الفاعِلِ بِفِعْلِهِ مِنْ غَیْرِ اِسْتِعانَةٍ بِغَیْرِهِ .Yukarıda bu başlığı verdikten sonra Kaşgarlının"bu çeşit arapçadaki تَفاعُل babı yerindedir" demesi uymıyor. Bize kalırsa yukarıda arapçasını verdiğimiz ve tercümesini yaptığımız kısım yanlıştır. Doğrusu "failin,hakikatte bir fiili, işlemediği halde, işler gibi görünmesidir" şeklinde olmalıdır. B. A.

mese de lâzım fiil ona delâlet eder. Böylece mana tamam olur. Ulu Tanrının كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى sözü gibidir. أَنْ رَأَى نَفْسَهُ اسْتَغْنَى denilmemiştir. Bu, Türkçe " إِيشْقَا بَقِنْ ışka bakın" sözü gibidir ki, "işine bak, işin sonuna bak !" anlamınadır. " قُرِنْ kurın"[+] sözü de böyledir, "kurun, kurulan" demektir. " سُقْقَا كِرِنْ suwka kirin" cümlesi de bu kabildendir, "suya gir" demektir.

Üçüncüsü: ل bölümiyle ن bölümünün birleşmesi ve ن un ل dan çevrilmiş olmasıdır: " بِتِكْ بِتِلْدِي bitik bitildi" denildiği gibi " بِتِكْ بِتِنْدِي bitik bitindi" de denir, ikisi de bir anlamda dır, "kitap yazıldı" demektir. ن , burada meçhul fiilin belgesi olmuştur. Nitekim bu, arapçada dahi olmaktadır : كَلَّ الدَّلْوُ وَكَنَّهُ ve رَجُلٌ شَثْنُ الْأَصَابِعِ وَشَثْلُهَا sözleri gibi.

Dördüncüsü: Başlı başına bir kelime olup yukarıdaki manalardan hiç bir şey bildirmiyerek ن gelmeden evvelki hali ne ise o manayı veren şekildir: " تَنْكْرِيكَا تَبِنْدِي Tenğrige tapındı", " تَنْكْرِيكَا سِغِنْدِمْ Tenğrige sığındım" gibi ki,

[+] Basma nüshada unutulmuş olan şu قُرِنْ أَيْ تَجَفَّفْ ibaresi yazma nüshada vardır. Biz yazma nüshaya göre tercüme ettik. B. A.

"Allaha taptı", "Tanrıya sığındım" demektir. Bu manalar, harfi illetli ve gunneli kelimelerden başka mücerret ve ziyadeli kelimelerde dahi böyledir.

Kural: Üç harfli kelimelerden yapılan [+] muzariler iki kısma ayrılır:

1 - Ortası sâkin olandır: "o, elbise giydirdi" anlamına olan " اُلْ تُونْ كَذْرْدِي ol ton kedhürdi" sözündeki كَذْرْدِي kelimesinin muzarii bulunan " كَذْرُرْ kedhrür" kelimesi gibi. ذ harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir. " تَنْكْرِيكَا تَبِنْدِي Tenğrige tapındı" cümlesindeki تَبِنْدِي sözünden alınan " تَبْنُورْ tapnur" kelimesi de böyledir. ب harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir [++].

2 - Mâzide ve muzaride ortası harekeli olmaktır: "At kulağını dikti" anlamına olan " اَتْ قُلَاقْ تُقْرْدِي at kulak

[+] Arapçasında الْأَفْعَالُ الْمُسْتَقْبَلَةُ مِنَ الثُّلَاثِيِّ يَنْقَسِمُ denilmiş ise de verilen örneklerden anlaşıldığına göre مُسْتَقْبَلَة kelimesinin anlamı istikbal şekli olmayıp hal ve istikbale ihtimali bulunan muzari sıygasıdır; çünkü arapçada başlı başına bir istikbal sıygası yoktur. B. A.

[++] Yazma nüshada اُلْ تُونْ كَذُرْدِي أَيْ أَنَّهُ أَلْبَسَ الثَّوْبَ كَذُرُرْ يُلْبِسُهُ ve تَنْكْرِيكَا تَبِنْدِي أَيْ عَبَدَ اللهَ تَعَالَى تَبِنُورْ denilerek muzari sıygalarının ortaları harekeli yazılmış ise de yanlıştır. Bu kısmın gereği " كَذْرُرْ kedhrür" ve " تَبْنُورْ tapnur" olacaktır. B.A.

tuwurdı" sözündeki تفردى fiilinin muzarii olan " تفرار tuwurar" gibi. Yumşak ڤ bu kelimenin mâzisinde ve muzariinde harekelidir [+]. Ve yine "Allah beni korudu" anlamına gelen "تنكرى منى كذزدى Teñgri meni ködhezdi" cümlesindeki كذزدى fiilinin muzarii gibi[++]; ذ harfi mâzide ve muzaride üstündür.

Bu yolda asıl olan, isimden yapılan her fiilin muzariinde kelimenin ortası harekeli olmaktır." تشك تشلدى töşek töşeldi", "توكز تكلدى tügün tügüldi", "تزغ سقلدى tarığ suwaldı" cümlelerindeki mâzilerin muzari sıygaları gibi ki -sıra ile- manaları "döşek döşendi", "düğüm düğüldü", "ekin sulandı" dır [+++].

[+] Buradaki arapça ibare تفرار - فالفاء الركيكة منها محركة في الماضي والواجب şeklinde ise de yanlıştır. Örneklerden ve sözün gelişinden anlaşıldığına göre والواجب sözü والغابر olacaktır. Biz doğru şeklini göz önüne alarak tercüme ettik. Basma nüshada تفرار şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada تفرار şeklindedir.Her iki şekil de yanlıştır. Doğrusu " تفرار tuwırar"dır.Nitekim Dv.II,61,7 de تفرار şeklinde geçmektedir.B.A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كذزدى fiilinin muzarii gösterilmemiş; nasılsa unutulmuş. Halbuki bu parça muzari sıygasının şekillerini göstermek üzere yürümektedir. "كذزدى ködhezdi" fiilinin muzarii " كذزر ködhezür" dür. Bk. Dv. II, 71, 9. Biz haşiyede bu sıygayı göstermeyi yerinde bulduk. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تشلدى - تكلدى - سقلدى fiillerinin muzarileri gösterilmemiş, unutulmuş olacaktır. Bu bahsin muzari bahsi olduğu meydandadır. Buradaki eksiklik pek açık olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki üç fiilin muzarileri şunlardır: " تشلر töşelür", " تكلر tügülür", " سقلر suwalur". B. A.

Aslında fiil olan kelimelerden gelen mızari sıygasında ortası çok kere sâkin olur: "سوت سغلدى süt sagıldı", "كون سقلدى kün sawuldı" cümlelerindeki fiillerin muzarileri olan "سغلر saglur" ve " سقلر sawlur" kelimeleri gibi [+].

Bu ayrımın bölümleri,başka bölümlerde bulunmıyan bir takım manaları kucaklamıştır. ر ayrımında üç yol vardır :

1.- İsimden yapılan fiillerdir: "Elbise kızardı" demek olan "تون قزردى ton kızardı" cümlesindeki قزردى fiili gibi; aslı "قزل اردى kızıl erdi"dir,"kızıl oldu" anlamınadır. Burada ل ve همزه atılarak kelime köklü bir fiil olmuştur. "Elbise karardı" anlamına olan "تون قرردى ton karardı" cümlesindeki قرردى fiili de böyledir; aslı "قرا اردى kara erdi"dir, "kara oldu" demektir. Bu da قرا sözünden alınmıştır.

2.- İki harfli bulunan lâzım

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "سغلدى sagıldı" ve " سغلر saglur" şeklinde geçen bu iki kelimenin ilk harflerindeki hareke yanlış olacaktır; doğrusu "سغلدى soguldı" ve "سغلر soglur" olmalıdır. Çünkü arapçasından anlaşılan budur. Metinde ibare أي قد نكز اللبن şeklindedir.Bk. Dv. II, 99,9. Brockelmann "sogurmak" kelimesini kaynak göstermeksizin "sugurmak" şeklinde almışsa da doğru yapmamıştır. Çünkü kelimenin aslı "sogurmak" kökünden gelmektedir.B.A.

fiillerdir ki, ر harfi bu fiilleri müteaddi yapmıştır: "Adam su geçti" demek olan "أرْسُوْ كَچْتِى er suw keçti" cümlesindeki كَچْتِى fiilinden alınan " كَچُرْدِى keçürdi" sözü gibi," أنِي سُوْدَنْ كَچُرْدِى anı suwdan keçürdi" denir ki "onu sudan geçirdi" demektir.

"Adam kaçtı" demek olan " أرْقَچْتِى er kaçtı" cümlesindeki قَچْتِى sözünden alınan "قَچُرْدِى kaçurdı" fiili gibi.

3.- Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip fiilin kendi öz anlamına gelmesidir: "Onun boynunu burdurdu" demek olan " آنِكْ بُيْنِنْ قَدْرْدِى anıng boynın kadhırdı" ve "kabı boşalttı" anlamına gelen " قَابْ قُرْدِى kap koturdı" gibi.

ز harfi iki yolda gelir:

1.- Fiili,müteaddi yapmak için getirilir: "Adam su damlattı ve damzırdı" anlamına olan " أرْسُوْ تَمُزْدِى er suw tamuzdı" gibi. Bu, kuraldan dıştır.

2.- Başka anlam beklenmiyerek kelimenin kendi öz manasına gelmesidir: "Bilmece sordu, söyledi" anlamına gelen " تَبُزْغُقْ تَبِزْدِى tabuzguk tabızdı" sözü gibi.

ش bölümünün kuralı yukarıda geçti.

ق ve ك bölümü iki yolda ge-

lir:

1 - İki harfli fiile gelerek,işliyenin işe dileği olmaksızın alt olması, o işin tesiri altında kalması anlamını verdirir [+]. "Adam duşmana basıldı, duşman eline geçti" anlamına olan " أرْيَغِيقَا بَسِقْتِى er yagıka basıktı", "adam susadı" anlamına gelen "أرْاُسُقْتِى er usuktı" gibi. Bu fiillerin asılları "بَسْدِى basdı" ve " اُسْدِى usdı"dır [++].

ك harfine örnek: "Elbise kirlendi" anlamına olan " تُوْنْ كِرِكْتِى ton kiriktı" ve "arkadaşlarından geri kalacak derecede adam zayıfladı" anlamına gelen " أرْكُنِكْتِى er könikti" gibi.

Bu bölümde başka bir yol daha vardır; o da,kelime öz manasına gelip başka anlamlara gelmemesidir: "Adam evini özledi" anlamına olan "أرْاُفْكَا اَشُقْتِى er ewge aşuktı" ve "adamın şekli, sureti, kalıbı,kıyafeti perişan oldu" anla-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ibare, şöyledir : ,, فَيَدْخُلُ فِيهِ الْكَافُ وَيَكُونُ الْمَعْنَى أَنَّ الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهِ الْفِعْلُ صَارَ مَغْلُوبًا عَلَيْهِ مِنْ اِخْتِيَارِهِ نَحْوَ قَوْلِهِمْ Burada bir yanlışlık vardır. مِنْ اِخْتِيَارِهِ parçası مِنْ غَيْرِ اِخْتِيَارِهِ olacaktır; çünkü aşağıda verilen örnekler ancak bu şekilde buraya misal olabilir; başka türlü olamaz. "Basılmak" ve "susamak" failin elinde olmıyan şeylerdir. Fail,bu gibi şeylerin istemiyerek tesiri altında kalır. B.A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda ," بُسْدِى busdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu " بَسْدِى basdı"dır. B. A.

mına gelen " اَرْاِيشِى جُلُكْتِى er işi çülükti" gibi [+].

ل ve ن harfleri hakkındaki kural geçti.

Bu bölümden mastar فَعَّالْ vezni üzere gelir; Ortası harekeli olarak " قَچُرْمَاقْ kaçurmak", " كُتُرْمَاكْ kötürmek" gibi. Bu çeşit mastarlar doğru ve asıl mastarlardır.

İzafet yoliyle olan mastarlar ortası sâkin olarak فَعْلِى yapısı üzerine gelir: " اَنِكْ يُكْ كُتْرُكِى كُرْ anınğ yük kötrügi kör" ve " اَنِكْ سُوقْ كَچْرُكِى كُرْ anınğ suw keçrügi kör" gibi ki, "onun yük götürmesini gör", "onun sudan geçirmesini gör" anlamlarınadır.

غ ve ڭ in yerini yukarıda bildirmiştik.

Bu ayrımdan emir üç harf üzeri-

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu Türkçe örnek yazma nüshada ازايشوجلكتى şeklindedir. Biz burada bir yanlışlık olduğunu seziyoruz. "İş" ve "ış" kelimelerinden hiç birisi "heyet" manasına gelmemektedir. Şu halde bu kelime يِنِى olsa gerektir. Biz " يِن yin" kelimesinin "cisim, vücut" manasına geldiğini biliyoruz. Genişleme yoliyle "suret, kılık" anlamlarına kadar gitmiş olabilir. Elimizde kuvvetli bir dayangaç yoksa da sözün gelişi bize hak verdirmektedir. Bundan başka اِيشْ kelimesinin yazma nüshadaki şekli de bizim güdeğimize (davamıza) tanıktır; çünkü bu kelimenin yazma nüshadaki yazılışında ش harfinden sonra bir diş vardır. Her ne kadar bu dişin üstünde ve altında bir nokta yoksa da burada açıktan açığa noktası unutulmuş bir harf görülüp durmaktadır. Şu halde اَرْاِيشِى parçasındaki ا harfi fazla, ش nın üstündeki noktalar dahi yanlış konmuştur. Doğrusu " اَرْيِنِى جُلُكْتِى er yini çülükti" olacaktır. B. A.

ne gelir [+]. Onun için buna "üçlü" dedik: " تَنْكْرِيكَا تَپِنْ Tenğrige tapın", " تَنْكْرِيكَا يُكُنْ Tenğrige yükün" sözlerindeki "tapın" ve "yükün" kelimeleri gibi ki, "Allaha tapın", "Allaha secde et" demektir. "Sabret" anlamına gelen " سَرِنْ serin" kelimesi de böyledir. Emri hazırın müfredinde kural olarak, yukarıda söylendiği üzere istersen " تَپْنْغِلْ tapıngıl", " يُكُنْكِلْ yüküngil", " سَرِنْكِلْ seringil" dahi dersin.

Nehide de, nefide söylenmiş olduğu üzere- م ve ا getirilir: " سَقِنْمَا sakınma", " سَقِنْمَا sewinme" sözlerinde olduğu gibi ki, "sakınma", "sevinme" demektir.

Birinci şahısta م ile " تَپِنْدِمْ tapındım", ikinci şahısta genizden gelen ڭ ile " تَپِنْدِڭْ tapındınğ", üçüncü şahısta ى ile " تَپِنْدِى tapındı" denir. Argu boyunun bir takım kelimelerinde ikinci şahsın ڭ harfi غ harfine çevrilerek " تَپِنْدُغْ tapındug" denir, "tapındın" demektir. Yine Arguların "sen onu kaçırdın" anlamına olan " سَنْ اَنِى قَچُرْدُغْ sen anı kaçurdug" sözleri de böyledir. Ku-

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi اَلْاَمْرُ مِنْ هٰذَا الْبَابِ عَلَى ثَلَاثَةِ اَوْجُهٍ şeklinde ise de yanlış olmalıdır. Sözün gelişinden bunun اَلْاَمْرُ مِنْ هٰذَا الْبَابِ عَلَى ثَلَاثَةِ اَحْرُفٍ olacağı anlaşılıyor. B. A.

ral bütün fiillerde birdir; değişmez. Genizden gelen ڭ asıldır, غ getirmek yakışıksızlıktır.

Bu ayrımdan ismi fail, öbür Türklerin dilinde " تَپُنغُچی tapınguçı", "یُکُنگُچی yüküngüci" şeklindedir. Oğuzların dilinde ismi fail "تَپُندَچی tapındaçı", "یُکُندَچی yükündeçi" şeklini alır.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası " تَپُنغان tapıngan", " یُکُنگان yükküngen" şeklindedir. Bu şekilde ق , ك , غ ve tok seslilerle buna benzer şeyler, yukarıda açıklatmış olduğum yoldadır.

Bir iş yapmasını dilemekle vasıflanan fail sıygası "تَپُغساق اَر tapuğsak er" gibi, "hizmet seven adam" demektir.

Bu çeşit sıfatlar üç harfli ve üç harfliden fazlasında az gelir ise de kural hepsinde bir yürür. İki harfli olanlarda kelimenin sonu atılarak bu sıfatı gösteren harfler getirilir. "تَپُندی tapındı" sözünden "تَپُغساق tapuğsak" gibi. Burada ن atıldı, kelime aslına döndü. Aslı "hizmet" manasına olan " تَپُغ tapuğ"dur.

Failin bir işi işlemesi hakkı olduğu ve buna azmettiği manasiyle va-

sıflanan fail şekli her üç hareke ile فَعْلَغْلَلْ ölçüsündedir; bu ölçünün iki ع harfi harekelidir ve ölçüdeki birinci ل ile üçüncü ل harfleri sakindir. "بَگْ یازُق کَچْرگُلُكْ اَرْدی Beg yazuk keçürgülük erdi" sözünde olduğu gibi ki, "Beyin suçtan geçmek hakkı idi" demektir. "اُلْ تَنْگْرِیگا تَپُنغُلُقْ اَرْدی ol Teñrige tapınguluk erdi" sözü de böyledir, "onun Tanrıya tapmak hakkı idi" demektir.

Bunun kuralı, ق lı ve ك li kelimeleri göz önüne alarak köke bu harfleri ziyade kılmaktır. Bu çeşit biraz da mastar manasını taşımaktadır. Failin işi işliyenlerden birisi olması suretiyle vasıflanan fail şekli " اُلْ تَنْگْرِیگا تَپْنغْلِی اَرْدی ol Teñrige tapnıglı erdi", "اُلْ مَنی سُوْدِنْ کَچْرُکْلی اَرْدی ol meni suwdın keçrükli erdi" cümlelerindeki " تَپْنغْلِی tapnıglı", " کَچْرُکْلی keçrükli" sözleri gibi ki, "o, Tanrıya tapanlardan idi", "o, beni sudan gçirenlerden idi" demektir.

Bu ölçünün kuralı -iki ع harfi sâkin ve iki ل harfi harekeli olan- فَعْلَعْلِی şeklidir. Bir fiil ile birlikte söylenen " اَرْدی erdi" kelimesi, failin, fiilini yapmış olduğunu haber verir. Bir fiilden sora " اُلْ ol"harfi

veya " تُرُرْ turur" fiili gelirse , failin o işi işlemediğini, işlemek azminde olduğunu haber verir.

İsmi mef'ul: İsmi mef'ul değişmeksizin bir yolda gelir. " كُزَتْمِشْ نانْكْ közetmiş neng", " قُوتُرْمِشْ قاپْ koturmış kap" gibi ki, "gözetilmiş nesne", "boşalmış kap" demektir.

Lâzım fiillere ل ve ش getirildiğinde sıyga, o işin geçmiş olduğunu haber veren bir sıfat olur: " سَغْلِشْ كُونْ sawılmış kün", " سُغُلْمِشْ سُوفْ sogulmış suw" gibi ki "inmiş güneş","soğulmuş,çekilmiş su" demektir.

Fiillerin çekilmesinin kuralı iki harfliler ayrımında geçti. Mekân ismi, zaman ismi dahi böyledir. Bunları yapmak için köke bir takım harfler ziyade kılınır. Kuraldan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bunu iyi anla !.

Üç harfliler ayrımı bitti.

\+

\+ \+

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

ل HARFİ ÜÇ HAREKE İLE HAREKELİ, ع HARFİ SÂKİN OLAN فَعْلَلْدِي AYRIMI

بُرْكُرْدِي pürkürdi: " كُوكْ بُرْكُرْدِي kök pürkürdi = gök bulutlarla örtüldü, büründü", "يُغْجِي تُونْقا سُوفْ بُرْكُرْدِي yuggı tonka suw pürkürdi = yuyucu,tavlamak için elbiseye su püskürdü",(بُرْكُرَرْ - بُرْكُرْماكْ pürkürer - pürkürmek). " قانْ بُرْكُرْدِي kan pürkürdi = kan fışkırdı, kan yaradan fışkırdı".

بِچْتُرْدِي bıçturdı: "اَرْ يِغاچْ بِچْتُرْدِي er yıgaç bıçturdı = adam ağaç biçtirdi", (بِچْتُرُرْ - بِچْتُرْماقْ bıçturur - bıçturmak).

بارْتُرْدِي barturdı: " اُلْ مَنِي اَوْكا بارْتُرْدِي ol meni ewge barturdı = o, beni eve gönderdi". Başkası da böyledir; (بارْتُرُرْ - بارْتُرْماقْ barturur - barturmak).

باسْتُرْدِي basturdı: "بَكْ اُغْرِنِي باسْتُرْدِي Beg ogrını basturdı = Bey hırsızı bastırdı", (Bey hırsızın elini ayağını bağlamakla ve bastırmakla emretti). Herhangi bir şeyi kımıldanmaktan ve dönmekten alıkoymak için bastırılırsa yine böyle denir; (باسْتُرُرْ - باسْتُرْماقْ basturur - basturmak).

بُغْتُرْدِي bogturdı: " اُلْ اَنِي بُغْتُرْدِي ol anı bogturdı = o, onu boğdurdu". Başkası da böyledir ; (بُغْتُرُرْ - بُغْتُرْماقْ bogturur - bogturmak).

بِرْقِرْدِي bırkırdı: "اَتْ بِرْقِرْدِي at bırkırdı = at homurdandı, genizden ses çıkardı". Başkası da böyledir; (بِرْقِرارْ - بِرْقِرْماقْ bırkırar - bırkırmak).

بُرْقُرْدِي burkurdı: "اِشْلارْ يُوزِي بُرْقُرْدِي ışlar yüzi burkurdı = kadının yüzü buruştu, derisi büzüldü"; (بُرْقُرارْ - بُرْقُرْماقْ burkurar - burkurmak).

بلكوردى belgürdi: "ايش بلكوردى iş belgürdi = iş belirdi, açığa çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir: "كوز كليكى يازن بلكورار küz keligi yazın belgürer = güzün gelişi yazdan bellidir". Bu sav, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir[+]. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كزلب توتر سفك لك ادرشكنى بلكرار

بشليغ كوزك بيسما[++] ياشى انك سفرقار [+++]

Kizlep tutar sewüklük
Adhrış küni belgürer
Başlığ közüğ yapsama
Yaşı anın sawrukar

"Sevgiyi gizli tutar, ayrılık günü belirir; yaralı gözü kapatma, onun yaşı fışkırır, savrulur".
(Gizli sevgi ayrılık gününde belli olur. Yaralı ve yaşlı göz,yaşını saklıyamaz). (بلكرار - بلكرمالك belgürer - belgürmek).

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: يضرب هذا فى امر يقال اول حاله بما له
Burada bir yanlışlık vardır. يقال kelimesi يعلم olacaktır;biz anlamı ona göre verdik.B. A.
[++] Bu kelime, basma nüshada بيسما şeklinde geçmiş ise de yazma nüshada bu hem "yapsama", hem "baysama" şeklinde okunabilmektedir. Bize kalırsa "بيسما yapsama"olacaktır.Bk.Dv.I,385, 16. B. A.
[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin nasıl okunacağı belli değildir. Bize kalırsa " سفرقار sawrukar" şeklinde olacaktır. Çünkü Dv. II, 180, 9 da geçen beyitteki şu mısra bize tanık olmaktadır: كوزم يشى سفرقب قوذى اقار B. A.

تلبردى talpırdı: "قش تلبردى kuş talpırdı = kuş kanadiyle dalbındı", "تلفر تلبردى talwır talpırdı = keklik dalbındı". Dalbınan, çarpınan her şey için de böyle denir; (تلبرار - تلبرماق talpırar - talpırmak).

تغترددى togturdı: "تنكرى اغل تغتردى Tenğri ogul togturdı = Tanrı çocuk doğurttu". Aslı "تغرترددى togurtturdı"dır. Bu kural şöyledir: Bir fiil, aslında ت olmaksızın müteaddi olursa ona bir ت getirilir. Böylelikle fiil iki failden bir fiile geçer. Failin birisi buyurur, ikincisi yapar "su içirdi" anlamına olan "سوف اچردى suw içürdi" sözü "سوف اچترى suw içtürdi" şekline konulduğu zaman mana;o adam, başkasına su içirmekle emretti" demek olur. "ال انى بغدى ol anı bogdı" sözündeki بغدى fiili "بغتردى bogturdı" şekline konulduğu zaman mana, "o,başkasına onu boğmakla emretti"demek olur. Bu, arapçadaki لقط السنبل والقطه غيره ve ونقط المصحف وانقطه غيره sözlerindeki لقط ve القط ile نقط ve انقط fiilleri gibidir. Burada fiil,bir الف ziyade kılmakla iki failden bir mef'ule geçmiştir; bu da öyledir. (تغترر - تغترماق [+] togturur - togturmak).

[+] Basma nüshada تغترر - تغترماق şeklinde geçen bu kelimeler yazma nüshada بغترر - بغترماق şeklinde ise de yanlıştır. Bay Kilisli düzeltmiştir. B. A.

تَقْتَرْدِي takturdı: "اَتْ سِيشْقَا تَقْتَرْدِي et sışka takturdı = eti şişe dizdirdi, (تَقْتُرُرْ - تَقْتُرْمَاقْ takturur - takturmak).

تِقْتَرْدِي tıkturdı: "اُوْ نُعْ قَابْقَا تِقْتَرْدِي unuğ kapka tıkturdı = unu kaba tıktırdı, bastırdı". Başkası da böyledir; (تِقْتُرُرْ - تِقْتُرْمَاقْ tıkturur - tıkturmak).

تُتْرْدِي tutturdı: "بَكْ اَغْرِيْنِي تُتْرْدِي Beg ogrını tutturdı = Bey hırsızı tutturdu", (تُتْرُرْ - تُتْرْمَاقْ tutturur - tutturmak).

تُكْتُرْدِي töktürdi: "اُلْ سُوْفْ تُكْتُرْدِي ol suw töktürdi = o, su döktürdü". Başkası da böyledir; (تُكْتُرُرْ - تُكْتُرْمَاكْ töktürür - töktürmek).

تِكْتُرْدِي tiktürdi: " اُلْ تُوْنْ تِكْتُرْدِي ol ton tiktürdi = o, elbise diktirdi", (تِكْتُرُرْ - تِكْتُرْمَاكْ tiktürür - tiktürmek).

تَلْتُرْدِي talturdı: " اَنِي اُرُبْ تَلْتُرْدِي anı urup talturdı = onu bayıltasıya kadar döğdü", (تَلْتُرُرْ - تَلْتُرْمَاقْ taltırur - talturmak).

تَلْتُرْدِي teltürdi: " اُلْ تَامْ تَلْتُرْدِي ol tam teltürdi = o, duvar deldirdi". Buradaki ikinci ت , ل [+] den çevrilmiştir. Nitekim arapçada قَتَرَ عَلَى عِيَالِهِ dendiği gibi قَدَرَ dahi denir. Ulu Tanrının وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ وَاِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ âyetlerinde olduğu gibi د harfinin ت den, ve

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda وَالتَّاءُ الْاَخِيرَةُ مُبْدَلَةٌ مِنَ اللَّامِ şeklinde olan bu ibare yanlış olmalıdır. مِنَ اللَّامِ yerine مِنَ الدَّالِ denecekmiş. Gerek Türkçe ve gerek az aşağıdaki arapça örneklerden anlaşılan budur. B. A.

خَتَرَ وَخَتَلَ kelimelerinde olduğu gibi ت harfinin د dan çevrilmiş olması da düşünülebilir. Bunun aslı غَدَرَ dir; bu kelimede üç değişme vardır. (تَلْتُرُرْ - تَلْتُرْمَاكْ teltürür - teltürmek).

تُلْتُرْدِي tolturdı: " اُلْ اَيَقْ تُلْتُرْدِي ol ayak tolturdı = o, kap doldurdu". Başkası da böyledir; (تُلْتُرُرْ - تُلْتُرْمَاقْ tolturur - tolturmak).

تِلْتُرْدِي tiltürdi: "اَرْ يَرِنْدَاقْ تِلْتُرْدِي er yarındak tiltürdi = adam kayış dildirdi". Herhangi bir şey kayış gibi dildirilirse yine böyle denir; (تِلْتُرُرْ - تِلْتُرْمَاكْ tiltürür - tiltürmek).

تَمْتُرْدِي tamturdı: " اَنِكْ اَغْزِيْنْكَا سُوْفْ تَمْتُرْدِي anıng agzınga suw tamturdı = onun ağzına su damlattırdı", (تَمْتُرُرْ - تَمْتُرْمَاقْ tamturur - tamturmak). Bu, zayıf bir kelimedir.

تَمْجُرْدِي tamçurdı: " يَغْمُرْ تَمْجُرْدِي yagmur tamçurdı = yağmur sepeledi", (تَمْجُرَارْ - تَمْجُرْمَاقْ tamçurar - tamçurmak).

تَبْجُرْدُمْ tapçurdum: "مَنْ اُغْلُنِي اَنَاسِنْكَا تَبْجُرْدُمْ men ogulnı anasınga tapçurdum = ben, çocuğu anasına tapşırdım, çocuğu ayırmadım". Buradaki ج harfi ش dan çevrilmiştir. Başkası da böyledir; (تَبْجُرُرْ - تَبْجُرْمَاقْ tapçurur - tapçurmak).

تُلْدُرْدِي tuldurdı: " اَتْلِغْ اَنِي تُلْدُرْدِي atlıg anı tuldurdı = atlı ona çarptı". Başkası da böyledir; (تُلْدُرُرْ - تُلْدُرْمَاقْ tuldurur - tul-

durmak) [+].

تلدردی tildürdi: "آنی بچاقلایلا تلدردی anı biçek bile tildürdi = onu bıçakla dildirdi", (تلدرور - تلدرماك tildürür - tildürmek).

بلتردی biltürdi: "ال منگا ایش بلتردی ol manga ış biltürdi = o, bana iş öğretti", (بلتر - بلترماك biltürür - biltürmek).

تمتردی tamturdı: "ال اوت تمتردی ol ot tamturdı = o,ateş yaktırdı". Kandil için de böyle denir; (تمدرور - تمدرماق tamdurur - tamdurmak).

تنتردی tanturdı: "ال منگا الیمن تنتردی ol manga alımın tanturdı = o, bana borcunu inkâr ettirdi". Başkası da böyledir; (تنتر - تنترماق tanturur - tanturmak).

تندردی tındurdı: "ال منی تندردی ol meni tındurdı = o, beni rahat ettirdi, o, beni dinlendirdi". Bunun aslı " تندی tındı"dır, "soluk aldı" demektir.

تنتردی tunturdı: "اوت اینگ کوزن تنتردی ot anıng közin tunturdı = ilâç onun gözünü kapattı". Herhangi bir nesne bir şeyi örterse yine böyle denir; (تنتر - تنترماق tunturur - tunturmak).

تدغوردی todhgurdı: "ال منی تدغوردی ol meni todhgurdı = o, beni doyurdu", (تدغرر - تدغرماق todhgurur - todhgurmak). Şu savda da gelmiştir: "اثلیك تدغرسا کوزی یولقا بولور ewliğ todhgursa közi yolka bolur = ev sahibi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur;biz koyduk. B.A.

konuğun karnını doyursa gözü yolda olur". Bu sav, ziyafetten sonra ev sahibinden gitmek için özür diliyen kimse hakkında söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir:

تدغرمدی ایتمنی تورغرغالر اتمنی

سوردی منینگ قتمنی قاز تقی قردایمی

Todhgurmadı ıtımnı

Turgurgalır atımnı

Sürdi mening kutumnı

Kaz takı kordayımı

"Köpeğimi doyurmadı, atımı yordurdu. Kazımı ve kuğu kuşlarımı talihimi beraber sürdü".

(O, benim köpeğimi doyuracak kadar av bulamadı. Çok koşturmaktan atımı arıklaştırayazdı. Kazımı, kordayımı koğarak benim talihimi alt üst etti).

تدغردی todhgurdı: "ال منی بو ایشتن تدغردی ol meni bu ıştın todhgurdı = o, beni bu işten bıktırdı".

ترغردی turgurdı: "ال اتیغ ترغردی ol atıg turgurdı = o, atı durdurdu, zayıflattı, durgunlaştırdı"; (ترغرر - ترغرماق turgurur - turgurmak). "ال منی اوروندن ترغردی ol meni urundun turgurdı = o, beni yerimden kaldırdı", "ار تام ترغردی er tam turgur-

dı = adam duvar yaptı". Ev yaparsa ve başka şey dikerse yine böyle denir; (ترغرر - ترغرماق turgurur - turgurmak).

ترغردى tazgardı: " ار باشى ترغردى er başı tazgardı = adamın başı kelleşti", (ترغرار - ترغرماق tazgırar - tazgırmak).

ترغردى tozgırdı: " يير ترغردى yėr tozgırdı = yer tozardı, yerden toz kalkacak gibi oldu", (ترغرار - ترغرماق tozgırar - tozgırmak).

تشغردى toşgurdı: " ال اوين تفار برلا تشغردى ol ewin tawar birle toşgurdı = o, evini malla doldurdu". Küp, su ve suya benzer şeylerle dolarsa yine böyle denir, (تشغرار - تشغرماق toşgurar - toşgurmak).

تشغردى taşgurdı: " اشج تشغردى aşıç taşgurdı = tencere taşayazdı, tencereden su taşayazdı" , (تشغرار - تشغرماق taşgurar - taşgurmak).

تشغردم tuşgurdum: "من اغلنى اتاسينكا تشغردم men ogulnı atasınğa tuşgurdum = ben, oğlunu babasına kavuşturdum". İki kişi buluşturulursa yine böyle denir; (تشغررمن - تشغرماق tuşgururmen - tuşgurmak). Aslı " تشردم tuşurdum"dur.

تلغردى talgurdı [+] : " كنكلم تلغردى könğlüm talgurdı = gönlüm bulandı, karıştı ", (kötü yemek yemekten gönlüm bulandı, kursağım dışarı çıkacak gibi oldu); (تلغرر - تلغرماق talgurur - talgurmak).

تلغردى talgurdı [+]: " ارت بشى تلغردى art başı talgurdı = dağ başında tipi koptu", (تلغرار - تلغرماق talgırar - talgırmak).

تمغردى tamgurdı: "سوف تمغردى suw tamgurdı = su damlıyayazdı", (buzdan su damlıyayazdı). Başkası da böyledir; (تمغرار - تمغرماق tamgırar - tamgırmak).

تبكردى tüpkerdi: "ال ايشغ تبكردى ol ışığ tüpkerdi = o, işin aslını, dibini araştırdı ve izine düştü", (تبكرر - تبكرمك tüpkerür - tüpkermek).

ترگردى tirgürdi: " تنكرى الك ترگردى Tenğri ölüğ tirgürdi = Tanrı ölü diriltti", (ترگرر - ترگرمك tirgürür - tirgürmek).

تزكردم tüzgerdim [++] : " من انى تزكردم men anı tüzgerdim = ben ona armağan verdim", (تزكررمن - تزكرمك tüzgürürmen - tüzgürmek).

تلمردى telmirdi: " ار تلم تلمردى er telim telmirdi = adam çok bakındı", (adam,bir şey ister veya

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تلغردى kelimesinin ilk harfi olan ت üzerinde hem üstün, hem ötre harekesi görülmekte ise de bu kelimenin müzariinde ve mastarında ت harfi üstündür. تلغرماق diye bir fiil bulamadığımıza göre doğrusu "تلغرماق talgurmak" olacaktır. B. A.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تلغردى talgurdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu " تلغردى talgırdı" olmalıdır. Yazma nüshada bu kelimenin غ harfi üzerinde ötre varsa da altında kırmızı mürekeple bir de esre görülmektedir. Bundan başka bu kelimenin mastarı olan تلغرماق kelimesindeki غ harfinin üzerinde bir kazıntı vardır. Buraya vaktiyle bir ötre işareti konularak sonradan kazınmış olduğu anlaşılıyor. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime bu şekilde ise de doğrusu " تزكردم tüzgürdüm" şeklinde olmalıdır. B.A.

birini görür gibi sağına soluna bakındı), (تلمرار - تلمرماك telmirer - telmirmek).

جبتردى çapturdı: "ار قلين سوفدا جبتردى er kulın suwda çapturdı = adam kölesini suda yüzdürdü". Başkası da böyledir. "ال انيك بويين جبتردى ol anıng boynın çapturdı = o, onun boynunu vurdurdu". Uygurca. "ال اوين جبتردى ol ewin çapturdı = o, evini özlü çamurla sıvattı", (جبترر - جبترماق çapturur - çapturmak).

جزتردى çijtürdi: "بو يوك اتيغ جزتردى bu yük atıg çijtürdi = yükün çokluğu yüzünden atın beli çöktü, atın belini salık yaptı", (büyük bir yükün ağırlığı atın belini çökertti). Yükten hayvanın sırtı çökerse ve yağır olursa yine böyle denir; (جزترر - جزترماك çijtürür - çijtürmek).

جزتردى çüjtürdi: "ال ييبيغ جزتردى ol yıpıg çüjtürdi = o, ipi gerdirdi", (o, gevşek ipi gerdirdi). Koyun bağırsağını gererse yine böyle denir; (جزترر - جزترماك çüjtürür - çüjtürmek). (Bu da yukarıdaki gibi iki çıkak arasındaki ژ ile).

جكتردى çiktürdi: "ال توكون جكتردى ol tügün çiktürdi = o, düğümü sıkıştırttı", (o, bohçanın düğümünü sıkıştırmakla emretti). Başkası da böyledir; (جكترر - جكترماك çiktürür - çiktürmek).

جقتردى çakturdı: "ال جقماق جقتردى ol çakmak çakturdı = o, çakmak çaktırdı". Bir kimse iki kişi arasını kızıştırır, tutuşturursa ve kışkırtırsa yine böyle denir; (جقترر - جقترماق çakturur - çakturmak).

جقتردى çokturdı: "ال قوشغ قازقا جقتردى ol kuşuğ kazka çokturdı = o, doğan kuşunu kazın üzerine indirtti, sağdırttı, saldırttı". Başkası da böyledir; (جقترر - جقترماق çokturur - çokturmak).

جقتردى çıkturdı: "ال انى اودين جقتردى ol anı ewdin çıkturdı = o, onu evden çıkarttı", (جقترر - جقترماق çıkturur - çıkturmak).

جقتردى çıkturdı: "ال تونين جقتردى ol tonın çıkturdı = o, elbisesini ıslattı", (o, elbisesini ıslak yere koydu, elbise ıslandı), (جقترر - جقترماق çıkturur - çıkturmak).

جكتردى çektürdi: "انكر جكيك جكتردى anğar çekik çektürdi = o, ona kitabı noktalattı", "ال اتين جكتردى ol atın çektürdi = o, atından-tırnak hastalığı ve başka hastalık dolayısiyle- kan aldırdı", (جكترر - جكترماك çektürür - çektürmek).

جكتردى çöktürdi: "ال انيك تفسين جكتردى ol anıng tewesin çöktürdi = o, onun devesini çökertti, çöktürdü", "ال كمش التوندن جكتردى ol kümüş altundan çöktürdi = o, altından gümüşü ayırdı", (o, altını eriterek toprağa

çöktürerek gümüşü altından ayırdı),
(چكترر - چكترماك çöktürür - çöktürmek).

جلترذى çalturdı: " الْ انى جلترذى ol anı çalturdı = o, onu çeldirdi, yere çaldırdı", "الْ يتك جلترذى ol yitük çalturdı = o, yitik nesnesini arattı", (o, kaybolan şeyi aramak için emretti). İşittirmek için çağrıldığı zaman da böyle denir. Oğuzca.(جلترر - جلترماق çalturur - çalturmak).

جمترذى çumturdı: "الْ انى سُفقا جمترذى ol anı suwka çumturdı = o, onu suda çimdirdi", (جمترر - جمترماق çumturur - çumturmak).

جمترذى çümtürdi: Suya daldırdı . Bu kelime, bundan evvelki kelimeden daha derin daldırmayı bildirmek için kullanılır; (جمترر - جمترماك çümtürür - çümtürmek).

جنترذى çanturdı: "الْ انى بو ايشقا جنترذى ol anı bu ışka çanturdı = o, onu bu işten caydırdı". Aslı " جندرذى çınduturdı"dır. (جنترر - جنترماق çanturur - çanturmak).

جنغرذى çıngardı: "الْ ايشغ جنغرذى ol ışığ çıngardı = o, işin aslını araştırdı, tahkik etti".Aslı ى ile جينغرذى dır. (جينغرر - جينغرماق çıngarır - çıngarmak).

سبترذى septürdi: " الْ انك قزن سبترذى ol anıng kızın septürdi = o, onun kızını çeyizliyerek güveyinin evine göndermesini emretti"; (سبترر - سبترماك septürür - septürmek) [+].

سبترذى sapturdı: "الْ منكا قش قنتن سبترذى ol manğa kuş kanatın sapturdı = o, bana kuşun kanadını ördürdü". Herhangi bir şey yamanır, örülürse yine böyle denir; (سبترر - سبترماق sapturur - sapturmak). Bundan evvelki fiilin mastarı ك iledir.

ستترذى satturdı: "الْ منك تفارغ ستترذى ol mening tawarığ satturdı = o, benim malımı sattırdı". Başkası da böyledir; (ستترر - ستترماق satturur - satturmak).

ستترذى sutturdı: "الْ انك يوزنكا ستترذى ol anıng yüzinğe sutturdı = o, onun yüzüne tükürttü". Bunun aslı "سوذترذى sudhturdı"dır. (سوذترر - ستترماق sudhturur - sutturmak); idgam olunmuştur [++].

سترذى sittürdi: " الْ اغلن سترذى ol oglın sittürdi = o, oğlunu işetti, siydirdi". Atını kaşandırırsa yine böyle denir. Aslı "سيذترذى sidhtürdi"dir, idgam olunmuştur; (سترر - سترماك sittürür - sittürmek).

سجترذى saçturdı: "الْ منكا ارماق سجترذى ol manğa yarmak saç-

[+] Bu fiilin muzari ve mastarı metinde yoksa da biz yazdık. Kelime "سبترماك septürmek" imlâsında olacaktır; çünkü bu "sep" kökünden gelmektedir. Sep "çehiz" anlamınadır. Bk. Dv. I, 268, 4. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzarii " سوذترر sudhturur" şeklinde gösterilmiş ise de doğru değildir. Doğrusu " ستترر sutturur" olacaktır; çünkü mazisi, mastarı bu yoldadır. جنترر ve سترر kelimeleri de bize tanık olmaktadır. B. A.

turdı = o, bana para saçtırdı"; (سَچْتُرُرْ - سَچْتُرْماقْ saçturur - saçturmak).

سِچْتُرْدِی sıçturdı: "اُلْ اَنِی سِچْتُرْدِی ol anı sıçturdı = o, onu sıçırttı"; (سِچْتُرُرْ - سِچْتُرْماقْ sıçturur - sıçturmak).

سُرْتُرْدِی sürtürdi: "اُلْ اَنِی سُرْتُرْدِی ol anı sürtürdi = o, onu sürdürdü", (o, onu bir yerden sürdürdü); (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْمَاكْ sürtürür - sürtürmek). "اُلْ اَنْکَرْ قُوی سُرْتُرْدِی ol angar koy sürtürdi = o, ona koyun sürdürdü". Başkası da böyledir; "اُلْ اَنْکَرْ تاشْ سُرْتُرْدِی ol angar taş sürtürdi = o, ona taş sürttürdü"; (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْمَاكْ sürtürür - sürtürmek).

سُرْتُرْدِی sorturdı: "اُلْ سُرْغْ سُرْتُرْدِی ol sorug sorturdı = o, kaybolan şeyi, yitik şeyi sordurdu"; "اُلْ قانِغْ سُرْتُرْدِی ol kanıg sorturdı = o, ondan emme suretiyle kan aldırttı", (o onun, kanağı ile emerek kanını almayı emretti); (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْماقْ sorturur - sorturmak).

سُزْتُرْدِی süztürdi: "اُلْ سُوفْ سُزْتُرْدِی ol suw süztürdi = o, su süzdürdü". (سُزْتُرُرْ - سُزْتُرْمَاكْ süztürür - süztürmek). Başkası da böyledir.

سُسْتُرْدِی süstürdi: "اُلْ قُجْ سُسْتُرْدِی ol koç süstürdi = o, koç süstürdü, tos yaptırdı"; (سُسْتُرُرْ - سُسْتُرْمَاكْ süstürür - süstürmek).

سَشْتُرْدِی seştürdi: "اُلْ تُکُونْ سَشْتُرْدِی ol tügün seştürdi = o, düğüm çözdürdü". Başkası da böyledir;

(سَشْتُرُرْ - سَشْتُرْمَاكْ seştürür - seştürmek).

سَشْتُرْدِی saşturdı [+]: "اُلْ اَلِمْ بِرِمْ بِرْلا سَشْتُرْدِی ol alım bėrim birle saşturdı = o, alacağını vereceği ile sayıştı, kesişti", (o, borcunu alacağı ile takas yaptı; o, ondaki alacağını, öteki de berikindeki alacağını bıraktı); (سَشْتُرُرْ - سَشْتُرْماقْ saşturur - saşturmak).

سَغْتُرْدِی sagturdı: "اُلْ قُوی سَغْتُرْدِی ol koy sagturdı = o, koyun sağdırdı". Başkası da böyledir; (سَغْتُرُرْ - سَغْتُرْماقْ sagturur - sagturmak).

سِغْتُرْدِی sıgturdı: "بِرْ نانْکنی بِرْکا سِغْتُرْدِی bir nengni birge sıgturdı = o, bir şeyi bir şeye sığdırdı"; (سِغْتُرُرْ - سِغْتُرْماقْ sıgturur - sıgturmak).

سَفْتُرْدِی sewtürdi: "اُلْ تَنْکْرِی سَنِی مَنْکا سَفْتُرْدِی ol Tengri seni manga sewtürdi = o Allah seni bana sevdirdi"; (سَفْتُرُرْ - سَفْتُرْماقْ sewtürür - sewtürmek) [++].

سُقْتُرْدِی sokturdı: "اُلْ بِرْ نانْکنی بِرْکا سُقْتُرْدِی ol bir nengni birge sokturdı = o, bir şeyi bir şeye sok-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfi olan س harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Yalnız اُلْ اَلِمْ بِرِمْ بِرْلا سَشْتُرْدِی cümlesindeki سَشْتُرْدِی kelimesinin altındaki esre yazma nüshada kazınmış, üstün hareke olduğu gibi bırakılmıştır. Bundan başka gerek muzariinde ve gerek mastarındaki harekelere dokunulmamıştır. Bundan anlaşılıyor ki, doğrusu س harfinin üstün olmasıdır. Bizce bu kelimelerin aslı "sayıştırdı" olmalıdır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelimenin mastarı سَفْتُرْمَاكْ olduğu halde nasılsa basma nüshada سَفْتُرْماقْ şeklinde çıkmıştır. Biz yukarıya doğrusunu yazdık. B. A.

turdu"; (سقترماق - سقترر sokturur - sokturmak).

سقترذی sokturdı: "ال مرچ سقترذی [+] ol murç sokturdı = o, karabiber döğdürdü". Başkası da böyledir; (سقترماق - سقترر sokturur - sokturmak)[++].

سقترذی sıkturdı: "ال اوزم سقترذی ol üzüm sıkturdı = o, üzüm sıktırdı, üzüm sıkıldı"; (سقترر - سقترماق sıkturur - sıkturmak). Başkası da böyledir.

سکترذی söktürdi: "ال تون سکترذی ol ton söktürdi = o, elbise söktürdü". Duvar ve başka şey söktürülürse yine böyle denir; (سکترر - سکترمالك söktürür - söktürmek).

سکترذی söktürdi: "ال انی سکترذی ol anı söktürdi = o, ona söğdürdü". Aslı و ile سوکترذی dir; idgam olunmuştur [+++]. (سکترر - سکترمالك söktürür - söktürmek).

سکترذی siktürdi: "ار کنکن سکترذی er küngin siktürdi = adam cariyesini siktirdi"; (سکترر - سکترمالك siktürür - siktürmek).

[+] Bugün bile Orta Anadolunun Niğde, Kayseri, Yozgat, Çorum gibi bölgelerinde "soku" kelimesi "dibek" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[+++] Buradaki ibare her iki nüshada dahi şöyledir : "واصله سوکترذی بالواو فادغم سکترر - سکترمالك" Burada ادغم kelimesinin yeri yoktur, sanıyoruz; çünkü yukarıdaki kelimelerde idgam yoktur. İhtimal Kaşgarlı burada مخفف demek istemiştir. Kelime سوکترذی şeklinde و lı iken و sız olarak سکترذی şekline konmuş olduğunu anlatmak dileğinde bulunmuş olabilir. B.A.

سلترذی salturdı: "ال منی انکار سلترذی ol meni anğar salturdı = o, beni ona saldırttı", Oğuzca. "ال منکا یننك سلترذی ol manğa yenğ salturdı = o, bana elbisesinin yenini sallattı", (o, bana işaret için, başkasına, elbisesinin yenini sallamasını emretti); (سلترر - سلترماق salturur - salturmak). Herhangi bir şeyi çıkarıp atmakla emretmek dahi böyledir.

ششترذی şeştürdi: "ال تکون ششترذی ol tügün şeştürdi = o, düğüm çözdürdü". Başka şey çözdürürse yine böyle denir. Bu kelime س ile dahi söylenir. Bu arapçada da vardır. Arapçada مسك , farsçada مشك denir. Yine arapçadaki سکر kelimesi farsçada شکر olmuştur. Arapçadaki عسکر ve farsçadaki لشکر kelimeleri de böyledir.

سجغرذی saçgırdı [+] : "ار سوف سجغرذی er suw saçgırdı = adam su saçtırayazdı"; (سجغرار - سجغرماق saçgırar - saçgırmak).

سجغرذی suçgurdı: "ات سجغرذی at suçgurdı = at sıçrayazdı". Başkası da böyledir; (سجغرار - سجغرماق suçgurar - suçgurmak).

سرغرذی sargardı: "سرغرذی نانك sargardı nenğ = nesne

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin üçüncü harfleri olan غ harfinin üstünde ötre, altında esre varsa da, biz esre olmasını üstün tutarak o yolda yazdık; çünkü aşağıdaki fiillerin üçüncü harfi olan غ harfleri ötredir. B. A.

sarardı". (سَرْغَرُوْرْ - سَرْغَرْمَاقْ sargarur - sargarmak).

سِزْغَرْدِى sızgurdı: " آرْ يَاغْ سِزْغَرْدِى er yağ sızgurdı = adam, yağ eritti, sızdırdı". Başkası da böyledir; (سِزْغَرُوْرْ - سِزْغَرْمَاقْ sızgurur - sızgurmak). Sıtma bir hastayı zayıflattığı zaman "sızgurdı" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كُنْكْلِى كُيُبْ قَانِى قُرِبْ آغْزِى اَجِبْ قغزار [+]
سِزْغَرْغَلِرْ اُدْلِكْلَرْ آسِيزْ يُزِى بُزْقرَارْ [++]

Köngli köyüp kanı kurıp agzı açın katgurar
Sızgurgalır ödhikler essiz yüzi burkurar

"Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur".

(Âşık, halkın yanında ağızı açılasıya güler, kalbi yanıktır, kanı kurumuştur. Aşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine !).

سُقْغَرْدِى suwgardı: " اُلْ آتْ سُقْغَرْدِى ol at suwgardı = o, at suladı". Başkası da böyledir; (سُقْغَرُوْرْ - سُقْغَرْمَاقْ suwgarur - suwgarmak).

سَنْغَرْدِى sangardı: " اُلْ اَنِى كِشِيدَنْ سَنْغَرْدِى ol anı kişiden

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki قغزار kelimesinin harekesi ve noktası yoktur. Bu kelime " قَتْغَرَارْ katgurar" olacaktır. Bk. Dv. II, 152, 3 ve II, 159, 9 B. A.

[++] İkinci mısraın son kelimesini basma nüshada Bay Kilisli " بُرْقَرَارْ burkarar" şeklinde yazmış ise de yazma nüshada بُرْقرار imlâsındadır. Doğrusu " بُرْقُرَارْ burkurar" olacaktır. Bk.Dv. II, 135, 8. B. A.

sangardı = o, onu halktan saydı"; (سَنْغَرُوْرْ - سَنْغَرْمَاقْ sangarur - sangarmak).

سَرْقَرْدِى sarkurdı: " اُلْ يَاغْنِى قَابْتِنْ سَرْقُرْدِى ol yagnı kaptın sarkurdı = o, yağı kaptan damlattı". Herhangi bir akarı bir kaptan başka bir kaba boşaltıp ta geri kalanı damlarsa yine böyle denir; (سَرْقُرُوْرْ - سَرْقُرْمَاقْ sarkurur - sarkurmak).

سُوْتْكَرْدِى sütgerdi: " يُغْرُتْ سُوْتْكَرْدِى yogurt sütgerdi = yoğurdu süt gibi yaptı, yoğurdu -duruldukta- su katarak süt gibi yaptı"; (سُوْتْكِرُورْ - سُوْتْكِرْمَاكْ sütgirür - sütgirmek).

سُسْكَرْدِى süsgürdi: " سِغِرْ اَرِكْ سُسْكَرْدِى sıgır erig süsgürdi = sığır, adamı süsmeğe saldırdı"; (سُسْكِرَارْ - سُسْكِرْمَاكْ süsgirer süsgirmek).

قَبْتُرْدِى kapturdı: " اُلْ اَنْكَارْ تَوَارْ قَبْتُرْدِى ol angar tawar kapturdı = o, ona mal kaptırdı"; (قَبْتُرُوْرْ - قَبْتُرْمَاقْ kapturur - kapturmak).

قَجْتُرْدِى kaçturdı: " اُلْ اَرِكْ قَجْتُرْدِى ol erig kaçturdı = o, adamı kaçırttı"; (قَجْتُرُوْرْ - قَجْتُرْمَاقْ kaçturur - kaçturmak).

قُجْتُرْدِى koçturdı: " اُلْ مِنِى قُجْتُرْدِى ol meni koçturdı = o, beni kucaklaştırdı, onunla koçturdu"; (قُجْتُرُوْرْ - قُجْتُرْمَاقْ koçturur-koçturmak).

قَتْرُدِى katturdı: " اُلْ يِبْ قَتُرْدِى ol yıp katturdı = o, iğne için iplik büktürdü, ip katlattı". Başkası da böyledir; " اُلْ تَلْقَانْقَا يَاغْ قَتُرْدِى ol talkanka yağ katturdı = o, kavuta yağ kattırdı". Herhangi bir şeye başka bir

nesne katılırsa yine böyle denir; (قَتُّرُرْ - قَتُّرْمَاقْ katturur - katturmak).

قَرْتُرْدِى karturdı: "اُلْ اَنِى سُوْقَا قَرْتُرْدِى ol anı suwka karturdı = o, suyu onun boğazına tıkadı", "اُلْ اَنْكَرْ يَاغْ تَلْقَانْقَا قَرْتُرْدِى" ol anğar yağ talkanka karturdı = o, ona kavuta yağ kardırdı, karıştırttı", Oğuzca. (قَرْتُرُرْ - قَرْتُرْمَاقْ karturur - karturmak).

قُرْتُرْدِى kurturdı: " اُلْ مَنْكَا يَا قُرْتُرْدِى ol manğa ya kurturdı = o, bana yay kurdurdu", "خَانْ اَنْكَرْ جُوَاجْ قُرْتُرْدِى" Xan anğar çuvaç kurturdı = Han ona, Hanlık çadırını kurdurdu"; "خَانْ بَكْكَا سُوسِنْ قُرْتُرْدِى" Xan Begge süsin kurturdı = Han, Beye askerini toplattı"; (قُرْتُرُرْ - قُرْتُرْمَاقْ kurturur - kurturmak).

قِرْتُرْدِى kırturdı: "اُلْ اَنْكَرْ يِيرْ قِرْتُرْدِى ol anğar yer kırturdı = o, ona yer kazıttı, sıyırttı". Başkası da böyledir; (قِرْتُرُرْ - قِرْتُرْمَاقْ kırturur - kırturmak).

قَزْتُرْدِى kazturdı: " اُلْ اَنْكَرْ قَذَغْ قَزْتُرْدِى ol anğar kadhağ kazturdı = o, ona kanal kazdırdı, ırmak kazdırdı"; (قَزْتُرُرْ - قَزْتُرْمَاقْ kazturur - kazturmak).

قُسْتُرْدِى kusturdı: " سُجِكْ اَرِكْ قُسْتُرْدِى süçik eriğ kusturdı = şarap adamı kusturdu". Herhangi bir şeyi boyanın rengi bozarsa yine böyle denir; (قُسْتُرُرْ - قُسْتُرْمَاقْ kusturur - kusturmak).

قِسْتُرْدِى kısturdı: "بَكْ اَنِكْ اَذَاقِنْ قِسْتُرْدِى" Beg anınğ adhakın

kısturdı = Bey onun ayağını kıstırdı". Bey onu işkence ile cezalandırırsa yine böyle denir. "اَنِكْ اَشِنْ قِسْتُرْدِى" anınğ aşın kısturdı = onun aşını azalttırdı", (o, ona verilen aşın azalmasını emretti). Başkası da böyledir. Aslı " اُلْ اَنِكْ تُونِنْ قِسْتُرْدِى ol anınğ tonın kısturdı" sözünden alınmıştır ki, "o, onun elbisesinin kısaltılmasını emretti" demektir. Başkası da böyledir; (قِسْتُرُرْ - قِسْتُرْمَاقْ kısturur - kısturmak).

قَقْتُرْدِى kakturdı: "اُلْ اَنِى بَشْرَا قَقْتُرْدِى ol anı başra kakturdı = o, onun başına kaktırdı"; (قَقْتُرُرْ - قَقْتُرْمَاقْ kakturur - kakturmak).

قَلْتُرْدِى kalturdı: " اُلْ اَنِى يَرِشْتَا قَلْتُرْدِى ol anı yarışta kalturdı = o, onu yarışta geçti, arkada bıraktı". Herhangi bir kimse yarışta geri kalırsa yine böyle denir; (قَلْتُرُرْ - قَلْتُرْمَاقْ kalturur - kalturmak).

قُلْتُرْدِى kolturdı: " اُلْ مَنْدِنْ نَانِكْ قُلْتُرْدِى ol mendin nenğ kolturdı = o, benden bir şey istetti"; (قُلْتُرُرْ - قُلْتُرْمَاقْ kolturur - kolturmak).

قِلْتُرْدِى kılturdı: " اُلْ اَنْكَرْ اِيشْ قِلْتُرْدِى ol anğar ış kılturdı = o, ona iş yaptırdı"; (قِلْتُرُرْ - قِلْتُرْمَاقْ kılturur - kılturmak).

قَمْتُرْدِى kamturdı: "اُلْ اَنِى اُرُبْ قَمْتُرْدِى ol anı urup kamturdı = o, onu döğüp bayılttı, dayaktan sesi kısılayazdı", (قَمْتُرُرْ - قَمْتُرْمَاقْ kamturur - kamturmak).

قمترذى kumturdı: "يل سوق قمترذى yėl suwuğ kumturdı = yel suyu dalgalandırdı"; (قمترر - قمترماق kumturur - kumturmak).

قنترذى kanturdı: "أل منى سوقا قنترذى ol meni suwka kanturdı = o, beni suya kandırdı"; (قنترر - قنترماق kanturur - kanturmak). Aslı ذ ile "قندرذى kandurdı"dır. Sudan başka şey için de böyle denir.

قنذرذى kondurdı: "أل إفنذا قش قنذرذى ol ewinde kuş kondurdı = o, evine kuş kondurdu", "أل ألتون أزا جش قنذرذى ol altun üze çeş kondurdı = o, altının üzerine peruze kondurdu". Bir şey üzerine kondurulan herhangi bir nesne için de böyle denir, (قنذرر - قنذرماق kondurur - kondurmak).

قتغرذى katgurdı: "أر كلب قتغرذى er külüp katgurdı = adam, gülerek katıldı", (قتغرار - قتغرماق katgurar - katgurmak).

قتغرذى kutgardı: "تنكرى منى قتغرذى Teñri meni kutgardı = Tanrı beni kurtardı", (Tanrı beni sıkıntıdan kurtardı). (قتغرر - قتغرماق kutgarur - kutgarmak).

قذغرذم kadhgurdum: "من أنكار قذغرذم men añar kadhgurdum = ben onu kayırdım". Şu parçada dahi gelmiştir :

كلسا سنكا يلغرا
اوذن انى اذغرا

برسن نرو قذغرا
ستى منك ايمى [+]

Kelse sañga yolgıra
Udhun anı udhgura
Barsun naru kadhgura
Sattı meniñg ayımı

"Sana yolda rastlıyarak gelirse onu uykusundan uyandır; nereye isterse oraya gitsin. O, benim kölemi sattı". (Yolda, geçerken o, sana rastlarsa onu uykusundan uyandır, yaptığını anlat. O, tasalanarak gitsin; çünkü o, benim iznimi almaksızın kölemi satmıştır). (قذغرار - قذغرماق kadhgurar - kadhgurmak). ذ harfini ى yapanların diline göre "قيغرار kaygurar"dır.

قزغرذى kuzgırdı: "قار قزغرذى kar kuzgırdı = kar sağnak halinde uçarak geldi", (قزغرار - قزغرماق kuzgırar - kuzgırmak). Kıpçakça.

قرغرذى kurgırdı: "يير قرغرذى yėr kurgırdı = yer kurudu". Yaşlığın azlığı dolayısiyle her

---

[+] Buradaki " ايى ay" kelimesi arapça metinde "hizmetçi" anlamına getirilmiş ise de biz hiç bir yerde "ay" kelimesinin bu manaya geldiğini bulamadık. Yalnız Dv.I,111,2 de " آياس ayas" kelimesinin "yüzlerinin parlaklığı dolayısiyle kölelere dahi verilen bir isim"olduğu yazılmaktadır. Şu hale göre "ay" dahi "parlak köle" manasına kullanılmış olabilir. Nasıl ki, "ayas" kelimesi önceden"parlak, aydınlık gece" anlamına iken, sonradan parlak kölelere ad olmuştur. Ay kelimesinin sonuna "aş, az, as" getirilerek "ayaş, ayaz, ayas" denir, "gün,güneş" dahi böyledir. B. A.

kuruyan şey için de böyle denir. (قُرْغِرارْ -
قُرْغِرْماقْ kurgırar - kurgırmak).

قُرْغِرْدِى kurgırdı: " اَرْ قُرْغِرْدِى er kurgırdı = adam, zevzeklik etti, yeğnilik etti", (قُرْغِـرارْ
قُرْغِرْماقْ kurgırar - kurgırmak).

قِزْغُرْدِى kızgurdı: " اُلْ آنِى بُو اِيشْتا قِزْغُرْدِى ol anı bu ışta kızgurdı = o, onu bu işte işkenceye koydu", (yaptığı işin cezasını çektirdi, ikinci defa olarak bu işe dönemez).
(قِزْغُرُرْ - قِزْغُرْماقْ kızgurur - kızgurmak).

قُلْغِـرْدِى kolgırdı: " اُلْ مَنْدِنْ قُلْغِرْدِى ol mendin kolgırdı = o, benden bir şey istiyeyazdı", (قُلْغِـرارْ -
قُلْغِرْماقْ kolgırar - kolgırmak).

قَمْغِرْدِى kamgırdı: " آنِكْ يُوزِى قَمْغِرْدِى anıñ yüzi kamgırdı = onun yüzü çarpılayazdı, eğrileyazdı".
(قَمْغِـرارْ - قَمْغِرْماقْ kamgırar - kamgırmak).
Çarpılmak üzere olan her şey için de böyle denir.

كَچْتُرْدِى keçtürdi: " اُلْ آنِى سُوْدِنْ كَچْتُرْدِى ol anı suwdın keçtürdi = o, onu sudan geçirtti", (كَچْتُرُرْ
كَچْتُرْماكْ keçtürür - keçtürmek).

كَرْتُرْدِى kertürdi: " اُلْ آنِكْ تُونِنْ كُنْكا كَرْتُرْدِى ol anıñ tonın künge kertürdi = o, onun elbisesini güneşe gerdirdi, serdirdi", " اُلْ يِپْ كَرْتُرْدِى ol yıp kertürdi = o, ip gerdirdi". Başkası da böyledir; (كَرْتُرُرْ - كَرْتُرْماكْ kertürür - kertürmek).

كُرْتُرْدِى körtürdi: " اُلْ آنْكَرْ نَانْكْ كُرْتُرْدِى ol añar neñ körtürdi = o, ona bir şey gördürdü", (كُرْتُرُرْ -

كُرْتُرْماكْ körtürür - körtürmek).

كِرْتُرْدِى kirtürdi: " اُلْ آنِى اَفْكا كِرْتُرْدِى ol anı ewge kirtürdi = o, onu eve girdirdi". Başkası da böyledir;
(كِرْتُرُرْ - كِرْتُرْماكْ kirtürür - kirtürmek).

كَسْتُرْدِى kestürdi: " اُلْ آنْكَرْ يِغاچْ كَسْتُرْدِى ol añar yıgaç kestürdi = o, ona ağaç kestirdi". Başkası da böyledir; كَسْتُرُرْ - كَسْتُرْماكْ kestürür - kestürmek).

كَفْتُرْدِى kewtürdi: " اُلْ آنِكْ كُوچِنْ كَفْتُرْدِى ol anıñ küçin kewtürdi = o, onun kuvvetini gevşettirdi",
(كَفْتُرُرْ - كَفْتُرْماكْ kewtürür - kewtürmek).

كُلْتُرْدِى kültürdi: " اُلْ مَنِى كُلْتُرْدِى ol meni kültürdi = o, beni güldürdü", (كُلْتُرُرْ - كُلْتُرْماكْ kültürür - kültürmek).

كُلْتُرْدِى kültürdi: " اُلْ آتْ آذاقِنْ كُلْتُرْدِى ol at adhakın kültürdi = o, atın ayağını bağlattı ve köstekletti".

كَلْتُرْدِى keltürdi: " اُلْ مَنْكا آتْ كَلْتُرْدِى ol manğa at keltürdi = o, bana at getirtti", (كَلْتُرُرْ - كَلْتُرْماكْ keltürür - keltürmek). Bu kelime Oğuz dilinde ت ile, öbür Türklerde د iledir. Oğuzların âdeti böyledir; öbür Türklere aykırı olarak د ı, ت ve ت harfini de د yaparlar. Öbür Türkler deveye " تَفِى tewey", Oğuzlar " دَوا deve" derler. Türkler, "dahi" manasına " تَقِى takı", Oğuzlar " دَقِى dakı" derler.

كِكْچُرْدِى kikçürdi: " اَرْ بِچاكْ كِكْچُرْدِى er biçek kikçürdi =

adam,bıçağı birbirinin üzerine sürttür-
dü", "ال ارکی ار کیکچُردی ol ikki er kikçür-
di = o, iki adamı birbirine kışkırttı",
(کیکچُرُر - کیکچُرماك kikçürür - kikçürmek).

کمتردی kömtürdi: "ال یِیرْدا نانك کمتردی ol yerde neng köm-
türdi = o, yere bir şey gömdürdü", (کمترر -
کمترماك kömtürür - kömtürmek).

کلسردی külsirdi: "ار کلسردی er külsirdi = adam gülüm-
ser göründü". Gülümserse yine böyle de-
nir; (کلسرار - کلسرماك külsirer - kül-
sirmek).

کدکردی kedkirdi: "ات کدکردی at kedkirdi = at çamış-
lık etti", (üstüne yük vurdurmaz oldu);
(کدکرار - کدکرماك kedkirer - kedkirmek).

کزکردی kezgerdi: "ار اوق کزکردی er ok kezgerdi = adam,
ok gezledi, geze getirdi". (کزکرر - کزکرماك
kezgerür - kezgermek).

کزکردی közgerdi: "ال اتامنی منکا کزکردی ol atamnı manğa
közgerdi = o, bana babamı gördürdü,
görüştürdü". Bu, kavuşmadır. (کزکرر - کزکرماك
közgerür - közgermek).

کزکردی küzgerdi: "اوذلك کزکردی ödhlek küzgerdi = za-
man güzleşti", (zaman güze doğru gitti).
(کزکرر - کزکرماك küzgerür - küzgermek).

کلکردی kelgirdi: "ال منکا کلکردی ol manğa kelgirdi=o,
bana geleyazdı, gelmek istedi", (کلکرار
کلکرماك kelgirer-kelgirmek).

کنکردی köngerdi: "ال اوق کنکردی ol ok köngerdi = o,
ok doğrulttu". Başkası da böyledir.

" ال یول کنکردی ol yol köngerdi = o,doğ-
ru yol gösterdi, hidayet etti"; "بك اغرینی
کنکردی Beg ogrını köngerdi = Bey hırsı-
za doğruyu söyletti", (hırsızı ilzam
etti, ikrar ettirdi); (کنکرر - کنکرماك
köngerür - köngermek).

مندردی mündürdi: "ال منکا ات مندردی ol manğa at mündür-
di = o, beni ata bindirdi", (مندرر - مندرماك
mündürür - mündürmek). Başkası da böy-
ledir.

مندردی mandurdı: "ال منکا قلج مندردی ol manğa kılıç man-
durdı = o, bana kılıç kuşattırdı"; "ال منکا
اتماکك یاغقا مندردی ol manğa etmegiğ yagka
mandurdı = o, bana ekmeği yağa bandırt-
tı", (مندرر - مندرماق mandurur - mandur-
mak).

منغردی mangırdı: "ال اتماکك یاغقا منغردی ol etmegiğ yağka
mangırdı = o, ekmeği yağa bandırayazdı,
daldırayazdı". Başkası da böyledir;
(منغرار - منغرماق mangırar - mangırmak).

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: İki harfliden ola-
rak müteaddi kılınan fiildir: "باردی
bardı" gibi ki "gitti" demektir. "بارتردی
barturdı" denildiği zaman "başkası gi-
derdi" demek olur. "ار سوقا قاردی er suw-
ka kardı = adam suya kardı, adamın bo-
ğazında su durdu"; "انی سوقا قارتردی anı
suwka karturdı" denildiği zaman "onu

suya kardırdı, onun boğazında suyu durdurdu" demektir. Bu fiiller, iki harfli lâzım fiil olup bu ayrımda gördüğünüz şekilde müteaddi yapılmıştır. Yahut iki harfli olup ta aslında müteaddi olandır ki ona ت ، ر getirilir. "اَرْ يا قُرْدِي er ya kurdı = adam yay kurdu". Burada fail birdir. Faile bir iş yaptırmak istemek ve onu bir işle zorlamak istenildiği zaman fiile ت ، ر getirilir: "اَلْ اَنْكَرْ يا قُرْتُرْدِي ol angar ya kurturdı = o, ona yay kurdurdu" gibi. Burada fail iki tanedir. Birisi emreden, diğeri de yapandır. Arapçadaki نَقَطَ الرَّجُلُ الْمُصْحَفَ وَاَنْقَطَهُ غَيْرُهُ ve لَقَطَ السُّنْبُلَ وَاَلْقَطَهُ غَيْرُهُ gibi. اِنْتَقَطَهُ ve اَلْقَطَهُ fiillerinde de iki fail vardır.

Ya, fiile ر ، غ ya da ر ، ك getirilir: "اَتْ تُرْدِي at turdı = at zayıfladı" sözünden "اَرْ اَتِنْ تُرْغُرْدِي er atın turgurdı" denir ki "adam atını zayıflattı" demektir. "اَرْ يُقارُو تُرْدِي er yokaru turdı" cümlesindeki "turdı" kelimesi müteaddi kılınarak "اَنِي تُرْغُرْدِي anı turgurdı" denir, "onu, başkası durdurdu, dikti" demektir.

Yine böylece "ياغ اَرُودِي yağ erüdi" sözündeki "اَرُودِي erüdi" kelimesinden yapılan müteaddi fiilde "اَرْ ياغْ اَرْكُرْدِي er yağ ergürdi" denir ki, "adam yağ eritti"

demektir. "اُقْ كُنْدِي ok köndi = ok doğruldu" sözünden alınarak "اُقْچِي كُنْدْكُرْدِي okçı [+] köndgürdi" denir ki "okçu oku doğrulttu" demektir.

ت ، غ ، ك harfleri, fiili, müteaddi kılan harflerden olmayıp ancak ta'diyeyi ر harfi yapar. Nitekim "قُشْ اُچُرْدِي kuş uçurdı", "سُوفْ كَچُرْدِي suw keçürdi" sözlerinde olduğu gibi ki "kuş uçurdu", "su geçirdi" demektir. Bu fiillerde ta'diye ancak ر ile olur. İşte bu kadar; bu da yukarıdaki gibidir.

Bu fiillere ت ، غ ، ك harflerinin getirilmesi söylenişte kolaylık olsun içindir. Eğer bunlar getirilmemiş olsaydı bu fiillerde ta'diye zamanında mazide iki, muzaride üç ر harfinin bir arada toplanması gerekirdi. "kurtardı" demek olan "قُتْغَرْدِي kutgardı" fiilinde غ olmasaydı, bunun ikinci ta'diye şekli mazide "قُتْرَرْدِي kutrardı" olurdu. Yine bunun gibi "سُفْغَرْدِي suwgardı" kelimesi ikinci derecede müteaddi kılındığı takdirde "سُفْرَرْدِي suwrardı"

[+] Basma nüshada "كُنْدْكُرْدِي köndgürdi" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada önceden bu yazışta iken sonradan ikinci ك in üzerindeki ötre düzeltilerek üstün yapılmıştır. Şu hale göre kelimenin doğrusu "كُنْدْكَرْدِي köndgerdi" olacaktır. Nitekim isimden yapılmış olan fiiller böyledir." كُزْكَرْدِي közkerdi", "كَزْكَرْدِي kezkerdi" fiilleri gibi. B. A.

olması ve muzarilerinde " قترارر kutrarur" ve " سفرارر suwrarur" denilmesi lâzımgelirdi. Buradaki ر ların birisi kelimenin aslındadır, ikincisi ta'diye için getirilmiştir; üçüncüsü muzari belgesi olan ر dır. Bunun için tok, غ lı ve ق lı kelimelerde, kelimenin aslında bulunan ر harfi ت ye, yeğni ve ل li kelimelerde ل harfine çevrilmiştir. Böylelikle söylenişte bir tatlılık hasıl olmuştur.

İkincisi: Aslında üç harfli ve lâzım olan fiildir ki müteaddi yapılmak için bu ayrıma girmiştir. " ار ترلدى er tirildi" cümlesindeki ترلدى fiilinden müteaddi bir şekil yapılmak istenirse "تركردى tirgürdi" olur. "تنكرى تركردى Tenğri tirgürdi" denir ki, "Allah diriltti" demektir. "Adam kıyıldı, ceza gördü" anlamına olan " ار قزلدى er kızıldı" sözündeki fiil, müteaddi yapılmak istenirse "قزغردى kızgurdı" olur. "انى قزغردى anı kızgurdı" denir ki "onu cezalandırdı", (ona yaptığının cezasını tattırdı) demek olur.

Üçüncüsü: Aslında lâzım fiil olmaktır. Manası "işi işlemek ve hakikaten yapmağa niyet eylemek" ise de bu işte "azar azar, yavaş yavaş yapılmak" anlamı vardır. "Su damladı" anlamına gelen "سو تمجردى suw tamçırdı" sözü gibi ki "su,buluttan damladı, yavaş yavaş serpildi" demektir. "اشج تشغردى aşıç taşgurdı" sözü de böyledir, "tencere taşayazdı" demektir.

Fiil bu anlama geldiğinde, ikinci harf mazide ve muzaride sâkindir; ancak dördüncü harf muzaride üstündür.

Dördüncüsü: Fiil ancak kendi öz manasına gelerek bu anlamlardan hiç birisi beklenmez: "تنكرى منى قتغردى Tenğri meni kutgardı" sözünde olduğu gibi ki "Allah beni kurtardı" demektir. "ار قتغردى er katgurdı" sözü de böyledir, "adam katıldı, katılasıya güldü" demektir.

Bu ayrımdan, başka birisinin işe yardım ettiği ve yarıştığı anlamı murat edildiği zaman fiile د harfinden evvel ش getirilir: "ال منكا ات سقغرشدى ol manğa at suwgarışdı" denir ki "o, bana at sulamakta yardım etti" demektir. Ve yine "ال منك برلا قرن تذغرشدى ol mening birle karın todhguruşdı" denir ki "o, benimle karın doyurmakta yarış etti" demektir.

Hakikatte olmıyarak, kendini o işi yapar göstermesi anlamı murat edildiği zaman iki yol vardır: Birisi د

harfinden evvel ن getirmektir; bunun kuralı geçmiştir: " اُلْ اٰتْ سُفْغَرُنْدِي ol at suwgarundı", " اُلْ قَرِنْ تُدْغُرُنْدِي ol karın todhgurundı" denir ki "o, atı sular göründü", "o, karnını doyurur göründü" demektir.

İkincisi: Başlı başına, kendi kendine bir iş yapmaktır. Bu yolda doğru ve güzel olan fiile ن dan evvel م, س getirmektir. ن la beraber bu şekilde üç harf getirilmiş olur. " اُلْ اٰتْ سُفْغَرُمْسِنْدِي ol at suwgarımsındı" sözünde olduğu gibi ki "o, atı sular göründü"[+] demektir. Bu gibi kelimelerde ن ، م sâkindir; س harfi esre olarak harekelenir. Bunu yakında anlatacağız.

بُلْدُزْدِي bulduzdı: " بُلْدُزْدِي نَنْكْنِي bulduzdı nengni = o, bir şey buldurdu", (بُلْدُزُرْ - بُلْدُزْمَاقْ bulduzur - bulduzmak).

بِلْدُزْدِي bildüzdi: " اُلْ مَنْكَا اِيشْ بِلْدُزْدِي ol manga ış bildüzdi = o, bana iş bildirdi, öğretti"; (بِلْدُزُرْ - بِلْدُزْمَاكْ bildüzür - bildüzmek). Bu, Oğuzcadır. Öbür Türkler böyle söylemezler.

[+] Bu kelimenin manasında "kendi kendine, başlı başına yapmak" anlamı bulunması lâzımdır; çünkü " سُفْغَرُمْسِنْكْ suwgarımsındı" kelimesi bu manaya örnek olarak getirilmiştir. Halbuki bunun arapça anlamında böyle bir şey gösterilmemiştir. Bize kalırsa bu mananın da gösterilmesi ve anlamın "o, başlı başına atı sular göründü" şeklinde olması gerektir. B. A.

بُرْبَشْدِي burbaşdı: " اِيشْ بُرْبَشْدِي ış burbaşdı = iş karıştı". Başkası da böyledir; (بُرْبَاشُرْ - بُرْبَاشْمَاقْ burbaşur - burbaşmak).

بَرْتِشْدِيلَارْ bertişdiler: " اُلَارْ بِرْ اِكِنْدِينِكْ كُنْكْلِينْ بَرْتِشْدِيلَارْ olar bir ikindining könglin bertişdiler = onlar sertleştiler, birbirinin gönlünü kırdılar ve yaraladılar"; (بَرْتِشُورْ - بَرْتِشْمَاكْ bertişür - bertişmek).

بُغْرُشْدِي bogruşdı: " اُلْ مَنْكَا يِغَاجْ بُغْرُشْدِي ol manga yıgaç bogruşdı = o, bana ağaç yontmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (بُغْرُشُورْ - بُغْرُشْمَاقْ bogruşur - bogruşmak).

بُتْرُشْدِي bütrüşdi: " اُلَارْ اِكِّي بُتْرُشْدِي olar ikki bütrüşdi = onlar ikisi muhakeme oldular ve davalarına tanık getiriştiler"; (بُتْرُشُورْ - بُتْرُشْمَاكْ bütrüşür - bütrüşmek).

بَتْرُشْدِي batruşdı: " اُلَارْ اِكِّي بِرْبِيرِكْ سُفْقَا بَتْرُشْدِي olar ikki birbiriğ suwka batruşdı = onlar ikisi birbirini suya batırdılar, batırıştılar"; (بَتْرُشُورْ - بَتْرُشْمَاقْ batruşur - batruşmak).

بَكْلَشْدِي bekleşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا بَكْلَشْدِي ol mening birle bekleşdi = o, benimle muahede yaptı, ahitleşti", " اُلْ مَنْكَا قَبُغْ بَكْلَشْدِي ol manga kapuğ bekleşdi = o, bana kapıyı bekitmekte, kapatmakta yardım etti", " اُلْ مَنْكَا اٰتْ بَكْلَشْدِي ol manga at bekleşdi=o,bana at beklemekte,gözlemekte yardım etti" Başkası da böyledir. Oğuzca; (بَكْلَشُورْ - بَكْلَشْمَاكْ

bekleşür - bekleşmek).

تُربُشْدِی törpüşdi: "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلَا یِغاچ تُرْبُشْدِی ol meninğ birle yıgaç törpüşdi = o, benimle ağaç törpülemekte yarıştı". Yardım da böyledir; (تُربُشُورْ - تُربِشْماكْ törpişür - törpişmek).

تَپْرَشْدِی tepreşdi: "كِشِی قَمُغْ تَپْرَشْدِی kişi kamuğ tepreşdi = bütün halk tepreşti,kaynaştı".Her tepreşen,kaynaşan şey için de böyle denir. (تَپْرَشُورْ - تَپْرَشْماكْ tepreşür - tepreşmek).

Şu parçada da gelmiştir:

اُلْ قَرْ قَمُغْ قِیشِنْ اِنَارْ   آشْلِقْ تَرِغْ اَنِنْ اُنَارْ

یَاوْلَقْ یَغِی مَنْدَا تِنَارْ   سَنْ كَلِبَنْ تَپْرَشُورْ

Ol kar kamuğ kışın iner
Aşlık tarığ anın öner
Yawlak yagı mende tınar
Sen keliben tepreşür

"Bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz duşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir".

(Yazla kışın karşılıklı koşma söylemesini anlatarak diyor ki: Kar ve yağmur kışta iner, bu yüzden yazın yeygi biter, duşman kışın durur, savaşmaz. Ey yaz ! sen geldiğinde o kımıldanır).

تَلْپِشْدِی talpışdı: "قُشْلَارْ قَمُغْ تَلْپِشْدِی kuşlar kamuğ talpışdı = kuşlar bütün talpıştı", (kuşlar

kanatlariyle talpıştılar) [+]. "بَیْرَقْ قَمُغْ تَلْپِشْدِی bayrak kamuğ talpışdı = bayrak bütün talpıştı", (bayrak dalgalandı, mızrakların ucundaki ipekler dalgalandı). Başkası da böyledir; (تَلْپِشُورْ - تَلْپِشْماقْ talpışur - talpışmak).

تَرْتِشْدِی tartışdı: "اُلْ مَنْكَا اُرُقْ تَرْتِشْدِی ol manğa uruk tartışdı = o, bana ip germekte yardım etti", "تَرْتِشْدِی نَانْكْ tartışdı nenğ = bir nesnenin parçaları birbirini çekti, (bir şeyin parçaları, zerreleri birbirini cezbetti), "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلَا یَا تَرْتِشْدِی ol meninğ birle ya tartışdı = o, benimle yay çekmekte, yay kurmakta yarıştı", "اُلْ مَنْكَا اَلْتُونْ تَرْتِشْدِی ol manğa altun tartışdı = o, bana altın tartmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi tartmak için de böyle denir; (تَرْتِشُورْ - تَرْتِشْماقْ tartışur - tartışmak).

تُرْتُشْدِی türtüşdi: "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلَا قُغُشْقَا یَاغْ تُرْتُشْدِی ol meninğ birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تُرْتُشُورْ - تُرْتُشْماكْ türtüşür - türtüşmek).

[+] Yazma nüshada " بَیْرَقْ قَمُغْ تَلْپِشْدِی bayrak kamuğ talpışdı" sözündeki بیترق kelimesinin ikinci harfi üzerinde iki nokta görülmektedir. Bu kelime hem " بَتْرَقْ batrak", hem de " بَیْرَقْ bayrak" şeklinde okunabilmektedir. Her iki okunuş ta buraya gelir. B. A.

topraşdı: " يِيْرْ قُرِبْ تُبْرَشْدِى yer kurup topraşdı = yer kuruyarak tozlaştı, toz olayazdı", (yağmurun azlığından yer kurudu, öyle ki yerden tozlar yükseleyazdı); (تُبْرَشُورْ - تُبْرَشْمَاقْ topraşur - topraşmak).

تَبْزَشْدِىلَارْ tebzeşdiler: " اُلَارْ قَمُغْ بُو اِيشْقَا تَبْزَشْدِىلَارْ olar kamuğ bu ışka tebzeşdiler = onların hepsi bu işe hasetleştiler"; (تَبْزَشُورْ - تَبْزَشْمَاكْ tebzeşur - tebzeşmek).

تِرْكَشْدِى tergeşdi: " تَوَى تِرْكَشْدِى tewey tergeşdi = develer katarlaştı". Birbiri ardınca katarlaşarak derleşen her nesne için de böyle denir; (تِرْكَشُورْ - تِرْكَشْمَاكْ tergeşür - tergeşmek). Başkası da böyledir.

تَبْلَشْدِىلَارْ tepleşdiler: " اُلَارْ بُو اِيشْغْ قَمُغْ تَبْلَشْدِىلَارْ olar bu ışığ kamuğ tepleşdiler = onlar, bu işte hepsi razı oldular"; (تَبْلَشُورْ - تَبْلَشْمَاكْ tepleşür - tepleşmek) [+].

تُبْلَشْدِىلَارْ tüpleşdiler: " اُلَارْ بُو اِيشِغْ تُبْلَشْدِىلَارْ olar bu ışığ tüpleşdiler = onlar bu işin dibini, aslını aradılar"; (تُبْلَشُورْ - تُبْلَشْمَاكْ tüpleşür - tüpleşmek).

تَتْلَشْدِى tatlaşdı: " اُلَارْ اِكِّى بِرْلَا تَتْلَشْدِى olar ikki birle tatlaşdı = onlar ikisi birbiriyle farsça konuştular". Uygurca konuşurlarsa

[+] Basma nüshada " تَبْلَشْمَاكْ tepleşmek" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek " تَبْلَشْمَاقْ taplaşmak" şekline konulmuştur. Şu hale göre yukarıdaki her üç kelime şu şekilde düzeltilmelidir. (taplaşdı - taplaşur - taplaşmak). Bk. Dv. II, 274, 16. B. A.

yine böyle denir; (تَتْلَشُورْ - تَتْلَشْمَاقْ tatlaşur - tatlaşmak).

تَلْقِشْدِى talkışdı: " اُلْ مَنْكَا اُيْمَا تَلْقِشْدِى ol manğa oyma talkışdı = o, bana çizme yapılan keçeyi dürmekte ve bükmekte yardım etti". Dürülen ve bükülen her şey için de böyle denir; (تَلْقِشُورْ - تَلْقِشْمَاقْ talkışur - talkışmak).

تُكْلَشْدِى tökleşdi: " تُكْلَشْدِى نَانْكْ tökleşdi neng = nesneler döküldü, aktı"; (تُكْلَشُورْ - تُكْلَشْمَاكْ tökleşür - tökleşmek).

تُكْلُشْدِى tüglüşdi: " يِبْلَارْ تُكْلُشْدِى yıplar tüglüşdi = ipler düğüldü"; (تُكْلُشُورْ - تُكْلُشْمَاكْ tüglüşür - tüglüşmek).

تِكْلِشْدِى tiklişdi: " يِغَاجْ تِكْلِشْدِى yıgaç tiklişdi = ağaç dikildi". Başkası da böyledir; (تِكْلِشُورْ - تِكْلِشْمَاكْ tiklişür - tiklişmek).

تِرْمَشْدِى tırmaşdı: " اُلَارْ اِكِّى تِرْمَشْدِى olar ikki tırmaşdı = onlar ikisi tırmaştılar", (onlar ikisi birlikte kaşındılar); (تِرْمَشُورْ - تِرْمَشْمَاقْ tırmaşur - tırmaşmak).

جَلْبَشْدِى çalpaşdı: " اُلَارْ اِكِّى جَلْبَشْدِى olar ikki çalpaşdı = onlar bir işte ikisi çarpıştı, mücadele etti, birbirlerine sertleştiler". Eşya kötüleştiği, pisleştiği zaman da böyle denir; (جَلْبَشُورْ - جَلْبَشْمَاقْ çalpaşur - çalpaşmak).

جَنْدِشْدِى çandışdı: " اُلَارْ اِكِّى جَنْدِشْدِى olar ikki çandışdı = onlar ikisi birbirine sertleşti-

ler, biri öbüründen kaçındı"; (جَنْدِشُورْ- جَنْدِشْماقْ çandışur - çandışmak).

جُمْرُشْدِى çumruşdı: "اُولْ مَنِكْ بِرْلَا سُوْدَا جُمْرُشْدِى ol meniñ birle suwda çumruşdı = o, benimle suya dalmakta yarıştı". Yardım da böyledir ; (جُمْرُشُورْ- جُمْرُشْماقْ çumruşur - çumruşmak).

جَفْرُشْدِى çewrüşdi: "اُولْ مَنِكْ بِرْلَا اُوقْ جَفْرُشْدِى ol meniñ birle ok çewrüşdi = o, benimle ok çevrişti".Herhangi yuvarlak bir şeyi çevirmek te böyledir [+]; (جَفْرُشُورْ- جَفْرُشْماقْ çewrüşür - çewrüşmek).

جُقْرَشْدِى çokraşdı: "تَبِزْلَارْ جُقْرَشْدِى tebizler çokraşdı = çorak yerler dalgalandı". Herhangi bir çokluk kaynadığı ve dalgalandığı zaman da böyle denir; "كِشِى بِرْبِرْ اِچِنْدَا جُقْرَشْدِى kişi birbir içinde çokraşdı = insanlar birbirine girerek dalgalandı"; (جُقْرَشُورْ- جُقْرَشْماقْ çokraşur - çokraşmak).

چِقْرِشْدِى çıkrışdı: "بِرْبِرْنِنْكْ اُغْرِى لِقِنْ چِقْرِشْدِى birbirniñ ogrılıkın çıkrışdı = birbirinin hırsızlığını meydana çıkardılar". Herhangi bir şeyi meydana çıkarmakta yarışmak ve yardımlaşmak ta böyledir; (چِقْرِشُورْ- چِقْرِشْماقْ

[+] اُولْ مَنِكْ بِرْلَا اُوقْ جَفْرُشْدِى sözünün basma nüshadaki arapça izahında اى اَنَّهُ بارانى فى تقفير النبل denilmiş. Yazma nüshada فى ... تقفير النبل şeklindedir. Gerek تقفير gerek تقفير kelimelerinin ikisi de yanlıştır. Doğrusu تقفير olacaktır. تقفير in birkaç manası arasında bir de (okun eğriliğini veya doğruluğunu anlamak için tırnak üzerinde çevrilmesi) anlamı vardır. B. A.

çıkrışur - çıkrışmak).

چَقْرِشْتِى çakrıştı: "بُويْ بِرْبِرْكَا چَقْرِشْتِى Boy birbirge çakrıştı = Boy halkı birbirini çağırdı". Oğuzca. (چَقْرِشُورْ- چَقْرِشْماقْ çakrışur - çakrışmak).

تِكْرَشْدِى tikreşdi: "اَتْلَارْ اَدْهَاقِى تِكْرَشْدِى atlar adhakı tikreşdi = atların ayağı ses verdi", "اُغْلَانْ تِكْرَشْدِى oglan tikreşdi = çocuk büyüdü, serpildi"; (تِكْرَشُورْ- تِكْرَشْمَاكْ tikreşür - tikreşmek).

چِقْرَشْتِى çıkraştı: "تِشْ چِقْرَشْتِى tış çıkraştı = diş gıcırdadı, gıkırdadı". Herhangi bir şey çokça gıcırdarsa yine böyle denir; (چِقْرَشُورْ- چِقْرَشْماقْ çıkraşur-çıkraşmak) [+].

جَرْكَشْتِى çergeşti: "اِكِّى سُو جَرْكَشْتِى ikki sü çergeşti = iki savaş fırkası saf haline geldi". Şu parçada dahi gelmiştir :

كَلْسَا اَبَانْكْ تَرْكَنِمْ اِيتِلْكَمَتْ تُورْكُنُمْ
تَرِلْغَايْ تُورْكُنُمْ اَمْدِى جَرِكْ جَرْكَشُورْ [++]

Kelse abañ terkenim
Etilgemet türkünüm
Tarılmagay türkünüm
Emdi çeriğ çergeşür

"Eğer Hakanım gelirse oymağın hali iyi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur;biz koyduk.B.A.

[++] Bu parçanın yazılışında birkaç yanlış vardır. Biz bunları evvelce gördük ve basma nüsha I,368 de geçen aynı parçayı dilimize çevirirken uzun bir not verdik. Bu, tercüme nüshanın 442 nci sahifesindedir; oraya bakıla! B. A.

olur, topluluğu dağılmaz. İmdi, harp safları düzelmiştir".

(Hakan bize yardıma gelirse bizim tarafın hali iyi olur; oymak dağılmaz, şimdi harp safları dizilmiştir), (جَرْكَشُورْ - جَرْكَشْمَاكْ çergeşür - çergeşmek).

چَرْلَشْدِى çarlaşdı: "اُغْلَانْ چَرْلَشْدِى oglan çarlaşdı = çocuklar ağlaştı", "يَنْكَالَارْ چَرْلَشْدِى yengenler çarlaşdı = filler kükredi, bağırıştı", (چَرْلَشُورْ - چَرْلَشْمَاقْ çarlaşur - çarlaşmak).

چَكْلَشْدِى çekleşdi: "اُلْ مَنِيڭْ بِرْلَا چَكْلَشْدِى ol meniñ birle çekleşdi = o, benimle kur'a çekişti", (چَكْلَشُورْ - چَكْلَشْمَاكْ çekleşür - çekleşmek).

چِكْلِشْدِى çiklişdi [+]: "تُكُونْ قَمُغْ چِكْلِشْدِى tügün kamuğ çiklişdi = düğüm büsbütün sıkıştı", (چِكْلِشُورْ - چِكْلِشْمَاكْ çiklişür - çiklişmek).

چَرْمَشْدِى çermeşdi: "اُلْ مَنْكَا چَغِغْ چَرْمَشْدِى ol mañga çagığ çermeşdi = o, bana kamçının ucunu bükmekte yardım etti". Başkası da böyledir. Yarış için de böyle denir; (چَرْمَشُورْ - چَرْمَشْمَاكْ çermeşür - çermeşmek).

سُرْتُشْدِى sürtüşdi: "اُلْ مَنِيكْ بِرْلَا قُغُشْقَا يَاغْ سُرْتُشْدِى ol meniñ birle koguşka yağ sürtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarıştı". Ve yi-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تُكُونْ قَمُغْ چِكْلِشْدِى tügün kamuğ çiklişdi" sözünün arapça izahında "أَىْ اِسْتَدَّتِ الْعُقْدَةُ" denilmiş ise de burada ufak bir yanlışlık olmalıdır. Doğrusu şöyle olsa gerek: "أَىْ اِشْتَدَّتِ الْعُقْدَةُ" Dv. II, 106, 7 deki kelime dahi bize tanıklık etmektedir. B. A.

ne "اُلْ مَنِيكْ بِرْلَا آشُقْ سُرْتُشْدِى ol meniñ birle aşuk sürtüşdi = o, benimle aşık sürtmekte ve aşığı sürterek yüzünü aşındırmakta yarış etti", (سُرْتُشُورْ - سُرْتُشْمَاكْ sürtüşür - sürtüşmek).

سَچْتَشْدِى saçtaşdı: "اُلَارْ اِكِّى سَچْتَشْدِى olar ikki saçtaşdı = onlar birbirinin saçlarını yakaladılar", (سَچْتَشُورْ - سَچْتَشْمَاقْ saçtaşur - saçtaşmak).

سِخْتَشْدِى sıxtaşdı: "كِشِى قَمُغْ سِخْتَشْدِى kişi kamuğ sıxtaşdı = bütün halk ağlaştı"; (سِخْتَشُورْ - سِخْتَشْمَاقْ sıxtaşur - sıxtaşmak). غ ile "سِغْتَشْدِى sıgtaşdı" da lûgattir.

سَذْرَشْدِى sedhreşdi: "تُونْ سَذْرَشْدِى ton sedhreşdi = elbise seyrekleşti, kalınlığı gitti", "بُذُونْ سَذْرَشْدِى budhun sedhreşdi = halk seyrekleşti". Herhangi bir şey sıklıktan sonra seyrekleşirse, parçalarının arası açılırsa yine böyle denir; (سَذْرَشُورْ - سَذْرَشْمَاكْ sedhreşür - sedhreşmek).

سِذْرِشْدِى sıdrışdı: "اُلْ آنْكَارْ قَارْ سِذْرِشْدِى ol añar kar sıdrışdı = o, ona kar sıyırmada, kürümede yardım etti". Başkası da böyledir; (سِذْرِشُورْ - سِذْرِشْمَاقْ sıdrışur - sıdrışmak)[+].

تَغْرَشْدِى tograşdı: "اُلْ مَنْكَا اَتْ تَغْرَشْدِى ol mañga et tograş-

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimeler "سِذْرِشْدِى سِذْرِشُورْ - سِذْرِشْمَاقْ sıdrışdı - sıdrışur - sıdrışmak" şeklinde gelmiş ise de, bunlar "سِذْرِشْدِى - سِذْرِشُورْ - سِذْرِشْمَاقْ sıdhrışdı - sıdhrışur - sıdhrışmak" olacaktır. Bk. Dv. I, 226, 10 ve II, 183, 3. B. A.

dı = o, bana et doğramakta yardım et-
ti"; (تغرشور - تغرشماق togragur - tog-
raşmak).

تغرشدى tıgraşdı: "اغلان تغرشدى oglan tıgraşdı = çocuk-
lar gürbüzleşti, bahadırlaştı". Bahadır
kimse için " تغراق tıgrak" denir;(تغرشور -
تغرشماق tıgraşur - tıgraşmak) [+].

تغرشدى togruşdı: "ال منك بلا يولقا تغرشدى ol mening bile yol-
ka togruşdı = o, benimle yola duruştu",
(o,benimle yürümede, gitmede, durmada
yarıştı); (تغرشور - تغرشماق togruşur -
togruşmak) [++].

تغرشدى tograşdı: "تون كيردين تغرشدى ton kirdin tograşdı =
elbise kirden parçalandı". Herhangi bir
şeyde parçalanma ve yarılma görüldüğü
zaman yine böyle denir; (تغرشور - تغرشماق
tograşur - tograşmak).

سغرشدى sograşdı: "قملار سوغ سغرشدى kumlar suwuğ sograş-
dı = kumlar suyu sordu". Başkası da
böyledir; (سغرشور - سغرشماق sograşur -
sograşmak).

سغرشدى sıgruşdı: "الار بيربيرك سغرشدى olar birbiriğ sıg-
ruşdı = onlar birbirine sıkıştılar, on-
lar birbirinin yerini alarak durdular";
(سغرشور - سغرشماق sıgruşur - sıgruşmak).

سقرشدى sawruşdı: "ال منكا تارغ سقرشدى ol manğa tarığ saw-

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir;biz koyduk. B. A.

[++] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir;biz koyduk. B. A.

ruşdı = o, bana buğday, zahire savur-
makta yardım etti". Başkası da böyle-
dir. Kaptaki çorbayı,taşmaması için ,
savurmak dahi böyledir; (سقرشور-سقرشماق
sawruşur - sawruşmak).

سقرشدى sıkrışdı: "الار برجا سقرشدى olar barça sıkrış-
dı = onlar, hepsi ıslık çalar gibi ses
çıkardılar". Yılan ve başkaları ıslık
çalarsa yine böyle denir [+]; (سقرشور-
سقرشماق sıkrışur - sıkrışmak).

تمرشدى tomruşdı: " ال منك برلا يغاج تمرشدى ol mening bir-
le yıgaç tomruşdı = o, benimle ağacı
tomruk yapmakta yarıştı". Ağacı sini
gibi değirmi kesmekte yarıştı;(- تمرشور
تمرشماق tomruşur - tomruşmak).

سمرشدى semrişdi: " اتلار قمغ سمرشدى atlar kamuğ sem-
rişdi = atlar bütün semizleşti". Baş-
kası da böyledir; (سمرشور - سمرشماك sem-
rişür - semrişmek).

سمرشدى sömrüşdi: ال منك برلا سوف سمرشدى ol mening birle
suw sömrüşdi = o, benimle su sömrüş-
tü", (o, su sömürmekte benimle yarış
etti). Başkası da böyledir; (- سمرشور
سمرشماك sömrüşür - sömrüşmek).

سنرشدى sanruşdı: "اسرك لار قمغ سنرشدى esrükler kamuğ san-
ruşdı = serhoşlar bütün saçmaladı" .

[+] الار برجا سقرشدى sözünün arapça izahında اي صفرت اليعاقيب وكذلك الحيات denilmiş ise de biz dilimize yukarıda gördüğünüz şekilde çevirdik ve "onların hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar" dedik;"keklik ıslık çalıyor" demedik;çünkü Türkçesinde keklik kelimesi yoktur; keklik te ıslık çalmaz. B. A.

كيلك . نظرلر توركه اولا اكد لك
(كيليدين سني حيوان يعني كوز حوق)

Bunun aslı "سَنْدِرِشْدِى sandırışdı"dır. (سَنْرِشُورْ - سَنْرِشْماقْ sanrışur - sanrışmak). Nitekim şu savda da gelmiştir : " سَبَنْدا سَنْدِرِشْ بُلْسا اُرْتْكُونْدا اِرْتَشْ بُلْماسْ sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas = sapanda kavga olursa, harman zamanında döğüş olmaz" [+].

سَتْغَشْدِى satgaşdı: "اُلارْ بِرْ اِكِنْدِى بِلا سَتْغَشْدِى olar bir ikindi bile satgaşdı = onlar ikisi birbirine sataştı", (onlar birbirinin boynuna saldırdı). Saldırışma için de böyle denir.

سَتْغَشْدِى satgaşdı: "اُلْ مَنْكا يُولْدا سَتْغَشْدِى ol manğa yolda satgaşdı = o, bana yolda rastgeldi, kavuştu", "اُلارْ اَلِمْ بِرِمْ بِلا سَتْغَشْدِى olar alım bėrim bile satgaşdı = onlar alacağı verecekle ödeştiler, takas yaptılar, sayıştılar". Oğuzca; (سَتْغَشُورْ - سَتْغَشْماقْ satgaşur - satgaşmak).

سِتْغَشْدِى sıtgaşdı: "اَرْ قَمُغْ بِلاكْ سِتْغَشْدِى er kamuğ bilek sıtgaşdı = bütün adamlar bileklerini sığadılar". Yardım ve yarış için de böyle denir; (سِتْغَشُورْ - سِتْغَشْماقْ sıtgaşur - sıtgaşmak).

سَرْقِشْدِى sarkışdı: " بُوزْدِنْ سُوفْ سَرْقِشْدِى buzdın suw sarkışdı = buzdan çok su damladı"; (سَرْقِشُورْ - سَرْقِشْماقْ

[+] Bu savda geçen ve اِرْتِشْ şeklinde yazılan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " اِرْتَشْ irteş" olacaktır. Bk. Dv. I, 337, 10. B. A.

sarkışur - sarkışmak).

سَجْلَشْدِى saçlaşdı: " اُلْ اِكِّى بِلا سَجْلَشْدِى ol ikki bile saçlaşdı = onlar ikisi birbirinin saçlarını yakaladılar"; (سَجْلَشُورْ - سَجْلَشْماقْ saçlaşur - saçlaşmak).

سُجْلُشْدِى suçluşdı: "اُلْ مَنِكْ اَداقْتِنْ تِكانْ سُجْلُشْدِى ol meninğ adhaktın tiken suçluşdı = o, ayağımdan diken çıkarmakta bana yardım etti". Kılıcı kınından çıkarmakta yardımlaşma veya yarışma için de böyle denir; (سُجْلُشُورْ - سُجْلُشْماقْ suçluşur - suçluşmak). Başkası da böyledir.

سَرْلَشْدِى sarlaşdı: "اُلْ مَنْكا سُقْلُقْ سَرْلَشْدِى ol manğa suwluk sarlaşdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi sarmak ve bu işte yarış yapmak ta böyledir; (سَرْلَشُورْ - سَرْلَشْماقْ sarlaşur - sarlaşmak).

سُزْلَشْدِى sözleşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سُزْلَشْدِى ol meninğ birle sözleşdi = o, benimle söyleşti"; (سُزْلَشُورْ - سُزْلَشْماكْ sözleşür - sözleşmek). Aslı و harfi ile سُوزْلَشْدِى dir.

سُزْلُشْدِى süzlüşdi: "سُوقْلارْ قَمُغْ سُزْلُشْدِى suwlar kamuğ süzlüşdi = bütün sular süzüldü"; (سُزْلُشُورْ - سُزْلُشْماكْ süzlüşür - süzlüşmek).

سَقْلَشْدِى sawlaşdı: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا سَقْلَشْدِى ol meninğ birle sawlaşdı = o, bana atalar sözü söyledi, ben de ona söyledim". Birbirine salık verme, hikâye ve konuşma üzerine olan herhangi bir şeyi ve başkasını söyleş -

mek için de böyle denir; (سَقْلَشُورْ - سَقْلَشْماقْ sawlaşur - sawlaşmak).

سَقْلَشْدِي saklaşdı: "بُدُونْ قَمُغْ سَقْلَشْدِي budun kamuğ saklaşdı = bütün halk birbirinden saklaştı, gizlendi"; (سَقْلَشُورْ - سَقْلَشْماقْ saklaşur - saklaşmak).

سُقْلُشْدِي sokluşdı: "سُقْلُشْدِي نَانْكْ sokluşdı neñ = bir şey bir şeye sokuldu ve yerleşti". Bu, kılıcın demir olan parçasının baş tarafının kabza içerisine,parazvanaya,girmesi ve orada yerleşmesi gibidir. (سُقْلُشُورْ - سُقْلُشْماقْ sokluşur - sokluşmak).

سِقْلِشْدِي sıklışdı: "بُدُنْ بَرْچَا سِقْلِشْدِي budhun barça sıklışdı = halk tamamiyle sıkıştı".Herhangi bir şey, yeri darlaşacak kadar sıkışırsa yine böyle denir. Üzüm sıkıldığı zaman da böyle denir; (سِقْلِشُورْ - سِقْلِشْماقْ sıklışur - sıklışmak).

سُمْلُشْدِي sumluşdı: "تَتْ قَمُغْ سُمْلُشْدِي Tat kamuğ sumluşdı = Farslar kendi dillerince konuştular". Herhangi bir kimse Türkçeden başka bir dil kullanırsa yine böyle denir; (سُمْلُشُرْ - سُمْلُشْماقْ sumluşur - sumluşmak).

سَرْمَشْدِي sarmaşdı: "اُلْ مَنْكَا يِشِغْ سَرْمَشْدِي ol manğa yışığ sarmaşdı = o, bana ip sarmakta yardım etti"; bu , ağaç üzerine ip sarmak gibidir.(سَرْمَشُرْ - سَرْمَشْماقْ sarmaşur - sarmaşmak).

سَرْمَشْدِي sarmaşdı: "اِيشْ سَرْمَشْدِي ış sarmaşdı = iş karıştı". Bu fiil hem lâzım, hem müteaddidir. "اُلْ مَنْكَا بَلِقْ سَرْمَشْدِي ol manğa balık sarmaşdı = o,

bana sudan balık çıkarmakta yardım etti". Kaptan tutmaç süzülürse yine böyle denir. Bir akarın içerisinden kendi cinsinden olmıyan bir şey çıkarıldığı zaman yine böyle denir; (سَرْمَشُرْ - سَرْمَشْماقْ sarmaşur - sarmaşmak).

تَنْچِشْدِي tançışdı: "اَتْلَارْ قَمُغْ تَنْچِشْدِي etler kamuğ tançışdı = etler bütün bozuldu, kokluştu"; (تَنْچِشُورْ - تَنْچِشْماقْ tançışur - tançışmak).

سَنْچِشْدِي sançışdı: "اُلَارْ اِكِّي سَنْچِشْدِي olar ikki sançışdı = onlar ikisi birbirine hançer sapladılar, sançtılar". Başkası da böyledir; (سَنْچِشُورْ - سَنْچِشْماقْ sançışur - sançışmak). "بَكْلَارْ سَنْچِشْدِي Begler sançışdı = Beyler birbirleriyle savaş yaptılar", (Beyler savaştılar,biri öbürünü yendi).

تَپْرَشْدِي tapraşdı: "تَوِي قَمُغْ تَپْرَشْدِي tewey kamuğ tapraşdı = develer bütün sıçraştı"; (تَپْرَشُورْ - تَپْرَشْماقْ tapraşur - tapraşmak). Bu, yalnız deve hakkında söylenir [+].

تَتْرُشْدِي tatruşdı: "اُلَارْ بِيرْ اِكِنْدِيكَا اَتْ تَتْرُشْدِي olar bir ikindige et tatruşdı = onlar birbirine et tattırdılar". Başkası da böyledir; (تَتْرُشُورْ - تَتْرُشْماقْ tatruşur - tatruşmak).

تِتْرَشْدِي titreşdi: "كِشِي تُمْلِغْدِنْ تِتْرَشْدِي kişi tumlıgdın tit-

[+] " تَوِي قَمُغْ تَپْرَشْدِي tewey kamuğ tapraşdı" cümlesinin arapça izahında اَيْ قَفَرَتِ الإِبِلُ denilmiş ise de yanlıştır, قفزت olacaktır; ancak anlam bu şekilde düzelebilir. Bk. Kamus Tercümesi; Bk. Dv. III, 207, 5.Brockelmann dahi bu yanlışlığın farkına varmıştır. B. A.

reşdi = halk soğuktan titreşti". Herhangi bir şey ıraklaşırsa yine böyle denir, (تترشور - تترشماك titreşür - titreşmek).

قبرشدى kopruşdı: "ال منكا قش قبرشدى ol manğa kuş kopruşdı = o, bana kuş kaldırmakta, kuş uçurmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi yerinden kaldırmak için de böyle denir; (قبرشور - قبرشماك kopruşur - kopruşmak).

قترشدى kutruşdı: "اغلان قترشدى oglan kutruşdı = çocuklar oynadılar ve sevindiler"; (قترشور - قترشماق kutruşur - kutruşmak).

قترشدى kotruşdı: "ال منكا قاب قترشدى ol manğa kap kotruşdı = o, bana kabı boşaltmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (قترشور - قترشماق kotruşur - kotruşmak).

قجرشدى kaçruşdı: "الار ايكي قجرشدى olar ikki kaçruşdı = o iki kişi birbirini kaçırdılar", (قجرشور - قجرشماق kaçruşur - kaçruşmak).

قردشدى kurdaşdı: "ال بك برلا قردشدى ol Beg birle kurdaşdı = o, Beyle bir sırada, bir derecede oturdu". Başkası da böyledir; (قردشور - قردشماق kurdaşur - kurdaşmak).

قذرشدى kadhrışdı: "ال منينك برلا بيون قذرشدى ol mening birle boyun kadhrışdı = o, benimle boyun bükmekte yarıştı". Başkası da böyledir, "الار ايكي سوز قذرشدى ol ikki söz kadhrışdı = onlar birbirinin sözünü reddettiler".

Şu parçada dahi gelmiştir :

ايشى انينك ارتشب
اغرق بلا ارتشب
بيونن الب قذرشب
تتغن الب قل ساتار

Işı anıng artaşıp
Ograk bile örteşip
Boynun alıp kadhrışıp
Tutgun alıp kul satar

"Onun işi bozuldu; Ograklar ile saldırıştılar, onların boynunu büküp söz atıştılar, tutsak alıp köle olarak satar".

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki : İşi bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını büktü, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -fidyei necat-aldı, satılmış köle gibi).

قسرشدى kısruşdı: "ال انكار قسماق قسرشدى ol angar kısmak kısruşdı = o, ona özengi kayışını kısmakta yardım etti". Başkası da böyledir. (قسرشور - قسرشماق kısrışur - kısrışmak).

قفرشدى kawruşdı: "ال منكا تريغ قفرشدى ol manğa tarığ kawruşdı = o, bana buğday kavurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. غ harfiyle "قغرشدى kagruşdı" demek dahi lûgattır. (قفرشور - قفرشماق kawruşur -

kawruşmak).

قَقَرْشْدِى kakraşdı: " سُوفْلَارْ قَمُغْ قَقَرْشْدِى suwlar kamuğ kakraşdı = sular bütün çekildi". Herhangi bir akar nesne azaldığı ve çekildiği zaman da böyle denir; (قَقْرَشُورْ - قَقْرَشْمَاقْ kakraşur - kakraşmak). Urlar, şişler indiği zaman da yine böyle denir.

قِقْرِشْدِى kıkrışdı: "أَرَنْ قَمُغْ قِقْرِشْدِى eren kamuğ kıkrışdı = bütün adamlar bağırıştı, çağırıştı"; (قِقْرِشُورْ - قِقْرِشْمَاقْ kıkrışur - kıkrışmak).

قُبْزَشْدِى kubzaşdı: "قِزْلَارْ قُبْزَشْدِى kızlar kubzaşdı = kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar"; (قُبْزَشُورْ - قُبْزَشْمَاقْ kubzaşur - kubzaşmak).

قَرْغَشْدِى kargaşdı: " أُلَارْ إِكِّى قَرْغَشْدِى olar ikki kargaşdı = onlar ikisi birbirine lânet ettiler"; (قَرْغَشُورْ - قَرْغَشْمَاقْ kargaşur - kargaşmak).

قِرْغَشْدِى kırgaşdı: "أُلَارْ إِكِّى قِرْغَشْدِى olar ikki kırgaşdı = onlar birbirinden yüz çevirdi";(قِرْغَشُورْ - قِرْغَشْمَاقْ kırgaşur - kırgaşmak).

يَسْغَشْدِى yasgaşdı: "أُلَارْ إِكِّى يَسْغَشْدِى olar ikki yasgaşdı = onlar ikisi tokatlaştı"; (يَسْغَشُورْ - يَسْغَشْمَاقْ yasgaşur - yasgaşmak). Yardım ve yarış ta böyledir.

تُلْغَشْدِى tolgaşdı: "أُلْ مَنِكْ بِرْلَا يُونْكْ تُلْغَشْدِى ol meninğ birle yünğ tolgaşdı = o, benimle yün dolamakta, bükmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi bükmek te böyledir. Bir adamın karnı burulursa yine böyle denir;(تُلْغَشُورْ - تُلْغَشْمَاقْ tolgaşur - tolgaşmak).

قَرْوَشْدِى karwaşdı: "أُلْ مَنْكَا سُوْدَا نَانْكْ قَرْوَشْدِى ol manğa suwda nenğ karwaşdı = o, bana suda bir şey aramakta yardım etti". Karanlıkta elle bir şey aranırsa yine böyle denir;(قَرْوَشُورْ - قَرْوَشْمَاقْ karwaşur - karwaşmak).

قُرْقُشْدِى korkuşdı: " أُلَارْ إِكِّى قُرْقُشْدِى لَارْ olar ikki korkuşdılar = onlar ikisi birbirinden korktu, korkuştular"; (قُرْقُشُورْ - قُرْقُشْمَاقْ korkuşur - korkuşmak).

قِرْقِشْدِى kırkışdı: " أُلْ مَنْكَا يُونْكْ قِرْقِشْدِى ol manğa yünğ kırkışdı = o, bana yün kırkmakta yardım etti"; (قِرْقِشُورْ - قِرْقِشْمَاقْ kırkışur -kırkışmak).

قِزْلَشُو kızlaşu: " أُلْ مَنِكْ بِرْلَا أُقْ آتِى قِزْلَشُو ol meninğ birle ok attı kızlaşu = o, ortaya öndül olmak üzere kız, cariye koyarak benimle ok attı"; (قِزْلَشُورْ - قِزْلَشْمَاقْ kızlaşur-kızlaşmak).

قَرْمَشْدِى karmaşdı: "أُلْ مَنِكْ بِرْلَا تَوَارْ قَرْمَشْدِى ol meninğ birle tawar karmaşdı = o, benimle mal yağmalamakta yarış etti". Yardım da böyledir; (قَرْمَشُورْ - قَرْمَشْمَاقْ karmaşur - karmaşmak). Aslı (قَرْمَالَشْدِى - قَرْمَالَشُورْ - قَرْمَالَشْمَاقْ karmalaşdı-karmalaşur-karmalaşmak)tır.

قِسْتَشْدِى kıstaşdı: "إِتْ قَمُغْ تُمْلِغْدِنْ قِسْتَشْدِى ıt kamuğ tumlıgdın kıstaşdı = bütün köpekler soğuktan titreşti, sızlaştı". Başkası da böyledir;

(قستشور - قستشماق kıstaşur - kıstaşmak).

ككتشدى kekteşdi: " اولار ايكى ككتشدى ol ikki kekteşdi = onlar birbirine hınçlaştılar, kin bağlaştılar"; (ككتشور - ككتشماك kekteşür-kekteşmek).

كرتشدى kertişdi: "اول منكا يغاچ كرتشدى ol manğa yıgaç kertişdi = o, bana ağaç kertmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (كرتشور - كرتشماك kertişür - kertişmek).

كترشدى kötrüşdi: "اول منكا يوك كترشدى ol manğa yük kötrüşdi = o, bana yük götürmekte ve kaldırmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (كترشور - كترشماك kötrüşür - kötrüşmek).

كچرشدى keçrüşdi: "الار بيربيرينك يازوقن كچرشدى olar birbiring yazukın keçrüşdi = onlar birbirlerinin suçlarından geçtiler". Birbirini ırmaktan geçirmek için iki kişi yardımlaşırsa yine böyle denir; (كچرشور-كچرشماك keçrüşür - keçrüşmek).

كذرشدى kedhrüşdi: "الار ايكى تونن كذرشدى olar ikki ton kedhrüşdi = onlar ikisi birbirlerinin elbiselerini giydiler; (كذرشور - كذرشماك kedhrüşür - kedhrüşmek).

كذرشدى kedhrişdi: "اول منكا ات كذرشدى ol manğa et kedhrişdi = o, bana et kurutmakta yardım etti"; (كذرشور - كذرشماك kedhrişür - kedhrişmek).

ككرشدى kökreşdi: "بلت لار قموغ ككرشدى bulıtlar kamuğ kökreşdi = bulutlar bütün gürledi, kükredi", " بغرالار ككرشدى bogralar kökreşdi = aygırlar kişnedi". Savaş meydanında yiğitlerin kopardığı ses dahi buna benzetilerek "الپ لار ككرشدى alplar kökreşdi" denir. Şu parçada da gelmiştir :

كلدى اسن اسنيو قاذقا توكل اسنيو
كردى بدون قسنيو قرا بلت ككرشور

Keldi esin esneyü
Kadhka tükel üsneyü
Kirdi budun kasnayu [+]
Kara bulıt kökreşür

"Esinti eserek geldi; bu,büsbütün kar tipisine benziyordu. Halk titreşerek girdi, kara bulut kükreşür".

(Baharı anlatarak diyor ki: Rüzgâr eserek geldi; bu, kar tipisine benziyordu. Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut kükredi).(ككرشور-ككرشماك kökreşür-kökreşmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu parçanın üçüncü mısraındaki قسنيو kelimesi gördüğünüz şekilde ise de yanlıştır. Doğrusu " قسنيو kasnayu" olacaktır. Bk. Dv.II,281, 9; III, 223, 10. Brockelmann bu kelimenin "kıstayu" şeklinde okunmasını tavsiye ediyorsa da iki yönden yanılıyor. Birincisi: Birinci ve ikinci mısraların kafiyesine üçüncü mısraın dahi uyması bakımındandır. "Esneyü,üsneyü" denildikten sonra "kasnayu" denilmesi lâzımdır. Başka türlü kafiyedeş olamaz. İkincisi: Yukarıda gösterdiğimiz örnekler kelimenin "kıstayu" olmayıp "kasnayu" olduğunu açıkça tanıklamaktadır. B. A.

كَمْرُشْدِي kemrüşdi: "اَلارْ اِكِّي سُنْكُوكْ كَمْرُشْدِي olar ikki süngük kemrüşdi = onlar ikisi kemik kemirlştiler, kemirmekte yarıştılar"; (كَمْرُشُورْ - كَمْرُشْماكْ kemrüşür - kemrüşmek).

كِزْلَشْدِي kizleşdi: "اَلارْ اِكِّي تَوارْ كِزْلَشْدِي olar ikki tawar kizleşdi = onlar ikisi birbirlerinden mal gizlediler". Başkası da böyledir; (كِزْلَشُورْ - كِزْلَشْماكْ kizleşür - kizleşmek).

كَزْلَشْدِي kezleşdi: "اُلْ اَنْكارْ اُقْ كَزْلَشْدِي ol angar ok kezleşdi = o, onunla ok kezlemekte yarıştı". Yardımlaşmak ta böyledir; (كَزْلَشُورْ - كَزْلَشْماكْ kezleşür - kezleşmek).

كُزْلَشْدِي közleşdi: "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلا كُزْلَشْدِي ol mening birle közleşdi = o, benimle görme işinde yarış etti", (o, beni gözledi, ben de onu gözledim); (كُزْلَشُورْ - كُزْلَشْماكْ közleşür - közleşmek).

كَسْلِشْدِي keslişdi: "نَنْكْ كَسْلِشْدِي keslişdi neng = nesne kesildi", (nesnenin parçaları kesildi ve ayrıldı). (كَسْلِشُورْ - كَسْلِشْماكْ kesligür - keslişmek).

كُكْلَشْدِي kökleşdi: "اُلْ اَنِنْكْ بِرْلا كُكْلَشْدِي ol anıng birle kökleşdi = o, ona ilişti ve sokuldu", "كُكْتَشْدِي kökteşdi" dahi lûgattır. "اُلْ اَنْكارْ اَدْرْ كُكْلَشْدِي ol angar edher köklęşdi = o, ona eğerin kaburga tahtalarını bağlamakta yardım etti", "اُلْ اَنِنْكْ بِرْلا كُكْلَشْدِي ol anıng birle kökleşdi = o, onunla hısımlık bağıyle bağlandı", (كُكْلَشُورْ - كُكْلَشْماكْ

kökleşür - kökleşmek). Bu kelime Bulgarcadır.

Bu bölüm dört yolda yürür :

1 - İşte yardımlaşma ve yarışma anlamına gelir: "اُلْ مَنْكا يُوكْ كُتْرُشْدِي ol manğa yük kötrüşdi = o, bana yük götürmekte yardım etti". Evvelce söylediğim üzere bu gibi yerlerde " مَنْكا manğa" kelimesi "yardım" bildirir.

" مَنِنْكْ بِرْلا mening birle" kelimesi "yarış" bildirir: "اُلْ مَنِنْكْ بِرْلا سَكْرِشْدِي ol mening birle segrişdi = o, benimle -hangimiz daha iyi sıçrıyoruz diye- seğirtmekte, atlamakta yarıştı".

2 - İki harflilerden alınan fiilin bir kolu olur. " قَچْتِي kaçtı" sözünden " قَچُرْدِي kaçurdı" ve " قَچْرُشْدِي kaçruşdı" denir ki, "iki kişi birbirini kaçırdı" anlamınadır. ش harfi burada, مُفاعَلَة ayrımındaki ortaklığı bildirir. " سُوقْ كَچْتِي suw keçti" sözünden " كَچُرْدِي keçürdi" denildiği gibi, iki kişi birbiriyle sudan geçmekte yardımlaşırlarsa " سُوقْ كَچْرُشْدِي suw keçrüşdi" denir.

Bu şekilde iki harflilere bir ش harfi getirilerek üç harfli, üç harflilere bu harf ziyade kılınarak dört harfli bir fiil yapılmış olur.

3 - Üç harflilerden kurulmuş bir fiil olmaktır. Bu fiilde öndül anlamı vardır. Bu manayı verdiren ek ل ve ش harfleridir. " اَلْ مَنِكْ بِرْلاَ اُقْ اَتْلَشُو ol mening birle ok attı atlaşu = o, benimle, ortaya öndül olmak üzere at koyarak ok atıştı" gibi. Kim yutarsa öndülü o kazanır.

Bu, geniş bir kuraldır. İsimler uzasa bile isimlerden bu anlamda bir takım fiiller yapılır [+]. " اَلْ مَنِكْ بِرْلاَ اُيْنَادِى كُكُرْجِكُونْلَشُو ol mening birle oynadı kökürçgünleşü = o, benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı", " اَلْ اَتْ يَرِشْدِى مَنِكْ بِيلا تَفْشُغَانْلَشُو ol at yarışdı mening bile tawışganlaşu" [++] = o, tavşanı öndül koyarak benimle at yarışı yaptı". Kim arkadaşını geçerse yenen o-

[+] Bu cümlenin gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki arapça izahı şöyledir: رُكِّبَ مِنَ الْاَسْمَاءِ وَالْاَفْعَالِ بِهٰذَا الْمَعْنَى وَاِنْ طَالَ الْاِسْمُ Bizce bu ibare yanlıştır. Doğrusu ; رُكِّبَ مِنَ الْاَسْمَاءِ الْاَفْعَالُ بِهٰذَا الْمَعْنَى وَاِنْ طَالَ الْاِسْمُ olacaktır. Bizi bu inanışa götüren şeyler şunlardır:

1- İlk ibareye göre رُكِّبَ fiili failsiz kalmaktadır.

2- Kaşgarlının bu yolda verdiği bütün örnekler yalnız sonlarına لشو getirilerek yapılan fiillerdir.

3- وَالْاَفْعَالُ kelimesinin başında bulunan و harfi önceden yazma nüshada yok iken sonradan gayet ince bir kalemle konulmuştur. Biz bunu doğru bildiğimiz şekle göre tercüme ettik. B. A.

[++] Burada yazma nüshada olan " اَتْ at" kelimesi nasılsa çıkmamıştır. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

dur ve tavşanı o alacaktır [+].

4 - Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek yalnız kendi öz manası murat olunmaktır. Bu şekil azdır. "اِيشْ بُرُشْدِى iş buruşdı = iş karıştı" gibi, " يِبْ بُيْمَشْدِى yıp boymaşdı = ip dolaştı, açılmıyor".

بَغْرِقْتِى bagrıktı: " اَجْ اَرْ بَغْرِقْتِى aç er bagrıktı = aç adamın bağrı ciğerine yapıştı" [++].

بُلْدُقْتِى bulduktı: " بُلْدُقْتِى نَانْكْ bulduktı neng = nesne bulundu"; (بُلْدُقَارْ - بُلْدُقْمَاقْ bulduqar - buldukmak).

تُتْسُقْدِى tutsukdı: " اَرْ يَغِيقَا تُتْسُقْدِى er yagıka tutsukdı = adam duşmana tutuldu, yakalandı"; (تُتْسُقَارْ تُتْسُقْمَاقْ tutsukar - tutsukmak).

تُنْچُقْتِى tunçuktı: " اَرْ تُنْچُقْتِى er tunçuktı = adam dunçuktu", (adamın kaygıdan soluğu çıkmaz oldu, soluyamaz oldu), " سُغُرْ تُنْچُقْتِى sogur tunçuktı = ada tavşanı inine çekildi", (ada tavşanı kışlık inine girdi, yaz gelene kadar çıkmaz). Herhangi bir hayvan kış için inine çekilirse yine böyle denir; (تُنْچُقَارْ - تُنْچُقْمَاقْ

[+] Burada yazma ve basma nüshaların ibaresi اَيْ اَنْزْ سَابَقْ مَعِي الْفَرَسَ عَلَى الْخَطَرِ الْاِرْتِبَاطَا فَمَنْ سَبَقَ اَخَذَهُ الْقَامِرُ şeklindedir. Bu ibare yanlıştır, doğrusu فَمَنْ سَبَقَ اَخَذَهُ هُوَ الْقَامِرُ .... olacaktır; çünkü başka türlü mana çıkarılamaz. Biz doğru bildiğimiz şekilde tercüme ettik. B. A.

[++] "Bagrıktı" kelimesine mastar ve muzari verilmemiştir. Bunlar " بَغْرِقَارْ - بَغْرِقْمَاقْ bagrıkar - bagrıkmak" olsa gerektir. B. A.

tunçukar - tunçukmak).

سَنْجِقْتِى sançıktı: " يَغِى سَنْجِقْتِى yagı sançıktı = duşman yenildi". Adam vurulursa, kendine bir şey sancılırsa yine böyle denir; (سَنْجِقَارْ سَنْجِقْمَاقْ sançıkar - sançıkmak).

بَسْسِقْتِى bassıktı: "اَرْ يَغِيقَا بَسْسِقْتِى er yagıka bassıktı = adam duşmanın baskınına uğradı", (adam duşmanın gece baskınına uğradı ve yakalandı); (بَسْسِقَارْ - بَسْسِقْمَاقْ bassıkar - bassıkmak).

سَفْرُقْتِى sawruktı: "كُوزْدَنْ يَاشْ سَفْرُقْتِى közden yaş sawruktı = gözden yaş savruldu". Akan derelerde su köpürerek dalgalar çalkandığı zaman yine böyle denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

كُوزُمْ يَشِى سَفْرُقُبْ قُودِى اَقَارْ
بِلِنِبْ اَژُونْ اَمْكَكِنْ تُوكَلْ اُقَارْ

Közüm yaşı sawrukup kudhı akar
Bilnip ajun emgegin tükel ukar

"Bütün akla gelen dünya zahmetleri bilindiği için gözümün yaşı savrularak aşağıya akar". (سَفْرُقَارْ - سَفْرُقْمَاقْ sawrukar - sawrukmak).

بِلْسِكْتِى bilsikti: "اَنِكْ يَشُرُتْ اِشِى بِلْسِكْتِى anıng yaşut ışı bilsikti = onun gizli işi bilindi"; (بِلْسِكَارْ - بِلْسِكْمَاكْ bilsiker - bilsikmek).

بُرْبَلْدِى burbaldı: "اَنِكْ اِشِى بُرْبَلْدِى anıng ışı burbaldı = onun işi karıştı", (بُرْبَلُورْ - بُرْبَلْمَاقْ burbalur - burbalmak).

بُكْسُلْدِى büksüldi: "قَابْ بُكْسُلْدِى kap büksüldi = kap çatladı, yarıldı". Herhangi bir kap çatlar ve yarılırsa yine böyle denir; (بُكْسُلُورْ - بُكْسُلْمَاكْ büksülür - büksülmek).

تُرْبُلْدِى törpüldi: "يِغَاجْ تُرْبُلْدِى yıgaç törpüldi = ağaç yontuldu, törpülendi", (تُرْبُلُورْ - تُرْبُلْمَاكْ törpülür - törpülmek).

تَرْتِلْدِى tartıldı: "يَرْمَاقْ تَرْتِلْدِى yarmak tartıldı = para tartıldı"; (تَرْتِلُورْ - تَرْتِلْمَاقْ tartılur - tartılmak). Başkası da böyledir. İp ve ipe benzer şeyler gerildiği, çekildiği zaman da böyle denir.

تُرْتُلْدِى türtüldi: "تَرِيكَا يَاغْ تُرْتُلْدِى terige yağ türtüldi = deriye yağ süründü". Başkası da böyledir; (تُرْتُلُورْ - تُرْتُلْمَاكْ türtülür - türtülmek).

جَرْتِلْدِى çertildi: "نَانْكْ جَرْتِلْدِى çertildi neng = nesne elden çıktı, yok oldu"; (جَرْتِلُورْ - جَرْتِلْمَاكْ çertilür - çertilmek). Şu savda da gelmiştir: "اَرْدَمْ سِزْدَنْ قُتْ جَرْتِلُورْ erdemsizden kut çertilür = faziletsizden devlet uzaklaşır", (onda edep ve fazilet kalmaz).

تَتْرُلْدِى tetrüldi: "يِيلْ تَتْرُلْدِى yėl tetrüldi = yel, rüzgâr çevrildi", (güney yeli kuzeye, kuzey yeli güneye çevrildi). "نَانْكْ تَتْرُلْدِى tetrüldi neng = nesne ters oldu, ter-

sine döndü", " اَرْقِلِقِى تَتْرُلْدِى er kılıkı tetrüldi = adamın huyu kötüleşti". Başkası da böyledir; (تَتْرُلُورْ - تَتْرُلْمَاكْ tetrülür - tetrülmek).

تَغْرَلْدِى togralדı: " اَتْ تَغْرَلْدِى et togralדı = et doğrandı". Başkası da böyledir; (تَغْرَلُورْ - تَغْرَلْمَاقْ togralur - togralmak). "تُونْ كِيرْدَنْ تَغْرَلْدِى ton kirden togralדı = elbise kirden parçalandı". Ayakta ve herhangi bir dokumada peyda olan yarıklar için de böyle denir; (تَغْرَلُورْ - تَغْرَلْمَاقْ togralur - togralmak).

تَلِقْلْدِى talkıldı: " تَلِقْلْدِى نَانْكْ talkıldı neng = nesne itildi, kakıldı; defedildi", "اِيشْ تَلِقْلْدِى ış talkıldı = iş defedildi, savuldu", "يُوكْ تَلِقْلْدِى yük talkıldı = yük itildi"; (تَلِقْلُورْ - تَلِقْلْمَاقْ talkılur - talkılmak) [+].

تِرْمَلْدِى tırmaldı: " اَنِنْكْ يُوزِى تِرْمَلْدِى anıng yüzi tırmaldı = onun yüzü tırmalandı"; (تِرْمَلُورْ - تِرْمَلْمَاقْ tırmalur - tırmalmak).

جَفْرُلْدِى çewrüldi: "جِغْرِى جَفْرُلْدِى çıgrı çewrüldi = çıkrık çevrildi". Herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir; (جَفْرُلُورْ - جَفْرُلْمَاكْ çewrülür - çewrülmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir : يُكْ تَلِقْلْدِى اَىْ اِنْدَفَعَ الْحِمْلُ عَنِ الْجَبَلِ Burada ya Türkçe parçada bir eksiklik var, veya arapça ibarede bir fazlalık vardır. Biz kesin bir karar veremedik. Yalnız Türkçesine olduğu gibi bir anlam verip geçtik. B. A.

جَرْمَلْدِى çermeldi: "جَقْغْ جَرْمَلْدِى çawıg çermeldi = kamçının ucu kıvrıldı, büküldü"; (جَرْمَلُورْ - جَرْمَلْمَاكْ çermelür - çermelmek).

سُرْتُلْدِى sürtüldi: "سُرْتُلْدِى نَانْكْ sürtüldi neng = nesne sürtüldü, döğüldü". Başkası bunu yaparsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. " تَرِيكَا يَاغْ سُرْتُلْدِى terige yag sürtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (سُرْتُلُورْ - سُرْتُلْمَاكْ sürtülür - sürtülmek).

سَنْجِلْدِى sançıldı: "بِجَاكْ تَامْقَا سَنْجِلْدِى biçek tamka sançıldı = bıçak duvara saplandı". Başkası da böyledir; "سُو سَنْجِلْدِى sü sançıldı = asker yenildi". Bunun aslı "اَرْكَا بِجَاكْ سَنْجِلْدِى erge biçek sançıldı" sözünden alınmıştır, "adama bıçak saplandı" demektir. (سَنْجِلُورْ - سَنْجِلْمَاقْ sançılur - sançılmak).

سُبْرُلْدِى süprüldi: "اَفْ سُبْرُلْدِى ew süprüldi = ev süpürüldü". Bir adama kızıldığı zaman " سُبْرُكْ süprük" [+] denir, "süprüntü nasıl atılırsa sen de öyle git" demektir.

سِدْرِلْدِى sıdhrıldı: "بَلِقْ اَلِكْدِنْ سِدْرِلْدِى balık eligdin sıdh-

[+] Her iki nüshanın buradaki ibaresi şöyledir: وَيُقَالُ اِذَا اُغْضِبَ عَلَى الْاِنْسَانِ " سُبْرُكْ " اَىْ اِذْهَبْ كَمَا تَذْهَبُ الْكُنَاسَةُ بِغَيْرِ اِكْرَاهٍ Burada ufak bir hata olsa gerektir. Yukarıdaki سُبْرُلْدِى kelimesine bakılırsa ve سُبْرُكْ kelimesine metnin verdiği mana göz önüne alınırsa bunun " سُبْرُلْ süprül" olması lazımdır, "defol" anlamınadır. Bununla beraber " سُبْرُكْ süprük" dahi doğru olabilir. Bu takdire göre kelime emri hazır olmaz, sıfat olur. (Kırık, delik ve sürtük) gibi. B. A.

rıldı = balık elden sıyrıldı". Herhangi bir kaygın şey elden ve başka şeyden sıyrılırsa yine böyle denir. "يُول سِذْرِلْدِى yol sıdhrıldı = bütün kıvrımlarıyle ve büküntüleriyle yol göründü"; (سِذْرِلُورْ - سِذْرِلْمَاقْ sıdhrılur - sıdhrılmak). "اَرْتَامْدِنْ سِذْرِلْدِى er tamdın sıdhrıldı = adam duvardan kaydı, sıyrıldı". Başkası da böyledir.

سَفْرُلْدِى sawruldı: "سُوْسَفْرُلْدِى suw sawruldı = su savruldu", (dere kaynıyarak, köpürerek coştu). Tencerenin içerisindeki çorbanın taşmaması ve senmesi için kaşıkla savrulduğunda da böyle denir;" تَرِغْ سَفْرُلْدِى tarığ sawruldı = buğday savruldu"," يَاشْ كُوزْدِنْ سَفْرُلْدِى yaş közdin sawruldı = yaş gözden savruldu, saçıldı". Şu beyitte dahi gelmiştir :

تُنْ كُنْ تُرُبْ يِغْلَيُو يَاشِمْ مَنِكْ سَفْرُلُورْ

Tün kün turup yıglayu

Yaşım meninğ sawrulur

"Gece gündüz durmadan ağlıyarak gözümün yaşı savrulur", (سَفْرُلُورْ - سَفْرُلْمَاقْ sawrulur - sawrulmak).

سِغْزَلْدِى sıgzaldı: "بِرْ نَانِكْ بِرْكَا سِغْزَلْدِى bir nenğ birge sıgzaldı = bir şey bir şeye sığdırıldı", (bel veya balta sapına çivi çakılarak sıkıştırılması ve kayış dilinin kayış arasına sokulması gibi, bir nesne bir nesneye sıkıştırıldı); (سِغْزَلُورْ - سِغْزَلْمَاقْ sıgzalur - sıgzalmak).

سَتْغَلْدِى satgaldı: "اَرْ بُيْنِى سَتْغَلْدِى er boynı satgaldı = adamın boynu çiğnendi", (adamın boynu çiğnenerek geçildi). Başkası da böyledir. Bir borç, karşılığıyle takas yapılırsa yine böyle denir; (سَتْغَلُورْ - سَتْغَلْمَاقْ satgalur - satgalmak).

سِتْغَلْدِى sıtgaldı: "يِنْكْ سِتْغَلْدِى yenğ sıtgaldı = elbise yeni sığandı", (سِتْغَلُورْ - سِتْغَلْمَاقْ sıtgalur - sıtgalmak).

سَرْمَلْدِى sarmaldı: "بَلِقْ سَرْمَلْدِى balık sarmaldı = balık çıkarıldı", (balık, sudan süzülür gibi çıkarıldı). Başkası da böyledir, "تُتْمَاجْ سَرْمَلْدِى tutmaç sarmaldı = tutmaç süzüldü". Başkası da böyledir; (سَرْمَلُورْ - سَرْمَلْمَاقْ sarmalur - sarmalmak).

سَرْمَلْدِى sarmaldı: "اَنِكْ تُونِى بَشِنْكَا سَرْمَلْدِى anınğ tonı başınğa sarmaldı = onun elbisesi başına toplandı, dolandı", (سَرْمَلُورْ - سَرْمَلْمَاقْ sarmalur - sarmalmak). Başkası da böyledir. Bu fiil lâzımdır.

قُرْتُلْدِى kurtuldı: "اُرَاغُتْ قُرْتُلْدِى uragut kurtuldı = kadın kurtuldu, doğurdu", "اَرْ اَمْكَاكْتِنْ قُرْتُلْدِى er emgektin kurtuldı = adam sıkıntıdan kurtuldu". Şu parçada dahi gelmiştir :

اُذْ لِكْ بَرِغْ كُزْتِي اَغْرِي تَرْقْ اُزْتِي

بَكْلَارْبَكِنْ اَزِتِّى قَچْسَا قَلِي قُرْتُلُورْ

Ödhlek yarağ közetti

Ogrı tuzak uzattı

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

"Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu; Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur ?".

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur ?). Burada Beylerbeyi sözünden dileği Afrasyap'tır.(قُرْتُلُورْ - قُرْتُلْمَاقْ kurtulur - kurtulmak). Aslı " قُتْلْدِى kutuldı"dır.

قَرْتَلْدِى kartaldı: "اَنِكْ قَرْتِى قَرْتَلْدِى anıng kartı kartaldı = onun yarası azdı", (yarasının başı koparıldı); (قَرْتَلُورْ - قَرْتَلْمَاقْ kartalur - kartalmak).

قِرْچَلْدِى kırçaldı: "اَنِكْ بَشِنْكَا تَاشْ قِرْچَلْدِى anıng başınğa taş kırçaldı = onun başına taş değdi", (taş onun başını sıyırdı); (قِرْچَلُورْ - قِرْچَلْمَاقْ kırçalur - kırçalmak).

قُتْرَلْدِى kotruldı: "سُوْقْ اُلْمَادِنْ قُتْرَلْدِى [+] suw ulmadın kotruldı = su testiden boşaltıldı". Herhangi bir akar için de böyle denir; (قُتْرَلُورْ - قُتْرَلْمَاقْ kotrulur - kotrulmak).

[+] Hem yazma, hem de basma nüshalarda " اَلْمَا alma" şeklinde geçen bu kelime " اُلْمَا ulma" yazılışında olacaktır. Bk. Dv. I, 117, 3; I, 313, 12; II, 185, 5; III, 138, 1. Bu kelimenin ilk sesinin nasıl okunacağını iyice bilmiyoruz. B. A.

قَذْرِلْدِى kadhrıldı: " اَنِكْ [+] بُوْيْنِى قَذْرِلْدِى anıng boynı kadhrıldı = onun boynu büküldü, eğildi". Başkası büktürürse de böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (قَذْرِلُورْ - قَذْرِلْمَاقْ kadhrılur - kadhrılmak).

قَقْرُلْدِى kawruldı: "بُغْدَايْ قَقْرُلْدِى bugday kawruldı = buğday kavruldu". Başka şey kavrulsa yine böyle denir. Bu kelime غ harfiyle de söylenir; (قَقْرُلُورْ - قَقْرُلْمَاقْ kawrulur - kawrulmak).

قُبْزَلْدِى kubzaldı: " قُبُزْ قُبْزَلْدِى kubuz kubzaldı = kubuz çalındı", (قُبْزَلُورْ - قُبْزَلْمَاقْ kubzalur - kubzalmak). س harfiyle " قُبْسَلْدِى kubsaldı" da lûgattir. Bu, arapçada dahi çok olur: كَبْش رَبِيز وَرَبِيس gibi.

تَشْكَلْدِى tewşeldi: "اَتْمَاكْ اُشْلَدِى تَشْكَلْدِى etmek üşeldi tewşeldi = ekmek ufalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan "اُشْلَدِى üşeldi"dir [++]; (تَشْكَلُورْ - تَشْكَلْمَاقْ tewşelür - tewşelmek).

[+] Her iki nüshada da bu Türkçe örnek " اَنِكْ بُوْيْنِى قَذْرِلْدِى anıng boynını kadhrıldı" şeklinde ise de " اَنِكْ بُوْيْنِى قَذْرِلْدِى anıng boynı kadhrıldı" şeklinde olsa daha iyidir; çünkü anlamın gereği budur. B. A.

[++] Her iki nüshada da bu kelime اُشْلَدِى şeklinde geçmektedir. Biz bunu "üşeldi" şeklinde okumak istiyoruz. "Ufalamak" manasına hem "üşelmek" ve hem "uşalmak" kelimeleri vardır. Bk. Dv. I,171,9; I,182,8. B. A.

تفشلدي tewşüldi: "يپ تفشلدي yıp tewşüldi = ip karıştı", (çok el dokunması yüzünden ip karıştı). Başkası da böyledir; (تفشلور - تفشلمق tewşelür - tewşelmek) [+].

قفشلدي kowşaldı: "اوق قفشلدي ok kowşaldı = ok perdahlandı", (perdahlanmak için ok bir ağaç parçasiyle sürtüldü); (قفشلور - قفشلمق kowşalur - kowşalmak).

قرغلدي kargaldı: "ياك قرغلدي yek kargaldı = şeytan lânetlendi". Başkası da böyledir; (قرغلور - قرغلماق - kargalur - kargalmak).

قرقلدي korkuldı: "ايشدن قرقلدي ışdın korkuldı = işten korkuldu"; (قرقلور - قرقلماق korkulur - korkulmak).

قرقلدي kırkıldı: "يونك قرقلدي yüng kırkıldı = yün kırkıldı", (koyunun yünü kırkıldı). Başka bir hayvan kırkılırsa yine böyle denir. (قرقلور - قرقلماق kırkılur - kırkılmak).

كرتلدي kertildi: "يغاچ كرتلدي yıgaç kertildi = ağaç kertildi", "قل بوينى كرتلدي kul boynı kertildi = kulun boynu kertildi", (kul horlandı). Her ne kadar bu söz "kertmek, damga vurmak" anlamına ise de burada "horlanmak" anlamınadır; (كرتلور - كرتلمك kertilür - kertilmek).

[+] "تفشلدي tewşüldi" fiilinin muzari ve mastarı her iki nüshada da (تفشلور - تفشلمك tüwşelür - tüwşelmek) şeklinde yazılmış ise de mâzi sıygasının delâletiyle anlıyoruz ki bu kelimeler (تفشلور - تفشلمك tewşülür - tewşülmek) şeklinde yazılacaktır. Bk. Dv. II, 190, 12. B. A.

كذرلدي kedhrüldi: "تون كذرلدي ton kedhrüldi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; (كذرلور - كذرلمك kedhrülür - kedhrülmek).

كذرلدي kedhrildi: "قوي كذرلدي koy kedhrildi = koyunun eti kurutuldu, kakaç yapıldı"; (كذرلور - كذرلمك kedhrilür - kedhrilmek).

ككرلدي kikrüldi: "تاوار اوكا ككرلدي tawar ewge kikrüldi = eve mal sokuldu". Başkası da böyledir. (ككرلور - ككرلمك kikrülür - kikrülmek). Bu bölüm iki yolda yürür:

1 - Üç harfli ve meçhul bir fiil olmaktır: "يرماق ترتلدي yarmak tartıldı", "ايش ارتلدي ış örtüldi" gibi ki, "para tartıldı", "iş karıştı, kapandı" demektir. Bu yol, bu anlamda ت ayrımiyle birleşir.

2 - Kelime ancak kendi manasına gelip başka bir anlam beklenmez: "قرتلدي kurtuldı", "سرملدي sarmaldı" sözleri gibi ki, "kurtuldu", "sarıldı" demektir.

برتندي bertindi: "الك برتندي eliğ bertindi = el bertindi", (el, bir şeye çarpması yüzünden veya başka şeyle berelendi ve dermansızlaştı); (برتنور - برتنمك bertinür - bertinmek).

برلندي pürlendi: "يغاچ برلندي yıgaç pürlendi = ağaç tomurcuklandı, pürlendi". Ağaç filizlenirse yine böyle denir; (برلنور - برلنمك

pürlenür - pürlenmek).

بشغندى boşgundı: "ار اليكى بشغندى er eliği boşgundı = adamın eli boşaldı", (işten adamın eli boşaldı). Adam işten kalır, işlemez olursa yine böyle denir; (بشغنور - بشغناق boşgunur - boşgunmak). Aslı "بشغندى boşundı"dır.

بلغندى bulgandı: "سوف بلغندى suw bulgandı = su bulandı", "كنكل بلغندى köngül bulgandı = gönül bulandı". Bir kimsenin -içerisinde pis şeyler bulunan bir nesne yemekten- gönlü bulanırsa veya kusarsa yine böyle denir. "بك انكر بلغندى Beg angar bulgandı = Bey ona kızdı", "ايل بلغندى èl bulgandı = il, vilâyet karıştı"; (بلغنور - بلغناق bulganur - bulganmak).

بشلندى başlandı: "ار ايشقا بشلندى er ışka başlandı = adam işe bağladı, sarıldı ve işi belirdi"; "قوى تاغقا بشلندى koy tağka başlandı = koyun dağa doğru sürüldü", "ترغ بشلندى tarığ başlandı = ekin başaklandı"; (بشلنور - بشلناق başlanur - başlanmak).

بغلندى baglandı: "اتنك بغلندى otung baglandı = odun bağlandı, bağ yapıldı", "ار اوزنكا اتنك بغلندى er özinge otung baglandı = adam kendisi için odun bağladı, bağ yaptı"; (بغلنور - بغلناق baglanur - baglanmak). "قوى بغلندى koy baglandı = koyun bağlandı". Başka-

sı da böyledir.

بغلندى boglandı: "تون بغلندى ton boglandı = elbise bohçalandı", (elbise sandıkta bohçaya kondu); (بغلنور - بغلناق boglanur - boglanmak).

بغلندى boglundı: "ات بغلندى at boglundı = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بغلنور - بغلناق boglunur - boglunmak).

بكلندى beklendi: "بكلندى نانك beklendi neng = nesne berkişti, sağlamlaştı", "ار اوينداا بكلندى er ewinde beklendi = adam evine kapandı". Eve kapatılırsa yine böyle denir. "بكلندى نانك beklendi neng = nesne saklandı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. Oğuzca. (بكلنور - بكلناك beklenür - beklenmek).

بكلندى beglendi: "اراغت بكلندى uragut beglendi = kadın evlendi"; (بكلنور - بكلناك beglenür - beglenmek).

بكلندى büklündi: "بكلندى نانك büklündi neng = nesne büküldü, kıvrıldı", (بكلنور - بكلناك büklünür - büklünmek).

بكلندى büglündi: "سوف بكلندى suw büglündi = su, toplandı, birikti, gölerdi", "سو بكلندى sü büglündi = asker toplandı", (بكلنور - بكلناك büglünür - büglünmek).

تلبندى talbındı: "قش تلبندى kuş talbındı = kuş talbındı, çırpındı". Herhangi bir şey talbınırsa yine böyle denir; (تلبنور -

تَلْبِنْماقْ talbınur - talbınmak).

تَرْتِنْدِی tartındı: "اَرْاُغْلِنْكا تَرْتِنْدِی er oglınğa tartındı = adam oğlunu özledi, ona acındı", (yapılan her iyiliğin, verilen her yemeğin çocuğu için olmasını arzu etti), "اُلْ اَفْكا تَرِغْ تَرْتِنْدِی ol ewge tarığ tartındı = o, evine buğday götürür göründü". Göçebeler şehirden buğday götürseler yine böyle denir; (تَرْتِنُورْ - تَرْتِنْماقْ tartınur - tartınmak).

تُرْتُنْدِی türtündi: "اُلْ اُوزِنْكا ياغْ تُرْتُنْدِی ol özinğe yağ türtündi = o, kendi kendine yağ süründü". Yağ sürünür görünürse yine böyle denir; (تُرْتُنُورْ - تُرْتُنْماكْ türtünür - türtünmek).

تَبْرَنْدِی teprendi: "تَبْرَنْدِی نانْكْ teprendi neng = nesne teprendi"; (تَبْرَنُورْ - تَبْرَنْماكْ teprenür - teprenmek).

تَغْرَنْدِی tograndı: "اُلْ اُوزِنْكا اَتْ تَغْرَنْدِی ol özinğe et tograndı = o, kendisi için et doğrar göründü". Başkası da böyledir; (تَغْرَنُورْ - تَغْرَنْماقْ togranur - togranmak).

تَفْرَنْدِی tawrandı: "اَرْ تَفْرَنْدِی er tawrandı = adam davrandı", (adam yürüyüşte iver gibi göründü); (تَفْرَنُورْ - تَفْرَنْماقْ tawranur - tawranmak).

تَرْسِنْدِی tersindi: "بَكْ اَنْكارْ تَرْسِنْدِی Beg anğar tersindi = Bey onu tersledi, ona kızdı", "باشْ تَرْسِنْدِی baş tersindi = yara azdı", (yara, kapanmışken yeniden azdı); (تَرْسِنُورْ - تَرْسِنْماكْ

tersinür - tersinmek).

تَفْشِنْدِی tewşindi: "اَرْ اِشْتا تِلِمْ تَفْشِنْدِی er ışta telim tewşindi = adam işte çok çalıştı, çırpındı"; (تَفْشِنُورْ - تَفْشِنْماكْ tewşinür - tewşinmek).

تَتْغَنْدِی tatgandı: "اَرْ اَشِغْ تَتْغَنْدِی er aşığ tatgandı = adam aşı tatlı buldu",(adam yemekten tat aldı), (تَتْغَنُورْ - تَتْغَنْماقْ tatganur - tatganmak).

تُلْغَنْدِی tolgandı: "اَرْ اُلِنْدِی تُلْغَنْدِی er ulındı tolgandı = adam kıvrıldı, dolandı", (adam sancı yüzünden bir yandan bir yana dönerek kıvrandı, döndü); "اَرْ اُوزِی تُلْغَنْدِی er özi tolgandı = adama kusma ve ötürme geldi"; "اُلْ اُوزِنْكا يُونْكْ تُلْغَنْدِی ol özinğe yüng tolgandı = o, kendisi için yünü sümek yaptı, doladı", (تُلْغَنُورْ - تُلْغَنْماقْ tolganur - tolganmak).

تُرْقِنْدِی turkındı: "اُلْ مَنْدِنْ تُرْقِنْدِی ol mendin turkındı = o, benden utandı", (o, yapmak istediği şeyden sıkıldı, o iş üzerinde çalışmaktan çekindi); (تُرْقِنُورْ - تُرْقِنْماقْ turkınur - turkınmak).

تَزْكِنْدِی tezgindi: "چِغْرِی تَزْكِنْدِی çıgrı tezgindi = çıkrık döndü". Başkası da böyledir. "اُلْ يِرِكْ تَزْكِنْدِی ol yèrig tezgindi = o, yeri dolaştı, tavaf etti". Bir yeri tavaf eden, dolaşan herkes için de böyle denir; (تَزْكِنُورْ - تَزْكِنْماكْ tezginür - tez-

ginmek).

تلكندى telgendi: "اول انكر بلغنبه تلكندى ol anğar bulgandı, telgendi = o, ona kızdı, içlendi, tellendi". Bu kelime yalnız olarak kullanılmayıp بلغندى ile birlikte söylenir; (تلكنور - تلكنماك telgenür - telgenmek).

تبلندى tuplundı: "تام تبلندى tam tuplundı = duvar delindi", (تبلنور - تبلنماق tuplunur - tuplunmak). Başkası da böyledir.

تبلندى tüplendi: "يغاچ تبلندى yıgaç tüplendi = ağaç köklendi" [+], "ار تبلندى er tüplendi = adam zenginleşti". Herhangi bir şey kökleşirse yine böyle denir; (تبلنور - تبلنماك tüplenür - tüplenmek).

تذلندى tıdhlındı: "ار ایشتن تذلندى er ıştın tıdhlındı = adam işten kaçındı, tıydı". Başkası da böyledir. Söz söylerken duraklarsa yine böyle denir; (تذلنور - تذلنماق tıdhlınur - tıdhlınmak).

تشلندى tüşlendi: "الكين تشلندى elkin tüşlendi = konuk indi", (konuk,yatıp sonra gitmek üzere indi); (تشلنور - تشلنماك tüşlenür - tüşlenmek).

ترلندى terlendi: "آت ترلندى at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir; (ترلنور - ترلنماك terlenür - terlenmek).

+ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki arapça ibare تأجل الشجر şeklinde ise de yanlış olacaktır. Doğrusu تأصّل olacaktır. B. A.

ترلندى türlündi: "نانك ترلندى türlündi neng = nesne dürüldü, büküldü"; (ترلنور - ترلنماك türlünür - türlünmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

اذ همنى اكرمن بلكنى يكرمن

كنكلى تكرمن اردم اوزا ترلنور

İdhimni ögermen

Biligni yügermen

Köngülni tügermen

Erdem üze türlünür

"Tanrımı öğerim, bilgi toplarım, gönlümü bağlarım; gönlüm fazilet üzerine dürülür".

تزلندى tüzlündi: "يير تزلندى yér tüzlündi yér = yer düzeldi". Başkası da böyledir. "تزلدى tüzüldi" şekli de vardır. "ایش تزلندى ış tüzlündi = iş düzeldi". Başkası da böyledir; (تزلنور - تزلنماك tüzlünür - tüzlünmek).

تزلندى tuzlandı: "آت تزلندى et tuzlandı = et tuzlandı". Başkası da böyledir; (تزلنور - تزلناق tuzlanur - tuzlanmak).

تزلندى tizlindi: "يىنچو تزلندى yinçü tizlindi = inci dizildi". Başkası da böyledir; (تزلنور - تزلنماك tizlinür - tizlinmek).

تشلندى tuşlandı: "بير ناڭ بيركا تشلندى bir neng birge tuşlandı = bir nesne bir nesneye yö-

neldi, duş oldu, karşılaştı" [+]; (تُشْلُوَرْ

تُشْلَماقْ tuşlanur - tuşlanmak).

تِشْلَنْدِى tişlendi: "اُغْلانْ تِشْلَنْدِى oglan tişlendi = oğlan diş çıkardı", "اُرْغاقْ تِشْلَنْدِى orgak tişlendi = orak dişendi, bilendi"; (تِشْلَنُورْ - تِشْلَمَاكْ tişlenür - tişlenmek).

تُكْلَنْدِى tüglündi: "سُوْقْ بُغُزْدَا تُكْلَنْدِى suw bogazda tüglündi = su boğazda düğüldü, durdu", "يِپْ تُكْلَنْدِى yıp tüglündi = ip düğüldü, düğümlendi". Başkası da böyledir; (تُكْلُنُورْ - تُكْلُنْماكْ tüglünür - tüglünmek).

تُكْلَنْدِى töklündi: "سُوْقْ تُكْلَنْدِى suw töklündi = su döküldü", (تُكْلُنُورْ - تُكْلُنْماكْ töklünür - töklünmek).

تِكْلِنْدِى tiklindi: "يِغاچْ تِكْلِنْدِى yıgaç tiklindi = ağaç dikildi". Başkası da böyledir; (تِكْلِنُورْ - تِكْلِنْماكْ tiklinür - tiklinmek).

جَرْلَنْدِى çerlendi: "اَرْ اُزِى جَرْلَنْدِى er özi çerlendi = adam hastalandı, vücudu ağırlaştı" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki ibare بِرْنانَكْ بِزْ كا تُشْلَنْدِى اَىْ تُوجَّهَ الشَّيْئُ نَحْوَ الشَّيْئِ وَكانَ بِاِراءِ şeklindedir. Burada ufak bir yanlışlık olsa gerektir; doğrusu وَكانَ بِإزائِهِ .... olacaktır. B. A.

[++] جَرْلَنْدِى fiilinin muzari ve mastarı hem yazma, hem basma nüshalarda (جِرْلَنُورْ - جِرْلَنْماكْ çirlenür - çirlenmek) şeklinde yazılmış ise de doğru değildir. Biz bunun yanlış olduğunu üç yönden anlıyoruz :

1 - Yazma nüshada "جَرْلَنْدِى çerlendi" kelimesindeki ج harfinin altında bir esre var iken bu esre çizilmiş, nasılsa muzari ve mastarda bu düzeltme yapılmamıştır.

2 - جرلنور - جرلنماك kelimelerinden sonra gelen اَنِكْ كُوزِى جَرْلَنْدِى sözündeki ج harfi üstündür.

3 - Dv. I, 271, 9 da geçen bu kelimenin ilk harfi olan ج üstündür. B. A.

"اَنِكْ كُوزِى جَرْلَنْدِى anıng közi çerlendi = onun gözü ağrıdı".

جُرْلَنْدِى çürlendi: "اُلْ اَنْدِنْ نانَكْ جُرْلَنْدِى ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edindi", (جُرْلَنُورْ - جُرْلَنْماكْ çürlenür - çürlenmek).

جُغْلَنْدِى çoglandı: "اُوتْ جُغْلَنْدِى ot çoglandı = ateş yalınlandı". Güneşin yalınları yere düştüğü vakit te yine böyle denir; (جُوغْلَنُورْ - جُوغْلَماقْ çoglanur - çoglanmak).

جُغْلَنْدِى çoglandı: "سُو قَمُغْ جُغْلَنْدِى sü kamuğ çoglandı = bütün asker toplandı", (her taraftan asker akışarak geldi). Akıp gelen her şey için de böyle denir; (جُغْلَنُورْ - جُغْلَناقْ çoglanur - çoglanmak).

جَغْلَنْدِى çaglandı: "اَتْ جَغْلَنْدِى et çaglandı = et börttü, yarı pişti"; (جَغْلَنُورْ - جَغْلَناقْ çaglanur - çaglanmak) [+].

جَفْلَنْدِى çawlandı: "اَرْ جَفْلَنْدِى er çawlandı = adam sanlandı, şöhret sahibi oldu"; (جَفْلَنُورْ - جَفْلَناقْ çawlanur - çawlanmak).

سُرْتُنْدِى sürtündi: "اَتْ يِغاچْقا سُرْتُنْدِى at yıgaçka sürtündi = at ağaca sürtündü". Başka şeye sürtünürse yine böyle denir, "اَرْ اُزِنْكا ياغْ سُرْتُنْدِى er özinge yağ sürtündi = adam kendine yağ süründü", (adam başlı başına kendine yağ sürdü). Bir kimse bir şey sürünür görünse yine böyle denir; (سُرْتُنُورْ - سُرْتُنْماكْ sürtünür - sürtünmek).

سِتْغَنْدِى sıtgandı: "اَرْ سِتْغَنْدِى er sıtgandı = adam sığandı". elbiseyi sığarsa yine böyle denir. Bu

---

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoktur ; biz koyduk. B. A.

fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (سِتْغَنُورْ-
سِتْغَنْمَاقْ sıtganur - sıtganmak).

سِلْكِنْدِى silkindi: "اَرْ تُونِنْ سِلْكِنْدِى er tonın silkindi = adam elbisesini kendi kendine silkti, silkindi", "اَرْ سِلْكِنْدِى er silkindi = adamın tüyleri ürperdi", "تَوِى سِلْكِنْدِى tewi silkindi = deve silkindi". Şu savda dahi gelmiştir: "تَوِى سِلْكِنْسَا اَشَاكْكَا يُوكْ چِقَارْ [+] tewi silkinse eşekke yük çıkar = deve silkinse eşeğe yük çıkar". Bu sav, büyük bir şeyi almakla ve ufak şeyi bırakmakla emrolunan kişi için söylenir; (سِلْكِنُورْ-
سِلْكِنْمَاكْ silkinür - silkinmek).

سَجْلَنْدِى saçlandı: "اَرْ سَجْلَنْدِى er saçlandı = adam saçlandı", (سَجْلَنُورْ - سَجْلَنْمَاقْ saçlanur - saçlanmak).

سُجْلُنْدِى suçlundı: "قِلِچْ قِنْدِنْ سُجْلُنْدِى kılıç kındın suçlundı = kılıç kınından sıyrıldı, çekildi". Herhangi bir şey yerinden çekilip çıkarılırsa yine böyle denir; (سُجْلُنُورْ- سُجْلُنْمَاقْ suçlunur - suçlunmak).

سَرْلَنْدِى sarlandı: "اَرْ سُقْلُقْ سَرْلَنْدِى er suwluk sarlandı = adam sarık sarındı", "اَرْ يُرْكَانْجُو سَرْلَنْدِى er yörgençü sarlandı = adam yorgana sarıldı, sarındı", "يِبْ يِغَاچْقَا سَرْلَنْدِى yıp yıgaçka sarlandı = ip ağaca sarıldı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzım olur; (سَرْلَنُورْ- سَرْلَنْمَاقْ sarlanur - sarlanmak).

سِرْلَنْدِى sırlandı: "اَرْ اِيشْقَا سِرْلَنْدِى er ışka sırlandı = adam işe hazırlandı", "اَيَاقْ سِرْلَنْدِى ayak sırlandı = kap sırlandı", (üzerine nakış vurulmak için kaba sır sürüldü); (سِرْلَنُورْ - سِرْلَنْمَاقْ sırlanur - sırlanmak).

سُزْلَنْدِى sözlendi: "اُلْ سُوزِنْ مَنْكَا سُزْلَنْدِى ol sözin manğa sözlendi = o, sözünü bana söyledi", (o, bazı sözlerini bana açıkladı); (سُوزْلَنُورْ-
سُزْلَنْمَاكْ sözlenür - sözlenmek).

سُزْلُنْدِى süzlündi: "سُوقْ سُزْلُنْدِى suw süzlündi = su süzüldü". Başkası da böyledir; (سُزْلُنُورْ- سُزْلُنْمَاكْ süzlünür - süzlünmek).

سَشْلِنْدِى seşlindi: "اَتْ سَشْلِنْدِى at seşlindi = at çözüldü", (at bağından boşandı). Başkası da böyledir; (سَشْلِنُورْ- سَشْلِنْمَاكْ seşlinür - seşlinmek).

سُقْلَنْدِى suwlandı: "سُقْلَنْدِى نَانْكْ suwlandı nenğ = nesne sulandı", (nesne sulandı, suyu çoğaldı). Bu, meyvanın suyunun çokluğundan yumşaması, yarada sarı su peyda olarak sölpümesi gibidir; (سُقْلَنُورْ- سُقْلَنْمَاقْ suwlanur - suwlanmak). "اَنِنْكْ كُوزِى سُقْلَنْدِى anınğ közi suwlandı = onun gözü sulandı".

سَقْلَنْدِى saklandı: "اُلْ مَنْدِنْ سَقْلَنْدِى ol mindin saklandı = o, benden saklandı, çekindi"; (سَقْلَنُورْ-
سَقْلَنْمَاقْ saklanur - saklanmak).

سُقْلُنْدِى soklundı: "اَنِنْكْ اَذَاقِى اُوتْكَا سُقْلُنْدِى anınğ adhakın ötke soklundı = onun ayağı çukura girdi, sokuldu". Herhangi bir şey başka bir şeye girer ve yerleşirse yine böyle denir; (سُقْلُنُورْ- سُقْلُنْمَاقْ soklunur - sok-

[+] Bugün bu sav Türkiyede "devenin silkintisi eşeğe yük olur" şeklinde yaşamaktadır. B. A.

lunmak).

سُكْلُنْدِى söklündi: "آتْ سُكْلُنْدِى et söklündi = et kebap edildi", "اُلْ اُزِنْكا آتْ سُكْلُنْدِى ol özinge et söklündi = o, kendi kendine, kendisi için eti kebap etti"; (سُكْلُنُورْ - سُكْلُنْمَاكْ söklünür - söklünmek).

سَتْلَنْدِى satlandı: "اُلْ بُو اِيشْقا سَتْلَنْدِى ol bu ışka satlandı[+] = o, bu işe cesaret gösterdi, cür'et etti; bu işe atıldı"; (سَتْلَنُورْ - سَتْلَنْمَاقْ satlanur - satlanmak). Çiğilce.

قَرْتَنْدِى kartandı: "اَرْ قَرْتِنْ قَرْتَنْدِى er kartın kartandı = adam yarasını sağalttı". "Kendi yaranı sağalt" denecek yerde "اُوزْ قَرْتِنْكْ قَرْتَنْ öz kartınğ kartan" denir. Bu sözle "haddini geçme" demek istenir; (قَرْتَنُورْ - قَرْتَنْمَاقْ kartanur - kartanmak).

قُرْتَنْدِى kurtandı: "كُنْكْ قُرْتَنْدِى küng kurtandı = cariye bitten ve bite benzer şeylerden kaşındı". Bunun aslı "koyundan kurt, kene aramak"tır. (قُرْتَنُورْ - قُرْتَنْمَاقْ kurtanur - kurtanmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda, burada, ibare şöyledir: ال بوايشقا ستلندى آغانه اختزا الهذا الأمر. Buradaki اِخْتَزَا kelimesini biz Brockelmann'a uyarak اِخْتَبَرَا şeklinde okumak istiyoruz; çünkü aşağıda göstereceğimiz diğer iki ihtimal biraz uzak görünmektedir. Biz doğru bildiğimiz şekle göre tercüme yaptık. Öbür ihtimallere gelince:

1- Metinde olduğu gibi اِخْتَزَا okunabilir. Bu takdire göre mana "bir iş hususunda bilgi gösterdi" veyahut "bir şeyin bahasını arttırarak alıcı için alınmasını güçleştirdi" demek olur.

2- اِحْتَذَا olabilir. Bu takdirde mana verilen örneğe göre "iş yaptı" demektir. B. A.

قَفْدُنْدِى kawdundı: "اَرْ اُغْلِنْكا قَفْدُنْدِى er oglınğa kawdundı = adam oğluna acındı, şefkat gösterdi, fenalıkların ondan defolmasını istedi"; (قَفْدِنُورْ - قَفْدِنْمَاقْ kawdınur - kawdınmak).

قَتْرُنْدِى katrundı: "كُلَاُرْ اَرْ قَتْرُنْدِى küler er katrundı = gülen adam durakladı, gülmesini kesti". Bunun aslı "bir işte hırçınlık etmek"ten gelmektedir. "اُلْ مَنْكا يَرْمَاقْ بِيرُرْ اَرْكَانْ قَتْرُنْدِى ol manğa yarmak bérür erken katrundı = o, bana para verirken vaz geçti, çekindi, kaçındı". Başkası da böyledir; (قَتْرُنُورْ - قَتْرُنْمَاقْ katrunur - katrunmak).

قَذْرَنْدِى kadhrandı: "بَكْ اَنْكَارْ قَذْرَنْدِى Beg anğar kadhrandı = Bey ona kızdı, köpürdü", (Bey ona kızdı, huyu ve işi sertleşti); (قَذْرَنُورْ - قَذْرَنْمَاقْ kadhranur - kadhranmak).

قُرْشَنْدِى kurşandı: "اَرْ قُورِنْ قُرْشَنْدِى er kurın kurşandı = adam kuşağını kuşandı", (قُرْشَنُورْ - قُرْشَنْمَاقْ kurşanur - kurşanmak).

قَرْغَنْدِى kargandı: "اَرْ اُوزِنْ قَرْغَنْدِى er özin kargandı = adam, bir pişmanlık yüzünden kendi kendine lânet etti"; (قَرْغَنُورْ - قَرْغَنْمَاقْ karganur - karganmak).

قَزْغَنْدِى kazgandı: "اَرْ تَوَارْ قَزْغَنْدِى er tavar kazgandı = adam mal kazandı"; (قَزْغَنُورْ - قَزْغَنْمَاقْ kazganur - kazganmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَقْمَسْ بُدُنْ سَقِكْ سِزْ يُدْقِى يُذِى سَرَنْقَا

قَزْغَنْ اُلِغْ تُزُنْلُكْ قَلْسُنْ جَقْنِكْ يَرِنْقَا

Bakmas budun sewüksüz
Yudkı yüdhi saranka
Kazgan ulıç tüzünlük
Kalsun çawınğ yarınka

"Millet, sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum, yumşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Millet, ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum, yumşak huylu ol, adın yarın da söylene !).

قِسْغَنْدِي kısgandı: " اَرْ تَوَارِنْ قِسْغَنْدِي er tawarın kısgandı = adam malını kıskandı", (o, malını harcamaktan çekindi). Başka şey kıskanırsa yine bu fiil kullanılır; (قِسْغَنُورْ - قِسْغَنْمَاقْ kısganur - kısganmak).

قَرْفَنْدِي karwandı: " اُلْ يَنْجُقْ اِجْرَا يَرْمَاقْ قَرْفَنْدِي ol yançık içre yarmak karwandı = o, torba içerisinde para aradı". Herhangi bir adam başka bir şeyi ararsa yine böyle denir; (قَرْفَنُورْ - قَرْفَنْمَاقْ karwanur - karwanmak).

قُرْقَنْدِي korkundı: " اَرْ اِشْدِنْ قُرْقَنْدِي er ışdın korkundı = adam işten korku duydu ve korkusunu sakladı", (قُرْقُنُورْ - قُرْقُنْمَاقْ korkunur - korkunmak).

قُرْلَنْدِي kurlandı: " اَرْ تَوَارِنْكَا قُرْلَنْدِي er tawarınğa kurlandı = adam malına acındı", (adam malının elden çıkması dolayısiyle acı duydu, bunu ziyan saydı), (قُرْلَنُورْ - قُرْلَنْمَاقْ kurlanur - kurlanmak). Aslı و harfi ile قُوْرْلَنْدِي dır. " يُغْرُتْ قُرْلَنْدِي yogurt kurlandı = yoğurt katılaştı, koyulaştı".

قِرْلَنْدِي kırlandı: " يِرْ قِرْلَنْدِي yer kırlandı = yer kırlaştı, kıraçlaştı", (yerde çatlaklar peyda oldu); (قِرْلَنُورْ - قِرْلَنْمَاقْ kırlanur - kırlanmak).

قِزْلَنْدِي kızlandı: " اُلْ بُو اَتِغْ قِزْلَنْدِي ol bu atığ kızlandı = o, bu atı pahalı buldu". Başkası da böyledir. " اُلْ اَنِي قِزْلَنْدِي ol anı kızlandı = o, onu kız edindi"; (قِزْلَنُورْ - قِزْلَنْمَاقْ kızlanur - kızlanmak).

قَزْلِنْدِي kazlındı: " يِرْ قَزْلِنْدِي yer kazlındı = yer kazıldı", (yerde çukurlar yapıldı); (قَزْلِنُورْ - قَزْلِنْمَاقْ kazlınur - kazlınmak).

قِسْلِنْدِي kıslındı: " نَانْكْ قِسْلِنْدِي kıslındı nenğ = nesne kısıldı, iki şey arasına sıkıştı", (özenginin kayışı veya eşikle kapı arasına sıkışan ayak gibi-bir nesnenin iki şey arasına sıkışması gibi- nesne kısıldı); (قِسْلِنُورْ - قِسْلِنْمَاقْ kıslınur - kıslınmak).

قُشْلُنْدِي koşlundı: " اِكِي نَانْكْ قُشْلُنْدِي iki nenğ koşlundı = iki nesne koşuldu". Bu fiil lâzımdır. İki koyunun yanyana ve başları bir dizide gitmesi gibi, iki binicinin atlarını yanyana getirerek başlarının bir

dizide -atbaşı beraber- gitmesi için de böyle denir; (قشلنور - قشلنماق koşlunur - koşlunmak).

قشلندی koşlandı: "ار اوزینکا ات قشلندی er özinğe at koşlandı = adam, kendisi için yedek at koştu", (قشلنور - قشلنماق koşlanur - koşlanmak).

ققلندی kaklandı: "ات ققلندی et kaklandı = et kurutuldu, kakaç yapıldı". "سوف ققلندی suw kaklandı = su toplandı", (dağlardaki çukurlara su toplanarak gölcükler oldu); (ققلنور-ققلنماق kaklanur-kaklanmak).

کفشندی kewşendi: "تبی کفشندی tewi kewşendi = deve geviş getirdi, gevşendi"; (کفشنور-کفشنمك kewşenür - kewşenmek). Başkası da böyledir.

کجلندی küçlendi: "ار کجلندی er küçlendi = adam kuvvetlendi", (کجلنور - کجلنمك küçlenür - küçlenmek). Başkası da böyledir.

کرلندی kürlendi: "کوك کرلندی kök kürlendi = gök gürledi"; (کرلنور - کرلنمك kürlenür - kürlenmek) [+].

کرلندی kirlendi: "تون کرلندی ton kirlendi = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (کرلنور - کرلنمك kirlenür - kirlenmek). "کوز کرلندی köz kirlendi = göz yumuldu".

کزلندی kezlendi: "اوق کزلندی ok kezlendi = ok gezlendi", "اشج کزلندی agıç kezlendi = tencerenin dibi tuttu"; (کزلنور - کزلنمك kezlenür - kezlenmek).

کزلندی kizlendi: "ال تفاردن کزلندی ol tawarın kizlendi = o, malını saklar göründü". Kendi kendine malını saklarsa yine böyle denir; (کزلنور - کزلنمك kizlenür - kizlenmek).

کسلندی keslindi: "کسلندی ناك keslindi neng = nesne kesildi", (کسلنور - کسلنمك keslinür - keslinmek).

ککلندی köklendi: "اذر ککلندی edher köklendi = eğerin kaburga tahtaları bağlandı", "ار ککلندی er köklendi = adam asalet sahibi oldu". Zengin olursa yine böyle denir [+]. (ککلنور - ککلنمك köklenür - köklenmek).

ککلندی köglendi: "یوزی انك ککلندی yüzi anıng köglendi = onun yüzünde keklik çilleri çıktı", "ار ککلندی er köglendi = adam şarkı söyledi, şakıdı, ırladı"; (ککلنور - ککلنمك köglenür - köglenmek). Aslı و harfi ile کوکلندی dir.

کملندی kemlendi: "ات کملندی at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan bu kelimenin atta kullanılmasıdır. (کملنور - کملنمك kemlenür - kemlenmek).

[+] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yok ise de biz koyduk. B. A.

[+] Yazma nüshada buranın ibaresi ار ککلندی ای تاثل الرجل وکذلك اذا غنی şeklinde iken Bay Kilisli basma nüshaya اذا غنی ... şeklinde almakla doğru yapmamıştır; çünkü تاثل kelimesinden anlaşıldığına göre burada غنی kelimesi getirilmek lazımdır. تاثل kelimesinde hem "şeref", hem de "mal" anlamları vardır. B. A.

Bu bölüm dört yolda yürür:

Birincisi: Adı verilen şeyin sahibi olmaktır: "اراغت بكلندى uragut beglendi = kadın koca sahibi oldu, koca edindi", "ار انى قزلندى er anı kızlandı = adam onu kız edindi, onu evlâtlığa almakla kız sahibi oldu".

İkincisi: İki harfli isimlerden yapılmış bir fiil olmaktır:" ار اتلندى er atlandı = adam ata bindi"," ات ترلندى at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: İşliyenin kendi kendine o işi işlemesi, üzerine alması anlamına gelir:" ار ازنكا يمش اودندى er özinge yemiş ewdindi = adam kendisi için yemiş topladı, adam yemiş toplamayı üzerine aldı ve kendi kendine toplamıya giriști", " اول ازنكا ات سكلندى [+] ol özinğe et söklündi = o, başlı başına, kimseden yardım istemeksizin eti ke-

[+] Brockelmann bu kelimeyi endeksine almamış, fakat aynı manada olan bu kelimeyi başka yerlerde birbirine uymıyan iki imlada yazarak tenakuza düşmüştür; Dv.I,308,1 de "söküş" yazdığı halde aynı kökten gelen II,196,12 de "süklünmek", II,249,3 ve III,223,6 da "süklüncü" kelimelerini de bu imlada almıştır. Bize kalırsa elde başka bir tanık olmadığı için bu kelimeler "söküş" imlasında yazılmalıdır; çünkü bugün "söğüş" şeklinde kullanılmaktadır. Burada ufak bir şeyi hatırlatmak lazımdır sanırız. "Söğüş" bugün "kızarmış et" değil, "suda haşlanmış et" anlamına kullanılmaktadır. Arapça izahına bakılırsa "kızartma et, büryan, kebap" olduğu anlaşılıyor. Ya araplar söğüşü bilmiyorlardı; yahut söğüş kelimesi o zamanlar "kızartma et" anlamına gelirdi. B. A.

bap etti".

Lâfız sert olduğu zaman harfi illetin düşmesiyle dört harfli isim ve fiiller bu ayrımda sahih yerine geçer: " ار قرتن قرتندى er kartın kartandı = adam kendi yarasını sağalttı, iyi etti" gibi. Bu fiil, lâzım fiil yerindedir. Aslı " قرتادى kartadı "dır. " ار ككلندى er köglendi = adam ırladı, teganni etti". Aslı " ككلادى kögledi"dir. "قور قرشندى kur kurşandı = kuşak kuşandı". Aslı "قورشادى kurşadı"dır.

Dördüncüsü: Bu manalardan hiç birisi beklenmiyerek fiil yalnız kendi hizasındaki anlama gelmektir. "تو كوشندى tewey kewşendi = deve gevşendi, geviş getirdi", " ار ترقندى er turkundı = adam durakladı",(adam bir işte üstelemekten utandı), "جغرى تزكندى çıgrı tezgindi = çıkrık döndü". Başkası da böyledir.

Kural: Bu ayrımda emir sıygası dört harf üzerine gelir: " منى تذغر meni todhgur", " ات سوغر at suwgar","منى اذغر meni udhgur" gibi ki, sırasiyle "beni doyur", "at sula", "beni uyandır,uyar" demektir. ر lı bölümde, iki failden bir mef'ule ta'diye murat edildiği zaman ر dan sonra ت ziyade edilir. Bunlar د ile birleşerek ر harfi ت de id-

gam edildiği için şeddeli bir ت meydana çıkar: " اَلْ اَتِنْ سُقْغَرْتِي ol atın suwgarttı = o, atını sulattı, o, atını sulatmak için birisini gönderdi". Burada iki sâkin bir arada getirilmiştir. " مَنْ اَنِي تُذْغُرْتُمْ men anı todhgurttum = ben onu doyurttum". Burasını iyi anla!

Bu ayrımdan ismi fail,öbür Türklere göre "سُقْغَرْغُوجِي suwgarguçı", " تُذْغُرْغُوجِي todhgurguçı"; Oğuzlara göre " تُذْغُرْدَجِي todhgurdaçı", "سُقْغَرْدَجِي suwgardaçı" şeklindedir.

İşi devam ettirmekle tanılan fail,bütün Türklerin birliğiyle tok, غ lı ve ق lı kelimelerde "اُذْغُرْغَانْ udhgurgan", " تُذْغُرْغَانْ todhgurgan"; ك li kelimelerde "كُلْسِرْكَانْ اَرْ külsirgen er" gibidir ki, sıra ile "daima uyaran","daima doyuran", "daima gülümsiyen adam" demektir. Deveye gelince,"كَوْشَنْكَانْ تَوَيْ kewşengen tewey" denir ki, "çok geviş getiren deve" demektir.

Bir işi işlemek failin hakkı ve o işi işlemek azminde olmasiyle vasıflanan fail,"اَلْ اَتْ سُقْغَرْغُلُقْ اَرْدِي ol at suwgarguluk erdi", "اَلْ اَنِي تُذْغُرْغُلُقْ اَرْدِي ol,anı todhgurguluk erdi" denir ki "atı sulamak onun hakkı idi", "onun, onu doyurmak hakkı idi" demektir.

Bir işi işlemek azminde ve dileğinde olmakla vasıflanan faile örnek: "اَلْ اَتْ سُقْغَرْغُسَاقْ اَرْدِي ol at suwgarığsak erdi", "اَلْ اَنِي سُوْدِنْ كَجْرُشْسَاكْ اَرْدِي ol anı suwdın keçrüşsek erdi" gibi ki, "o, atı suvarmak dileğinde, azminde idi", "o, onu sudan geçirmek için yardım etmek dileğinde ve azminde idi". Ancak bu ayrımda bu çeşit az kullanılır.

İşliyenin bir işi içerisinde işlemek için gizli tutması veyahut o işi işlemiş olmasiyle vasıflanan faile örnek: " اَلْ اَتْ سُقْغَرِغْلِي اَرْدِي ol at suwgarığlı erdi = o, atı suvaran idi" gibi. " اَلْ اَنِي تُذْغُرِغْلِي اَلْ ol anı todhguruğlı ol = o, onu doyuran idi". Bu anlamda kelimenin son harfi harekelidir.

İsmi mef'ul: " اُذْغُرْمِشْ اَلْ udhgurmış ol" [+], " تُذْغُرْمِشْ todhgurmış" gibi ki, "uyarılmış adam", "doyurulmuş" gibi. İsmi mef'ul,yukarıda geçtiği üzere,bir biçimdedir.

Dört harfliler ayrımı bitti.

X

X X

[+] " اُذْغُرْمِشْ اَلْ udhgurmış ol" cümlesindeki اَلْ kelimesi yanlıştır. Arapçasından anlaşıldığına göre bunun " اَرْ er" olması lâzımdır. B. A.

BEŞLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعَلْعَلَدِى AYRIMI

سَلِمْلَشْدِى salımlaşdı: "اَنِكْ بِرْلَه سَلِمْلَشْتِى" anınğ birle salımlaşdı = o, onunla çarpıştı ve saldırıştı", (سَلِمْلَشُورْ - سَلِمْلَشْمَاقْ salımlaşur - salımlaşmak).

قُنُقْلَشْدِى konuklaşdı: "اُلَارْ اِكِى قُنُقْلَشْدِى" olar ikki konuklaşdı = o iki kişi birbirine konuk oldular", (قُنُقْلَشُورْ - قُنُقْلَشْمَاقْ konuklaşur - konuklaşmak).

Bu çeşitte "salımlaşmak"tan başkası öz fiil değildir. Lâkin, kumarda, öndül anlamında üç harfli isimlerden fiil yapılabilir: "اَنِكْ بِرْلَه اِيْنَادِى يَرِقْلَشُو" anınğ birle oynadı yarıklaşu = o, onunla zırhı öndül koyarak oyun oynadı". Arkadaşını yenen zırhı alır. Yahut yarış anlamına gelir: "اُلَارْ اِكِى قُنُقْلَشْدِى" olar ikki konuklaşdı = onlar ikisi ödeşmek üzere birbirine konuk olmakta yarıştılar".

Üçlü, dörtlü ve daha ziyade harflilerden gelen kelimeler bunun üzerine ölçümlenebilir.

بَرِمْسِنْدِى barımsındı: "اُلْ اِفْكَا بَرِمْسِنْدِى" ol ewge barımsındı = o, gerçekten gitmediği halde eve gi-

der göründü", (بَرِمْسِنُورْ - بَرِمْسِنْمَاقْ barımsınur - barımsınmak).

تَرِمْسِنْدِى tarımsındı: "اُلْ تَرِغْ تَرِمْسِنْدِى" ol tarığ tarımsındı = o, gerçekten ekin ekmediği halde eker göründü", (تَرِمْسِنُورْ - تَرِمْسِنْمَاقْ tarımsınur - tarımsınmak).

كَلِمْسِنْدِى kelimsindi: "اُلْ بَرُو كَلِمْسِنْدِى" ol berü kelimsindi = o, beri gelir göründü", (كَلِمْسِنُورْ - كَلِمْسِنْمَاكْ kelimsinür - kelimsinmek).

كُلُمْسِنْدِى külümsindi: "اَرْ كُلُمْسِنْدِى" er külümsindi = adam güler göründü, gülümsendi". Başkası da böyledir; (كُلُمْسِنُورْ - كُلُمْسِنْمَاكْ külümsinür - külümsinmek).

Bu fiillerin aslı iki harflidir. Bunlar, ن ، س ، م getirilerek beşlilere katılmıştır. Bu harfler üçlü, dörtlü, beşli fiillere bir takım anlamlar için getirilir. Bu, arapçanın تَفَاعُلْ ayrımı gibidir: تَغَافَلَ الرَّجُلُ derler ki "o, ondan habersiz göründü, halbuki haberi vardı" demektir. تَضَاحَكَ sözü de böyledir, "gerçekten gülmediği halde güler göründü" demektir.

Bu anlam arzu edildiği zaman bunun kuralı, asıl kelimenin son harfini, üstün ise üstün, ötre ise ötre, esre ise esre olarak harekelemektir. Üstün harekeye örnek: "اُلْ اَنْدِنْ نَانِكْ تِلَمْسِنْدِى" ol andın neng tilemsindi", "اُلْ اِيجَاكْ بِلْمِسِنْدِى"

ol biçek bilemsindi" gibi ki, "o,ondan bir şey ister göründü","hakikatte bilemediği halde bıçağı biler göründü" demektir. Bunların emri hazırında " تیلا tile", " بیلا bile" denir; ل harfi üstündür, fiil yapıldığı zaman olduğu halde kalır. Ötre olana örnek: " اُلْ مَنْكا تِلِمْ كُلُمْسِنْدِی ol manğa telim külümsindi = o, bana çok güler göründü"," اُلْ یُقارُو تُرُمْسِنْدِی ol yokaru turumsındı = o, gerçekten kalkmadığı halde kalkar göründü". Bunların emri hazırı " كُلْ kül", " تُرْ tur" dur, "gül" ve "kalk" demektir. ل ve ر harfleri burada sâkindir. Bu anlamlar için ötre olmuşlardır. Bunlar kendilerine bir uyacak buldukları için ona uymuşlardır; o da kelimenin ilk harfinin harekesidir.

Fakat, iki harflilerden olup ta ilk harfi üstün olursa ikinci harf esre kılınır, üstün olarak birinci harfe uymaz: " اُلْ اِفْكا بَرِمْسِنْدِی ol ewge barımsındı = o, eve gider göründü", " اَرْ سُوقْا قَرِمْسِنْدِی er suwka karımsındı = adam suya karar göründü", (boğazında su durur göründü). Söylediğimiz sebep dolayısiyle bu fiillerde kökün ikinci harfi üstün kılınmamıştır." اُلْ اِفْكا كِرِمْسِنْدِی ol ewge kirimsindi", " اُلْ یَرْماقْ تَرِمْسِنْدِی ol yar-

mak terimsindi" gibi ki,"o, eve girer göründü","o, para derer göründü". Başkası da böyledir.

م harfi her zaman sâkin, س daima esredir; ن da sâkindir. Harekelerin hepsi kökün ilk harfine aittir. Ben bunu iki harfli ayrımda söyledim.

Üç harfli olan fiile gelince: " اُلْ اَنِی قَجْرُمْسِنْدِی ol anı kaçrumsındı", " اُلْ اَنِكْ یازُقِنْ كَجُرْمِسِنْدِی ol anınğ yazukın keçrümsindi" denir ki, "o, gerçekten yapmadığı halde onu kaçırır göründü", "o, gerçekten yapmadığı halde onun günahından geçer göründü" demektir. ر harfi burada ötredir; çünkü " قَجُرْ kaçur" kelimesinde ج harfi ötredir. Bu ayrımda ج sâkin kılındı, ötre harekesi ر ye verildi. Üç harflilerde ortadan hareke alındı; çünkü, kelimenin son harfine yakındır.

Dört harflilere örnek: " اَرْ اَتْ سُفْقَرِمْسِنْدِی er at suwgarımsındı = adam, atı suvarır göründü". غ harfinin üstün olmasiyle beraber burada ر harfi esre kılındı; çünkü, esre üstüne zıt değildir. Nitekim iki harflilerde olduğu gibi, " بَرِمْسِنْدِی barımsındı" gibi, " تِلَمْسِنْدِی tilemsindi" denmedi; çünkü bunun aslı dört harfli olarak " تِلا

tile"dir [+]. Bir takım manalı harflerin fiile bitişmesi için sonu atılmış ve söylenişte الف harfi erimiştir; yazılışta yoktur. الف atıldıktan sonra ل harfinin esre kılınması olamazdı; üç harfli bir fiil iki harfli bir fiile benzemiş olurdu. Nitekim "يَرْنَاقْ تِلِمْسِنْدِي yarındak tilimsindi", "بِچَاكْ بِلَمْسِنْدِي biçek bilemsindi" sözlerinde olduğu gibi ki, "kayış diler göründü", "bıçak biler göründü" demektir. Burada ل harfi esre kılınsaydı, "işi bilir göründü" anlamına gelen "اِشْ بِلِمْسِنْدِي ış bilimsindi" sözündeki بِلِمْسِنْدِي kelimesine benzemiş olurdu. Bu kelime iki harflidir; öteki üç harflidir. Yukarıda söylediğimiz üzere üç harflilerde kural, kelimenin ortasındaki harekeyi alıp sona vermektir. " قَجُرْ kaçur" ve " كَچُرْ keçür" kelimelerinde olduğu gibi. Bu ayrımda, "قَچْرُمْسِنْدِي kaç rumsındı" sözündeki ج harfi sâkin kılınarak harekesi ر harfine verilmiştir. Bunun için, üstün esreye zıt değildir; olduğu halde bırakılır. Ötre harekesi esre'ye zıt

[+] Burada arapça ibare إنّما لم يقل تلمسندي لأنّه من ذوات الأربع şeklindedir. Doğrusu لأنّه من ذوات الثلاث لو olmalıdır; çünkü تِلْ kelimesi eski imlâya göre dört harfli değil, üç harflidir. Aşağıdaki ibare de bunu teyit eder. Biz, doğru bildiğimiz yolda tercüme ettik. B. A.

olduğu için esre ile harekelenmemiştir: "اُلْ اَنِي تُذْغُرْمِسِنْدِي ol anı todhgurumsındı = o, onu doyurur göründü" demektir. Bu beyan ettiğim kurallar, bütün Türk dilinin dillerini içerisine almaktadır. Bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bu ayrımda bu anlama delâlet etmek üzere bir kelimeden başka kelime gelmemiştir. O da "اُلْ مَنْكَا يَرَمْسِنْدِي [+] ol manğa yaramsındı" fiilidir, "o, bana dalkavukluk etti" demektir. (يَرَمْسِنُورْ - يَرَمْسِنْمَاقْ yaramsınur - yaramsınmak).

قِسِرْقَنْدِي kısırkandı: "اَرْ تَفَارِنْ قِسِرْقَنْدِي er tawarın kısırkandı = adam malını kısırgandı, kısmırlık etti", (onu yedirmekten çekindi); (قِسِرْقَنُورْ - قِسِرْقَمَاقْ kısırkanur - kısırkanmak).

Şu parçada dahi gelmiştir:

اِلْتِبْ تَرِغْ قُذْمَدِي سِغْغَانْ تَقِي سِقِرْقَانْ
كِزْ كُبْ تَلَكْ كُتُرْسَنْ اَمْدِي اَنِي قِسِرْقَانْ

İltip tarığ kodhmadı
Sıçgan takı sıkırkan

[+] "يَرَمْسِنْدِي yaramsındı" fiili beş harfli değildir, buraya gelmez. Burada beş harfli olan bir tek kelimenin örneğini vermek isterken metinde "يَرَمْسِنْدِي yaramsındı" ve "قِسِرْقَنْدِي kısırkandı" diye iki fiil getirilmiş; ilk fiil beş harfli olmadığı için buraya gelmez; buranın örneği "قِسِرْقَنْدِي kısırkandı" fiili olsa gerektir. B. A.

Kizlep nelük kütersen

Emdi anı kısırkan

"Sıkırganla sıçan azığı götürdü, bırakmadı; nice gizler beklersin. Şimdi onu sakla, kısmırlık et".

(Çoluğuna çocuğuna karşı kısmırlık eden bir adamı kınayarak diyor ki: Onun azığını sıkırgan ve sıçan berbat etti, bir şey bırakmadı; şimdi sıkılık et, onu, çoluğuna çocuğuna yedirme!).

بُلِتْلَنْدِى bulıtlandı: "كُوْكْ بُلِتْلَنْدِى kök bulıtlandı = gök bulutlandı", (بُلِتْلَنُوْرْ - بُلِتْلَمَاقْ bulıtlanur - bulıtlanmak).

بَغِرْلَنْدِى bagırlandı: "قَانْ بَغِرْلَنْدِى kan bagırlandı = kan pıhtılaştı, oturdu". Yoğurt, tutarsa ve pıhtılaşırsa yine böyle denir; (بَغِرْلَنُوْرْ - بَغِرْلَنْمَاقْ bagırlanur - bagırlanmak).

بُتَقْلَنْدِى butaklandı: "يِغَاجْ بُتَقْلَنْدِى yıgaç butaklandı = ağaç tomurcuklandı"; "سُوْ بُتَقْلَنْدِى suw butaklandı = su kollara ayrıldı". Bunun aslı "بُتَقْ butak"tır, ağaç dalı demektir. (بُتَقْلَنُوْرْ - بُتَقْلَنْمَاقْ butaklanur-butaklanmak) [+].

بَشَقْلَنْدِى başaklandı: "سُنْكُوْ بَشَقْلَنْدِى süngü başaklandı =

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بتقلندى kelimesinden بتقلنماق kelimesine kadar bu kökten gelen beş kelimenin ikinci harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Şu hale göre بتق kelimesi بِتَق şeklinde dahi yazılabilecektir. Nitekim bazı yerlerde بِتَق şeklinde dahi gelmiştir. B. A.

kargı temrenlendi". Ok temrenlense yine böyle denir; (بَشَقْلَنُوْرْ - بَشَقْلَنْمَاقْ başaklanur - başaklanmak).

بَلِقْلَنْدِى balıklandı: "كُوْلْ بَلِقْلَنْدِى köl balıklandı = göl balıklandı". Bir yerde çamur olduğu zamanda böyle denir, Arguca. Bir yerde kale yapıldığı zaman yine böyle denir, Uygurca. (بَلِقْلَنُوْرْ - بَلِقْلَنْمَاقْ balıklanur - balıklanmak).

بِجَاكْلَنْدِى biçeklendi: "اَرْ بِجَاكْلَنْدِى er biçeklendi = adam bıçak sahibi oldu", (بِجَاكْلَنُوْرْ - بِجَاكْلَنْمَاكْ biçeklenür - biçeklenmek).

تُبُتْلَنْدِى tübütlendi: "اَرْ تُبُتْلَنْدِى er tübütlendi = adam Tibetli kılığına girdi". Bunlar Türk ülkesine göçmüş olan bir bölük insandır; (تُبُتْلَنُوْرْ - تُبُتْلَنْمَاكْ tübütlenür - tübütlenmek).

تَتِغْلَنْدِى tatıglandı: "اُزُمْ تَتِغْلَنْدِى üzüm tatıglandı = üzüm tatlandı". Herhangi bir şey tatlanırsa yine böyle denir; (تَتِغْلَنُوْرْ - تَتِغْلَنْمَاقْ tatıglanur - tatıglanmak).

تُتُقْلَنْدِى tutuklandı: "اُرَاغُتْ تُتُقْلَنْدِى uragut tutuklandı = kadın hadım ağası edindi", (kadın, önünde yürüyen bir hadım ağası sahibi oldu). (تُتُقْلَنُوْرْ - تُتُقْلَنْمَاقْ tutuklanur - tutuklanmak).

تُرُقْلَنْدِى turuklandı: "اُلْ بُوْ اَتِغْ تُرُقْلَنْدِى ol bu atığ turuklandı = o, bu atı durgun, argın saydı". Attan başkası arıklarsa yine böy-

le denir; (ترقلنور - ترقلناق turuklanur - turuklanmak).

تلملندى tolumlandı: " ار تلملندى er tolumlandı = adam silâhlandı, harp silâhlarını giyindi"; (تلملنور - تلملنماق tolumlanur - tolumlanmak).

جبرلندى güpürlendi: "اجكو جبرلندى eçkü güpürlendi = keçi kıllandı", (جبرلنور - جبرلنماك güpürlenür - güpürlenmek).

جبشلندى çepişlendi: "اغلاق جبشلندى oglak çepişlendi = oğlak çepiş oldu". Oğlak altı aylık olursa çepiş denir; (جبشلنور - جبشلنماك çepişlenür - çepişlenmek).

جرقلندى çaruklandı: " ار جرقلندى er çaruklandı = adam çarıklandı, çarık sahibi oldu"; (جرقلنور - جرقلنماق çaruklanur - çaruklanmak).

جچكلندى çeçeklendi: "يغاج جچكلندى yıgaç çeçeklendi = ağaç çiçeklendi". Başkası da böyledir; (جچكلنور - جچكلنماك [+] çeçeklenür - çeçeklenmek).

سكتلندى sögütlendi: "يير سكتلندى yer sögütlendi = yerde söğütler bitti, yer söğütlük oldu", (سكتلنور - سكتلنماك sögütlenür - sögütlenmek).

سغقلندى soguklandı: " ال بو ييرك سغقلندى ol bu yerig soguklandı = o, bu yeri soğuk buldu". Herhangi bir şey soğuk bulunursa ve-

[+] جچكلنور، جچكلنماك kelimelerinin ilk harfi olan ج harfinin hem yazma, hem basma nüshalarda üstünde üstün, altında esre vardır. B. A.

ya soğuk sayılırsa yine böyle denir. (سغقلنور - سغقلنماق soguklanur-soguklanmak).

سغغلندى suwıglandı: " ال باليغ سغغلندى ol balıg suwıglandı = o, bu balı sulu buldu". Başkası da böyledir; (سغغلنور - سغغلنماق suwıglanur - suwıglanmak).

قنتلندى kanatlandı: " ار قنتلندى er kanatlandı = adam yüğrük bir binek sahibi oldu, üzerine bindi, uçtu, yahut dileğine varayazdı". "قش قنتلندى kuş kanatlandı = kuşun kanadı bitti, kanadı çıktı"; (قنتلنور - قنتلنماق kanatlanur - kanatlanmak).

قلجلندى kılıçlandı: " ار قلجلندى er kılıçlandı = adam kılıç sahibi oldu", (قلجلنور - قلجلنماق kılıçlanur - kılıçlanmak).

جغرلندى çagırlandı: " ار جغرلندى er çagırlandı = adam, şıra, yahut şarap sahibi oldu", (جغرلنور - جغرلنماق çagırlanur - çagırlanmak).

جغرلندى çıgırlandı: " يير جغرلندى yer çıgırlandı = yerde çıgırlar peyda oldu", (جغرلنور - جغرلنماق çıgırlanur - çıgırlanmak).

قذرلندى kadhırlandı: " ار قذرلندى er kadhırlandı = adam huyunu çetinleşir gösterdi". Aslı " قدرندى kadrındı"dır. Doğrusu da budur. (قذرلنور - قذرلنماق kadhırlanur - kadhırlanmak).

قذزلندى kadhızlandı: "يغاج قذزلندى yıgaç kadhızlandı = ağaç kabuklandı", (قذزلنور - قذزلنماق kadhızlanur - kadhızlanmak).

قذزلندى kudhuzlandı: " ار قذزلندى er kudhuzlandı = adam

dul karı ile evlendi", Arguca. (قُذُزْلَنُورْ - قُذُزْلَنْمَاقْ kudhuzlanur - kudhuzlanmak).

قِمِزْلَنْدِي kımızlandı: "اَرْ قِمِزْلَنْدِي er kımızlandı = adam kımız sahibi oldu", (kımız, ekşimiş kısrak sütüdür), (قِمِزْلَنُورْ - قِمِزْلَنْمَاقْ kımızlanur - kımızlanmak).

قُغُشْلَنْدِي koguşlandı: "سُفْ قُغُشْلَنْدِي suw koguşlandı = su fışkırdı", (قُغُشْلَنُورْ - قُغُشْلَنْمَاقْ koguşlanur - koguşlanmak).

قَمِشْلَنْدِي kamışlandı: "يِرْ قَمِشْلَنْدِي yėr kamışlandı = yer kamışlık oldu", (قَمِشْلَنُورْ - قَمِشْلَنْمَاقْ kamışlanur - kamışlanmak).

قِذِغْلَنْدِي kıdhığlandı: "نَانْكْ قِذِغْلَنْدِي kıdhığlandı neng = nesne kıyılandı, kenarlandı"; (قِذِغْلَنُورْ - قِذِغْلَنْمَاقْ kıdhığlanur - kıdhığlanmak).

قَتِغْلَنْدِي katığlandı: "اَرْ قَتِغْلَنْدِي er katığlandı = adam çabaladı, uğraştı"; (قَتِغْلَنُورْ - قَتِغْلَنْمَاقْ katığlanur - katığlanmak). Şu savda da gelmiştir: "كِچِكْدَا قَتِغْلَنْسَا اُلْغَاذُو سَفْنُورْ kiçikde katığlansa ulgadhu sewnür = küçüklükte çabalarsa, katlanırsa büyüdüğünde sevinir".

قُرُغْلَنْدِي kuruğlandı: "اُلْ اَتْمَاكِنِي قُرُغْلَنْدِي ol ötmekni kuruğlandı = o, ekmeği kuru buldu, yemedi"; (قُرُغْلَنُورْ - قُرُغْلَنْمَاقْ kuruğlanur - kuruğlanmak). Başkası da böyledir.

قَشُقْلَنْدِي kaşuklandı: "اَرْ قَشُقْلَنْدِي er kaşuklandı = adam kaşık sahibi oldu", (قَشُقْلَنُورْ - قَشُقْلَنْمَاقْ kaşuklanur - kaşuklanmak).

كَلَبْلَنْدِي keleplendi: "تَاغْ كَلَبْلَنْدِي tağ keleplendi = dağda kelep otu bitti".

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Söylenen şeye sahip ve mâlik olmak anlamına gelir: "اَرْ تَرِغْلَنْدِي er tarıglandı", "اَرْ قَشُقْلَنْدِي er kaşuklandı" gibi ki, "adam ekin sahibi oldu", "adam kaşık sahibi oldu" demektir.

İkincisi: Kendisini söylenen şey cinsinden saymak ve onların kılığına girmek anlamına olmaktır: "اَرْ اُغُزْلَنْدِي er oguzlandı", "اَرْ چِكِلْلَنْدِي er çigillendi", "adam Oğuz kıyafetine girdi, kendini Oğuzlardan saydı", "adam Çiğil kılığına girdi" demektir. Arapçada dahi böyledir: وَقَيَّسَ عَيْلَانَ وَمَنْ تَقَيَّسَا derler ki, "onların kılığına girdi" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

Üçüncüsü: O şey failin tabiatında bulunmak anlamınadır: "يِغَاچْ بُتَقْلَنْدِي yıgaç butaklandı", "يِغَاچْ يِمِشْلَنْدِي yıgaç yėmişlendi", "ağaç dallandı, dal verdi", "ağaç yemiş verdi, yemişlendi".

Dördüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip kelime, kendi öz

manasına gelmektir: " ار قتغلندی er katıglandı", "کشی یمرلندی kişi yumurlandı" gibi ki, "adam çalıştı, çabaladı","halk toplandı" demektir.

Bu fiillerin hepsinin aslı üç harfli isimlerden yapılmıştır. Bu kural dörtlü, beşli ve beşliden fazlası için de yürür. Bunu iyi belle! Bilgi ile uğur bulursun.

Beşli ayrımlar bitti.

+

\+ +

ALTILILAR AYRIMI

تشغتلندی tuşgutlandı: "ار تشغتلندی er tuşgutlandı = adam çömez, çırak sahibi oldu", (تشغتلنور - تشغتلماق tuşgutlanur - tuşgutlanmak) [+].

ترمتلندی tarmutlandı: "سوق ترمتلندی suw tarmutlandı = su kollara ayrıldı", (ترمتلنور - ترمتلماق tarmutlanur - tarmutlanmak) [++].

[+] Bu kelimeler "بشغتلندی، بشغتلنور، بشغتلماق buşgutlandı - buşgutlanur - buşgutlanmak" şeklinde olacaktır; çünkü "tuşgut" ve "tuşgutlanmak" şeklinde bir kelime yoktur. "buşgut" "çırak" ve "çömez" anlamınadır. Bk. Dv. I,376,7. B. A.

[++] Mâzi sıygasında ترمتلندی muzari ve mastarında ترمتلنور - ترمتلماق şeklinde harekelenen bu kelimelerin muzari ve mastar sıygaları yanlış harekelenmiş olacaktır; çünkü mâzide "tarmutlandı" denildikten sonra muzari ve mastarında dahi (tarmutlanur - tarmutlanmak) denilmek lâzımdır. Bundan başka, Divanda ve Radlofta bu şekilde bir fiil yoktur; fakat " ترمقلماق tarmaklanmak" şeklinde bu manada birkaç kelime vardır. Bk. Dv. II, 218, 15. B. A.

قزغتلندی kızgutlandı: "ار ایشتن قزغتلندی er ıştan kızgutlandı = adam işten çekindi", (yaptığı işin fenalığını anladığı, rüsva olduğu için o, işten çekindi); (قزغتلنور - قزغتلماق kızgutlanur - kızgutlanmak).

تفغاجلندی tawgaçlandı: "ار تفغاجلندی er tawgaçlandı = adam Maçin halkı kılığına girdi"; (تفغجلنور - تفغجلماق tawgaçlanur - tawgaçlanmak).

سرقجلندی surkuçlandı: "بچاك سرقجلندی biçek surkuçlandı = bıçağın sapı lök ağacının püsesiyle sıkıştırıldı, berkitildi"; (سرقجلنور - سرقجلماق surkuçlanur - surkuçlanmak). "ار سرقجلندی er surkuçlandı = adam lök ağacı püsesi sahibi oldu".

سرقجلندی surkuçlandı: " یر سرقجلندی yėr surkuçlandı = yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitti", (سرقجلنور - سرقجلماق surkuçlanur - surkuçlanmak).

سفدجلندی safdıçlandı: " ار سفدجلندی er safdıçlandı = adam sepet sahibi oldu", (سفدجلنور - سفدجلماق safdıçlanur - safdıçlanmak).

مندرلندی mandarlandı: "یغاج مندرلندی yıgaç mandarlandı = ağaç sarmaşıklandı", (مندرلنور - مندرلماق mandarlanur - mandarlanmak).

جلبشلندی çalpuşlandı: "الك جلبشلندی eliğ çalpuşlandı = meyva ve meyvaya benzer şeyler yemekten ele yapışkanlık sıvandı, el çelpeklendi". Başkası da böyledir; (جلبشلنور - جلبشلماق çalpuşlanur - çalpuşlanmak).

قِرْتِشْلَنْدِي kırtışlandı: "قِزْ قِرْتِشْلَنْدِي kız kırtışlandı = kız güzelleşti, yüzünün güzelliği arttı", (قِرْتِشْلَنُورْ - قِرْتِشْلَنْمَاقْ kırtışlanur - kırtışlanmak).

قُلْدَاشْلَنْدِي koldaşlandı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا قُلْدَاشْلَنْدِي ol meniğ birle koldaşlandı = o, benimle arkadaş oldu, kendini benim arkadaşlarımdan saydı", (قُلْدَاشْلَنُورْ - قُلْدَاشْلَنْمَاقْ koldaşlanur - koldaşlanmak).

بُشْلَغْلَنْدِي boşlaglandı: "اَرْ اِيشْدَا بُشْلَغْلَنْدِي er ışda boşlaglandı = adam işte kızdı, öğüt tutmadı", (بُشْلَغْلَنُورْ - بُشْلَغْلَنْمَاقْ boşlaglanur - boşlaglanmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشْلَغْلَنْسَا بُخْسُقْلَنُورْ boşlaglansa boxsuklanur = kızan adamın eli boynuna bağlanır". Bu sav yalnız kendi fikrince hareket etmek istiyen kimse için kullanılır.

تُرْقِغْلَنْدِي turkıglandı: "اُلْ مَنْدِنْ تُرْقِغْلَنْدِي ol mendin turkıglandı = o, benden çekindi",(o, işte üstelemekten çekindi, bana saygı gösterdi, benden kocundu); (تُرْقِغْلَنُورْ - تُرْقِغْلَنْمَاقْ turkıglanur - turkıglanmak) [+].

تُغْرَغْلَنْدِي tugraglandı: "اُغْلَانْ تُغْرَغْلَنْدِي oglan tugraglandı = delikanlı atlandı", (bu, Hânın biniş

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin mâzisi ve muzariiile mastarı تُرْقِغْلَنْدِي . تُرْقِغْلَنُورْ . تُرْقِغْلَنْمَاقْ şeklinde ise de yanlıştır. Doğrusu (تُرْقُغْلَنْدِي ، تُرْقُغْلَنُورْ ، تُرْقُغْلَنْمَاقْ turkuglandı - turkuglanur- turkuglanmak) olacaktır.Bk.Dv.I,385,3. B. A.

ve alay gününde binmek için askerine verdiği at olup inildikten sonra at geri verilir).(تُغْرَغْلَنُورْ - تُغْرَغْلَنْمَاقْ tugraglanur - tugraglanmak). Mektup, bitik ve yazı gibi şeyler tura ile mühürlenirse yine böyle denir. Oğuzca.

تُمْلُغْلَنْدِي tumluglandı: "اُلْ بُو اُغُرْنِي تُمْلُغْلَنْدِي ol bu ogurnı tumluglandı= o, bu zamanı soğuk buldu",(bunun için azminden vaz geçti); (تُمْلُغْلَنُورْ - تُمْلُغْلَنْمَاقْ tumluglanur - tumluglanmak). "اُلْ اَنْكَارْ تُمْلُغْلَنْدِي ol angar tumluglandı = o, ona soğuk davrandı ve suratını astı".

قِشْلَغْلَنْدِي kışlaglandı: "اُلْ بُو يِيرِكْ قِشْلَغْلَنْدِي ol bu yériğ kışlaglandı = o, bu yeri kışlak edindi ve orada kışladı", (قِشْلَغْلَنُورْ - قِشْلَغْلَنْمَاقْ kışlaglanur - kışlaglanmak).

قُشْلَغْلَنْدِي kuşlaglandı: "خَانْ بُو يِيرِكْ قُشْلَغْلَنْدِي Xan bu yériğ kuşlaglandı = Han bu yeri kuş avlağı yaptı", (Han,bu yeri kuş avlamak için avlak yaptı).(قُشْلَغْلَنُورْ - قُشْلَغْلَنْمَاقْ kuşlaglanur-kuşlaglanmak).

بُجْغَقْلَنْدِي buçgaklandı: "نَانْكْ بُجْغَقْلَنْدِي buçgaklandı neng = nesne köşelendi",(nesnede köşeler ve bucaklar peyda oldu). (بُجْغَقْلَنُورْ - بُجْغَقْلَنْمَاقْ buçgaklanur - buçgaklanmak).

بُرْجَقْلَنْدِي burçaklandı: "تَرْ بُرْجَقْلَنْدِي ter burçaklandı = ter burçaklandı". Herhangi bir akar tane tane olursa yine böyle denir; (بُرْجَقْلَنُورْ - بُرْجَقْلَنْمَاقْ burçaklanur - burçaklanmak).

بشمقلندی başmaklandı: "ار بشمقلندی er başmaklandı = adam başmaklandı". Oğuzca. (بشمقلنور - بشمقلماق başmaklanur - başmaklanmak).

بغنقلندی bognaklandı: "بلت بغنقلندی bulut bognaklandı = bulut parça parça oldu", (بغنقلنور - بغنقلماق bognaklanur - bognaklanmak).

بغمقلندی bogmaklandı: "ار بغمقلندی er bogmaklandı = adam gömleğini ilikledi", (بغمقلنور - بغمقلماق bogmaklanur - bogmaklanmak).

ترمقلندی tarmaklandı: "بوی ترمقلندی boy tarmaklandı = boy ve oymak, kuşların kıynakları gibi kol kol her yandan akın etti"; "بلا ترمقلندی bala tarmaklandı = kuş palazının kıynağı, pençesi çıktı, peyda oldu"; "سوو ترمقلندی suw tarmaklandı = su kol kol oldu", (ترمقلنور - ترمقلماق tarmaklanur - tarmaklanmak).

تغرقلندی tıgraklandı: "ار تغرقلندی er tıgraklandı = adam yiğitlik gösterdi, yiğitlendi", (تغرقلنور - تغرقلماق tıgraklanur - tıgraklanmak).

Şu parçada da gelmiştir :

تغرقلنب سکرتی ار ذاتن یکرتی
بزنی قمغ انکتی اندغ سوکا کیم یتار

Tıgraklanıp segirtti
Erin atın yügürtti
Bizni kamuğ angıttı
Andağ süge kim yeter

"Yiğitlenip seğirtti; askerini, atını koşturdu, bütün bizi şaşırttı; böyle askere kim dayanır ?".
(Savaşta saldıran bir adamı anlatarak diyor ki: O, yiğitlik gösterdi, bizim üzerimize atı ve adamiyle saldırdı, yaptığı işle bizi hayrete düşürdü. Böyle bir askere kim karşı koyabilir ?).

چقمقلندی çokmaklandı: "یلان چقمقلندی yılan çokmaklandı = yılan çöreklendi", (چقمقلنور - چقمقلماق çokmaklanur - çokmaklanmak).

چمغقلندی çımguklandı: "کیشی چمغقلندی kişi çımguklandı = adam, herkesi yeren, koğucu, dedikoducu oldu", (چمغقلنور - چمغقلماق çımguklanur - çımguklanmak).

سغلقلندی saglıklandı: "ار سغلقلندی er saglıklandı = adam sağmal koyun sahibi oldu", (سغلقلنور - سغلقلماق saglıklanur - saglıklanmak).

قبغقلندی kapgaklandı: "کیش قبغقلندی kiş kapgaklandı = sadak kapaklandı", (قبغقلنور - قبغقلماق kapgaklanur - kapgaklanmak).

قذرقلندی kadruklandı: "تاغ قذرقلندی tağ kadruklandı = dağın girintisi, çıkıntısı, sert yerleri çoğaldı", (قذرقلنور - قذرقلماق kadruklanur - kadruklanmak).

قسرقلندی kısraklandı: "ار قسرقلندی er kısraklandı = adam kısrak sahibi oldu", (قسرقلنور - قسرقلماق kısraklanur - kısraklanmak).

قرلقلندی karluklandı: "ار قرلقلندی er karluklandı = adam

Karluk kılığına girdi". Karluk, Türkmenlerden bir bölüktür ; (قَرْلُقْلَنُورْ - قَرْلُقْلَنْمَاقْ karluklanur - karluklanmak).

قِفْچَاقْلَنْدِي kıwçaklandı: "أَرْ قِفْچَاقْلَنْدِي er kıwçaklandı = adam Kıpçak kılığına girdi ve Kıpçak huyu ile huylandı, Kıpçaklaştı", (قِفْچَاقْلَنُورْ - قِفْچَاقْلَنْمَاقْ kıwçaklanur - kıwçaklanmak).

مُنْچُقْلَنْدِي monçuklandı: "قِزْ مُنْچُقْلَنْدِي kız monçuklandı = kız boncuklandı", (câriye, takma süs, gerdanlık, boncuk gibi şeyler sahibi oldu); (مُنْچُقْلَنُورْ - مُنْچُقْلَنْمَاقْ monçuklanur - monçuklanmak).

مَنْچُقْلَنْدِي mançuklandı: "أَرْ تُونِنْ مَنْچُقْلَنْدِي er tonın mançuklandı = adam elbisesini heybeye koydu ve onu eğerin arkasına astı", (مَنْچُقْلَنُورْ - مَنْچُقْلَنْمَاقْ mançuklanur - mançuklanmak) [+].

بُرْچَكْلَنْدِي pürçeklendi: "آتْ بُرْچَكْلَنْدِي at pürçeklendi = at pürçeklendi, atın yelesi çıktı". İnsanın kesmesi (perçemi, kâkülü) çıktığı zaman da böyle denir; (بُرْچَكْلَنُورْ - بُرْچَكْلَنْمَاكْ pürçeklenür - pürçeklenmek).

تُرْمَكْلَنْدِي türmeklendi: "أُتْمَاكْ تُرْمَكْلَنْدِي ötmek türmeklendi = ekmekten dürüm yapıldı", (ekmeğin içerisine yumurta, kıyma gibi şeyler konarak dürüm yapıldı); (تُرْمَكْلَنُورْ - تُرْمَكْلَنْمَاكْ türmeklenür - türmeklenmek).

[+] Basma nüshada (mançuklanur - mançuklanmak) şeklinde olan bu kelimeler yazma nüshada (munçuklanur - munçuklanmak) şeklindedir, yanlıştır. Bk. Dv.I,395,12. B. A.

تَولُكْلَنْدِي tewlüklendi: "أَرْ تَولُكْلَنْدِي er tewlüklendi = adam kendini hilekârlardan saydı ve onların yolunu tuttu", (تَولُكْلَنُورْ - تَولُكْلَنْمَاكْ tewlüklenür - tewlüklenmek).

چُكْرَكْلَنْدِي çükreklendi: "قُلْ چُكْرَكْلَنْدِي kul çükreklendi = köle yünden elbise sahibi oldu ve giydi", (چُكْرَكْلَنُورْ - چُكْرَكْلَنْمَاكْ çükreklenür - çükreklenmek).

چَلْبَكْلَنْدِي çelpeklendi: "كُوزْ چَلْبَكْلَنْدِي köz çelpeklendi = göz çapaklandı", (چَلْبَكْلَنُورْ - چَلْبَكْلَنْمَاكْ çelpeklenür - çelpeklenmek).

بُكْسُكْلَنْدِي büksüklendi: "قِزْ بُكْسُكْلَنْدِي kız büksüklendi = kızın memesi tomurdu", (بُكْسُكْلَنُورْ - بُكْسُكْلَنْمَاكْ büksüklenür - büksüklenmek).

كِرْبُكْلَنْدِي kirpüklendi: "أَنِكْ كُوزِي كِرْبُكْلَنْدِي anıng közi kirpüklendi = onun gözünde kötü kıl bitti", (كِرْبُكْلَنُورْ - كِرْبُكْلَنْمَاكْ kirpüklenür - kirpüklenmek).

كَنْچَكْلَنْدِي kençeklendi: "أَرْ كَنْچَكْلَنْدِي er kençeklendi = adam Kençek kılığına girdi, Kençekleşti". Bunlar Türkten bir bölüktür; (كَنْچَكْلَنُورْ - كَنْچَكْلَنْمَاكْ kençeklenür - kençeklenmek).

كُنْچُكْلَنْدِي künçüklendi: "تُونْ كُنْچُكْلَنْدِي ton künçüklendi = elbiseye yaka yapıldı", (كُنْچُكْلَنُورْ - كُنْچُكْلَنْمَاكْ künçüklenür - künçüklenmek).

بَچْكَمْلَنْدِي beçkemlendi: "أَرْ بَچْكَمْلَنْدِي er beçkemlendi = adam savaş günü belge takındı". Başkası da böyledir; (بَچْكَمْلَنُورْ - بَچْكَمْلَنْمَاكْ beçkemlenür - beçkemlenmek).

تُرْبُنْلَنْدِى turbunlandı: " اَرْ تُرْبُنْلَنْدِى er turbunlandı = adam bir şey hakkında araştırmada bulundu", (تُرْبُنْلَنُورْ - تُرْبُنْلَماق turbunlanur - turbunlanmak).

كِرْشَنْلَنْدِى kirşenlendi: "اُرَاغُتْ كِرْشَنْلَنْدِى uragut kirşenlendi = kadın yüzüne düzgün süründü"; (كِرْشَنْلَنُورْ كِرْشَنْلَماك kirşenlenür - kirşenlenmek).

تُرْكُنْلَنْدِى türkünlendi: "اُلْ بُو اَفْنِى تُرْكُنْلَنْدِى ol bu ewni türkünlendi = o, bu evi kendi evi saydı ve oturdu", (تُرْكُنْلَنُورْ - تُرْكُنْلَماك türkünlenür - türkünlenmek).

تُشْكُنْلَنْدِى tüşkünlendi: " تاغْ تُشْكُنْلَنْدِى tağ tüşkünlendi = dağda kitre ağacı çoğaldı", (تُشْكُنْلَنُورْ - تُشْكُنْلَماك tüşkünlenür - tüşkünlenmek).

چِفْكُنْلَنْدِى çiwgünlendi: " اُلْ بُو اَشْغ چِفْكُنْلَنْدِى ol bu aşığ çiwgünlendi = o, bu aşı vücude yarar buldu", (چِفْكُنْلَنُورْ - چِفْكُنْلَماك çiwgünlenür - çiwgünlenmek).

سُكْمَنْلَنْدِى sökmenlendi: " اَرْ سُكْمَنْلَنْدِى er sökmenlendi = adam kahramanlaştı, kendini kahramanlardan saydı", (سُكْمَنْلَنُورْ - سُكْمَنْلَماك sökmenlenür - sökmenlenmek).

Bu ayrımdan emir sıygası altı harflidir: " سُكْمَنْلَنْ sökmenlen", " كِرْشَنْلَنْ kirşenlen" gibi ki, "yiğitlen" ve "düzgün sürün" demektir.

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: Kendisini, adı verilen şeyin cümlesinden saymak ve onların kılığını almak anlamına gelir: " اَرْ قِفْچاقْلَنْدِى er kıfçaklandı", " اَرْ اَغْرَقْلَنْدِى er ograklandı" gibi ki, "adam Kıpçak kılığına girdi", "adam Oğrak kılığına girdi" demektir.

İkincisi: Adı verilen şeyi edinmek, ona sahip olmak anlamınadır: " اَرْ قِسْرَقْلَنْدِى er kısraklandı", " اَرْ يَرْمَقْلَنْدِى er yarmaklandı" gibi ki, "adam kısrak sahibi oldu", "adam para sahibi oldu" demektir.

Üçüncüsü: Dört harfli isimden yapılan bir fiil olmaktır: " اَنِكْ كُوزِى چَلْبَكْلَنْدِى anıng közi çelpeklendi = onun gözü çapaklandı", " اَنِكْ كُوزِى كِرْبُكْلَنْدِى anıng közi kirpüklendi = onun gözünde kötü kıl bitti" demektir.

Dördüncüsü : Kelime kendi öz manasına gelmektir: " تَرْ بُرْچَقْلَنْدِى ter burçaklandı", " يِلانْ چُقْمَقْلَنْدِى yılan çokmaklandı" gibi ki "ter burçak burçak oldu", "yılan çöreklendi" demektir.

Altı harfli fiillerin hepsi -bu çeşitte olduğu gibi- dört harfli isimlerden yapılır; kendi başına bir fiil olmaz.

İki, üç, dört harfli isimlerden bu anlam murat edildiği zaman bunun yolu kelimeye ن . ل ziyade edil-

mektir. Kelime, böylelikle bütün Türk dillerinde -aksi düşünülmiyerek- değişmez bir kural olarak bütün yollarda kullanılır bir fiil olur. Bunu iyi belle!.

Ulu Tanrıya öğüş, Sâlim kitabı bitti.

x

x x

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ ADİYLE

BU MUZAAF KİTABIDIR

İKİ HARFLİ İSİMLER AYRIMI

تَتْ Tat : Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse. Şu savda dahi gelmiştir: "تَتِغْ كُوزْرا . تِكانِكْ تُبْرا" Tatığ közre tikeniğ tüpre = Tatın gözüne vur, dikeni kökle, kökünden çıkar". (Toxsı ve Yağma dillerinde) Uygur gâvurlarının adı. Bunu kendi ülkelerinde işittim. " تَتْ تَفْغاجْ Tat Tawgaç" derler ki "Çinli ve Uygur" demektir. Bu sav, Farslar hakkında olduğu gibi Çinliler ve Uygurlar hakkında da söylenir. Bu savın yorulması

böyledir [+]; çünkü onlar vefasızdır. Dikenin hakkı kökünden kazılmak olduğu gibi, Uygurun hakkı da gözüne vurulmaktır. Başka bir savda " تَتْسِزْ تُرْك بُلْماسْ بَشْسِزْ بُرْك بُلْماسْ Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas" denir ki, "Tatsız Türk, başsız börk olmaz" demektir.

تَتْ tat [++]: Kılıç ve kılıç gibi şeylerin üzerine çöken pas. Şu savda dahi gelmiştir: " قِلِجْ تَتِقْسا اِيشْ يُنْجِيزْ . اَرْ تَتِقْسا اَتْ تُنْجِيزْ kılıç tatıksa ış yunçır, er Tatıksa et tunçır = kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Farslaşırsa kanı bozulur", (kılıç pas tutarsa yiğitin hali kötüleşir; nitekim, Türk Farslının ahlâkını alırsa eti sölpür) [+++]. Bu sav, yiğitlikle emrolunan kişi hakkında ve her şeyin kendi cinsiyle yaşaması yo-

[+] Burada yazma nüsha ile basma nüshanın ibareleri birbirini tutmıyor. Yazmada ibare şöyledir : يقولون . تت ، تفغاج اي ايغري وصيني ونرجع تاويل هذا المثل ايضا يكون لهم لانهم لا وفاء : Nasılsa bu parçadaki لهم sözü عليهم şeklinde basılmış. Biz dilimize çevirirken doğru bildiğimiz şekilde çevirdik. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin ilk ت harfinin üstünde hem ötre, hem üstün bulunmakta ve تَتْ şeklinde görülmektedir. Burada bir yanlışlık vardır; doğrusu " تُتْ tut" olsa gerektir. Dv.II,93,9 da "tutıkmak", "pas tutmak" anlamınadır. Sav dahi yanlıştır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu savın arapça izahında ibare şöyledir : معناه اذا اخذ الطبع السيف يسوء حال البطل . كما ان التركي اذا تخلق باخلاق الفارسي يتورّج لحمه Buradaki يتورّج kelimesi yanlış olsa gerektir; doğrusu يتلهوج olacaktır. Mananın gereği budur. Başka türlü mana çıkmıyor. B. A.

lunda söylenir.

حُجْ حُجْ hoç hoç: Keçiler güdülürken, sürülürken çıkarılan ses.

هَجْ هَجْ heç heç: Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses. Aslı "اَجْ اَجْ eç eç"tir. Hemze ه ye çevrilmiştir. Bu, arapçaya uygundur. Arapçada koyun, başını alıp gittiği zaman هَجْهَجْتُ بِالْغَنَمِ denir ki "koyuna bağırdım" demektir.

شِشْ şış : Tutmaç yedikleri şiş.

قَقْ kak : Çenet. "اَرُكْ قَقِى erük kakı = erik yarması". Başkası da böyledir.

قَقْ kak : "قَقْ اَتْ kak et = kurutulmuş et". Herhangi kurutulmuş olan bir şeye de böyle denir.

قَقْ kak : Göl, kurumuş göl[+]. Şu parçada dahi gelmiştir:

قَقْلَرْ قَمُغْ كُلَرْدِى تَغْلَرْ بَشِى اِلَرْدِى

[+] "Kak" kelimesinin arapça karşılığında Kaşgarlı اَلْغَدِيرُ deyip geçmiştir. غَدِير "göl, yağmur ve sel sularının birikintisi" anlamına geldiğine göre, burada bu anlama gelmesi biraz aykırı düşmektedir; çünkü قَقْلَرْ قَمُغْ كُلَرْدِى sözünün bu anlama göre dilimize çevrilmesi "göller büsbütün gölerdi" şeklinde olabilir. Bu takdirde, olmuş şeyi tekrar olmuş göstermek gibi tuhaf bir hal meydana gelir. Aslında göl olan bir şeyin yeniden gölermesini söylemek doğru değildir. Buradan anlaşılan "kuru ve çukur yerlerin gölermesi"dir. Nitekim Çagatay Lugati'nde "kak" kelimesi için verilen anlam aynen şudur: "Güneş ve ateşten kurumuş olan, kupkuru; kavun kakı; su toplanacak mahal ve mevki; seylâp, yağmur yeri - s.220". Bundan başka Radlof Lugati'nde "kak" kelimesinin birçok anlamları arasında "suyu kurumuş yer" manası da vardır. Bugün gerek Türkistanda ve gerek Türkiyede "kak", "suyu kurumuş yer ve kurumuş nesne" anlamınadır. Dv.II,173 te geçen "قَقْرَشْمَاقْ kakraşmak" fiili de bunu tanıklamaktadır. B. A.

اَژُنْ تَنِى يِلِرْدِى [+] تُوتُو چِچَكْ چَرْكَشُورْ

Kaklar kamuğ kölerdi
Taglar başı ilerdi
Ajun tını yılırdı
Tütü çeçek çerkeşür

"Kuru yerler, kuru çukurlar büsbütün gölerdi, dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ısındı; türlü çiçek sıralandı".

(Baharı anlatarak diyor ki : Sular çoğaldı, göllere doldu; dağ başları hayal meyal göründü, dünyanın nefesi ısındı, sıra sıra çiçekler bitti).

كَكْ kek : Kin, hınç. "اُچْلُكْ كَكْلِكْ كِشِى öçlüğ kekliğ kişi = öcü ve hıncı olan adam".

كَكْ kek : Sıkıntı, mihnet. "كَكْ كُرْدِى اَرْ kek kördi er = adam sıkıntıya uğradı, mihnet çekti".

كُكْ kök : Eğer bağı. Şu savda da gelmiştir : "اَرْ سُوزِى بِرْ. اَدْرَكِى اُوچْ er sözi bir, edher köki üç = erin sözü bir, eğer bağı üç olur", (erkeklik belgesi, dönmemek üzere sözünde durmak, sözü bir olmaktır. Nitekim eğerin bağı -eğer kabur-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَنِى teni" şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Arapça izahından anlaşıldığına göre "تِنِى tını" olacaktır. B. A.

gasının bağı- üç olur [+] . Üçten fazla olursa deliğin çokluğu yüzünden eğer kaşı kırılır. Üçten az olursa yüke dayanamaz). Bu sav, söz verdiği şeyi yapmakla emrolunan kişi hakkında söylenir.

كُكْ kök : Kök, asıl. " كُكُنْكْ كِمْ kökünğ kim = aslın nedir? Hangi boydansın?". Oğuzca, Kıpçakça.

İki harfliler ayrımı bitti.

\+

\+ \+

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

ORTASI HER HAREKE İLE HAREKELİ BULUNAN فَعَلْ AYRIMI

قَتُتْ katut: Katık. " قَتُتْلُغْ اُقْ katutluğ ok = temreni ağıya bulaştırılmış ok".

قَتُتْ katut: Çenet. " اَرْمُتْ قَتُتِى armut katutı = armudun çenedi, bir parçası". Barsgan dilince.

قَتُتْ katut: Papuççuların kullandığı çiriş.

كَتُتْ ketüt: " كَتُتْ كِشِى ketüt kişi = ekşi suratlı, yüzü buruşmuş ihtiyar".

[+] Bu savın arapça izahında كَاَنَّ رَبْطَ حَنْوِ السَّرْج denilmekte olduğuna bakılırsa " كُكْ kök" kelimesi bağdan ziyade "eğerin kaburgası" anlamına gelmektedir. Bununla beraber bugün bile bu kelime Doğu ve Şimal Türklerince hem "eğer kaburgası" hem de "bir şeyi iki tarafından düğümliyerek kısaca bağlamak" anlamına gelmektedir. Yatakların şurasından burasından kısa ipler geçirerek iki tarafından düğümlemek gibi. B. A.

قَجَجْ kaçaç: İpekli bir Çin kumaşı. Doğrusu قَجَاجْ dır. Bu kelime cariyelere ad olarak verilir.

قَجَاجْ kaçaç: Kir. " تُونْ قَجَاجْ بُلْدِى ton kaçaç boldı = elbise kirlendi". ج harfi ق tan çevrilmiştir. Aslı " قَقَاجْ kakaç"tır.

بُقَقْ bukak: Kursak.

بُقُقْ bukuk: Çiçek topluluğu, çiçek tomurcuğu . " چَچَكْ بُقُقْلَنْدِى çeçek bukuklandı = çiçek tomurcuklandı". Bu hal, çiçek yarılmadan, açılmadan önce olur. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكْمَا چَچَكْ اُكُلْدِى بُقُقْلَنِبْ بُكُلْدِى
تُكْسِنْ تُكُنْ تُكُلْدِى يَزْلِبْ يَنَا يُرْكَشُوْرْ

Tegme çeçek öküldi
Bukuklanıp büküldi
Tügsin tügün tügüldi
Yazlıp yana yörgeşür

"Türlü türlü çiçek toplandı, tomurcuklanıp büküldü, kabardı, köşeli düğüm halinde düğüldü; açılarak yine birbirine dolaşır".

بُقُقْ bukuk: Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan bir takım et bezleridir. Fergana ile " شِقْنِى Şıknı" [+]

[+] Basma nüshada " شِفْنِى şifni" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada " شِقْنِى şıknı" şeklindedir. B. A.

şehirlerinde bu hastalığa tutulan bir takım kimseler vardır. Daima çocukları da böyle olur. Bazılarında göğsünü yahut ayağının ucunu göremiyecek kadar büyür.

Bunun neden ileri gelmiş olduğunu sordum. Bana "babalarımız sesi gür gâvurlar imiş. Tanrı yarlığayası Yalavacın yoldaşlariyle savaş etmişler. Atalarımız onlar üzerine baskın yapmış, gür sesleriyle haykırmışlar, onların bu sesinden müslümanlar bozguna uğramış. Tanrı kendinden hoşnut olası Ömere salık verdiklerinde bunlara ilenmiş, bunun üzerine boğazlarında bu hastalık çıkmış; soylarına, soplarına da bu hastalık miras kalmış". Bugün onların içinde hiç gür sesli kimse yoktur.

تَقُوْقْ takuk: Tavuk. Türkmence.

سَقَقْ sakak: Çene. Şu savda da gelmiştir : " سَقَقْ اُخْشَارْ سَقَالْ بِجَارْ sakak oxşar, sakal bıçar[+] = sakalı okşıyarak çeneyi keser", (okşıyarak ve hile yaparak sakalla oynar ve çeneyi keser). Bu, arabın يُسِرُّ حَسْوًا فِى اَرْتِغَاءٍ sözü gibidir.

[+] Bu savın yazılışı yanlıştır. Doğrusu " سَقَقْ بِجَارْ سَقَالْ اُخْشَارْ sakak bıçar sakal oxşar" şeklinde olacaktır; nitekim Dv.I,237,14 te bu şekilde geçmektedir.Başka türlü mana çıkmaz. B. A.

سُقَقْ sukak: Beyaz geyik.

سُقَقْ Sukak: Oğuzların Farslara verdikleri adtır. " بُوسُقَقْ نَا تِيرْ bu Sukak ne tėr = bu Farslı ne der?".

تُكَكْ tükek: Halka.Yük yükletilirken yükü sıkıştırmak için kullanılan ve ipe takılmış bulunan ağaç halka.

جَكُوكْ çekük: Çekiç. Oğuzca.

جَكِكْ çekik: Nokta.

جَكِكْ çekik: Küçük çocuk çükü.

جَكِكْ çekik: Serçeye benzer alacalı bir kuş, siyah kayalıklarda bulunur.

كَكُوكْ keküük: Seksek kuşu. Kemiği büyü ve tılısım yapmakta kullanılır.

يَتُتْ yetüt: Askere imdat. Bu kelime " يَتُتْ سَجْ yetüt saç" sözünden alınmıştır, sonradan bırakılan saç, demektir.

\+ + +

BU AYRIMDAN MİSAL

كُكَاكُونْ kökegün: Gök sinek. Şu savda dahi gelmiştir: " اِكِى بُغْرَا اِكَاشُورْ، اُتْرَا كُكَاكُونْ يَنْجِلُورْ ikki bogra igeşür, otra kökegün yançılur = iki boğa boğuşur, arada gök sinek, böğelek ezilir". Bu sav, iki Beyin çarpışarak arada halkın ölmesi, ezilmesi hâlinde söylenir.

Üç harfliler ayrımı bitti.

\+ + +

HER HAREKESİYLE فَعْلَال AYRIMI

تلغاغ **tolgağ:** Kadın küpesi. " ينجو تلغاغ yinçü tolgağ= inci küpe".

تلغاغ **tolgağ:** Sıkıntı. " امگاك تلغاغ emgek tolgağ" denir. Aslı "kulunç ve iç ağrısı" anlamınadır. " اَنِك قَرْنِى تلغار anıng karnı tolgar = onun karnını ağrı tuttu, yüreği bulanır".

تلغاغ **talgağ:** İnsanı öldürecek derecede şiddetli olan tipi. " تاغ ازا تلغاغ بلدى tağ üze talgağ boldı = dağda tipi koptu".

قرغاق **kargak:** Lânet, kargış. " تنكرى قرغاغينكا النما Tengri kargagınğa ılınma = Tanrının lânetine, kargışına uğrama".

قرغاغ **kırgağ:** Elbisenin yanı, kenarı.

قرغاغ **kırgağ:** Beyin ve Hanın eli altında olanlara kızması, kakıması. " خان انى قرغادى Xan anı kırgadı = Han ona kızdı ve ondan yüz çevirdi". Tanrının Yalavaciyle Hanın gönderdiği adam arasını ayırt etmek için sonuncuya " يلافر yalafar" dendiği gibi, Tanrının kulunu kargımasiyle, kulun kendi eli altındakilere kızması, kargıması arasında ayırt yapabilmek için birincide ق harfi üstün, ikincide esre kılınmıştır. Uygurca.

تلقوق **tulkuk:** Tuluk, ürülmüş, şişirilmiş tuluk.

يرگك **yörgek:** Örtü." كوك يرگك بلدى kök yörgek boldı = gök örtüldü, gök kara dumanla örtüldü".

بزگك **bezgek:** Titreme.

ترگك **türgek:** Bohça.

تزگك **tezgek:** " تزگك ار tezgek er = işten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen adam".

سرگك **sergek:** Sarhoşun sarhoşluktan iki tarafa sallanması. " اسرك سرگكلدى esrük sergekledi = sarhoş yalpaladı, iki yana sallandı".

كرگك **kergük:** Koyunun içerisinde, kırkbayırla beraber bulunan şirden gibi şey.

كسگك **kesgük:** Halta, köpeğin boynuna geçirilen halka, tasma.

كسگك **kösgük:** Göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü. Şu savda dahi gelmiştir: " آلن ارسلان تتر كوجون كسگك تتماس alın arslan tutar, küçün kösgük tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz".

كرگك **kürgek:** Gemi küreği ve her çeşit kürek.

كفگك **kefgek:** Peltek. Konuşurken kekeliyen kimse.

\+
\+ \+

فَعَلْعَل AYRIMI ÜZERİNE

BEŞLİLER AYRIMI

سَمُرْكُوْك semürgük: Bülbüle benzer kuş. Balasagun dilince. Şu beyitte de gelmiştir :

بُچْ بُچْ اُتَرْ سَمُرْكُك
بُغْزِى اُچُونْ مَنْكْلَنُور

Buç buç öter semürgük
Boğzı uçun menğlenür
"Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar".

كِنْزْكَاك kinizgek: " كِنْزْكَاكْ قَاغُونْ[+] kinizgek kagun = tazeliği gidip keçeleşmiş olan kavun".

كِشْرْكَاكْ kişirgek: " كِشْرْكَاكْ اَرْ kişirgek er = evinde bir kimseyi gördüğü zaman canı sıkılan, evi kendine dar gelen kişi".

BU AYRIMIN GUNNELİSİ [++]

جَنْكَلْ çenğel: " جَنْكَلْ اَرْ çenğel er = şer adam".

جُنْكَكْ çönğek: Çömçe, kutu. Çiğilce.

[+] Basma nüshada " كنزكاك kinizgek" şeklinde geçen bu kelime yanlıştır; doğrusu "كذزكاك kidhizgek" olacaktır." كذز kidhiz", "keçe" anlamınadır. Bay Kilisli'yi yanıltan şey, bu kelimenin yazma nüshadaki yazılış şeklidir. Kelime önceden كذكاك yazılarak ز harfi unutulmuş, sonra كذ ile كاك arasına bir harf konulmak istenmiş, fakat aralık az olduğundan ز harfinin üst ucu ذ in kuyruğuna bir parça bitişmiş ve كنزكاك şeklini almıştır. Brockelmann dahi bunun farkına varmıştır. B. A.

[++] Bu kelimeler ayrıma uymamaktadır. B. A.

تَرْنْكَكْ terngek: Su sızıntısı. Arapçası تَرَنُّق[+] dır; ق harfi ك e çevrilmiştir. Bu kelime arapçaya uygun düşmüştür.

Öğüş Ulu Tanrıya muzaaf isimler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ ADİYLE

MUZAAF OLAN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

İyi bilesin ki doğrudan doğruya muzaaf olan kelime Türkçede azdır; ancak fiiller, kelimenin kendisinden olan ت harfi bulunduğu ve mazi alâmeti olan د harfi geldiği zaman muzaaf olur. Harfte şedde böylece meydana çıkar. Biz böyle olana muzaaf deriz. Bunun için muzari ve mastarda - د harfi bu ikisinden düştüğü için- muzaaflık yoktur. Fakat hakikî muzaaf azdır. Biz onu azlığı dolayısiyle burada ayırdık.

تُتّى tuttı : " بَاشْ تُتّى baş tuttı = yara zonkladı", (تُتَارْ - تُتْمَاقْ tutar - tutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَرَنُّق şeklinde olan bu kelime yanlıştır; doğrusu تَرْنُوق olacaktır. B. A.

تُتّى tuttı: " اِتْ كِيكْ تُتّى ıt keyik tuttı = köpek geyik tuttu". Başka şey tutarsa da böyle denir. Herhangi bir adam bir şey tutarsa yine böyle denir. " اُلْ مَنْكَا اِلِكْ تُتّى ol manğa eliğ tuttı = o, bana el tuttu, boyun oldu, kefil oldu". Şu savda dahi gelmiştir: " اِلِكْ تُتْغِنْچَا اُتْ تُتْ eliğ tutgınça ot tut = el tutacağına ot tut", (kefil olacağına, ateş tut; çünkü insan kefil olduktan sonra pişman olur). (تُتَارْ - تُتْمَاقْ tutar - tutmak).

تِتّى tıttı: " اُلْ اَنِى تِتّى ol anı tıttı = o onu, o işten geri koydu, men'etti". Aslı " تِذْتِى tıdhtı"dır. İdgam olundu ve şeddelendi. (تِذَارْ - تِذْمَاقْ tıdhar - tıdhmak).

تِتّى tıttı: " اُلْ اَتْ تِتّى ol et tıttı = o, et ditti", (o, iyice pişmiş eti ditti). Elbiseyi ziyadesiyle parçalarsa yine böyle denir. " قُلْ بَكْكَا تِتّى kul Begge titti = kul Beye direndi, karşı koydu". Başkasına karşı koysa yine böyle denir; " اُلْ اَنْكَارْ تِتْرُو بَقْدِى ol anğar titrü bakdı = o, ona dike baktı, dik dik baktı". Güzel hakkında , " اَنْكَارْ تِتْرُو بَقْسَا بُلْمَاسْ anğar titrü baksa bolmas" denir, "insan ona dik bakamaz" demektir. Bu, bazen öfkeli bakış anlamına da gelir; (تِتَارْ - تِتْمَاكْ titer - titmek). Et ve elbise ditmenin mastarı ق ile gelir; (تِتَارْ - تِتْمَاقْ tıtar - tıtmak).

سُسْدِى süsdi: " اُوذْ سُسْدِى udh süsdi = öküz süstü". Başkası da böyledir; (سُسَارْ - سُسْمَاكْ süser - süsmek).

شَشْدِى şeşdi: " اَرْ تُكُونْ شَشْدِى er tügün şeşdi = adam düğüm çözdü". Atı ve ata benzer şeyleri bağından, köstekten çözerse yine böyle denir; (شَشَارْ - شَشْمَاكْ şeşer - şeşmek).

قَقْتِى kaktı: " اَنِى بَشْرَا قَقْتِى anı başra kaktı = o, onun başına hafifçe vurdu", (قَقَارْ - قَقْمَاقْ kakar - kakmak).

قُقْتِى koktı: " يَاغْ اُوتَا قُقْتِى yağ otta koktı = yağın dumanı yükseldi". Bu, söndürülen kandilin dumanının yükselmesi gibidir. Et yanıp kokusu çıktığı zaman " اَتْ قُقْدِى et koktı" denir; (قُقَارْ - قُقْمَاقْ kokar-kokmak).

كِكْدِى kikdi: " اَرْ بِچَاكْ كِكْدِى biçek kikdi er = adam bıçak biledi, yahut bıçağın birini öbürü üzerine sürttü"; (كِكَارْ - كِكْمَاكْ kiker - kikmek). Bu, köklü muzaaftır, öbürü köklü muzaaf değildir. Köksüz muzaaf şunlardır:

بَتّى battı: " كُونْ بَتّى kün battı = güneş battı", " قُرْغِزِينْ سُوقْقَا بَتّى [+] kuruğjın suwka battı = kurşun suya battı". Herhangi bir şey gözden kaybolursa yine böyle denir;

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قرغرين şeklinde geçen bu kelime "قرغزين kuruğjın" olacaktır. Bk. Dv. I, 243,2. B. A.

(بَتَارْ - بَتْمَاقْ batar - batmak).

بُتّى bütti: " اَرْ اُونِى بُتّى er üni bütti = göğsündeki bir hastalık dolayısiyle veya döğme yüzünden adamın sesi kısıldı". " اَنِكْ اَلِمِى بُتّى anıng alımı bütti = onun başkasında olan alacağı sabit oldu ve gerçekleşti"; " بَاشْ بُتّى baş bütti = yara kapandı"; " قُلْ تَنْكْرِيكَا بُتّى kul Tengrige bütti = kul Tanrının birliğini ikrar etti". (بُتَارْ - بُتْمَاكْ büter - bütmek).

بُتّى bütti: " اُتْ بُتّى ot bütti = ot bitti". Meyva biterse yine böyle denir. " اُغْلَانْ بُتّى oglan bütti = çocuk doğdu". Herhangi bir şey biterse, doğarsa veya yaratılırsa " بُتّى bütti" denir. Kıpçakça. (بُتَارْ - بُتْمَاكْ büter - bütmek).

جَتّى çattı: " اَرْ اُغْلَاقْ قُزِى قَا جَتّى er oglak kuzıka çattı = adam oğlağı kuzuya kattı". Başkası da böyledir; (جَتَارْ - جَتْمَاقْ çatar - çatmak). Oğuzca. Şu beyitte dahi gelmiştir:

اُرْذُلَنِبْ يَكْسَكْ تَغِغْ اُغْلَاقْ جَتَارْ
اُيغُرْ تَتِنْ يُفْغَا اَلِبْ يُمْغِنْ سَتَارْ

Ordhulanıp yüksek tagığ oglak çatar
Uygur tatın yufka alıp yumgın satar
"Yüksek dağı yurt tutarak oğlak katar,
Uygur tatlarından ucuza alır, toptan pahalı satar".

(Dağ tepesinde yurt tutmuş olan bir adamı anlatarak diyor ki: O, dağın doruğunda yerleşti, daima oğlak, kuzu ve bu gibi şeyleri birleştirir. O,çobandır,demek ister . Bununla beraber Uygurlardan ucuz ve toptan alarak onları satar).

سَتّى sattı: " اُلْ تَفَارْ سَتّى ol tawar sattı = o, mal sattı". Başkası da böyledir;(سَتَارْ - سَتْمَاقْ satar - satmak).

سُتّى suttı: " اُلْ كِشِى يُوزِنْكَا سُتّى ol kişi yüzinğe suttı = o, adamın yüzüne tükürdü". Aslı " سُوذْتِى sudhtı"dır; idgam olunmuştur. (سُذَارْ - سُذْمَاقْ sudhar - sudhmak).

سِتّى sitti: " اَرْ سِتّى er sitti = adam işedi". Başkası da böyledir. Aslı " سِيذْتِى sidhti" dir; idgam olunmuştur. (سِذَارْ - سِذْمَاكْ sidher - sidhmek).

قَتّى kattı: " اُلْ سِرْكَانِى يُغُرْتْقَا قَتّى ol sirkeni yogurtka kattı = o,sirkeyi yoğurda kattı". Herhangi bir nesne başka bir şeyle karıştırılırsa yine böyle denir." يُمْشَاقْ نَانْكْ قَتّى yumşak neng kattı = yumşak nesne katılaştı"; (قَتَارْ - قَتْمَاقْ katar - katmak).

قُتّى kottı: " اُلْ نَانْكْ قُتّى ol neng kottı = o, nesneyi bıraktı". Aslı " قُوذْتِى kodhtı" dır; idgam olunmuştur. (قُذُورْ - قُذْمَاقْ kodhur - kodhmak).

كتّى ketti: " ار تونين كتّى er tonın ketti = adam elbisesini giydi". Aslı " كذتى kedhti"dir. (كذار- كذماك kedher - kedhmek).

كتّى kitti: " ار يريندين كتّى er yèrindin kitti = adam yerinden gitti,çekildi", (كذار - كذماك [+] kidher - kidhmek).

Kural: Bu ayrımdan emir sıygası iki harf üzerinedir. Bunun için "ikili" dedik. " آت تت at tut", " تفار ست tawar sat" sözlerindeki " تت tut" ve "ست sat" kelimeleri gibi. Fiillerden bu çeşide, mâzisinde bir cinsten iki harf birleştiği için muzaaf denildi. Bu, görüldüğü üzere, muzari ve mastarda arapça gibi yürümez. Lâkin mâzide benzediği için böyle denildi.

İsmi fail: Bu ayrımdan ismi fail " تتغوچى tutguçı", "ستغوچى satguçı" gibidir, "tutucu", "satıcı" demektir. Bu, Türklercedir. Türkmenlerle onlara uyanlarca " تتچى tuttaçı", " ستچى sattaçı" denir. Bir işi çok işlemekle vasıflanan fail için " تتغان tutgan", "ستغان satgan" denir ki, "çok alan", "çok satan" demektir. İşi yapmak arzusiyle vasıflanan fail için " تتغساق tutuğsak", " ستغساق satığsak" de-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كذار- كذماك şeklinde geçen bu iki kelime yanlıştır. "Kitti" kelimesinden anlaşıldığına göre كتار- كتماك olacaktır; çünkü كذماك fiili yukarıda geçmiştir. B. A.

nir. İşliyenin, bir işi işlemek hakkı olduğunu bildiren fail için " ال تتغلق اردى ol tutguluk erdi", " ال ستغلق ترر ol satguluk turur" denir ki, "onun almak hakkıydı", "onun satmak hakkıydı" demektir. Oğuzlar bu ل harfini söylediğim manada س yaparlar. " ال انى تتغسق اردى ol anı tutuğsak erdi", " ال انى ستغسق ال ol anı satığsak ol" derler ki, "o, onu almak azminde idi", "o, onu satmak azminde idi" demektir. İşliyenin, işi yapmak üzere olması, yapayazması ile vasıflanan fail için " ال انى تتغلى ال ol anı tutuglı ol" denir ki, "o, onu tutmıya azmetti" demektir. " ال تفارن ستغلى ال ol tawarın satığlı ol = o, malını satmak azmindedir".

Başka kurallar, geçen ayrımlardaki kurala göre ölçümlenir. Bunların hepsinde kural bir düzüyedir, hiç değişmez.

İkili ayrımlar bitti.

X

X X

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فعَلْدِی AYRIMI

جَبِتّی çapıttı: " اِتْ كِشِی كاجَبِتّی ıt kişige çapıttı = köpek adama saldırdı". Yine bunun gibi " بَكْ اَنِكْ بُیْنِنْ جَبِتّی Beg anıng boynın çapıttı = Bey onun boynunu vurdurdu" denir. Uygurca. (جَبِتُوْرْ-جَبِتْماقْ çapıtur - çapıtmak).

سَبِتّی sapıttı: " اَتْ قُذْرُقْ سَبِتّی at kudhruk sapıttı = at kuyruk salladı". " اِتْ قُذْرُقْ سَبِتّی ıt kudhruk sapıttı = it kuyruk salladı", (köpek yaptığı kötülük dolayısiyle kuyruğunu sallıyarak yavuncıdı); (سَبِتُرْ- سَبِتْماقْ sapıtur - sapıtmak).

سُبِتّی subıttı: " اُلْ نانكْنِی سُبِتّی ol nengni subıttı = o, nesneyi sivriltti, söbüttü". Bu, bir nesnenin ucunu sivriltmek ve çivi gibi uzatmaktır; (سُبِتُوْرْ- سُبِتْماقْ subıtur - subıtmak).

كَبِتّی kepitti: " یِلْ تُونُغْ كَبِتّی yel tonuğ kepitti = rüzgâr elbiseyi kuruttu", (rüzgâr elbiseyi biraz kuruttu); (كَبِتُوْرْ- كَبِتْماكْ kepitür - kepitmek).

كُبِتّی köpitti: " اُلْ تُونِنْ كُبِتّی ol tonın köpitti = o, elbisesini diktirdi", (كُبِتُوْرْ- كُبِتْماكْ köpitür - köpitmek).

بِتِتّی bititti: " اُلْ بِتِكْ بِتِتّی ol bitik bititti = o, kitap yazdırdı", (بِتِتُوْرْ- بِتِتْماكْ bititür - bititmek).

تَتِتّی tatıttı: " تُوزْ اَشِغْ تَتِتّی tuz aşığ tatıttı = tuz aşı tadıttı". Herhangi bir şey başka bir şeyin tadına tesir ederse yine böyle denir; (تَتِتُوْرْ- تَتِتْماقْ tatıtur - tatıtmak).

تُتَتّی tütetti: " اُتْ تُوتُنْ تُتَتّی ot tütün tütetti = ateş duman tütüttü, tütün tütüttü", (ateş duman çıkardı). (تُتِتُوْرْ- تُتِتْماكْ tütitür = tütitmek) [+].

قُتَتّی kutattı: " اَرْ قُتَتّی er kutattı = adam kutlu oldu", (adam baht ve devlet sahibi oldu). Herhangi bir şey kut ve ululuk kazanırsa yine böyle denir; (قُتاتُرْ- قُتَتْماقْ kutatur - kutatmak).

سَجِتّی saçıttı: " اُلْ اَنْكَرْ سُفْ سَجِتّی ol angar suw saçıttı = o, ona su saçtırdı". Başkası da böyledir; (سَجِتُوْرْ- سَجِتْماقْ saçıtur - saçıtmak). " اُلْ اَنِكْ مِنْكِیسِنْ سَجِتّی ol anıng mingisin saçıttı = o, onun beynini dağıttı", (o, onun beynine vurdu, dağıttı). Herhangi bir şeyi dağıtmakla emrederse yine böyle denir.

سُجِتّی süçitti: " اُلْ اَجِغْ نانكْنِی سُجِتّی ol açığ nengni süçitti = o, acı şeyi tatlandırdı", (o, ekşi ve acı şeye tat verdi). " اُلْ بِیرِكْ سُجِتّی

[+] Bu kelimenin mâzi sıygası hem yazma, hem basma nüshalarda " تُتَتّی tütetti" şeklinde yazılmıştır. Dikkat ! B. A.

ol yerig süçitti = o, toprağı bitekleştirdi, iyileştirdi", (o, çorak yeri iyi tarla haline getirdi), (سُچِتُوْرْ - سُچِتْمَاكْ süçitür - süçitmek).

سِچِتِّي sıçıttı: " اَلْ اَنِي سِچِتِّي ol anı sıçıttı = o, onu sıçırttı", (سِچِتُوْرْ - سِچِتْمَاقْ sıçıtur - sıçıtmak).

سُچِتِّي suçıttı: " اَلْ اَتِغْ سُچِتِّي ol atıg suçıttı = o, atı sıçrattı". Başkası da böyledir ; (سُچِتُوْرْ - سُچِتْمَاقْ suçıtur - suçıtmak).

قِچِتِّي kaçıttı: " اَلْ اَنِي قِچِتِّي ol anı kaçıttı = o,onu kaçırttı"; (قِچِتُوْرْ - قِچِتْمَاقْ kaçıtur - kaçıtmak).

كِچِتِّي keçitti: " اُلْ اَنْكَرْ سُفْ كِچِتِّي ol angar suw keçitti = o, ona suyu geçirtti, sudan geçirtti", (كِچِتُوْرْ - كِچِتْمَاكْ keçitür - keçitmek).

كُچَتِّي küçetti: " اُلْ اَنِكْ تَفَارِنْ كُچَتِّي ol anıng tawarın küçetti = o, onun malını yağma ettirdi", (o, onun malını elinden almıya saldırttı), (كُچَتُوْرْ - كُچَتْمَاكْ küçetür - küçetmek).

كِچِتِّي kiçitti: " اَنِكْ اُذُوزِي كِچِتِّي anıng udhuzı kiçitti = onun uyuzunu kaşıttı", (كِچِتُوْرْ - كِچِتْمَاكْ kiçitür - kiçitmek).

كَچِتِّي keçitti: " اُلْ اِيشِغْ كَچِتِّي ol ışıg keçitti = o, işi geciktirdi", (كَچِتُوْرْ - كَچِتْمَاكْ keçitür - keçitmek).

بَدُتِّي bedhütti: " اُلْ اُغْلَانِغْ بَدُتِّي ol oglanıg bedhütti= o, çocuğu büyüttü", (بَدُتُوْرْ - بَدُتْمَاكْ bedhütür - bedhütmek).

قَدِتِّي kadıttı: " اَرْ بَرِرْ اَرْكَانْ قَدِتِّي er barır erken kadıttı = adam giderken döndü",(o, yönelip giderken yöneltisinden döndü ve çekindi); (قَدِتَارْ - قَدِتْمَاقْ kadıtar - kadıtmak). İnsan soğuktan ölür, katılaşırsa " اَرْ تُمْلُغْقَا قَدِتِّي er tumlugka kadıttı" denir.

قَدِتِّي kadıttı: " اُلْ تُونُغْ قَدِتِّي ol tonug kadıttı = o, elbiseyi diktirdi",(o, elbisesini seyrekçe diktirmek için emretti); (قَدِتُوْرْ - قَدِتْمَاقْ kadıtur - kadıtmak).

قِدِتِّي kıdıttı: " اُلْ بُرْكِنْ قِدِتِّي ol börkin kıdıttı = o, börkünü kıyılattı", (قِدِتُوْرْ - قِدِتْمَاقْ kıdıtur - kıdıtmak) [+].

Türklerden bazıları bu fiillerde bulunan د harfinin hepsini ذ sanarak ى ye çevirmişlerdir. Ben Yağma, Toxsı, Oğuz illeriyle Uygurlarda işittim. Bu, yukarıda geçtiği üzere د harfinin ذ harfine çevrilmesi arapçada dahi yürümektedir: مَاذُقْتُ عَدُوفًا وَلَا عَذُوفًا

[+] Yazma nüshada bütün bu اَرْ بَرِرْ اَرْكَانْ قَذِتِّي قَذِتَارْ - قَذِتْمَاقْ اَرْ تُمْلُغْقَا قَذِتِّي ، قَذِتُوْرْ - قَذِتْمَاقْ ، اُلْ بُرْكِنْ قِذِتِّي . قِذِتُوْرْ - قِذِتْمَاقْ kelimeleri ذ ile yazılmış olduğu halde basma nüshada hep د ile yazılmıştır. Bu kelimelerden yalnız ارتملغقا قدتى cümlesindeki fiil د iledir; bunun üzerinde nokta varken sonradan kazınarak bu hale konmuş olduğu anlaşılıyor. Bay Kilisli basma nüshaya bütün bu kelimeleri د ile almıştır. Bu alışta haklıdır; çünkü ومنهم من يجعل هذه الدال كلها في هذه الافعال ياء على توهم انها ذال معجمة وسمعت بيغما ... sözü Bay Kilisliyi teyit etmektedir. B. A.

gibi.

يُذْتِي yudhuttı: " اُلْ كِشِي نِ تُمْلُغْقَا يُذُتِي [+] ol kişini tumluğka yudhuttı = o, adamı soğukta öldürdü", (o, adamı soğuklatarak öldürdü); (يُذْتُمَاقْ - يُذْتُوْرْ yudhutur - yudhutmak).

بُذْتِي büdhütti: " اُلْ اُغْلِنِي بُذْتِي ol oglını büdhütti = o, oğlunu oynattı", (بُذْتُمَاكْ - بُذْتُوْرْ büdhütür - büdhütmek).

سِذِتِي sidhitti: " اُرَاغُتْ اُغْلِن سِذِتِي uragut oglın sidhitti = kadın oğlunu işetti". Binici atını işettiği zaman yine böyle denir; (سِذِتْمَاكْ - سِذِتُوْرْ sidhitür - sidhitmek).

بُرُتِي buruttı: " اُتْ اَشِجْنِي بُرُتِي ot aşıçnı buruttı = ateş tencereyi buğulandırdı". Başkası da böyledir. " اُغْلَانْ بُرُتِي oglan buruttı = çocuk yellendi", (çocuk kokutarak yellendi). بِرْتِي da denir; (بُرُتُوْرْ بُرُتْمَاقْ burutur - burutmak).

تَرُتِي tarutti: " اُلْ اَنْكَارْ اَفِنْ تَرُتِي ol angar ewin taruttı = o, ona evini darlaştırdı". Herhangi bir şey daraltırılırsa yine böyle denir; (تَرُتْمَاقْ - تَرُتُوْرْ tarutur - tarutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda (يُذْتِي . يُذْتُوْرْ . يُذْتْمَاقْ yudhuttı - yudhutur - yudhutmak) şeklinde geçen bu kelimeler yanlış olsa gerektir; doğrusu ب ile (بُذْتِي . بُذْتُوْرْ . بُذْتْمَاقْ budhuttı - budhutur - budhutmak) olacaktır; çünkü bugün bile "buymak" ve "buydurmak" kelimeleri kullanılmaktatır.B.A.

تُرُتِي türütti: " تَنْكْرِى يَلْنُكُغْ تُرُتِي Tengri yalnğuk türütti = Tanrı âdemi yarattı". Başkası da böyledir; (تُرُتْمَاكْ - تُرُتُوْرْ türütür - türütmek). Oğuzcada bir şey takdir veya ıslah edildiği zaman " تُرُتِي türütti" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تَنْكْرِى اَژُنْ تُرُتِي چِغْرِى اذ [+] تَزْكِنُوْرْ
يُلْدُزْلَرِى جُرْكَشِبْ [++] تُنْ كُنْ اُوزَا يُرْكَنُوْرْ

Tengri ajun türütti çıgrı udhu tezginür
Yulduzları çergeşip tün kün üze yörgenür
"Tanrı açını, âlemi yarattı, felek durmadan döner, yıldızlar sıra sıra dizilip gece, gündüz üzerine sarılır".

تَرِتِي teritti: " اَرْ تَرِتِي er teritti = adam terledi". Başkası terlerse yine böyle denir. Bu söz "deri" anlamına olan " تَرِى teri"den gelmiştir. Bu hâle göre anlam " تَرِى اُتِي teri ötti" demek olur ki, "ter deriden geçti, çıktı" anlamınadır, hemze atılarak iki kelimeden bir fiil yapılmıştır; yahut " تَرْ اَتِي ter attı" sözünden alınmıştır, "beden, teri dışarıya attı" demektir. Hemze atılarak iki

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime اذ şeklinde yazılmışsa da yanlış olmalıdır; doğrusu " اُذُو udhu" olacaktır.Bk.Dv.I,81,14; II,16,1: B. A.

[++] Basma nüshada bu kelime جُرْكَشِبْ imlâsında çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu " جَرْكَشِبْ çergeşip" olacaktır.Yazma nüshada ilk defa جُرْكَشِبْ yazılmışken, sonradan ötre harekesi çizilerek جَرْكَشِبْ şekline konmuştur. Bk. Dv.I,157,7; II,225,16 Brockelmann doğrusunu yazmıştır. B. A.

kelimeden bir fiil yapılmıştır; (تَرِتَارْ تَرِتْمَاكْ teriter - teritmek).

سَرِتْتِى sarıttı: "اُلْ اَنْكَرْ سُوْلُقْ سَرِتْتِى ol anğar suwluk sarıttı = o, ona sarık sardırdı", (سَرِتُوْرْ - سَرِتْمَاقْ sarıtur - sarıtmak). Herhangi bir şey sarmakla emrolunursa yine böyle denir.

سُرُتْتِى sorıttı: "اُرَاغُتْ كَنْجَكَا سُوْتْ سُرُتْتِى uragut kençke süt sorıttı = kadın çocuğa süt emdirdi", "اَرْ يُوْزِنْ سُرِتْتِى er yüzin sorıttı = adam yüzünü buruşturdu, suratını astı, soruttu"; (سُرِتُوْرْ - سُرِتْمَاقْ sorıtur - sorıtmak).

سِرِتْتِى sırıttı: "اُلْ قِيزْقَا كِذِزْ سِرِتْتِى [+] ol kızka kidhiz sırıttı = o, kıza keçe sırıttı", (o, kıza keçeyi sıkça sırıttı). Bu, elbisede sık dikmek yerindedir. (سِرِتُوْرْ سِرِتْمَاقْ sırıtur - sırıtmak).

قَرِتْتِى karıttı: "اُذْلَكْ اَنِى قَرِتْتِى ödhlek anı karıttı = zaman onu kocattı", (قَرِتُوْرْ - قَرِتْمَاقْ karıtur - karıtmak). Şu savda dahi gelmiştir: "اُذْلَكْ قَرِتْمِشْقَا بُدُغْ تَلْقِمَاسْ ödhlek karıtmışka bodhuğ talkımas = zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz".

قُرِتْتِى kurıttı: "كُوْنْ تُوْنُغْ قُرِتْتِى kün tonuğ kurıttı = güneş elbiseyi kuruttu". Başkası da böyledir; (قُرِتُوْرْ - قُرِتْمَاقْ kurıtur - kurıtmak).

[+] Bu kelime bugün Orta Anadoluda Çorum ve çevresinde"sırımak" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

rıtmak).

كُرَتْتِى küretti: "اُلْ اَنِكْ قُلِنْ كُرَتْتِى ol anıng kulın küretti = o, onun kölesini kaçırttı", (كُرَتُوْرْ كُرَتْمَاكْ küretür - küretmek).

كُرَتْتِى küretti: "اُلْ اَنْكَرْ قَارْ كُرَتْتِى ol anğar kar küretti = o, ona kar küretti". Başkası da böyledir; (كُرَتُوْرْ - كُرَتْمَاكْ küretür - küretmek).

كَرِتْتِى keritti: "اُلْ اِتِنْ كَرِتْتِى ol ıtın keritti = o, köpeğini ürdürdü", (كَرِتُوْرْ - كَرِتْمَاكْ keritür - keritmek). Karlukça.

بَزَتْتِى bezetti: "اُلْ اَوِنْ بَزَتْتِى ol ewin bezetti = o, evini bezetti", (بَزَاتُوْرْ - بَزَتْمَاكْ bezetür - bezetmek).

تَزِتْتِى tezitti: "اِتْ كَيِكْنِى تَزِتْتِى ıt keyikni tezitti = köpek,yaban hayvanını kaçırdı", (تَزِتُوْرْ تَزِتْمَاكْ tezitür - tezitmek).

بَزِتْتِى bezitti: "تُمْلُغْ اَنِى بَزِتْتِى tumluğ anı bezitti = soğuk onu titretti". Bu sözden alınarak titretici sıtmaya "بَزْكَاكْ bezgek" denir; (بَزِتُوْرْ - بَزِتْمَاكْ bezitür - bezitmek).

تُزُتْتِى tozıttı: "اُلْ تُبْرَاقْ تُزُتْتِى ol toprak tozıttı = o, toprağı tozuttu", (تُزِتُوْرْ - تُزِتْمَاقْ tozıtur - tozıtmak) [+].

سِزِتْتِى sızıttı: "اُلْ اَنْكَرْ يَاغْ سِزِتْتِى ol anğar yağ sızıttı=

[+] تُزُتْتِى şeklinde geçen bu kelimenin muzari ve mastarı her iki nüshada da تُزِتُوْرْ - تُزِتْمَاقْ şeklindedir. B. A.

o, ona yağ sızdırdı" , (o, ona donmuş yağı erittirdi). Başkası da böyledir; (سِزِتُوْرْ - سِزِتْمَاقْ sızıtur - sızıtmak).

قُزْتِی kuzuttı: " اُلْ اَنِكْ بُغْزِنْ قُزْتِی ol anıng bogzın kuzuttı = o, onun boğazını kuruttu", (o, onun yemeğe isteğini artırdı). Bu kelimedeki ز harfinin aslı ر dır. "Sanki başkası, yemek istiyen birinin boğazını kuruttu" anlamınadır; (قُزْتُوْرْ - قُزْتْمَاقْ kuzutur - kuzutmak) [+]. Bu, kuraldan dıştır; çünkü lâzım fiilleri müteaddi yapmak için ancak ر getirilir.

كِزْتِی kezitti: " اُلْ مَنِی يِيرْ كِزْتِی ol meni yėr kezitti = o, bana yeri gezdirdi", (كِزْتُوْرْ - كِزْتْمَاكْ kezitür - kezitmek).

كُزْتِی közetti: " اُلْ مَنِی كُزْتِی ol meni közetti = o, beni gözetti", (o, bana muntazır oldu). Bu kelimenin aslı "كُوزْ اَتْتِی köz attı" dır, "o, bana göziyle bakış attı" demektir; (كُزْتُوْرْ - كُزْتْمَاكْ közetür - közetmek).

بُشْتِی boşattı: " اُلْ تَغَارْ بُشْتِی ol tagar boşattı = o, dağarcığı boşalttı". Herhangi bir kabın içindeki şeyler boşaltılırsa yine böyle denir." اُلْ تُكُونْ بُشْتِی ol tügün boşattı = o, düğüm çözdü". Başkası da böyledir. " اُلْ اُرَاغُتْ بُشْتِی ol uragut boşattı = o, kadın boşattı". Arguca. "اُلْ بُلُنْغْ بُشْتِی ol bulunuğ boşattı = o, tutsağı bıraktı". Herhangi bir şey başkası tarafından bağdan çözülür, bırakılırsa yine böyle denir; (بُشْتُوْرْ - بُشْتْمَاقْ boşatur - boşatmak).

تَشِتِی taşıttı: " تَرِغْ تَشِتِی tarığ taşıttı = buğday taşıttı", (o, buğday ve buna benzer şeyleri bir yerden bir yere taşıttı). (تَشِتُوْرْ - تَشِتْمَاقْ taşıtur - taşıtmak).

تُشْتِی töşetti: " اُلْ تُشَاكْ تُشْتِی ol töşek töşetti = o döşek döşetti", (تُشَاتُوْرْ - تُشْتْمَاكْ töşetür - töşetmek).

تِشْتِی tişetti: " اُلْ اُرْغَاقْ تِشْتِی ol orgak tişetti = o, orak dişetti". Değirmen taşı dişendiğinde dahi böyle denir; (تِشَاتُرْ - تِشْتْمَاكْ tişetür - tişetmek).

جِشْتِی çişetti: " اُرَاغُتْ كِنْجِنْ جِشْتِی uragut kençin çişetti = kadın çocuğunu çişetti", (جِشْتُوْرْ - جِشْتْمَاكْ çişetür - çişetmek).

قَشِتِی kaşıttı: " اَرْ تَنِينْ قَشِتِی er tenin kaşıttı = adam vücudunu kaşıttı", (قَشِتُوْرْ - قَشِتْمَاقْ kaşıtur - kaşıtmak).

كُشِتِی köşitti: " بُلِتْ كُوكُكْ كُشِتِی bulıt köküğ köşitti = bulut göğü örttü", (كُشِتُوْرْ - كُشِتْمَاكْ

[+] Bu üç fiil yazma nüshada قُرْتِی ، قُرْتُوْرْ ، قُرْتْمَاقْ şeklinde ise de yanlış olacaktır; çünkü arapçasında şöyle bir ibare vardır: وَاَصْلُ الزَّايِ فِيهِ رَاءٌ Buradan anlaşıldığına göre bu kelimeler bizim de yazdığımız ve basma nüshada görüldüğü üzere ز harfiyle yazılacaktır. Bundan başka iyice dikkat edilirse yazma nüshada ر harflerinin üzerinde bulunan ötre harekelerinin kuyruğuna siyah mürekeple birer nokta konulmuştur. B. A.

köşitür - köşitmek). Herhangi bir şey başka bir nesneyi örterse yine böyle denir.

بَقِتّي bakıttı: " اُلْ آنِي اَوْدِنْ بَقِتّي ol anı ewdin bakıttı = o, onu evden baktırdı, bakıttı". Herhangi bir adam başkasını bir yere baktırırsa yine böyle denir; (بَقِتُوْرْ - بَقِتْماقْ bakıtur - bakıtmak).

بُقَتّي bokattı: " بُزاغُو بُقَتّي buzagu bokattı = buzağı boğa oldu". Aslı " بُقاذْتي bokadhtı" dır. (بُقاتُوْرْ - بُقَتْماقْ bokatur - bokatmak).

تُقِتّي tokıttı: " اُلْ اَنِكْ بُيْنِنْ تُقِتّي ol anıñ boynın tokıttı = o, onun boynunu vurdurdu", (تُقِتُوْرْ - تُقِتْماقْ tokıtur - tokıtmak).

تُقِتّي tokıttı: " اُلْ بُوْزْ تُقِتّي ol böz tokıttı = o, bez dokuttu". " اُلْ قِلِجْ تُقِتّي ol kılıç tokıttı = o, kılıcı döğdürdü". Bıçak döğdürülürse yine böyle denir; (تُقِتُوْرْ - تُقِتْماقْ tokıtur - tokıtmak)." اُلْ قَبُغْ تُقِتّي ol kapuğ tokıttı = o, kapıyı vurdurdu, çaldırdı".

تِقِتّي tıkıttı: " اُلْ اَنْكَرْ آشْ تِقِتّي ol angar aş tıkıttı = o, ona zorla aş tıktırdı". Bunun aslı herhangi bir nesneye zorla bir şeyi sıkıştırmaktan gelmiştir. (تِقِتُوْرْ - تِقِتْماقْ tıkıtur - tıkıtmak).

قَقِتّي kakıttı: " اُلْ آنِي قَقِتّي ol anı kakıttı = o, onu kızdırdı, ondan yüz çevirdi", (قَقِتُوْرْ - قَقِتْماقْ kakıtur - kakıtmak).

قُقِتّي kokıttı: " اُلْ اَنْكَرْ سُكْلُنْجُو قُقِتّي ol angar söklünçü kokıttı = o, ona kebap kokuttu", (قُقِتُوْرْ - قُقِتْماقْ kokıtur - kokıtmak). Kandil söndürüldüğünde çıkan kötü koku için de böyle denir.

بَكِتّي bekitti: " اُلْ اِيشِغْ بَكِتّي [+] ol ışığ bekitti = o, işi sağlamlaştırdı, bekitti". Aslı düğümü sıkıştırmaktan gelmiştir; (بَكِتُوْرْ - بَكِتْماكْ bekitür - bekitmek).

بُكِتّي büküttí: " ياغْلِغْ آشْ مَنِي بُكِتّي yaglıg aş meni büktti = yağlı aş beni bıktırdı", (yağlı aş yüreğime dokundu, karnım dolmadan bıkkınlık verdi, doydum). Birisi başka birinin gözünü doyuracak kadar mal verse yine böyle denir. " اُلْ مَنِي تَوارِنْ بُكِتّي ol meni tawarın büküttí = o, beni malla doyurdu", (بُكِتُوْرْ - بُكِتْماكْ bükütür - bükütmek).

تُكَتّي tüketti: " اُلْ اِيشِنْ تُكَتّي ol ışın tüketti = o, işini tüketti, bitirdi", (تُكاتُوْرْ - تُكَتْماكْ tüketür - tüketmek).

سِكِتّي sikitti: " اُراغُتْنِي سِكِتّي uragutnı sikitti = o, kadını düzdürdü", (سِكِتُوْرْ - سِكِتْماكْ sikitür - sikitmek).

[+] اُلْ اِيشِغْ بَكِتّي cümlesindeki fiil gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بُكِتّي beküttí" imlâsında geçiyorsa da yanlıştır, " بَكِتّي bekitti" olacaktır; çünkü muzari ve mastarı (بَكِتُوْرْ - بَكِتْماكْ bekitür - bekitmek) şeklindedir. Brockelmann da yanılmıştır. Bizi teyit eden bir şey de Dv.II,84, 13 te geçen "bekişmek" kelimesidir. B. A.

سَكِتّى sekitti: " اَلْ اَنِى سَكِتّى ol anı sekitti = o, onu sektirdi", (سَكِتُوْرْ - سَكِتْماكْ sekitür - sekitmek).

بُلَتّى bulattı: " اَلْ قُوزِى بُلَتّى ol kuzı bulattı = o, kuzuyu tencere buğusunda pişirtti". Herhangi bir şey tencere buğusunda pişirilirse yine böyle denir. Aslı "بُلاذْتى buladhtı"dır. Yeğnilik olmak için ذ atılmış ve idgam edilmiştir; (بُلَتُوْرْ - بُلَتْماقْ bulatur - bulatmak).

بِلَتّى biletti: " اَلْ بِچاكْ بِلَتّى ol biçek biletti = o,bıçak biletti", (o, bıçağının bilenmesini ve bileği üzerine sürtülmesini emretti"; (بِلَتُوْرْ - بِلَتْماكْ biletür - biletmek).

تِلَتّى tiletti: " اَلْ اَنِى تِلَتّى ol anı tiletti = o,onu istetti, diletti", (تِلَتُوْرْ - تِلَتْماكْ tiletür - tiletmek).

تُلَتّى tületti: " اَلْ قُوْنى تُلَتّى ol koy tületti = o, koyunu kuzulattı, doğurttu". Oğuzca. Aslı, yeni doğan hayvanın yavru tüyünü dökmesinden alınmıştır; (تُلَتُوْرْ - تُلَتْماكْ tületür - tületmek).

چِلَتّى çılattı: " اَلْ كَاكْ چِلَتّى ol kepek çılattı = o, kepeği ıslattırdı". Başkası da böyledir; (چِلَتُوْرْ - چِلَتْماقْ çılatur - çılatmak). Aslı " چيلَتّى çıylattı"dır, ى kaldırılmıştır. " اَلْ اَتِغْ چِلَتّى ol atığ çılattı = o, atını terletti".

قَلَتّى kalattı: " اَلْ تُونُغْ قَلَتّى ol tonuğ kalattı = o,

elbiseyi kaplattı". Herhangi bir şey sargıya veya sandığa konursa yine böyle denir. Aslı " قالَتّى kalattı"dır. (قَلَتُوْرْ - قَلَتْماقْ kalatur - kalatmak).

كُلِتّى külitti: " اَلْ اُلُكْنِى كُلِتّى ol ölügni külitti = o, ölüyü gömdürdü". Başkası da böyledir; (كُلِتُوْرْ - كُلِتْماكْ külitür - külitmek).

تَمِتّى tamıttı: " اَلْ سُوفْنِى تَمِتّى ol suwnı tamıttı = o, suyu damlattı". Başkası da böyledir; (تَمِتُوْرْ - تَمِتْماقْ tamıtur - tamıtmak).

قَمَتّى kamattı: " كُونْ كُوْزُكْ قَمَتّى kün közüğ kamattı = güneş gözü kamaştırdı", (قَمَتُوْرْ - قَمَتْماقْ kamatur - kamatmak)." اَجِغْ اَفْيا تِيشِغْ قَمَتّى açığ awya tışığ kamattı = ekşi ayva dişi kamaştırdı". Başka şey kamaştırırsa yine böyle denir. Şu savda da gelmiştir: " اَتابِى اَجِغْ اَلْمَا يِسا اُغْلِى تِنِكْ تِيشِى قَمَارْ atası açığ almıla yese oglınıng tışı kamar = babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır". Bu sav, babasının yaptığı cinayet yüzünden, babasından sonra oğlunun yakalandığı zaman söylenir.

قُمِتّى komıttı: " اُذْلُكْ مَنِى قُمِتّى ödhik meni komıttı = sevgi beni coşturdu, heyecana getirdi", (قُمِتُوْرْ - قُمِتْماقْ komıtur - komıtmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَسْمِلْ سُوسِنْ قُمِتْتِى بَرْجَا كَلِبْ يُمِتْتِى
اَرْسَلَنْ تَبَا اَمِتْتِى قُرْقُبْ بَشِى تَزْكِنُورْ

Basmıl süsin komıttı

Barça kelip yumıttı

Arslan taba emitti

Korkup başı tezginür

"Basmıl, askerini coşturdu; hepsi gelip toplandı; Arslan tarafına yöneldi; korkup başı döner".

(Gazi Arslan Tėgin ile harp eden Basmıl, askerini bizimle harp etmek için coşturdu; hepsi toplandılar, Arslana doğru yöneldiler; bizi gördüklerinde gözleri karardı, başları döndü).

تَنُتْتِى tanuttı: " اُلْ مَنْكَا سُوزْ تَنُتْتِى ol manğa söz tanuttı = o bana, başkasına sözü eriştirmemi, tavsiye etmemi emretti", (تَنُتُورْ - تَنُتْمَاقْ tanutur - tanutmak).

تُنَتْتِى tünetti: " اُلْ قُنُقُغْ اَفْدَا تُنَتْتِى ol konukuğ ewde tünetti = o, konuğu evde geceletti" , (تُنَتُورْ - تُنَتْمَاكْ tünetür - tünetmek).

تُنَتْتِى tonattı: " اُلْ مَنِى تُنَتْتِى ol meni tonattı = o, beni giydirdi, donattı",(تُنَتُورْ - تُنَتْمَاقْ tonatur - tonatmak). Aslı " تُونْ اِذْتِى ton ıdhtı"dır ki, "elbise gönderdi" demektir.

سِنَتْتِى sınattı: " اُلْ مَنِى بُو اِيشْتَا سِنَتْتِى ol meni bu ıșta sınattı = o, beni bu işte tecrübe et-

tirdi, sınattı", (سِنَتُورْ - سِنَتْمَاقْ sınatur - sınatmak).

قَنَتْتِى kanattı: " اُلْ اَنِينْكْ بُرْنِنْ قَنَتْتِى ol anınğ burnın kanattı = o, onun burnunu kanattı", (قَنَتُورْ - قَنَتْمَاقْ kanatur - kanatmak).

قُنَتْتِى konattı: " اُلْ اُوزِنْكَا قَمْغْ قُنَتْتِى ol özinğe konum konattı = o, yanına hısımlarını kondurdu", (o, evinin yanına hısımlarını ve kendi etrafında toplananları, kendine yardım edenleri oturttu); (قُنَتُورْ - قُنَتْمَاقْ konatur - konatmak).

قِنَتْتِى kınattı: " بَكْ اَنِى قِنَتْتِى Beg anı kınattı = Bey ona işkence yaptırdı, cezalandırdı", (قِنَتُورْ - قِنَتْمَاقْ kınatur - kınatmak).

كُنِتْتِى könitti: " اَرْ يِغَاجْ كُنِتْتِى er yıgaç könitti = adam ağaç doğrulttu". Başkası da böyledir; (كُنِتُورْ - كُنِتْمَاكْ könitür - könitmek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَتْتِى yattı: " اَرْ يَتْتِى er yattı = adam yattı". Başkası da böyledir; (يَتُورْ - يَتْمَاقْ yatur - yatmak).

يُتْتِى yuttı: " اُلْ يُمُرْتْغَانِى يُتْتِى ol yumurtganı yuttı = o, yumurtayı yuttu". Başkası da böyledir. Oğuzca ve Kıpçakça. (يُوتَارْ - يُوتْمَاقْ yutar - yutmak).

يَتْتِى yattı: " اُلْ تُونُغْ كُونْكَا يَتْتِى ol tonuğ künge yattı = o, elbiseyi güneşe yaydı, serdi". Başkası da böyledir. Aslı " يَاذْتِى yadh-

tı"dır, idgam olunmuştur.(يَذارْ - يَذْماقْ yadhar - yadhmak).

يِتّى yitti: " يِتّى نَانْك yitti neng = nesne yitti, kayboldu", (يِتارْ- يِتْماكْ yiter - yitmek).

يَتّى yètti: " اُلْ مَنى يَتّى ol meni yètti = o, bana erişti". Başkasına erişirse de yine böyle denir; (يَتارْ- يَتْماكْ yèter - yètmek).

يَتّى yetti: " اُلْ اَتْ يَتّى ol at yetti = o, at yetti, atı yedeğinde götürdü". Körü ve körden başkasını yederse yine böyle denir; (يَتارْ - يَتْماكْ yeter - yetmek).

Oğuzlarla Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ى harfini ج yaparlar. " اُلْ مَنى جَتّى ol meni çètti = o, bana erişti". Aslı ى ile " يَتّى yètti" dir. Türkler " سُفْدا يُنْدُمْ suwda yundum", bunlar " جُنْدُمْ çundum" derler. Türkle Türkmen arasında bu kural değişmiyerek yürür [+].

\+ + +

[+] Buradaki misal bölümünde getirilmiş olan يَتّى ، يَتّى ، يِتّى ، يَتّى ، يَتّى gibi kelimelerin yeri burası değildir; yanlışlıkla asıl metinde buraya konmuş, biz de bozmadık. Yeri, misal ayrımının iki harfliler kısmıdır. Bu ayrım ise üç harfli olup فَعَلْدى ölçüsündedir. Bu kelimeler bu ölçüye ve bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

يُبَتّى yubattı: " اُلْ اِيشِغْ يُبَتّى ol ışığ yubattı = o, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamağa emretti". (يُبَتُورْ - يُبَتْماقْ yubatur - yubatmak). Bu kelimenin asıl manası hile etmektir; Oğuzlar " اُلْ اَنى يُبِيلادى ol anı yubıladı" derler ki, "o, onu aldattı"demektir.

يَرَتّى yarattı: " تَنْكْرى يَلْنُكُوقْ يَرَتّى Tengri yalnğuk yarattı = Tanrı âdemi yarattı", (Tanrı âdemi ve âdemden başka her yaratığı yarattı). Oğuzlar " اُلْ تُونُغْ يَرَتّى ol tonuğ yarattı" derler ki, "o, elbise oranladı, yaptı" demektir. " بُو اَتُكْنى مَنْكا يَرَتْ bu etükni manğa yarat = bu ediği bana oranla, ölç". " اُلْ اُوزِنْدِنْ سُوزْ يَرَتّى ol özindin söz yarattı = o, kendinden söz yarattı, uydurdu"; (يَرَتُورْ - يَرَتْماقْ yaratur - yaratmak).

يُرِتّى yorıttı: " اُلْ مَنى تَلِمْ يُرِتّى ol meni telim yorıttı = o, beni çok yürüttü"; " اُتْ اَنِكْ قَرْنِنْ يُرِتّى ot anınğ karnın yorıttı = ilâç onun karnını sürdürdü". (يُرِتُورْ - يُرِتْماقْ yorıtur - yorıtmak).

يِرَتّى yırattı: " اُلْ اَنى يِرَتّى ol anı yırattı = o,onu ırattı, uzaklaştırdı", (يِرَتُورْ - يِرَتْماقْ yıratur - yıratmak).

يَرَتّى yèretti: " اَرْ اِيشْكا يَرَتّى er işge yèretti = a-

dam işte yerindi, tenbellik etti", (يَرِتُوْرْ-يَرِتْماكْ yéritür - yéritmek).

يَغُتْتِي yaguttı: " اُلْ اَتِغْ مَنْكَا يَغُتْتِي ol atığ manğa yaguttı = o, atını bana yaklaştırdı". Başkası da böyledir; (يَغُتُوْرْ - يَغُتْماقْ yagutur - yagutmak). Şu beyitte de gelmiştir :

كَلْسا اُما تُشُرْكِلْ تِنْسِنْ اَنِكْ اَرُقْلُغْ
اَرْبا سَمَنْ يَغُتْغِلْ بُلْسِنْ اَتِي يَرُقْلُغْ

Kelse uma tüşürgil tınsın anıng arukluk
Arpa saman yagutgıl bulsın atı yarukluk

"Sana konuk gelse onu indir, onun yorgunluğu dinsin; arpayı,samanı yaklaştır, atı dinlensin".

يَغِتِّي yagıttı: " تَنْكْرِي يَغْمُرْ يَغِتِّي Tenğri yagmur yagıttı = Tanrı yağmur yağdırdı", (يَغِتُوْرْ - يَغِتْماقْ yagıtur - yagıtmak).

يُلُتِّي yülütti: " اَرْ سَجِنْ يُلُتِّي er saçın yülütti = adam saçını yülüttü,tıraş ettirdi". (يُلِتُوْرْ - يُلِتْماكْ yülitür - yülitmek).

يُلُتِّي yoluttı: " بَكْ بُوْيِنِي يُلُتِّي Beg boynı yoluttı =Bey, boyu yağma ettirdi", (يُلِتُوْرْ - يُلِتْماكْ yolıtur - yolıtmak) [+].

يِلِتِّي yılıttı: " اَرْ يِلِتِّي er yılıttı = adamı sıtma

[+] Basma nüshada يلتاك şeklinde gelen bu mastar yanlıştır.Yazma nüshada önceden يلتاك imlâsında yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek ك harfi ق yapılmıştır. Dv.III,54,15 te geçen يلشور - يلشاق fiili de bizi gerçekler. Brockelmann dahi yanılmıştır. B. A.

tuttu, sıtmadan vücudü ısındı". Bu fiil lâzımdır; " اَرْ سُوْقِ يِلِتِّي er suwığ yılıttı = adam suyu ılıttı". Bu,müteaddidir. (يِلِتُوْرْ - يِلِتْماقْ yılıtur - yılıtmak).

يُمِتِّي yumıttı: " كِشِي يُمِتِّي kişi yumıttı = halk toplandı". Başkası da böyledir; (يُمِتُوْرْ - يُمِتْماقْ yumıtur - yumıtmak).

يِتِتِّي yıtıttı: " اُلْ اَنْكَرْ بِچَاكْ يِتِتِّي ol anğar biçek yıtıttı = o, ona bıçak biletti", (o, ona bıçağı bilemeyi,yahut el üzerinde bıçağı kılağılamayı emretti).(يِتِتُوْرْ - يِتِتْماقْ yıtıtur - yıtıtmak) [+].

يِنَتِّي yinetti: " بَاشْ يِنَتِّي baş yinetti = yara sağaldı, yeğnildi", (يِنَتُوْرْ - يِنَتْماكْ yinetür - yinetmek). Aslı " يِناذْتِي yinedhti"dir; idgam olunmuştur.

يَنِتِّي yenitti: " اَرْ اُرَاغُتْنِي يَنِتِّي er uragutnı yenitti = adam kadını doğurttu", (يَنِتُوْرْ - يَنِتْماكْ yenitür - yenitmek).

Kural: Türk dilinde mızaaflık ancak sonunda ت olan kelimelerde düşünülebilir. Muzaaflık fiillerin bütün harflerine geçmez. İsimlerde mızaaf pek az bulunur. Bizim, fiillerden bu türlüsüne muzaaf dediğimizin sebebi,

[+] Basma nüshada bu kelimenin yazılışı hususunda ikircimlik gösterildiği için yerinde olarak işaret konulmuştur. Kelime sırasına bakılırsa ve Dv. III, 64, 12; III, 58, 16 daki "yanumak" ve "yanulmak" kelimeleri göz önüne alınacak olursa bu fiilin (يَنُتِّي - يَنُتُوْرْ - يَنُتْماقْ yanuttı - yanutur - yanutmak) olması gerekir ise de düğünüle!... Brockelmann da düzeltmiştir. B. A.

mazide bir cinsten iki harfin bulunması dolayısiyledir. Harflerden birisi kelimenin kökünde, aslındadır. O da ت harfidir; öbür harf mâzi alâmeti olan د dır. Sert ت harfine komşu olduğundan sertlik bundan doğmuştur. Aslında muzaaf olan kelime, geçmişte söylediğimize göre pek az bulunur.

Emir sıygası: Bu ayrımdan emir sıygası üç harf üzerine gelir: " اَفْ بزَتْ ew bezet = ev bezet", " بِتِكْ بِتِتْ bitik bitit = kitap yazdır" gibi.

İsmi fail: Bu ayrımdan salim (harfi illetsiz) olan ismi fail "بِتِكْ بِتِتكُوجِى bitik bititküçi", "اَتْ كُزَتكُوجِى at közetküçi" gibi ki, "mektup yazdırıcı", "at gözetici" demektir. Oğuz ve Kıpçak dillerinde " بِتِتْدَجِى bititdeçi", " كُزَتّجِى közetteçi" denir. Aslı "كُزَتْدَجِى közetdeçi"dir [+]; idgam olunmuştur.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası, kelimeye غ ، ا ، ن yahut ك ، ا ، ن getirmekle yapılır; nitekim bunun kuralı geçmiştir. " اُلْ اَتِغْ كُزَتكَانْ اُلْ ol atığ közetgen ol", " اُلْ اَفِنْ بَزَتْكَانْ اُلْ ol ewin bezetgen ol" denir ki, "o, daima atı gözetendir", "o, evini daima bezetendir" demektir. Tok kelimelerde " اُلْ تَرِغْ تَرِتْغَانْ اُلْ ol tarıg tarıtgan ol", "اُلْ بُغْدَىْ اَرِتْغَانْ اُلْ ol bugday arıtgan ol" denir ki, "o, daima ekincilik edendir", "o, daima buğday temizliyendir" demektir.

Kelime, ك li, غ lı, yumşak ve tok hallerinde, bu yolda göz önüne alınır.

İşin kendisinden çıkması arzusunda bulunmak anlamiyle vasıflanan fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتْغِسَاقْ اُلْ ol tarıg tarıtığsak ol", " اُلْ اَفِنْ بَزَتِكْسَاكْ اُلْ ol ewin bezetiğsek ol" denir ki, "o, çiftçiliğe düşkündür, onu arzu ediyor", "o, evini bezetmeğe düşkündür, onu arzu ediyor" demektir.

Kök üzerine س ve ق la beraber tok, ق lı ve غ lı kelimelerde غ getirilir. Kuralı, sahih fiillerde geçtiği üzere ك li, ince, yahut yumşak kelimelerde ك gelir.

Bir işi işlemek failin hakkı olduğu, fail bir işi işlemek azminde

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَفِى لُغَةِ الْغُزِّيَّةِ وَقِفْجَاقْ ، بِتِتْدَجِى ، كُزَتَّجِى ، وَاَصْلُهُ ، كُزَتْدَجِى فَاُدْغِمَ Bu ibare yanlıştır; doğrusu şöyle olacaktır: وَفِى لُغَةِ الْغُزِّيَّةِ وَقِفْجَاقْ بِتِتْجِى كُزَتّجِى وَاَصْلُهُ بِتِتْجِى كُزَتْدَجِى فَاُدْغِمَ çünkü كُزَتَّجِى kelimesinden evvel yanlış olarak metinde yazılmış bulunan بِتِتْدَجِى kelimesinde muzaaflık yoktur; bundan başka bu kelime, yazma nüshada yersiz olarak bir düzeltme yapılmış ve bu yanlış şekle sokulmuştur. İyi bakılırsa eski şeklinin bizim dediğimiz gibi بِتِتْجِى olduğu sezilmektedir. B. A.

bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتِغْلِقْ اُلْ ol tarığ tarıtığlık ol", " اُلْ اَتْ كُزَتِكْلِكْ اُلْ ol at közetiğlik ol" denir ki, "onun çiftçilik etmek hakkıdır", (o, çiftçilik etmek azmindedir), "at gözetmek onun hakkıdır", (o, at gözetmek azmindedir) demektir. Yerine göre, kelimenin ك li ve غ lı olması göz önüne alınır.

Oğuzlardan bazıları yukarıda söylendiği üzere buradaki ل ı س yaparlar.

İşliyenin içinde olan bir işi işlemek üzere olduğu anlamına gelen fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتِغْلِى اَرْدِى ol tarığ tarıtığlı erdi", " اُلْ اَتِغْ كُزَتِكْلِى اَرْدِى ol atığ közetiğli erdi" denir ki, "o, çiftçilik etmeği içinde kurdu ve ona başlamak üzere bulundu", "o, atı gözetmeği kurdu, gözetmek üzere bulundu" demektir.

Bu yol, salim failde, birinci yoldan daha yakındır.

İsmi meful: " كُزَتْمِشْ اَتْ közetmiş at", " بِتِتْمِشْ بِتِكْ bititmiş bitik" sözlerindeki " كُزَتْمِشْ közetmiş" ve " بِتِتْمِشْ bititmiş" kelimeleri gibidir. Gördüğün üzere geçen mastarlar ayrımında ش § nin bu suretle gelmesinin kuralı

geçmiştir.

İsmi zaman: İsmi zaman, ismi mekân bir yolda gelir: " بِتِكْ بِتِتْكُو اُغُرْ bitik bititgü ogur", " اَتْ كُزَتْكُو اُغُرْ at közetgü ogur" denir ki, "kitap yazdıracak zaman", "at gözetecek vakit" demektir.

İsmi mekân: " تَرِغْ تَرِتْغُو يِيرْ tarığ tarıtgu yėr", " تَرِغْ اَرِتْغُو يِيرْ tarığ arıtgu yėr" gibi ki, "ekin ekecek yer", "buğday arıtacak yer" demektir.

İsmi âlet: " تَرِغْ اَرِتْغُو نَانْكْ tarığ arıtgu nenğ", " بِتِكْ بِتِتْكُو نَانْكْ bitik bititgü nenğ" gibi ki, "buğday arıtacak nesne", yazı yazılacak nesne" demektir.

Zaman, mekân ve âlet isimlerinin aralarındaki fark şudur:

Zaman ismi yapmak istenilirse sonuna " اُوذْ ödh" yahut " اُغُرْ ogur" kelimeleri getirilir: " تَرِغْ اَرِتْغُو اُغُرْ tarığ arıtgu ogur" gibi ki, "buğday temizliyecek vakit" demektir.

Mekân ismi yapılmak istenirse sonuna " يِيرْ yėr" kelimesi getirilir: " اَرِتْغُو يِيرْ arıtgu yėr" gibi ki, "arıtacak yer" demektir.

Âlet ismi yapılmak istendiği zaman sonuna " نَنْكْ nenğ" getirilir:

" تَرِغْ آرِتْغو نانڭ tarığ arıtgu neng" denir ki, "buğday arıtacak nesne" demektir.

Oğuzlar, bu isimlerin hepsinde غ veya ك yerine ا , و yerine س getirirler ve şöyle söylerler: " تَرِغْ آرِتاسى اُغُرْ tarığ arıtası ogur", " تَرِغْ آرِتاسى يِيرْ tarığ arıtası yėr", "تَرِغْ آرِتاسى نانڭ tarığ arıtası neng".

Kendisine bir harf ziyade kılınmış fiillerle kılınmıyanların hepsinde açık olan kural budur. İki veya ikiden artık kimseler arasında bir işin yapıldığını göstermek için -ister bu iş yardımlaşma, ister yarışma olsun- köke ش ziyade kılınır: "اُلْ مَنْگا تَرِغْ آرِتْشْدى ol manğa tarığ arıtışdı", "اُلْ مَنْگا آتْ كُزِتْشْدى ol manğa at közetişdi" gibi ki, "o, bana buğday temizlemekte yardım etti", "o, bana at gözetmekte yardım etti" yahut" yarıştı" demek olur. Başkaları da böyledir.

Bu ayrımın iki yolda geldiğini bilmelisin :

Birincisi: Fiilin menkus olan ayrımdan üç harfli bulunması, yahut dört harfli lâzım fiil olup kendisine tâdiye edatı olan ت getirilmesi ve harfi illetin düşerek ت nin o harfin

yerini almasıdır. Fiil bu takdire göre üç harfli olur. Menkustan olan örnek: " اَرْ بُرْنى قانَدى er burnı kanadı" gibi ki, "adamın burnu kanadı" demektir. Fiil müteaddi kılınınca " اَرْ بُرْنِنْ قَنَتْتى er burnın kanattı" denir ki, "adam burnunu kanattı" demektir. Emri hazırında " اَنِنْكْ بُرْنِنْ قَنَتْ [+] anıng burnın kanat" denir.[++] Üç harfli mâzi şekli olan " قانَدى kanadı" fiilinin الف i, kelime müteaddi olduğunda düşmüştür.

" اُلْ بِلِكْنى قُوقِتى ol belikni kokıttı = o, kandili kokuttu" [+++], (o, kandili söndürürken kokusunu yaydı). Aslı "قُوقْدى kokdı"dır. Emri hazırında

[+] Bu اَرْ بُرْنِنْ قَنَتْتى sözünün arapça izahında اَىْ اَدْمى اَنْفَ الرَّجُلِ denmiş ise de burada bir yanlışlık olmalıdır, doğrusu اَدْمى الرَّجُلُ اَنْفَهُ olacaktır; çünkü, Türkçesinden anlaşılan budur. Yoksa, ilk arapça ibarenin anlamı, Türkçe örneğin anlamına uymıyor. Türkçe örneğin anlamı"adam burnun kanattı"ve yanlış olduğunu söylediğim arapça izahın anlamı da "o, adamın burnunu kanattı" demektir. Bu iki anlam birbirini tutmadığı içindir ki biz arapça izahın yanlış olduğuna kail olduk. Bizi tanıklıyan bir tanık ta bu satırın altında gelen " اَنِنْكْ بُرْنِنْ قَنَتْ anıng burnın kanat" sözüdür."Onun burnunu kanat" demektir. B. A.

[++] Şu iki satırlık sözün bugünkü yazıda ve imlâda yeri yoktur. Bu, ancak arap harfleriyle yazıldığına göredir.B.A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بِلِكْ bilik" imlâsında geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " بَلِكْ belik" olacaktır. ب harfi esre değil, üstün olmalıdır. Bk.Dv. I,225,4. Bundan başka burada bu kelimeye "kandil" anlamı verilmiş , başka yerlerde ise "fitil" anlamına alınmıştır. B. A.

" قفِتتْ kokıt" denir; burada و düşmüştür.

Dört harfliden örnek: "أرقِنْدِي er komındı" gibidir, "adam bir işte coştu" demektir. Bu, lâzım bir fiildir. Müteaddi kılındığı zaman " أنِى قِمِتْ anı komıt" denir, "onu coştur" demektir; ى düşmüş, ت onun yerini tutmuştur [+]. " أليدِى نانك ölidi neñ = nesne ıslandı" demektir. Müteaddi kılınarak " أليتى ölitti" denir, "başkası ıslattı" demektir. Emri hazırında " أُلِتْ ölit" denir, "ıslat" demektir. Menkus, lâzım ve dört harfli olan fiillerde tâdiye "ت t" ile yapılıp ك.غ.ر gibi tadiye edatlarının bunda yeri yoktur. Ancak sahih olan lâzım fiiller ر، غ، ك harfleriyle müteaddi kılınır: "قُش أُچدِى kuş uçdı" sözündeki fiilden "أُچُرْدِى uçurdı", " أُلُك تِرِلْدِى ölüg tirildi" sözündeki fiilden "تنكرى تِرْگُرْدِى Tenğri tirgürdi", " أرْ تُذْقِ er todhtı" sözündeki fiilden de "أول تُذْغُرْدِى oltodhgurdı" şeklinde müteaddi yapılır ki sırasiyle "uçurdu", "Tanrı diriltti" "o doyurdu" demektir.

Muzaaf ayrımlarının hepsinde

[+] Asıl ibarede bulunan قُوقَتى , قُمِنْدِى kelimeleri yanlış yazılmıştır. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre bu kelimeler " قفتتى kokıttı" ve " قمتى komıttı" imlâsında olacaktır; nitekim yazma nüshada قمِندِى kelimesinde bir takım kazıntılar görülmektedir. B. A.

kural böyledir. Fiil, işliyenin kendisi için yapılma anlamına gelirse menkus ve dört harfli kelimelerden olursa ona tadiye için ت getirilir; fiil bu halde iki failden bir mefule geçer. Failin biri emreder, öbürü işler: "أر بِتِك بِتِيدِى er bitik bitidi" gibi ki, "adam kitap yazdı" demektir. Bu bir tek işliyenden çıkarak işlenilen şey üzerine düşer. Sonra " أول أنكر بتك بتتى ol angar bitik bititti" denir ki, "o, ona kitap yazdırdı" demektir. Bu halde fiil iki failden bir mefule geçmiş olur. " أر بچاك بِلادى er biçek biledi" sözü de böyledir. Tadiye halinde " بلتّى biletti" denir, "başkasına biletti" demektir.

İkincisi: Bu ayrım için asıl olup şu manalardan hiç birisi beklenmez: " تام أمِتّى tam emitti", " أر سوز أُنِتّى er söz unıttı" gibi ki, "duvar eğildi", "adam sözü unuttu" demektir.

\+ + +

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بيتّى bayıttı: " تنكرى منى بيتّى Tenğri meni bayuttı = Tanrı beni zenginletti", (بيوز - بيتماق bayutur - bayıtmak).

تيتّى tayıttı: " أول أنى سُقْقا تيتّى ol anı suwka tayıt-

tı = o, onu suda kaydırdı", (تَيتُوْرْ - تَيتْماقْ tayıtur - tayıtmak). Bir şey kaydıran her adam için de böyle denir.

قُيُتّي kuyuttı: " اَلْ اَتِغْ قُيُتّي ol atığ kuyuttı = o, atı ürküttü", (قُيُتُوْرْ - قُيُتْماقْ kuyutur-kuyutmak).

+ + +

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

تُنكِتّي tüngitti: " اَرْ بَشِنْ تُنكِتّي er başın tüngitti = adam başını eğdi", (تُنكِتُوْرْ - تُنكِتْمَكْ tüngitür - tüngitmek).

تُنكِتّي tüngitti: " اَرْ اُقِنْ تُنكِتّي er okın tüngitti = adam okunu göğe doğru yükseltti",(تُنكِتُوْرْ - تُنكِتْمَكْ tüngitür - tüngitmek).

كَنكُتّي kengütti: " اَرْ اِوِنْ كَنكُتّي er ewin kengütti = adam evini genişletti". Başkası da böyledir; (كَنكُتُوْرْ - كَنكُتْمَكْ kengütür - kengütmek).

+ + +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يِنكِتّي yingitti: " اَرْ يِنكِتّي er yingitti = adam sümkürdü". Aslı " يِنكْ اَتّي ying attı" dır, "sümük attı" demektir. (يِنكِتُوْرْ - يِنكِتْمَكْ yingitür - yingitmek).

يُنكَتّي yongattı: " اَلْ اَنِي بَكّا يُنكَتّي ol anı Begge yongattı = o, onu Beye koğuladı". Başkasına koğulasa yine böyle denir; (يُنكَتُوْرْ - يُنكَتْماقْ yongatur - yongatmak) [+].

Üçlüler ayrımı bitti.

X

X X

DÖRTLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİNDE ذ HARFİNİN ŞEDDESİYLE فَعْلَلْدِي AYRIMI

بُرْبَتّي burbattı: " اَلْ اَنِكْ اِيشِنْ بُرْبَتّي ol anıng ışın burbattı = o, onun işini karıştırdı ve geciktirdi", (بُرْبَتُوْرْ - بُرْبَتْماقْ burbatur - burbatmak).

تُرْپِتّي törpitti: " اَلْ مُنكُزْ تُرْپِتّي ol müngüz törpitti = o, boynuz törpületti". Başkası da böyledir; (تُرْپِتُوْرْ - تُرْپِتْمَكْ törpitür - törpitmek).

بَغْدَتّي bagdattı: " اَلْ اَنِكْ اَذاقِنْ بَغْدَتّي ol anıng adhakın bagdattı = o, onun ayağını güreşte sarmaya aldırdı", (بَغْدَتُوْرْ - بَغْدَتْماقْ bagdatur - bagdatmak).

سِخْتَتّي sıxtattı: " اَلْ اَنِي سِخْتَتّي ol anı sıxtattı = o, onu ağlattı", " سِغْدَدْتي sıgdadtı" dahi denir; (سِخْتَتُوْرْ - سِخْتَتْماقْ sıxtatur - sıxtatmak).

كُكْلَتي kökletti: " اَلْ اَذْرِ يَلِغِنْ كُكْلَتي ol edher yalığın

[+] Basma nüshada يُنكاتْماكْ şeklinde olan bu kelime yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek يُنكاتْماقْ şekline konulmuş; doğru olan da bu ق lı şekildir. Bk.Dv.III, 278, 10; III, 294, 2. B. A.

kökletti = o, eğer kaburgası tahtalarını diktirdi, bağlattı"; (كُكْلَتُورْ - كُكْلَتْمَاكْ kökletür - kökletmek). "كُكْدَدْتِى kökdedti" dahi denir.

سُرْجِتِى surgıttı: "اُلْ اَتِنْ سُرْجِتِى ol atın surgıttı = o, atını sürçtürdü". Attan başkası sürçtürülürse yine böyle denir. (سُرْجِتُورْ - سُرْجِتْمَاقْ surgıtur - surgıtmak) [+].

قِرْجَتِى kırçattı: "اُلْ اَنِكْ قَاشِنْ قِرْجَتِى ol anıng kaşın kırçattı = o, onun kaşını sıyırttı, yaraladı", (o, ona taş attı, kaşını yaraladı). Başkası da böyledir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَلِكِمْ اَرِغْ قِرْجَتُورْ اُقْ بَشَقِى
اُنْمِشْ اُلُغْ تَرْنِكَكْ اُزَا كُبْ قَشَقِى

Eligim arığ kırçatur ok başakı
Önmiş uluğ terngek üze köp kaşakı

"Elimi iyiden iyiye ok temreni bereler, sıyırır. Büyük su birikintisi üzere çok bitmiş kındıra otu".
(Okun temreni elimi bereler, sıyırır; ben ise yerden çıkarak çoğalan, sularda biten kındıra otları arasından geçerim). (قِرْجَتُورْ - قِرْجَتْمَاقْ kırçatur -

[+] Basma nüshada "سُرْجِتْمَاقْ surgıtmak" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Yazma nüshada önceden gördüğünüz şekilde yazılan bu kelime sonradan bir düzeltme görerek "سُرْجِتْمَاكْ sürçitmek" şekline konmuştur. Dv. III, 310, 12 deki "sürçmek" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

kırçatmak). "اُقْ اَمَاجِغْ قِرْجَتِى ok amaçığ kırçattı = ok, hedefi, amacı deldi, geçti".

تُرْجِتِى türçitti: "اُلْ اَنْكَرْ اِيشْ تُرْجِتِى ol angar ış türçitti = o, onu işe başlattı", (تُرْجِتُورْ - تُرْجِتْمَاكْ türçitür - türçitmek).

قَفْجِتِى kafçıttı: "اُلْ اَنِى قَفْجِتِى ol anı kafçıttı = o, onu kızdırdı", (o, onu kızdırdı tâ ki işlemeğe azmettiği bir işi terke teşvik etti), "اُغْلَانْ اَرِيغْ قَفْجِتِى oglan arını kafçıttı = çocuk arıyı kızdırdı". Şu savda da gelmiştir : "اَرِى قَفْجِتْسَا اِسْرُورْ arı kafçıtsa ısrur = arıyı kızdırırsa sokar", (arı, kızdıran adamı sokar). Bu sav, bir kimsenin bir fitneyi uyardıktan sonra ona yakalandığı zaman söylenir; (قَفْجِتُورْ - قَفْجِتْمَاقْ kafçıtur - kafçıtmak).

تَفْجِتِى tefçitti: "اُلْ تُونِنْ تَفْجِتِى ol tonın tefçitti = o, elbisesini sıkıca geçmeli bir halde diktirdi", (تَفْجِتُورْ - تَفْجِتْمَاكْ tefçitür - tefçitmek).

تَبْرَتِى tepretti: "اُلْ تَبْرَتِى نَانْكِى ol tepretti nengni = o, bir şeyi tebretti, kımıldattı", (تَبْرَتُورْ - تَبْرَتْمَاكْ tepretür - tepretmek). "اَرْ يَغِيقَا تَبْرَتِى er yagıka tepretti = adam duşmana saldırdı".

تَبْرَتِى tepretti: "اَرْ تَوَيْسِنْ تَبْرَتِى er teweysin tepretti =

adam devesini sıçrattı". Deveyi başkası sıçratırsa yine böyle denir. (تَبْرَتُورْ - تَبْرَتْمَاكْ tepretür - tepretmek). Bu, deveden başkası için söylenmez.

تُبْرَتِي töpretti: " قُويْ اُتْغ تُبْرَتِي koy otuğ töpretti = koyun otu kurutasıya yedi", (koyun bütün otu yedi, hiç ot kalmadı, yer, bu yüzden toz çıkarır oldu). (تُبْرَتُورْ - تُبْرَتْمَاكْ töpretür - töpretmek) [+].

تَغْرَتِي tograttı: " اُلْ اَنْكَارْ اَتْ تَغْرَتِي ol anğar et grattı = o, ona et doğrattı". Bu, yenilen şeyden başka nesnede kullanılmaz. (تَغْرَتُورْ - تَغْرَتْمَاقْ tegratur - tegratmak).

تَفْرَتِي tawrattı: " اَرْ تَفْرَتِي er tawrattı = adam acele etti", (تَفْرَتُورْ - تَفْرَتْمَاقْ tawratur - tawratmak). " اُرَاغُتْ يِبْ تَفْرَتِي uragut yıp tawrattı = kadın ip eğirdi".

تِغْرَتِي tıgrattı: " اُغْلِنْ اِيشْقَا تِغْرَتِي oglın ışka tıgrattı = çocuğunu işe sıkıştırdı", (oğlunu işe sıkıştırdı, onu işlerde becerikli, tığrak yaptı"; (تِغْرَتُورْ - تِغْرَتْمَاقْ tıgratur - tıgratmak).

تِكْرَتِي tigretti: " اُلْ اَتِنْ تِكْرَتِي ol atın tigretti = o, atını yürürken ses çıkartarak, hışıldatarak yürüttü"," اُلْ اُغْلِنِي تِكْرَتِي ol ogılnı

[+] Basma nüshada تُبْرَتْمَاكْ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek تُبْرَتْمَاقْ şekline konmuştur. Dv.III,207,4 teki "topramak" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

tigretti" denir. غ ile de lûgattir. (تِكْرَتُورْ - تِكْرَتْمَاكْ tigretür - tigretmek).

سَجْرَتِي sağrattı: " اُلْ مَنْكَا سُوفْ سَجْرَتِي ol manğa suw sağrattı = o, bana su sıçrattı" [+], (o, benim üzerime istemeksizin su sıçrattı). Bu, bir kaptan bir kaba su, yağ veya akar gibi herhangi bir şeyi boşaltırken ondan sıçrantılar olur, o da elbiseye ve başka şeye değer. Adam odun yararken, keserken sıçrıyan parça için de böyle denir. Bir çeşit tuzağa " سَجْرَتْغُو sağratgu" denir. Bu şöyle yapılır: Çatalı birleşik iki dal alınır, dallar arasına çengeller bulunan ipler bağlanır. Sonra toprağa gömülür, üzerine tane dökülür, kuş taneleri toplamak için indiğinde çengel boynuna, ya da ayağına takılarak yakalanır. Şu savda dahi gelmiştir : " سَجْرَتْغُودِنْ قُرْقْمِشْ قُشْ قِرق يِيلْ اَذْرِي يِغَاجْ اُزَا قُنْمَاسْ sağratgudın korkmış kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas =tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz",

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سَجْرَتِي ، سَجْرَتْغُو kelimelerinde bulunan س nin üzerinde üstün, ج harfinin altında esre görülmektedir. Bu hale göre kelimeler "saçırattı", "saçıratgu" şeklinde okunmak lâzım gelir ise de bu okuyuş ayrıma uymamaktadır. Ayrımın gereğince kelime "saçrattı", "saçratgu" olacaktır; nitekim bu kelimelerin muzari ve mastarı her iki nüshada da "saçratur" , "saçratmak" şeklinde yazılmıştır. B. A.

(bir kere faktan korkan kuş artık kırk yıl çatallı ağaç üzerine konmaz). Bu, Tanrının eseni kendi üzerine olası yalavacın لا يُلسَعُ المُؤمِنُ مِن جُحرٍ مَرَّتَين sözü gibidir. (سَجْرَتُوْر- سَجْرَتماق sağratur - sağratmak).

سَدْرَتي sedretti: " اُلْ تُونُغْ سَدْرَتي ol tonuğ sedretti = o, elbiseyi seyretti", "اُلْ كِشِي نِي سَدْرَتي ol kişini sedretti = o, halkı seyretti", (o, halkın kalabalığını azalttı). Herhangi bir şeyin kalabalığını, sıkışıklığını azaltırsa yine böyle denir ; (سَدْرَتُوْر- سَدْرَتماك sedretür - sedretmek).

سُغْرَتي sugrattı: " اُلْ اَنِك اِفِن سُغْرَتي ol anıng ewin sugrattı = o, onun evini arattı, evde olan her şeyi gördü", (سُغْرَتُوْر- سُغْرَتماق sugratur - sugratmak).

سُفْرِتي süwritti: " اُلْ يِغاجِغ سُفْرِتي ol yıgaçığ süwritti = o, ağacı sivriltti", (o, ağacın ve ağaca benzer şeylerin ucunu sivriltti). Keskinleştirirse yine böyle denir. (سُفْرِتُوْر- سُفْرِتماك süwritür - süwritmek).

سَفْرِتي sewritti: " اُلْ اَفِن سَفْرِتي ol ewin sewritti = o, onun evini boşalttı", (o, onun evindeki kumaşı ve eşyayı boşalttı). " اُلْ اِشِن سَفْرِتي ol ışın sewritti = o, onun işini bitirdi ve işten vaz geçirdi" ;

(سَفْرِتُوْر- سَفْرِتماك sewritür - sewritmek).

سَكْرِتي sekritti: " اُلْ اَتِن اَرِقتِن سَكْرِتي ol atın arıktın sekritti = o, atını çaydan sıçrattı". Başkası da böyledir; " اُلْ بِتِك اُقِر اَرْكان سَكْرِتي ol bitik okır erken sekritti = o, kitap okurken atlattı", (o, kitap veya kuran okurken ara yerde bir şey atlattı); (سَكْرِتُوْر- سَكْرِتماك sekritür - sekritmek).

جِلْرَتي çılrattı: " اُلْ اُقِن كِيشْتا جِلْرَتي ol okın kişte çılrattı = o, sadakta oku seslendirdi". Herhangi bir şey çığıl çığıl ettirilerek ses verdirilirse yine böyle denir; (جِلْرَتُوْر- جِلْرَتماق çılratur - çılratmak).

سَمْرِتي semritti: " اُلْ اَتِن سَمْرِتي ol atın semritti = o, atını semirtti". Başkası da böyledir; (سَمْرِتُوْر- سَمْرِتماك semritür - semritmek).

جِغْرِتي çıgrıttı: " اُلْ يِرِك جِغْرِتي ol yeriğ çıgrıttı = o, yeri çiğnetti", (o, yeri ayakla çiğneterek, teptirerek sertleştirdi). Un ve una benzer şeyleri çuvala sıkıştırarak kuvvetle basmak ta böyledir. " اَرْ اُغلِن اِشْتا جِغْرِتي er oglın ışta çıgrıttı = adam oğlunu işte pişirdi"; (جِغْرِتُوْر- جِغْرِتماق çıgrıtur - çıgrıtmak).

جُقْرَتي çokrattı: " اُلْ اَشِغ جُقْرَتي ol aşıç çokrattı = o, tencereyi kaynattı", (o, tencere ve tencereye benzer şeyleri kaynattı).Bu, tencerede suyun azlığı, baharatın ve

tanelerin çokluğu yüzünden olan kaynamadır. (جُقْرَتُورْ - جُقْرَتْمَاقْ çokratur - çokratmak).

جَقْرَتِي çakrattı: " اَرْكُوزِنْ جَقْرَتِي er közin çakrattı = adam gözünü çakırlaştırdı", (adam, çakır gözlü, gök gözlü imiş gibi gözünü çevirdi, döndürdü). (جَقْرَتُورْ - جَقْرَتْمَاقْ çakratur - çakratmak).

جِقْرَتِي çıkrattı: " اُلْ تِيشِنْ جِقْرَتِي ol tışın çıkrattı = o, dişini gıcırdattı"," بُغْرَا تِيشِنْ جِقْرَتِي bogra tışın çıkrattı = boğa dişini gıcırdattı". Kapı veya kalem gıcırdaması da böyledir; (جِقْرَتُورْ - جِقْرَتْمَاقْ çıkratur - çıkratmak).

قَقْرَتِي kakrattı: " اُلْ قَقْرَتْغُو قَقْرَتِي ol kakratgu kakrattı = o, kaçıracak şey çaldı", (o, serçe ve serçeye benzer kuşları ekinden kaçırmak için bekçi davulunu çaldı). Başkası da böyledir; (قَقْرَتُورْ - قَقْرَتْمَاقْ kakratur - kakratmak).

قُقْرَتِي kokrattı: " اُلْ سُوغْ قُقْرَتِي ol suwuğ kokrattı = o, suyu eksiltti", (o, suyu ve suya benziyen akarı eksiltti); (قُقْرَتُورْ - قُقْرَتْمَاقْ kokratur - kokratmak).

كَڤْرَتِي kewretti: " اُلْ اَنِكْ كُوجِنْ كَڤْرَتِي ol anınğ küçin kewretti = o, onun kuvvetini gevşetti" , (كَڤْرَتُورْ - كَڤْرَتْمَاكْ kewretür - kewretmek). Şu parçada da gelmiştir :

اُذْلَكْ كُنِي تَڤْرَتُورْ يَلْنكُوقْ كُجِنْ كَڤْرَتُورْ

اَرْدِنْ اَژُنْ سَڤْرِتُورْ قَجْسَا تَقِي اَرْتِلُورْ

Ödhlek küni tawratur

Yalnğuk küçin kewretür

Erdin ajun sewritür

Kaçsa takı artılur

"Zaman günü davrandırır, insan kuvvetini gevşetir; dünyayı erden seyrekleştirir; kaçsa dahi erişir". (Zamanın günleri, insanın kuvvetlerini gevşetmek için acele eder; dünyayı adamdan boşaltır; "bununla Afrasyabı ve Afrasyabın adamlarını murat ediyor ve ölümden kaçan kimseye ölüm erişir" diyor).

تَبْزَتِي tepzetti: " اُلْ مَنِي بُو اِيشْقَا تَبْزَتِي ol meni bu ışka tepzetti = o, beni bu işte haset ettirdi", (تَبْزَتُورْ - تَبْزَتْمَاكْ tepzetür - tepzetmek).

قُبْزَتِي kupzattı: " اُلْ اَنِي قُبْزَتِي ol anı kupzattı = o, ona kupuz çaldırdı", (قُبْزَتُورْ - قُبْزَتْمَاقْ kupzatur - kupzatmak).

بُخْسَتِي buxsattı: " اُلْ اُغْلِنِي اِيشْقَا بُخْسَتِي ol oglını ışka buxsattı = o, oğluna bu işte dik kafalılık ettirdi". Başkası da böyledir; (بُخْسَتُورْ - بُخْسَتْمَاقْ buxsatur - buxsatmak).

تبشتي tepsetti: " اَلْ مَنِى تَبْشَتِى ol meni tepsetti = o, beni haset ettirdi". ز ile dahi lûgattir. (تَبْشَتُوْرْ - تَبْشَتْمَاك tepsetür - tepsetmek).

كجشتي keçsetti: " اَلْ مَنِى سُفْدِنْ كَجْشَتِى ol meni suwdın keçsetti = o beni, sudan geçirmek umudunda bulundurdu". Başkası da böyledir; (كَجْشَتُوْرْ - كَجْشَتْمَاك keçsetür - keçsetmek).

سرسيتي sarsıttı: " اَلْ اَنِى سَرْسِيتِى ol anı sarsıttı = o, onun üzerine kaba muamele yaptırdı", (سَرْسِيتُوْرْ - سَرْسِيتْمَاق sarsıtur - sarsıtmak).

سفستي suwsattı: " اَلْ اَنِى سُفْسَتِى ol anı suwsattı = o, onu susattı", (سُفْسَتُوْرْ - سُفْسَتْمَاق suwsatur - suwsatmak).

سمسيتي samsıttı: " اَلْ اَنِى سَمْسِيتِى ol anı samsıttı = o, onu incitti", (o, onu diliyle yahut eliyle incitti); (سَمْسِيتُوْرْ - سَمْسِيتْمَاق samsıtur - samsıtmak).

تفشتي tewşetti: " اَلْ يِيغْ تَفْشَتِى ol yıpığ tewşetti = o, ipi karıştırdı", (o, eğrilmiş olan ipi ucu bulunmıyacak surette karıştırdı); (تَفْشَتُوْرْ - تَفْشَتْمَاك tewşetür - tewşetmek). " اَلْ اَنِكْ تَرِنْ تَفْشَتِى ol anıng terin tewşetti = o, onun terini burçaklattı", (o onu, terleri tomurcuklanasıyadek yordu).

چفشتي çuwşattı: " اَرْ چَغِرْ چُفْشَتِى er çagır çuwşattı = adam şıra ekşitti". Başkası da böyledir.

" سِرْكَا قَرِنْ چِفْشَتِى sirke karın çıwşattı = sirke karnı ekşitti". Yer üzerine sirke dökülüp te toprağı kaynatırsa yine böyle denir; (چِفْشَتُوْرْ - چِفْشَتْمَاق çıwşatur - çıwşatmak) [+].

شفشتي şuwşattı: " اَلْ مَنِكْ قُلَاقْقَا سُوزْ شُفْشَتِى ol mening kulakka söz şuwşattı = o, benim kulağıma söz fısıldattı", (شُفْشَتُوْرْ - شُفْشَتْمَاق şuwşatur - şuwşatmak).

قرشتي karşattı: " اَلْ بُوزُكْ قَرْشَتِى ol bözüğ karşattı = o, bezi karışlattı". Başkası da böyledir; (قَرْشَتُوْرْ - قَرْشَتْمَاق karşatur - karşatmak).

قرشتم kurşattım: " مَنْ اَنْكَرْ قُوْرْ قُرْشَتِمْ men angar kur kurşattım = ben ona kuşak kuşattım", (ben ona kuşanmakla emrettim, o da kuşandı). (قُرْشَتُوْرْمَنْ - قُرْشَتْمَاق kurşaturmen-kurşatmak).

قغشتي koğşattı: " قُيَاشْ اَنِى قُغْشَتِى kuyaş anı koğşattı = güneş onu kağşattı", (sıcak onun kuvvetini gevşetti). Herhangi sert bir şeyin kuvveti gevşerse yine böyle denir. غ yerinde خ ile de söylenir. (قُغْشَتُوْرْ - قُغْشَتْمَاق koğşatur - koğşatmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda چفشتي، چفشتي، چفشتور، چفشتماق kelimeleri gördüğünüz imlâdadır. Başta bulunan ج harfinin doğru olarak nasıl yazılacağını kestiremedik. Bulduğumuz gibi yazdık. Dv.III,285,10 da ج harfinin esre harekesiyle "چِفْشَانْكْ چَغِرْ çıwşang çagır" ve III,213,1 de " چِفْشَمَاق çıwşamak" sözleri geçmektedir. Şu halde ج harfinin esre ve ötre olması câiz görünüyor. B. A.

قُفْشَتِي kowşattı: " اُلْ اُقْ قُفْشَتِي ol ok kowşattı = o, ok perdahlattı", (o, koğuş ağaciyle oku perdaht yaptırdı"; (قُفْشَتُورْ- قُفْشَتْمَاقْ kowşatur - kowşatmak).

كَفْشَتِي kewşetti: "اُلْ قَاتِغْ نَانْكِنِي كَفْشَتِي ol katığ nengni kewşetti = o, katı nesneyi gevşetti", (كَفْشَتُورْ- كَفْشَتْمَاكْ kewşetür - kewşetmek). "اُلْ تَوِسِنْ كَفْشَتِي ol tewisin kewşetti = o, devesine geviş getirtti". Mastarı yukarıdaki gibidir.

تَسْغَتِي tasgattı: " اُلْ قُلِنْ تَسْغَتِي ol kulın tasgattı = o,kulunu tokatlattı". Başkası da böyledir. (تَسْغَتُورْ- تَسْغَتْمَاقْ tasgatur - tasgatmak).

قَرْغَتْدِي kargattı: " اُلْ يَاكِنِي قَرْغَتْدِي ol yekni kargattı = o, şeytanı lânetletti". Başkası da böyledir. (قَرْغَتُورْ- قَرْغَتْمَاقْ kargatur - kargatmak).

قُرْغَتِي kurgattı: " يِيرْ قُرْغَتِي yér kurgattı = yer kurakladı", (yerde yarıklar meydana geldi, yaşlığın azlığı yüzünden kıtlık oldu). (قُرْغَتُورْ- قُرْغَتْمَاقْ kurgatur - kurgatmak). Aslı " قُرْغَاذْتِي kurgadhtı"dır; idgam olunmuştur.

قِرْغَتِي kırgattı: " اُلْ اَنِي بَكْكَا قِرْغَتِي ol anı Begge kırgattı = o, onu Beye geçti, koğuladı", (o, onu Beye koğuladı, Bey kızdı, ondan yüz çevirdi),(قِرْغَتُورْ- قِرْغَتْمَاقْ kırgatur - kırgatmak).

قَرْفَتِي karwattı: "اُلْ اَنِكْ قُوِيْنْدَا نَانْكْ قَرْفَتِي ol anıng koyunda neng karwattı = o, onun koynunda bir şey arattı". Bir adamın göziyle görmiyerek eliyle dokunduğu her şey için de böyle denir; (قَرْفَتُورْ- قَرْفَتْمَاقْ karwatur - karwatmak).

بُرْقِتِي burkıttı: " اُلْ يُوزِنْ بُرْقِتِي ol yüzin burkıttı = o, yüzünü ekşitti, buruşturdu",(بُرْقِتُورْ- بُرْقِتْمَاقْ burkıtur - burkıtmak).

تِلْقَتِي tılkattı: " اُلْ اَنِكْ اِيشِنْ تِلْقَتِي ol anıng ışın tılkattı = o, onun işini geciktirtti", (o, onu işinde geciktirtti). "اُلْ يُكْنِي تِلْقَتِي ol yükni tılkattı = o, yükü çarptırdı". Yükle ip arasına bir ağaç parçası koyarak, yükü düzeltmek için büktürürse yine böyle denir; (تَلْقِتُورْ- تَلْقِتْمَاقْ talkıtur - talkıtmak) [+].

سَرْقِتِي sarkıttı: " اُلْ تُونْدِنْ سُوفْ سَرْقِتِي ol tondın suw sarkıttı = o, elbiseden su damlattı". Başkası da böyledir; (سَرْقِتُورْ- سَرْقِتْمَاقْ sarkıtur - sarkıtmak).

قُرْقِتِي korkıttı: " اُلْ اَنِي قُرْقِتِي ol anı korkıttı = o, onu korkuttu", (قُرْقِتُورْ- قُرْقِتْمَاقْ korkıtur - korkıtmak).

[+] تَلْقِتُورْ- تَلْقِتْمَاقْ fiilinin mâzi sıygası olan " تَلْقِتِي talkıttı" kelimesi yukarıda اُلْ اَنِكْ اِيشِنْ تِلْقَتِي cümlesinde her iki nüshada " تِلْقَتِي tılkattı" şeklinde yazılmışsa da yanlıştır; doğrusu "talkıttı" olacaktır. Bk.Dv.II,163,11. B. A.

بَرْكِتِي berkitti: " أُلْ بَرْكِتِي نانكْنِي ol berkitti nengni = o, bir şeyi berkitti". Bir işi sağlamlaştırırsa yine böyle denir; (بَرْكِتُورْ - بَرْكِتْماكْ berkitür - berkitmek).

كُرْكُتِي körkütti: " أُلْ مَنْكا نانكْ كُرْكُتِي ol manğa nenğ körkütti = o, bana bir şey gösterdi", (كُرْكُتُورْ - كُرْكُتْماكْ körkütür - körkütmek).

كُرْكَتِي körketti: " قِيزْ كُرْكَتِي kız körketti = kız güzelleşti", (cariyenin yüzü ve rengi güzelleşti); (كُرْكَتُورْ - كُرْكَتْماكْ körketür - körketmek). Aslı " كُرْكاذْتِي körkedhti" dir; idgam olunmuştur.

بِلْكَتِي bilgetti: " أُغْلانْ بِلْكَتِي oglan bilgetti = çocuk akıllandı". Aslı " بِلْكاذْتِي bilgedhti" dir; idgam olunmuştur. (بِلْكاتُورْ - بِلْكَتْماكْ bilgetür - bilgetmek).

Kural: " [+] اَذْتِي edhti" eki yaradılış gösteren isimlerle yuğurularak fiil yapılır. " كُرْكْ körk" güzellik demektir. Buna " اَذْتِي edhti" eki getirilerek " كُرْكاذْتِي körgedhti" yapılır ki, "güzel oldu, güzelleşti" demektir. Yine bunun gibi " بِلِكْ bilig", "akıl" anlamınadır. Fiil yapılarak " بِلْكاذْتِي bilgedhti" olur. " أُغْلانْ بِلْكاذْتِي oglan bilgedhti" denir ki, "çocuk akıllandı" demektir. الف atılır, ذ harfi ت de idgam olunarak şeddelenir.

[+] Bu anlamı anlatmak için bazı isimlerin sonuna getirilerek fiil yapılan ek yalnız " اَذْتِي edhti" değil, " اَذْتِي adhtı" dahi bu işi görmektedir. "Ulgadhtı" gibi. B. A.

بُزْلَتِي bozlattı: " أُلْ بُتُونِي بُزْلَتِي ol botunı bozlattı = o, potuğu, deve torumunu böğürttü". Başkası da böyledir; (بُزْلَتُورْ - بُزْلَتْماقْ bozlatur - bozlatmak).

بَشْلَتِمْ başlattım: " مَنْ اَنْكارْ اِيشْ بَشْلَتِمْ men anğar ış başlattım = ben ona iş başlattım", (بَشْلَتُورْ - بَشْلَتْماقْ başlatur - başlatmak).

بَغْلَتِمْ baglattım: " اَنْكارْ اُتُنْكْ بَغْلَتِمْ anğar otunğ baglattım = ona odun bağlattım". Başkası da böyledir. " اَنْكارْ بُوغْ بَغْلَتِمْ anğar boğ baglattım = ona boğ, bohça bağlattım", (ben onu, heybeyi veya bohçayı -kadın urubalarının korunması için- bağlamaya sevkettim). (بَغْلَتُورْمَنْ - بَغْلَتْماقْ baglaturmen - baglatmak).

بَكْلَتِي bekletti: " بَكْ اُغْرِيني بَكْلَتِي Beg ogrını bekletti = Bey hırsızı bağlattı, hapsettirdi". " مَنْ اَتْ بَكْلَتِمْ men at beklettim = ben at beklettim, gözettirdim". Başkası da böyledir. Oğuzca. (بَكْلَتُورْمَنْ - بَكْلَتْماكْ bekletürmen - bekletmek).

تَبْلَتِمْ taplattım: " مَنْ اَنِي بُو اِيشْقا تَبْلَتِمْ men anı bu ışka taplattım = ben onu bu işe razı ettim", (تَبْلَتُورْمَنْ - تَبْلَتْماقْ taplaturmen - taplatmak)

تُبْلَتِي tüpletti: " اُلْ بُو اِيشِغْ تَلِمْ تُبْلَتِي ol bu ışığ telim tüpletti = o, bu işi çok arattı", (تُبْلَتُوْرْ - تُبْلَتْمَاكْ tüpletür - tüpletmek).

تَرْلَتِي terletti: " اُلْ آتِنْ تَرْلَتِي ol atın terletti = o, atını terletti" [+], " اُلْ آتِغْ تَرْلَتِي ol atığ terletti = o, atı terletti"; (تَرْلَتُوْرْ - تَرْلَتْمَاكْ terletür - terletmek).

تُزْلَتِي tuzlattı: " اُلْ آتْ تُزْلَتِي ol et tuzlattı = o, et tuzlattı". Başkası da böyledir; (تُزْلَتُوْرْ - تُزْلَتْمَاقْ tuzlatur - tuzlatmak).

تِزْلَتِي tizletti: " اُلْ تِزْلَتِي نَانْكِي ol tizletti nengni = o, nesneyi dizletti", (o, bir şeyi dizle teptirdi"; (تِزْلَتُوْرْ - تِزْلَتْمَاكْ tizletür - tizletmek).

تُشْلَتِي töşletti: " اُلْ آنِي تُشْلَتِي ol anı töşletti = o, onun döşüne, göğsüne vurdurttu", (تُشْلَتُوْرْ - تُشْلَتْمَاكْ töşletür - töşletmek) [++].

تُشْلَتِي tuşlattı: " اُلْ يِيرِكْ اَنْكَرْ تُشْلَتِي ol yérig angar tuşlattı = o, onu, uzaktan bir yeri karşısına gelecek surette durdurdu". Uzaktan, hizasında durulan herhangi bir şey için de böyle denir; (تُشْلَتُوْرْ - تُشْلَتْمَاقْ tuşlatur - tuşlatmak) [+].

تَشْلَتِي taşlattı: " اُلْ آنِي تَشْلَتِي ol anı taşlattı = o, onu taşlattı". " اُلْ اُغْلِنِي تَشْلَتِي ol ogulnı taşlattı = o, oğlunu-dışarıda pişsin, olgunlaşsın diye-gurbete yolladı"; (تَشْلَتُوْرْ - تَشْلَتْمَاقْ taşlatur - taşlatmak).

تِشْلَتِي tışlattı: " اُلْ آنِي تِشْلَتِي ol anı tışlattı = o, onu dişletti". Şu parçada dahi gelmiştir:

جَغْرِي بِرِبْ قُشْلَتُو تَيْغَنْ اِذِبْ تِشْلَتُو
تِلْكِي تُنْكُزْ تَشْلَتُو اَرْدَمْ بِلَا اُكْلِلِمْ

Çagrı bérip kuşlatu
Taygan ıdhıp tışlatu
Tilki tonğuz taşlatu
Erdem bile öglelim

"Çakır kuşu verip avlatarak, tazıyı koğalatıp dişleterek, tilkiyi, domuzu taşlatarak; faziletle öğünelim". (Gençlere çakır kuşu vererek av yaptırırız; tazıları geyik, domuz tilki gibi hayvanları ısırtmak üzere salıveri-

---

[+] Basma nüshada " تَرْلَتِي terletti" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada تُرْلَتِي türletti" imlâsındadır. Mastar ve muzariinin (terletür - terletmek) şeklinde olması basma nüshaya hak verdiriyor ise de anlam ayrılığı bizi şüpheye düşürmektedir. Bu kelimenin nasılsa buraya girmiş olması sezişini veriyor; çünkü اُلْ آتِغْ تَرْلَتِي ibaresine metin اَيْ اَنَّهُ اَحَسَّ فَرَسَهُ وَاَمَرَ بِفَرْجَتِهِ diye izah vermektedir; bu izah "atını kaşağılattı ve atı kaşağılamakla emretti" anlamınadır. İşte biz bu anlam ayrılığına ve yazma nüshadaki harekeleyişe bakarak bu kelimenin buraya yanlış girmiş olmasını seziyor isek te yine düşünüle!... B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "tüşletmek" diye yazmışsa da "töşletmek" olacaktır. Bk. Dv. III, 90, 9. B. A.

[+] اُلْ يِيرِكْ اَنْكَرْ تُشْلَتِي sözünün arapça izahında bir يَحْرَى kelimesi vardır. Bu يَتَحَرَّى olsa gerektir. Biz bu şekilde mana verdik. B. A.

riz. Tazıya yardım için o hayvanları taşlarız. Faziletle öğünürüz).(- تَشْلَتُوْرْ تَشْلَتْمَاقْ tışlatur - tışlatmak).

تَغْلَتْتِي taglattı: "اُلْ اَتِنْ تَغْلَتْتِي ol atın taglattı = o, atını dağlattı", (تَغْلَتُوْرْ - تَغْلَتْمَاقْ taglatur - taglatmak). Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak "dağ" diye kullanırlar. Nasıl ki bunlar "kale" demek olan دِزْ kelimesini Türklerden almışlardır." تِيْزْ يِيْرْ tiz yer" Türkçede "yüksek yer" demektir.

تُمْلِتْتِي tumlıttı: "اُلْ سُوْوْ تُمْلِتْتِي ol suw tumlıttı = o,su soğuttu". Süt ve buna benzer şeyler soğutursa yine böyle denir; (تُمْلِتُوْرْ - تُمْلِتْمَاقْ tumlıtur - tumlıtmak).

تُمْلُتْتِي tumluttı: "اُلْ اَنِكْ كُنْكْلِنْ تُمْلُتْتِي ol anıng könglin tumluttı = o, onun gönlünü soğuttu", (o, onu kızdırdı, gönlünü soğuttu, onu sevmez oldu". (تُمْلُتُوْرْ - تُمْلُتْمَاقْ tumlutur - tumlutmak).

سَبْلَتْتِي saplattı: "اُلْ قِلِجْ سَبْلَتْتِي ol kılıç saplattı = o, kılıca sap taktırdı". Bıçak,hançer ve buna benzer şeylere sap taktırmak ta böyledir; (سَبْلَتُوْرْ - سَبْلَتْمَاقْ saplatur - saplatmak).

جَرْلَتْتِي çarlattı: "اُلْ اُغْلَانِغْ جَرْلَتْتِي ol oglanıg çarlattı= o, çocuğu cırlattı", (o, çocuğu ağlattı).Fili bağırtırsa yine böyle denir. (جَرْلَتُوْرْ - جَرْلَتْمَاقْ çarlatur - çarlatmak).

جَرْلَتْتِي çerletti: "اُتْ اَنِكْ كُوْزِنْ جَرْلَتْتِي ot anıng közin çerletti = ilâç onun gözünü bozdu". Katı bir yemek yemekten ve buna benzer şeyden insana ağırlık gelirse yine böyle denir; (جَرْلَتُوْرْ - جَرْلَتْمَاكْ çerletür - çerletmek).

جُرْلَتْتِي çürletti: "اُلْ اَنْدِنْ نَنْكْ جُرْلَتْتِي ol andın neng çürletti = o, ondan nesne aşırttı",(o, onun malından bir şey aşırttı).(جُرْلَتُوْرْ - جُرْلَتْمَاكْ çürletür - çürletmek).

جُغْلَتْتِي çoglattı: "اُلْ تُوْنِنْ جُغْلَتْتِي ol tonın çoglattı = o, elbisesini bohçalattı, sardırdı"[+], (جُغْلَتُوْرْ - جُغْلَتْمَاقْ çoglatur - çoglatmak).

جِغْلَتْتِي çıglattı: "اُلْ بُوْزْ جِغْلَتْتِي ol böz çıglattı = o, bez ölçtürdü", (o, Türk arşını ile bez ölçtürdü).Türk arşını öbür arşının üçte ikisi kadardır. (جِغْلَتُوْرْ - جِغْلَتْمَاقْ çıglatur - çıglatmak).

جِنْلَتْتِي çınlattı: "اُلْ اَنِكْ اِيْشِنْ جِنْلَتْتِي ol anıng ışın çınlattı = o, onun işini gerçekletti", (o, onun dediğini, yahut iddia ettiğini gerçekletti), (جِنْلَتُوْرْ - جِنْلَتْمَاقْ çınlatur - çınlatmak).

[+] اُلْ تُوْنِنْ جُغْلَتْتِي sözünün arapça izahı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda اَيْ اَنَّهُ حَمَلَ مِنْ غَيْرِ ثَوْبِهِ şeklindedir. Burada önemli bir yanlış vardır. Buradaki غير kelimesi عَيْبَة olacaktır. Arapça ibarenin doğrusu şöyle olmalıdır: اَيْ اَنَّهُ حَمَلَهُ بِشَدِّ عَيْبَةِ ثَوْبِهِ Brockelmann burada başka mana vermekle yanılmıştır. Bize Dv.III,92,17 de geçen ve "heybe" manasına olan " جُوْغْ çoğ" kelimesi tanıklık etmektedir. B. A.

سَرْلَتِى sarlattı: " اُلْ سُقْلُقْ سَرْلَتِى ol suwluk sarlattı = o, sarık sardırdı". Herhangi bir şey sardırılırsa yine böyle denir ; (سَرْلَتُوْرْ - سَرْلَتْمَاقْ sarlatur - sarlatmak).

سِرْلَتِى sırlattı: " اُلْ اَيَاقْ سِرْلَتِى ol ayak sırlattı = o, çanak sırlattı", (o, Türk çanağına sır sürdürdü). (سِرْلَتُوْرْ - سِرْلَتْمَاقْ sırlatur - sırlatmak).

سُزْلَتِى sözletti: " اُلْ مَنِى سُزْلَتِى ol meni sözletti = o, beni söyletti", (سُزْلَتُوْرْ - سُزْلَتْمَاكْ sözletür - sözletmek).

سِزْلَتِى sızlattı: " بُوزْ تِيشِغْ سِزْلَتِى buz tışığ sızlattı = buz, dişi sızlattı". Bu, buzun dişi sızlatması yahut buzun dişi karıncalandırmasıdır. El soğuk suya sokulur da soğukluk duyulursa yine böyle denir. (سِزْلَتُوْرْ - سِزْلَتْمَاقْ sızlatur - sızlatmak).

سُغْلِتِى soglıttı: " اُلْ اَنِكْ قُوْيِنْكَا اِلِكْ سُغْلِتِى ol anıng koyunğa eliğ soglıttı = o, onun koynuna el sokturdu", (o, bir şey aratmak için onun koynuna el sokturdu), (سُغْلِتُوْرْ - سُغْلِتْمَاقْ soglıtur - soglıtmak).

سُقْلَتِى suwlattı: " اُلْ جُبْنِى سُقْلَتِى ol çöpni suwlattı = o, çöpü sulattı", (o, bir nesnenin tortusu, cibresi üzerine su döktürdü". Başkası da böyledir; (سُقْلَتُوْرْ - سُقْلَتْمَاقْ suwlatur - suwlatmak).

سَنْلَتِى senletti: " اُلْ اَنِى سَنْلَتِى ol anı senletti = o, ona karşı "sen" dedirtti", (o, birisini

ona, küçüklere karşı söylenen, aytanan sözle aytattı). Yukarıda söylemiş olduğumuz üzere Türkler büyüğe " سِزْ siz" diye aytarlar; kurca kendilerinden aşağı olana" sen" diye aytarlar. Bundan alarak " اُلْ اَنِى سَنْلَتِى ol anı senletti" derler ki, "o, onu küçükletmek için "sen" diye hitap ettirdi" demektir. (سَنْلَتُوْرْ - سَنْلَتْمَاكْ senletür - senletmek).

سِزْلَتِمْ sizlettim: " مَنْ اَنِى سِزْلَتِمْ men anı sizlettim= ben, birini ona "siz" diye hitap ettirdim"; (سِزْلَتُوْرْمَنْ - سِزْلَتْمَاكْ sizletürmen - sizletmek).

سُمْلِتِى sumlıttı: " اُلْ اَنِى سُمْلِتِى ol anı sumlıttı = o, onu Türklerin bilmediği sözle söyletti". Türkler Türkçe bilmiyen kimseye " سُمْلِمْ sumlım" derler ; nitekim arapların, arapça bilmiyen kimseye اَعْجَمِى dedikleri gibi. Asıl olan budur. Arapçayı öğrense de اَعْجَمِى adı kalkmaz. Ama Türkçeyi öğrenen kimse sumlım'lıktan kurtulur. (سُمْلِتُوْرْ - سُمْلِتْمَاقْ sumlıtur - sumlıtmak).

قَرْلَتِى karlattı: " تَنْكْرِى قَارْ قَرْلَتِى Tengri kar karlattı = Tanrı kar yağdırdı", (قَرْلَتُوْرْ - قَرْلَتْمَاقْ karlatur - karlatmak).

قِرْلَتِى kırlattı: " اُلْ اَرِقْ قِرْلَتِى ol arık kırlattı = o, ırmağa kıyı yaptırdı", (قِرْلَتُوْرْ - قِرْلَتْمَاقْ kırlatur - kırlatmak).

قشلتى kuşlattı: " اَلْ اَنكَرْ قُشْ قُشْلَتى " ol angar kuş kuşlattı = o, ona kuş avlattı", (قُشْلَتُوْرْ - قُشْلَتْماقْ kuşlatur - kuşlatmak).

قشلتى kışlattı: " اَلْ اَنى اِفِنْدا قِشْلَتى " ol anı ewinde kışlattı = o, onu evinde kışlattı". Başkası da böyledir; (قِشْلَتُوْرْ - قِشْلَتْماقْ kışlatur - kışlatmak). Bir adam bir şeyi üzerine alırsa ve saklarsa yine böyle denir.

قغلتى kıglattı: " اَلْ يِرِكْ قِغْلَتى " ol yêrig kıglattı = o, yeri gübreletti", " اَلْ اَتِنْ قِغْلَتى " ol atın kıglattı = o, atını sıçırttı", (قِغْلَتُوْرْ - قِغْلَتْماقْ kıglatur-kıglatmak).

قفلتى kaklattı: " اَلْ اَنكَرْ اَتْ قَقْلَتى " ol angar et kaklattı = o, ona et kuruturdu", (قَقْلَتُوْرْ - قَقْلَتْماقْ kaklatur - kaklatmak).

كتلتى kötletti: " اَلْ اُغْلانِغْ كُتْلَتى " ol oglanıg kötletti = o, çocuğu düzdürdü". Başkası da böyledir; (كُتْلَتُوْرْ - كُتْلَتْماكْ kötletür - kötletmek).

كزلتى kezletti: " اَلْ اُقْ كَزْلَتى " ol ok kezletti = o, ok gezletti", (كَزْلَتُوْرْ - كَزْلَتْماكْ kezletür - kezletmek).

كزلتى kizletti: " اَلْ مَنكا سُوزْ كِزْلَتى " ol manga söz kizletti = o, bana söz gizletti, sözü gizli tutturdu". Başkası da böyledir. (كِزْلَتُوْرْ - كِزْلَتْماكْ kizletür - kizletmek).

كملتى kemletti: " بُوْ اَتْ اَتِغْ كَمْلَتى " bu ot atıg kemletti = bu ot atı kemletti", (bu ot ata sıkıntı verdi". Başkası da böyledir;(كَمْلَتُوْرْ - كَمْلَتْماكْ kemletür - kemletmek).

ترمتى tarmattı: " اَلْ اَنِكْ يُوزِنْ تَرْمَتى " ol anıng yüzin tarmattı = o, onun yüzünü tırmalattı", (تَرْمَتُوْرْ - تَرْمَتْماقْ tarmatur - tarmatmak).

جرمتى çermetti: " اَلْبْ اَرْ اَتِنْ جَرْمَتى " alp er atın çermetti = yiğit adam atının kuyruğunu ördürdü", (yiğit adam atının kuyruğunu ipekle ördürdü). Bu, yiğitlik belgesidir. Herhangi bir şey fitil halinde bükülerek örülürse yine böyle denir. (جَرْمَتُوْرْ - جَرْمَتْماكْ çermetür - çermetmek). Bu, kamçının ucunu kayışla örmek gibidir.

سرمتى sermetti: " اَلْ اَنكَرْ بَلِقْ سَرْمَتى " ol angar balık sermetti = o, ona sudan balık çıkarttı", " اَلْ تُتْماجْ سَرْمَتى " ol tutmaç sermetti = o, tutmacı suyundan ayırttı". Herhangi bir şeyin suyu süzülürse yine böyle denir; (سَرْمَتُوْرْ - سَرْمَتْماكْ sermetür - sermetmek).

سرمتى sarmattı: " اَلْ يِشْغِنى يِغاجْقا سَرْمَتى " ol yışıgnı yıgaçka sarmattı = o, ipi ağaca sardırdı". Başkası da böyledir; (سَرْمَتُوْرْ - سَرْمَتْماقْ sarmatur - sarmatmak).

قتنتى katnattı: " اَلْ اَنِكْ سُوزِنْ قَتْنَتى " ol anıng sözin katnattı = o, onun sözünü reddettirdi", (onun sözünü birkaç defa reddettirdi). (قَتْنَتُوْرْ - قَتْنَتْماقْ katnatur - katnatmak).

قَسْنَتِى kasnattı: " تُمْلُغْ اَنِى قَسْنَتِى tumluğ anı kasnattı = soğuk onu titretti", (soğuk onu alt dişi üst dişine vuracak derecede titretti). (قَسْنَتُوْرْ - قَسْنَتْمَاقْ kasnatur - kasnatmak).

بُلْنَتِى bulnattı: " اُلْ اَنِى بُلْنَتِى ol anı bulnattı = o, onu esir ettirdi", (بُلْنَتُوْرْ - بُلْنَتْمَاقْ bulnatur - bulnatmak).

قَلْنَتِى kalnattı: " يُفْقَا نَانْكْ قَلْنَتِى yufka neng kalnattı = yufka nesne kalınlaştı". Aslı " قَلْنَاذْتِى kalnadhtı"dır; idgam olunmuştur.(قَلْنَتُوْرْ - قَلْنَتْمَاقْ kalnatur - kalnatmak).

\+ + +

GERÇEKTEN MUZAAF OLANLARDAN BAZILARI

شُقْشَشْدِى şuwşaşdı: "اُلْ اَنِكْ بِرْلَا شُقْشَشْدِى ol anıng birle şuwşaşdı = o, onunla gizli söz fısıldaştı", (شُقْشَشُوْرْ - شُقْشَشْمَاقْ şuwşaşur - şuwşaşmak).

قُغْشَشْدِى kogşaşdı: " كِشِيلَارْ قَمُغْ قُغْشَشْدِى kişiler kamuğ kogşaşdı = halk bütün gevşedi", (kendilerini bürüyen sıcaklık yüzünden bütün halk gevşedi); (قُغْشَشُوْرْ - قُغْشَشْمَاقْ kogşaşur - kogşaşmak). غ yerine خ ile dahi söylenir.

قُقْشَشْدِى kowşaşdı: " اُلْ اَنِكْ اُقِنْ قُقْشَشْدِى ol anıng okın kowşaşdı = o, koğuş ağaciyle onun okunu cilâlamakta yardım etti", (قُقْشَشُوْرْ - قُقْشَشْمَاقْ kowşaşur - kowşaşmak) [+].

كَشْشَشْدِى kewşeşdi: " تَوِى اُوْتْ كَشْشَشْدِى tewey ot kewşeşdi = deve otla geviş getirdi", (develer birbirini görerek geviş getirdi); (كَشْشَشُوْرْ - كَشْشَشْمَاكْ kewşeşür - kewşeşmek).

\+ + +

MUZAAFIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

تُلْقُقْلَنْدِى tulkuklandı: " نَانْكْ تُلْقُقْلَنْدِى tulkuklandı neng = nesne tulum gibi şişti", (تُلْقُقْلَنُوْرْ - تُلْقُقْلَنْمَاقْ tulkuklanur - tulkuklanmak).

تُرْكَكْلَنْدِى türkeklendi: " تُوْنْ تُرْكَكْلَنْدِى ton türkeklendi = elbise düründü", (elbise bohçaya sarıldı), (تُرْكَكْلَنُوْرْ - تُرْكَكْلَنْمَاكْ türkeklenür - türkeklenmek).

\+ + +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَرْبَتِى yarpattı: " اِكْلِكْ يَرْبَتِى iglig yarpattı = hasta ayağa kalktı, iyileşti", " اُغْلَانْ يَرْبَتِى oglan yarpattı = çocuk serpildi, büyüdü"; (يَرْبَتُوْرْ - يَرْبَتْمَاقْ yarpatur-yarpatmak). Aslı " يَرْبَاذْتِى yarpadhtı"dır; idgam olunmuştur.

يَلْبَتِى yelpetti: " اُلْ اَتْقَا اَشْبَارْ يَلْبَتِى ol atka aşbar yelpetti = o, ata yem ıslattı", (o, ata ve-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda اُلْ اَنِكْ اُقِنْ قَقْشَشْدِى cümlesindeki قَقْشَشْدِى kelimesinin birinci harfi olan ق üstündür. Bu, yanlıştır; doğrusu ق harfinin ötresiyle قُقْشَشْدِى olacaktır. Bk. Dv. II, 271, 12. B. A.

rilecek olan ot, saman, kepek gibi şeyleri ıslattı", (يَلْبَتُوْرْ - يَلْبَتْمَاقْ yelpetür - yelpetmek) [+]. Yağmur çisentisi yer yüzünü ıslattığı zaman da " يَغْمُرْ يِيرِكْ يَلْبَتِي yagmur yèriğ yelpetti" denir.

يَلْبَتِي yelpetti: " اُلْ اَنْكَرْ سِنْكَكْ يَلْبَتِي ol anğar sinğek yelpetti = o, ona sinek yelpazeletti", (يَلْبَتُوْرْ - يَلْبَتْمَاقْ yelpetür - yelpetmek).

يُنْجِتِي yünçitti: " اُلْ اَنِي يُنْجِتِي ol anı yünçitti = o, onu incitti", (يُنْجِتُوْرْ - يُنْجِتْمَاقْ yünçitür - yünçitmek) [++].

يَبْرَتِي yaprattı: " اَتْ قُلَاقِنْ يَبْرَتِي at kulakın yaprattı = at kulağını dikti". At bir şeye tekme atacağı zaman veya bir şeyden korktuğu anda böyle yapar. (يَبْرَتُوْرْ - يَبْرَتْمَاقْ yapratur - yapratmak).

يَغْرِتِي yagrıttı: " اُلْ مَنِكْ اَتِغْ يَغْرِتِي ol mening atığ yagrıttı = o, benim atımı yağırlattı". Başkası da böyledir; (يَغْرِتُوْرْ - يَغْرِتْمَاقْ yagrıtur - yagrıtmak).

يَقْرِتِي yawrıttı: " اُلْ اَنِي يَقْرِتِي ol anı yawrıttı = o,

[+] Basma nüshada يَلْبَتْمَاقْ şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada يَلْبَتْمَاكْ tir. Dv.III,71 deki "yelpiştı" kelimesi bize tanıklık etmektedir. Fakat; bugün bile Doğu Türkçesinde kullanılan ve hayvana yem vermek anlamına gelen "yalpımak" kelimesine ve hayvanın bir şeyi ağızla alması anlamına olan "yalmamak" fiiline bakılırsa basma nüshanın haklı olduğu anlaşılır ise de tam bizi kandıracak durumda değildir. B. A.

[++] Yazma nüshada bu fiil يُنْجِتْمَاكْ şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek يُنْجِتْمَاقْ şekline konmuştur. B. A.

onu zayıflattı, arıklattı". (يَقْرِتُوْرْ - يَقْرِتْمَاقْ yawrıtur - yawrıtmak).

يُلْرِتِي yolrıttı: " اُلْ اُتْ يُلْرِتِي ol ot yolrıttı = o, ateşi alevledi", (o, ateşi yalınlattı); " اُلْ تُوجُغْ يُلْرِتِي ol tuçuğ yolrıttı = o, tuncu parlattı, yalabıttı", (güneş vursa da vurmasa da, o adam kalkanı, leğeni parlatır gibi tuncu parlattı); (يُلْرِتُوْرْ - يُلْرِتْمَاقْ yolrıtur - yolrıtmak).

يُلْرَتِي yolrattı: " كِرْشَانْ اَنِكْ يُوزِنْ يُلْرَتِي kirşen anınğ yüzin yolrattı = düzgün onun yüzünü parlattı", (düzgün kadının yüzünü yalabıttı, parlattı). Herhangi bir şey, bir nesneyi parlatırsa yine böyle denir; " اُلْ قُمْغَانِغْ يُلْرَتِي ol kumganığ yolrattı = o, güğümü parlattı". Herhangi bir şey parlatılırsa yine böyledir. (يُلْرَتُوْرْ - يُلْرَتْمَاقْ yolratur - yolratmak). Bu ve bundan evvelki fiillerde ى harfinin üstün olması, ötre olmasından daha kuvvetlidir.

يَرْسِتِي yarsıttı: " اُلْ اَنِي يَرْسِتِي ol anı yarsıttı = o, onu tiksindirdi", (o, onu yemek yemiyecek surette bir şeyden tiksindirdi); (يَرْسِتُوْرْ - يَرْسِتْمَاقْ yarsıtur - yarsıtmak). Aslı " يَارْسُوذْتِي yarsudhtı"dır, "tiksindiği şeye tükürdü" demektir; idgam olunmuştur.

يُكْسَتِي yüksetti: " اُلْ تَامْ يُكْسَتِي ol tam yüksetti = o, duvar yükseltti", (o, dam yükseltti ve damı mıhkemleştirdi). Herhangi bir şey sağlamlaştırılırsa yine böyle denir ; (يُكْسَتُوْرْ - يُكْسَتْمَاكْ yüksetür - yüksetmek).

يُمْشَتِي yumşattı: " اُلْ تَرِى يُمْشَتِي ol teri yumşattı = o, deri sepiletti", " اُلْ قَتِغْ نَانْكْنِي يُمْشَتِي ol katığ nenğni yumşattı = o, katı nesneyi yumşattı", " اُلْ اَرْ سُوزِكْ يُمْشَتِي ol er söziğ yumşattı = o adam sözü çabuk çabuk söyledi". Kur'anı çabuk çabuk okur, ezberlerse yine böyle denir; (يُمْشَتُوْرْ - يُمْشَتْمَاقْ yumşatur - yumşatmak).

يُفْغَتِي yufgattı: " اُغْلَانْ يُفْغَتِي oglan yufgattı = çocuk yozlaştı, dikbaş oldu". Aslı " يُفْغَاذْتِي yufgadhtı"dır; idgam olunmuştur. (يُفْغَتُوْرْ - يُفْغَتْمَاقْ yufgatur - yufgatmak).

يَلْغَتِي yalgattı: " اُلْ اَنْكَرْ بَالْ يَلْغَتِي ol anğar bal yalgattı = o, ona bal yalattı", (يَلْغَتُوْرْ - يَلْغَتْمَاقْ yalgatur - yalgatmak).

يَلْفَتِي yalfattı: " اُلْ اَنْكَرْ يَاغْ يَلْفَتِي ol anğar yağ yalfattı = o, ona yağ yalattı". غ ile de lûgattir. (يَلْفَتُوْرْ - يَلْفَتْمَاقْ yalfatur - yalfatmak).

يُرْكَتِي yörgetti: " اُلْ يِبْ يُرْكَتِي ol yıp yörgetti = o, ip sardırdı", (o, bir şeye ip sardırdı". Dolağı ayağına sardırırsa yine böyle denir. Başkası da böyledir; (يُرْكَتُوْرْ - يُرْكَتْمَاكْ yörgetür - yörgetmek).

يِبْلَتِي yıplattı: " اُرَاغُتْ يُوزِنْ يِبْلَتِي uragut yüzin yıplattı = kadın yüzünü ipletti", (kadın yüzünün kıllarını iple aldırdı); (يِبْلَتُوْرْ - يِبْلَتْمَاقْ yıplatur - yıplatmak).

يَتْلَتِي yatlattı: " بَكْ يَتْلَتِي Beg yatlattı = Bey yada taşına okuttu", (Bey Kama, Şamana yada taşiyle Kamlık yaptırdı; bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi). (يَتْلَتُوْرْ - يَتْلَتْمَاقْ yatlatur - yatlatmak). Bu, Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirtilir.

يَزْلَتِي yazlattı: " اُلْ قُوْيِنْ يَيْلَاغْدَا يَزْلَتِي ol koyın yaylağda yazlattı = o, koyununu yaylada yaylattı", (يَزْلَتُوْرْ - يَزْلَتْمَاقْ yazlatur - yazlatmak).

يِغْلَتِي yıglattı: " اُلْ اَنِي يِغْلَتِي ol anı yıglattı = o, onu ağlattı", (يِغْلَتُوْرْ - يِغْلَتْمَاقْ yıglatur - yıglatmak).

يَغْلَتِي yaglattı: " اُلْ قُفِشْنِي يَغْلَتِي ol kogışnı yaglattı = o, deriyi yağlattı". Başkası da böyledir; (يَغْلَتُوْرْ - يَغْلَتْمَاقْ yaglatur - yaglatmak).

يُقْلَتِي yoklattı: " اُلْ اَنِي تَاغْقَا يُقْلَتِي ol anı tagka yoklattı = o, onu dağa çıkardı". Başkası da böyledir; (يُقْلَتُوْرْ - يُقْلَتْمَاقْ yoklatur - yoklatmak).

يُكْلَتِي yükletti: " اُلْ يُكْ يُكْلَتِي ol yük yükletti = o,

"yük yükletti", (يُكَلْتُورْ - يُكَلْتَماكْ yük-
letür - yükletmek).

يُكَلْتِي
yökletti: " اُلْ اُقْ يُكَلْتِي ol ok yökletti = o, o-
ka yelek taktırdı", (يُكَلْتُورْ - يُكَلْتَماكْ
yökletür - yökletmek). Aslı " يُوكْ لَتِي
yük letti"dir; idgam olunmuştur.

يَمْلَتِي
yamlattı: " اُلْ اِوِنْ يَمْلَتِي ol ewin yamlattı =
o, evini süpürttü", (يَمْلَتُورْ - يَمْلَتْماقْ
yamlatur - yamlatmak).

يَشْنَتِي
yaşnattı: " تَنْكْرِي يَشِنْ يَشْنَتِي Tengri yaşın yaşnattı = Tanrı şimşek çaktırdı". Bir adam kılıcı parlatırsa yine böyle denir. Başkası da böyledir. Herhangi bir şey parlar ve yalabırsa yine böyle denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَشْنَتْ قِلِجْ بَشِي [+] اُزا قَقِلْ يَرا
بِجْلِبْ اَنِكْ بُيْنِي تَقِ قَلْقَنْ تُرا

Yaşnat kılıç başnı üze kakkıl yara
Bıçlıp anıng boynı takı kalkan tura
"Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona kak, yarala, Onun boynunu ve tura kalkanını da biçerek".

(Düşmanın üzerine kılıcını parlat, kılıçla düşmanın boynu kesilsin, kılıcı düşmanın başı üzerine havale eyle,

[+] Bu kelime yazma nüshada " بَشِي başını" imlâsındadır, doğrusu bizim yukarıda yazmış olduğumuz şekildir. B. A.

turası ve kalkanı kesilsin).

+ + +

BUNUN BİR BAŞKA ÇEŞİDİ

يَيْلَتِي
yaylattı: " اُلْ اَنِي تاغْدا يَيْلَتِي ol anı tagda yaylattı = o, onu dağda yaylattı". Başkası da böyledir; (يَيْلَتُورْ - يَيْلَتْماقْ yaylatur - yaylatmak).

+ + +

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بُيْنَتِي
boynattı: " اُلْ اُغْلِنِي اِيشْقا بُيْنَتِي ol oglınnı ışka boynattı = o, çocuğunu işte dikbaşlık ettirdi", (بُيْنَتُورْ - بُيْنَتْماقْ boynatur - boynatmak).

سَيْبَتِي
saypattı: " اُلْ تَفارِنْ سَيْبَتِي ol tawarın saypattı = o, malını israf ettirdi", (سَيْبَتُورْ - سَيْبَتْماقْ saypatur - saypatmak).

سَيْرَتِي
sayrattı: " اُلْ اَنْكَرْ سَيْرَتِي سُوزُكْ ol angar sayrattı sözüg = o, ona çok söz söyletti", (سَيْرَتُورْ - سَيْرَتْماقْ sayratur - sayratmak).

قَيْنَتِي
kaynattı: " اُلْ اَشِچْ قَيْنَتِي ol aşıç kaynattı = o, tencere kaynattı", (قَيْنَتُورْ - قَيْنَتْماقْ kaynatur - kaynatmak).

+ + +

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

اِنْكَرَتِي
ıngrattı: " اُلْ اَنِي اِنْكَرَتِي ol anı ıngrattı = o,

onu inletti", (اِنْكْرَوُرْ - اِنْكْرَماقْ ıngra-
tur - ıngratmak).

مِنْكْدِتى mingdetti: " اُلْ اَنِكْ سَجِنْ مِنْكْدِتى ol anıng saçın mingdetti = o, onun saçını dittirdi", (مِنْكْدَوُرْ - مِنْكْدَماكْ mingdetür - mingdetmek).

چِنْكْرَتى çıngrattı: " اُلْ قُنْكْراغُو چِنْكْرَتى ol kongragu çıngrattı = o, çıngırağı,konrağı, tongurağı çınlattı", (o, tongurakları çınlattı, yularla ses verdirdi); (چِنْكْرَوُرْ - چِنْكْرَماقْ çıngratur - çıngratmak).

مَنْكْرَتى mangrattı: " اُلْ اَنِى مَنْكْرَتى ol anı mangrattı = o, onu bağırttı", (مَنْكْرَوُرْ - مَنْكْرَماقْ mangratur - mangratmak).

مُنْكْرَتى müngretti: " اُلْ اُوذْنِى مُنْكْرَتى ol udhnı müngretti = o, öküzü böğürttü"; " اُوتْ اَشْچِنِى مُنْكْرَتى ot aşıçnı müngretti = ateş tencereyi büngüldetti"; " اُلْ اَرْنِى اُرُوبْ مُنْكْرَتى ol erni urup müngretti = o, adamı döğüp böğürttü"; (o, adamı döğerek öküz böğürtür gibi böğürttü); (مُنْكْرَوُرْ - مُنْكْرَماكْ müngretür - müngretmek).

مَنْكْزَتى mengzetti: " اُلْ بِرْ نانَكْنِى بِرْكا مَنْكْزَتى ol bir nengni birge mengzetti=o, bir şeyi bir şeye benzetti", (مَنْكْزَوُرْ - مَنْكْزَماكْ mengzetür-mengzetmek).

تَنْكْلَتى tanglattı: " اُلْ مَنِى تَنْكْلَتى ol meni tanglattı = o, beni danlattı", (o, beni şaşılacak

şeye düşürdü, şaşırttı); (تَنْكْلَتُورْ - تَنْكْلَتْماقْ tanglatur - tanglatmak).

تِنْكْلَتى tınglattı: " اُلْ مَنْكا سُوزْ تِنْكْلَتى ol manga söz tınglattı = o, bana söz dinletti", (تِنْكْلَتُورْ - تِنْكْلَتْماقْ tınglatur - tınglatmak).

سَنْكْلَتى sanglattı: " اُلْ قُشْنِى سَنْكْلَتى ol kuşnı sanglattı = o, kuşu pisletti", (o, doğanı pisletti). Başkası da böyledir; (سَنْكْلَتُورْ - سَنْكْلَتْماقْ sanglatur - sanglatmak).

مَنْكْلَتى mengletti: " اُلْ قازِغْ مَنْكْلَتى ol kazığ menglettì = o, kazı yemletti", (o, kaza tane toplattı). Başkası da böyledir; (مَنْكْلَتُورْ - مَنْكْلَتْماكْ mengletür - mengletmek).

+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْكْزَتى yangzattı: " اُلْ اَنْكَرْ سُوزُكْ يَنْكْزَتى ol angar sözüg yangzattı = o, ona saklanması gereken sözü söyletti", (يَنْكْزَتُورْ - يَنْكْزَتْماقْ yangzatur - yangzatmak).

يَنْكْشَتى yangşattı: " اُلْ اَنِكْ بَشِنْ يَنْكْشَتى ol anıng başın yangşattı = o, yangaklıkla onun başını ağrıttı", (o, onun başını ağrıtacak şekilde çok söz söyledi"; (يَنْكْشَتُورْ - يَنْكْشَتْماقْ yangşatur - yangşatmak).

يُنْكْلَتى yunglattı: " اُلْ قُويُغْ يُنْكْلَتى ol koyuğ yunglattı = o, koyunu yünletti", (o, koyunun yününü kırktırdı). Deve için de böyle

denir; (يُنكُلتُوزْ - يُنكُلتماق yunğlatur - yunğlatmak).

Kural: Bu ayrımdan emri hâzır sıygası dört harf üzerine gelir: " تَقْرَتْ tawrat" ve " تَبْرَتْ tepret" gibi ki, "davrandır", "teprendir" demektir. Nehyi hazırda " تَقْرَتْما tawratma", " تَبْرَتْما tepretme" denir ki, "davrandırma", "teprendirme" demektir. Bu ayrımdan gerçek mızaaf olanların emrinde, bir cinsten iki harf bulunur: " اِيشِغْ اَرْتَتْ ışığ artat", " اَنِي سِغْتَتْ anı sıgtat" gibi ki, "işi boz", "onu ağlat" demektir. Bu ayrımın doğru faili " تَقْرَتْغُچِي tawratguçı", " تَبْرَتْكُچِي tepretgüçi" şeklindedir. Oğuzcada " تَقْرَتْچِي tawrattaçı", " تَبْرَتْچِي tepretteçi" olur. İşin devamiyle vasıflanan fail için " تَقْرَتْغان tawratgan", " تَبْرَتْكان tepretgen" denir, "o, çok acele ettiren", "o, çok tepreten" demektir. Bir işin yapılmasını arzu etmekle vasıflanan fail için " تَقْرَتْغساق اَر tawratığsak er", " اُلْ يِغاچِغ تَبْرَتْكساك اُلْ ol yıgaçığ tepretiğsek ol" denir, "o adam acele ettirmek isteğindedir", "o adam ağacı tepretmek niyetindedir" demektir. Başka-

sı da böyledir.

Bir işin yapılması işliyenin hakkı olmakla vasıflanan fail için " اُلْ تَقْرَتْغلِق اُلْ ol tawratığlık ol", " اُلْ تَبْرَتْكلِك اَرْدِي ol tepretiğlik erdi" denir ki, "onun ivdirmek hakkıdır", "onun tepretmek hakkı idi" demektir. Yahut bu, "işi yapayazdı" anlamınadır. Oğuzlardan bir takımları ل harfini س yaparlar. " اُلْ تَقْرَتْغسق اَرْدِي ol tawratığsak erdi", " اُلْ تَبْرَتْكسك اَرْدِي ol tepretiğsek erdi" derler. Oğuzların diğer bir takımları da ق ı ى yaparlar[+] " اُلْ تَقْرَتْغِى اَرْدِي ol tawratığsı erdi", " تَبْرَتْكِي اَرْدِي tepretiğsi erdi" derler. Anlam aynıdır. Yalnız evvelki söyleyiş daha doğrudur. Yukarıda olduğu gibi bu çeşitte de Oğuzlardan bazıları öz Türklere uyarlar.

İşliyenin içerisinde gizliyerek işlemesini kurduğu ve işlemek üzere bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " اُلْ تَقْرَتْغلِي اُلْ ol tawratığlı ol",

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi: وفي لغة اخرى لم يجعل القاف ياء فيقال اُلْ تَقْرَتْغِى اَرْدِي olduğu halde basma nüshanın ibaresi : وفي لغة اخرى لم يجعل القاف سينا şeklinde çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu yazma nüshanın ibaresidir. Çünkü تَقْرَتْغسق ve تَبْرَتْكسك kelimelerinin sonlarındaki ق، ك harfleri تَقْرَتْغِى ve تَبْرَتْكِى kelimelerinde ى olmuştur. B. A.

" آل تبزرتکلی آل ol tepretiğli ol" denir ki, "o, sahiden acele ettiren ve işe başlatmak üzere olandır", "o, sahiden teprendiren ve teprendirmek üzere olandır" demektir.

İsmi meful: " تفرتمش يپ tawratmış yıp", " تبرتمش نانك tepretmiş nenğ" gibidir ki, "kıvratılmış ip", "tepretilmiş nesne" demektir.

Zaman ismi, mekân ismi, âlet ismi gibi şeylerin kuralları yukarıda geçtiği gibidir:

" تفرتغو يپ tawratgu yıp = kıvratılacak ip", " تبرتكو نانك tepretgü nenğ = tepretilecek nesne", " تبرتكو ير tepretgü yėr = tepretilecek yer", " تبرتكو اغر tepretgü ogur = tepretilecek zaman", " تفرتغو ير tawratgu yėr = davranılacak yer", " تفرتغو اغر tawratgu ogur = davranılacak zaman". Oğuzlar " تفرتاسى ير tawratası yėr = davranacak yer", " تبرتاسى اغر tepretesi ogur = tepretilecek zaman" derler.

İki kişi arasında yapılan iş için fiilkökü ne ش getirilir: " آل يغاچ تبرتشدى ol yıgaç tepretişdi" gibi ki, "o, ona ağaç tepretmekte yardım etti" veya "yarıştı" demektir. Ve yine " آل انك برلا تفرتشدى ol anıng birle tawratışdı" denir ki, "yürüyüşte hangimiz daha çabuktur diye o, onunla ivmekte yarış yaptı" demektir. Bu ayrım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Kendisinde ل harfi bulunandır. Bunun çoğunun aslı iki harfli isim olup ل , ت ile yuğrularak fiil yapılmaktır: " آل انى املتى ol anı emletti", " بغداى اتغ كملتى bugday atığ kemletti" gibi ki, "o,ona ilâç ettirdi","buğday atı kötületti, zarar verdi" demektir. Bunlardan birincinin aslı " أم em", ikincinin aslı " كم kem"dir, "ilâç" ve "hastalık" anlamlarınadır.

Bu saydığım harflerden,başka harf bulunan fiiller ayrılır. Bunlardan birisi,dört harfli kelimeden alınmış olmasıdır. Geçen ayrımın bazı fiillerinde olduğu gibi üç harfli kelimeden alınmış dört harfli fiillerdir. liyn harfi düşmüş, onun yerine şedde gelmiştir: " آل انك يوزن ترمدى ol anıng yü-

zin tarmadı" fiili gibi ki, "o, onun yüzünü tırmaladı" demektir. Bu, dört harfli bir kelimedir. Çünkü emri hazırında " تَرْمَا tarma" denir, "tırmala" demektir. Bu sıyga dört harf üzerinedir. İki failden bir mefule geçmesi, tâdiye kılınması arzu edildiğinde " اُلْ مَنِى تَرْمَتِى ol meni tarmattı" denir ki, "o, onu tırmalattı" demektir [+], [++]. Dört harflide ت den evvel gelen liyn harfi düşmüştür. Gördüğün gibi emri hazırında الف atılarak " تَرْمَتْ tarmat" denir, "tırmalat" demektir. " اُلْ اَنِى بَغْدَادِى ol anı bagdadı" fiili de böyledir, "o, onun ayağını -güreşte- sarmaya aldı" demektir. Bunun emri hazırı " بَغْدَا bagda"dır, "sarmaya al" demektir.

Bu dört harflilerdendir. Fiilin iki failden bir mefule geçmesi istenildiği zaman " اُلْ اَنِكْ اَذَاقِنْ بَغْدَدَتِى ol anıng adhakın bagdattı" denir ki,

[+] Bütün bu uzun uzadıya söylenen şeyler Türkçemizi zorla arapçaya benzetmek gayretinden ileri gelmiştir. Arapça harfin yazılışına göre uydurulan bu kuralların bugünkü yazımızda hiç değeri ve yeri yoktur. B. A.

[++] Basma nüshada " اُلْ مَنِى تَرْمَتِى ol meni tarmattı" şeklinde olan bu cümle yazma nüshada " اُلْ اَنِى تَرْمَتِى ol anı tarmattı" şeklindedir; doğrusu da budur. B. A.

"o, onun ayağına sarma vurdurdu" demektir. ت geldiği için الف düşmüştür. Emri hazırında " بَغْدَتْ bagdat" denir ki, "onun ayağını sarmaya aldır" demektir. İlk ayrım bu yolda yürür. Bazıları isimden alınmış fiil olur: " اُلْ بُوزُكْ قَرْشَتِى ol bözüg karşattı" gibi ki, "o, bezi ölçtürdü" demektir. Aslı " قَرِشْ karış" kelimesidir. Yine bunun gibi " اُلْ اَنِى قُرْقُتِى ol anı korkuttı" denir ki, "o, onu korkuttu" demektir. Aslı " قُرْقُنْج korkunç"tur. " اُلْ يِرِكْ اَغْلَتِى ol yerig aglattı" cümlesinde اَغْلَتِى fiili de böyledir. "o, yeri boşalttı" demektir. Aslı " اَغْلَاقْ يِرْ aglak yer" dir, "boş yer" demektir. ت geldiği için bu gibi isimlerin sonundan kelimenin son harfi düşmüştür.

Bu ayrım en çok iki failden bir mefule geçerek müteaddi olur. Faillerden birisi emreder, öbürüsü işler; nitekim yukarıda söylemiştik.

Bu ayrımın fiillerinden bir takımları dört harfli lâzım fiil olup tâdiye için kendilerine ت getirilmiştir: "اَتْ سَمْرِيدِى at semridi" cümlesindeki سَمْرِيدِى fiili gibi ki, "at semirdi" anlamınadır. Sonra müteaddi

yapılarak " اَرْ اَتِنْ سَمْرِتْتِى er atın semritti" denir ki, "adam atını semirtti" demektir. " نانْكْ اُكْلِيدِى neng öklidi= nesne çoğaldı" sözündeki اُكْلِيدِى fiili de böyledir. Sonra müteaddi yapılarak " اَرْ نانْكِينْ اُكْلِتْتِى er nengin öklitti" [+] denir ki, "adam malını çoğalttı" demektir. Bu ayrımın başka bir yolu, fiil kendi öz anlamına gelmiş olması ve yukarıda saydığım anlamlardan hiç birisi kendisinden beklenmemesidir." اَرْ تَفْرَتْتِى er tawrattı", " اُغْلانْ اُلْغَتْتِى oglan ulgattı" gibi ki, "adam acele etti", "oğlan, çocuk büyüdü" demektir. Başkası da böyledir.

Tanrıya öğüş muzaaf kitabı bitti.

İkinci Cildin

Sonu

[+] Basma nüshada اَرْ نانْكِى اُكْلِتّى şeklinde geçen ibare yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmış iken sonradan اَرْ نانْكِينْ اُكْلِتّى şeklinde düzeltilmiştir. Sözün gelişi de böyle olmasını gerektirir. Biz yukarıda doğrusunu yazdık. B. A.